

Phare 2003 CBC Programm Eestis

ES 2003/005-875.01

<SA Läänemaa Arenduskeskus>
<2003/005-875.01-0017>

< Läänemaa ja Hiiumaa kohalike omavalitsuste
suutlikkuse indikaatorid ja ühisarengute analüüs >

Uuringu lõppraport

August 2006

1	SISSEJUHATUS.....	6
1.1	Uuringu algus	6
1.2	Projekti lühiülevaade	7
1.3	Projekti metoodika: kujundamine, rakendamine ja perspektiivid	11
1.3.1	Suutlikkuse nähtuse ja indikaatorite ümberdefineerimine	12
1.3.2	Keskne metodoloogiline dilemma	13
1.3.3	Metoodika teisendamine algfaasis	14
1.3.4	Suutlikkuse indikaatorid.....	16
1.3.5	Fookusrühma intervjuu	17
1.3.6	Pilootuuring (PU).....	18
1.3.7	Projekti üldjuhtimine	21
1.3.8	Lähtemetoodika relevantsus projekti eesmärkide saavutamise vaatevinklist: hinnang pilootprojekti tulemuste ja kogemuste alusel	22
1.3.9	Selliste uurimuste üldisest kognitiivsest ja korralduslikus metoodikast	26
1.3.10	Täpsustatud metoodika rakendamise ulatus ja võimalused uurimistöö käigus	27
1.3.11	Kokkuvõte	27
2	OMAAVALITSUSTE JÄTKUSUUTLIKKUSE INDIKAATORID – VÖRDLEV ANALÜÜS HIIUMAA JA LÄÄNEMAA OMAVALITSUSTE NÄITEL.....	29
2.1	Omavalitsuste toimetulek seadusest tulenevate ülesannetega ja selle seosed olemasoleva koostööga ning mastaabiefektiga.....	29
2.1.1	Üldised tulemused.....	31
2.1.2	Järeldused 2 osas saadud empiirilistest tulemustest	41
2.1.3	Ülesannetega toimetuleku, koostöö ja mastaabiefektide analüüs üksikülesannete tasandil	42
2.1.4	Koostöö perspektiivid toimetulekust ja mastaabiefektist lähtuvalt	43
2.1.5	Üldised järeldused valdade tasandi üldanalüüsist.....	47
2.2	Omavalitsuste demograafilised näitajad	50
2.2.1	Rahvastiku areng 2000-2006 valdade lõikes.....	50
2.2.2	Rahvastiku grupid	60
2.2.3	Puuetega inimeste osakaal rahvastikus	67
2.2.4	Tööalane migratsioon.....	68
2.2.5	Õpimigratsioon	70
2.3	Omavalitsuste sotsiaalne sidusus: Lääne- ja Hiiumaa kohalike omavalitsuste arenguvõime ja jätkusuutlikkuse hindamine. Kogukondade sidusus ja kodanikeühiskonna olukord.....	72
2.3.1	Kontseptuaalsed alused	72
2.3.1.1	Kohalik omavalitsus kui poliitiline ja identiteedikogukond.....	73

2.3.1.2	Sotsiaalne kapital kohalike kogukondade ja omavalitsuste analüüsil	75
2.3.1.3	Kodanikeühiskond ja võimusuhted.....	79
2.3.2	Identiteedid ja sidusus Hiiu- ja Läänemaal	83
2.3.2.1	Kogukondade muster ja identiteedid.....	83
2.3.2.2	Valdade sidusus	86
2.3.2.3	Fragmenteerumise tüübid	88
2.3.2.4	Elanike nägemus sidususvaeguse ületamisest	89
2.3.2.5	Kogukonnaloome - sotsiaalse sidususe premodernsed ja modernsed elemendid.....	90
2.3.2.6	Kohalik sotsiaalne kapital	93
2.3.2.7	Järeldused	93
2.3.3	Kodanikeühiskonna toimimise üldiseloomustus	94
2.3.4	Valla avalikkus	98
2.3.4.1	Teabekanalite üldiseloomustus.....	98
2.3.4.2	Valla avalikkuse organiseeritus	99
2.3.4.3	Järeldused	102
2.3.5	Kodanikeühiskonna võimusuhted.....	103
2.3.5.1	Valla (avaliku võimu) ja kodanike suhe.....	103
2.3.5.2	Valla formaliseeritud tugi kodanikeühendustele	105
2.3.5.3	Avaliku võimu ja kodanikeühenduste suhted.....	106
2.3.5.4	Kokkuvõte	107
2.3.6	Valdade valitsemise ja korralduse küsimusi	108
2.3.6.1	Valdade koostöö	108
2.3.6.2	Valdade liitumine.....	109
2.3.6.3	Teenused ja sidusus.....	111
2.3.7	Kokkuvõte	113
2.3.7.1	Kogukondlik sidusus ja sotsiaalne kapital.....	113
2.3.7.2	Peamised leiud	115
2.3.7.3	Lõpumärkused	117
2.4	Erinevused omavalitsuste juhtimispraktikas.....	121
2.4.1	Kohaliku omavalitsuse institutsionaalne profiil	121
2.4.1.1	Valimised ja esindatus.....	122
2.4.1.2	Volikogu rollid.....	124
2.4.1.3	Otsustusprotsessi spetsiifika	126
2.4.1.4	Valitsuse spetsiifika	129
2.4.1.5	Kokkuvõttev mudel ja selle implikatsioonid koostöö perspektiividele	131
2.4.2	Ametnikkonna suutlikkus.....	133

2.4.2.1	Valla ametnike suutlikkus	133
2.4.2.2	Ülesannete jaotus vallas	137
2.5	Omavalitsuse eelarve ja suutlikkus indikaatorid	142
2.5.1	Tulude analüüs	142
2.5.2	Kulude analüüs	146
2.5.2.1	Valitsemiskulud	147
2.5.2.2	Majanduskulud	148
2.5.2.3	Keskkonnakulud	148
2.5.2.4	Elamu- kommunaalkulud	149
2.5.2.5	Hariduskulud	149
2.5.2.6	Kultuur ja sport	150
2.5.2.7	Tervishoid	151
2.5.2.8	Sotsiaalne kaitse	151
2.5.2.9	Investeeringud	152
2.5.3	Suutlikkuse indikaatorite statistiline analüüs	155
2.5.3.1	Keskkonnakaitse	156
2.5.3.2	Elamu- kommunaalmajandus	156
2.5.3.3	Haridus	157
2.5.3.4	Kultuur ja sport	158
2.5.3.5	Sotsiaalne kaitse	159
2.5.4	Teenuste osutamise suutlikkuse analüüs	162
2.5.4.1	Ettevõtluskeskkond	163
2.5.4.2	Elamu- ja kommunaalmajandus	164
2.5.4.3	Keskkonnakaitse	166
2.5.4.4	Noorsootöö, kultuur, sport	168
2.5.4.5	Sotsiaalhoolekanne, tervishoid	171
2.5.4.6	Haridus	171
2.6	Hiiu- ja Läänemaa arengukavade analüüs	173
2.6.1	Nõva valla arengukava 2004-2006	173
2.6.2	Ridala valla arengukava 2004-2010	178
2.6.3	Noarootsi valla arengukava 2004-2007(2010)	184
2.6.4	Oru valla arengukava	188
2.6.5	Pühalepa valla arengukava 2004-2008	192
2.6.6	Kärdla linna arengukava	196
2.6.7	Käina valla arengukava 2005-2015	200
2.6.8	Lihula valla arengukava 2004-2010	203
2.6.9	Hanila valla arengukava 2004-2013	207
2.6.10	Emmaste valla arengukava 2004-2010	210
2.6.11	Kõrgessaare valla arengukava 2006-2013	213

2.6.12	Kullamaa valla arengukava 2004-2009.....	216
2.6.13	Martna valla arengukava 2004-2014	220
2.6.14	Taebla valla arengukava 2005-2007	225
2.6.15	Risti valla arengukava 2003-2018	228
2.6.16	Vormsi valla arengukava 2001-2010.....	231
2.6.17	Haapsalu linna arengukava 2004-2009	236
2.6.18	Mõned üldised soovitused kõikide arengukavade puhul	240
3	OMAVALITSUSTE KOOSTÖÖ POTENTSIAAL JA STSENAARIUMID ...	241
3.1	Lõuna- Läänemaa	241
3.2	Haapsalu ja tema tagamaa.....	253
3.3	Hiiumaa.....	257
4	KOKKUVÕTE.....	268
4.1	Omavalitsuste koostöö olulisusest regionaalarengus	268
4.1.1	Suutlikkuse probleem Eesti omavalitsussüsteemis ja selle lahendid koostöö kaudu	271
4.2	Uuringu jätkutegevused	273
4.3	Lõppsõna.....	274
LISA 1	Juhendeid välitööde läbiviimiseks pilootprojekti raames	275
LISA 2	Seletused koostöö ja ülesannete tabelite juurde	290
Lisa 3	Metoodika raamistikud	294

1 SISSEJUHATUS

1.1 Uuringu algus

Käesolev uuring sai alguse Läänemaa Omavalitsuste Liidu eestseisuse istungilt 2005 aasta kevadel. Oli möödunud järjekordne omavalitsuste volikogude valimise eelne periood, kus oli elavalt arutuse alla omavalitsuste liitumine. Juba teist korda oli teinud Risti vald liitumissetpaneku naabervaldadele – Oru vallale ja Taebbla vallale. Risti valla eestvõttel oli koostatud ka analüüs võimalikust liitumisest tulenevate kasude ja kahjude hindamiseks (www.lak.ee). Analüüs näitas liitumise positiivseks tulemuseks omavalitsuste investeringupotentsiaali tõusu ja võimalikku rahalist kokkuhoidu kuni 2 miljonit krooni aastas. Negatiivsete asjaoludena toodi välja kohaliku identiteedi hägustumise, uue valla sisese konkurentsi suurenemise ja sealt tuleneva kohalike kogukondade hirmu uue valla siseses konkurentsis alla jääda.

Liitumisi ei toimunud, küll aga tutvustati analüüsi tulemusi Läänemaa Omavalitsuste Liidu (LOVL) eestseisuse istungil. LOVL eestseisus jõudis järeldusele, et lühikesest analüüsist ei piisa selleks, et otsustada niivõrd olulist sammu, nagu omavalitsuste liitmine. Jõuti ka järeldusele, et liialt palju on olnud kõne all omavalitsuste liitumine, kui üks omavalitsustliku tegevuse tõhustamise viise, kuid mitte erinevad koostöövõimalused kui alternatiivid liitumisele.

Haldusreformi ideoloogias on läbi aegade püsinud arvamus, et väike omavalitsus on jätkusuutmatu ja konkurentsivõimetu. Läänemaa omavalitsused vaidlustasid selle arvamuse, väites, et tegelikult ei tea keegi tegelikult, milles omavalitsuse jätkusuutlikkus seisab, et liiga palju lähtutakse hinnagutest ja emotsioonides, liiga vähe aga faktidest ja konkreetsetst asjaoludest.

Arutelu tulemusena anti omavalitsuste poolt Läänemaa Arenduskeskusele ülesanne koostada projekt omavalitsuste jätkusuutlikkuse ja ühiste arengute uurimiseks. Rahastamiseks oli sobilik võimalus olemas – Euroopa Liidu Phare CBC 2003 programm. Partnerotsing viiski Arenduskeskuse töötajad esimesena Läänemaa hariduse krooni - meie ainsa kõrgkooli TLÜ Haapsalu kolledži juurde, sealt edasi TLÜ Riigiteaduste osakonna juurde, seal edasi üle väina Hiiumaale SA Tuuru ja Hiiumaa Omavalitsuste Liidu juurde ning üle lahe Soome Turu linna Arenduskeskuse juurde. TLÜ RTO olulisel osalusel valmis projekt, mis esitati ja sai ka rahastuse. 17. septembril allkirjastati projekti rahastamisleping Rahandusministeeriumi ja Läänemaa Arenduskeskuse vahel ja tegevused võisid alata.

1.2 Projekti lühiülevaade

Projekti eesmärk:

Projekti eesmärgiks oli analüütilise ja metoodilise baasi kujundamine Läänemaa ja Hiiumaa omavalitsuste suutlikkuse hindamiseks ja arendusstrateegiate, s.h. ühinemiste, partnerluste väljatöötamiseks. Projekti eesmärgiks oli samuti Haapsalu kolledžis baasil kohalikest tudengitest arendusspetsialistide koolitamine, nende kaasamise kaudu uurimisprojekti ja kolledži õppekava kohandamine praktilise analüüsi vajadustele omavalitsuses. Projekti raames püüti omandada oskusteavet Soome partneritelt ning kujundada pidev partnervõrgustik omavalitsuste pidevaks konsulteerimiseks ja koolituseks ad hoc probleemide lahendamise baasil.

Projekti partnerid:

- Läänemaa Arenduskeskus;
- TLÜ Riigiteaduste osakond ja Haapsalu Kolledž;
- SA Tuuru;
- Hiiumaa Omavalitsuste Liit;
- Läänemaa Omavalitsuste Liit;
- Välispartner Turku linn.

Projekti rahastajad:

- SA Läänemaa Arenduskeskus;
- Tallinna Ülikool;
- SA Tuuru.

Projekti kasusaajad ja välised sidusgrupid:

- Läänemaa ja Hiiumaa omavalitsuste (16 omavalitsust) töötajad, volikogude liikmed ja kohalikud spetsialistid;
- Haapsalu kolledžis õppivad üliõpilased;
- Läänemaa ja Hiiumaa arenduskeskused;
- Läänemaa ja Hiiumaa omavalitsused ning nende asutused;
- projekti eksperdid;
- Eesti teised kohalikud omavalitsused.

Projekti meeskond:

Neeme Suur	-	projekti juht, kohalik ekspert
Georg Sootla	-	projekti uurimisjuht
Eve Eisenschmidt	-	juhtrühma liige
Aivar Sein	-	juhtrühma liige
Jüri Lauter	-	juhtrühma liige
Matti Lüsi	-	ekspert
Viola Soiver	-	ekspert
Leif Kalev	-	ekspert
Rein Ruutsoo	-	ekspert
Olev Raju	-	ekspert
Anneli Kommer	-	ekspert
Timo Kollanus	-	ekspert
Kairi Antsvee	-	tehniline sekretär
Kerli Nilp	-	uurimisassistent Eesti ekspertidele
Berit Hiieväli	-	assistent TLÜ Haapsalu Kolledži tudengite töö korraldamisel
Piret Vao	-	raamatupidaja

Projekti tegevused olid järgmised:

1. Tehniline ettevalmistamine:
  - Projekti juhtimise ja elluviimise mehhanismi kujundamine, ülesannete täpsustamine, lepingute sõlmimine.
2. Uurimistöö ettevalmistamine:
  - Varem tehtud uuringute andmekogu koostamine ja analüüs;
  - Uurimismetoodika seminar: kohalike omavalitsuste suutlikkuse indikaatorid ja suutlikkuse analüüsimetoodika;
  - Uurimisprogrammi metoodika detailse juhendmaterjali koostamine - s.h pilootprojekt
  - Hinnangu saamine Soome ekspertidelt, juhiste täpsustamine;
  - Teavitustöö valdades eelseisvast uurimisprojektist, kontaktisikute määratlemine valdades;

- Uurimismeeskonna ja osalevate valdade esindajate metoodikakoolitus uurimisseminari raames Haapsalu Kolledžis.
3. Uurimistöö:
    - Empiirilise andmekogumise läbiviimine valdades;
    - Tulemuste analüüs, võrdlus ja aruande koostamine.
  4. Tagasiside:
    - Aruande eksperthindamise seminar, tagasiside Soome partneritelt;
    - Tagasisideme seminar Lääne ja Hiiumaa valdade esindajatele, lõputööde kaitsmine.
  5. Aruande lõppversiooni koostamine.

Metoodika

- Viis uurimisrühma koguvad andmed, töötlevad andmeid ja teostavad esmased analüüsid – hinnangud;
- Ekspertid juhendavad uurimisrühma, analüüsivad, teevad järeldusi ja koostavad kokkuvõtavad materjalid.

Uurimisrühmad

- Institutsionaalne suutlikkus ehk KOV ülesanded ja koostöövõimalused (Georg Sootla, Kerli Nilp);
- Haldussuutlikkus ehk sotsiaaldemograafia ja tõmbekeskused (Viola Soiver, Janek Loorens);
- Eelarve ja majandusliku efektiivsuse indikaatorid (Olev Raju, Anneli Kommer ja Aivar Sein);
- Valitsemine ja strateegiline suutlikkus (Viola Soiver, Georg Sootla, Toivo Teltvei);
- Kohaliku kodanikuühiskonna suutlikkuse hindamine – sidususe töörühm (Rein Ruutsoo, Leif Kalev, Ingrid Kera).

Projekti ajakava

Start	september
Metoodika väljatöötamine	okt – jaanuar
Pilootprojekt	nov – jaanuar

Seminar	jaanuar
Koolitus	veebruar
Uurimistöö	veebruar – mai
Analüüsid	mai - august
Lõputööd ja analüüsiseminar	mai
Lõpuseminar	august
Lõppraport	juuni - august

Projekti tulemused

- Kool saab uued meetodikad ja täiustatud õppekavad;
- Kool saab hea side õpetatava ja rakendatava vahel;
- Kool saab tiheda sideme KOVidega;
- KOVid saavad analüüsi, mis käsitleb otseselt neid või nende rühma;
- Analüüsis on välja toodud erinevad ühisarengu stsenaariumid ja nende rakendumise võimalikud tagajärjed;
- KOV saab hea aluse otsuste langetamiseks, arengukava kirjutamiseks, strateegia valikuks.

1.3 Projekti metoodika: kujundamine, rakendamine ja perspektiivid

Georg Sootla

Omavalitsuste suutlikkuse hindamine ja koostööperspektiivide uurimise metoodika oli kavandatud projekti ühe keskse *tulemina*. S.t. projekt eeldas, et metoodikat tuli kogu projekti vältel arendada, täiustada, sellega tuli eksperimenteerida selleks, et projekti lõppedes võiks sõnastada vettpidav raamistik sellest,

- (a) *mida* tuleks ja saab täpselt mõõta või hinnata (suutlikkus, koostöövalmidus, koostöö objektiivsed võimalused (mahu, mastaabi jt. efektid)
- (b) *kuidas korraldada* nende aspektide mõõtmise ja hindamise protsessi,
- (c) *kuidas* saadud andmestiku baasil jõuda metoodiliselt korrektsete *üldistusteni* (järeldesteni, soovitusteni),
- (d) *kuidas muuta* tehtud üldistused veenvateks ja *legitiimseteks* nende silmis, kes neid peaksid hakkama kasutama (vallavanemad, poliitikud jms.)

Projekti edukus sõltus suurel määral sellest kui paindlikult saadi projekti käigus omandatud vahetulemuste ja kogemuste najal ümber kujundada algpunktis kavandatud metoodikast tuletatud projekti tegevusi nii, et jõuda efektiivsema lõpptulemuseni. Osaliselt õnnestus see suurepäraselt, osaliselt tulid ette formaalsed reeglid, mis ei võimaldanud vajalikke korrektsioone varem kavandatud tegevuste loogikasse sisse viia.

Sellest vaatevinklist oli see muidugi üliambitsioonikas taotlus, ennekõike kui silmas pidada, et neid eesmärke taheti realiseerida väikeprojekti raames. (Projekti ekspertide töö kompenseerimise ressurss oli umbkaudu ühe professori ühe aasta töötasu.)

Samal ajal eeldas projekti elluviimine metoodikaraamistiku olemasolu juba selle algfaasis, mis pani esimese eesmärgi saavutamisele teatud ja kohati olulised piirangud. Algpunktis lähtusid projekti koostajad eeldusest, et rakendatakse laialdaselt kasutatavat *nn. kaardistamise metoodikat*, mis on kõige lihtsam empiirilise positivismi lähenemisviis sotsiaalsete protsesside ja sündmuste analüüsile.

Projekti eesmärgid, mis määrasid ära projekti metoodika arendamise loogika olid:

1. kujundada omavalitsuste suutlikkuse analüüsi kontseptuaalne baas;
2. määratleda indikaatorite kogum omavalitsuste suutlikkuse uurimiseks ja omavalitsuste suutlikkuse suurendamise strateegiate kavandamiseks;

3. välja töötada andmete kogumise mehhanism (korraldus) ja koguda vajalik andmestik valdadest nelja toimiva koostöö organiseerimise kaudu: projekti juhtkond, ülikoolide eksperdid, Haapsalu Kolledži üliõpilased ja omavalitsustöötajad;
4. suurendada Haapsalu kolledži õppeprotsesside sidusust regionaalse arendustegevusega ning koostöös regiooni kesksete organisatsioonide ja asutustega selleks, et jätkata loodud andmebaasile toetudes uuringuid regulaarse õppeprotsessi raames. Selleks tuli täiendada ja kohandada Kolledžis õpetatava Haldus- ja ärikorralduse eriala õppekava
5. analüüsida omavalitsuste suutlikkust tervikuna ja suutlikkuse erisusi, eesmärgiga välja selgitada võimalikud suutlikkuse arendamise suunad ja stsenaariumid;
6. arendada enam sihipäraselt valdade vahelise koostöö ja ühistegevuste diskursust, sõnastada valdade ja omavalitsuspiirkondade koostöö ja ühistegevuste perspektiivsed stsenaariumid;

Järgnevas kirjelduses on metoodika eri aspektide/ tasandite arendamise kulgu kirjeldatud lühikesi, nii kuidas see toimus reaalajas. See võimaldab kirjeldada metoodikat terviklikult ega taandada seda ühele komponendile (uurimistehnicatele).

1.3.1 Suutlikkuse nähtuse ja indikaatorite ümberdefineerimine

Projekti metoodika üldine lähteverioon sõnastati taotluse faasis ja seda võiks siis iseloomustada järgmiste märksõnadega: kaardistamine, kvantmeetodid, suutlikkuse lai käsitlus, uurimisrühma mitmetasandiline struktuur, uurimistöo etapilisus jne.

Kõige olulisema uuendusena tuleb käsitleda suutlikkuse mõiste ja piiride olulist laiendamist võrreldes sellega, mida selle all OV diskursuse tavaliselt kasutatakse. Seda võiks nimetada projekti esimeseks *oluliseks saavutuseks*. Suutlikkuse kontseptsiooni täpsustati projekti algfaasis. Eeldati, suutlikkus ei ole pelgalt finantsilise ega ka ainelise ressursi olemasolu, mis võimaldaks vallal olla parem teenindaja. Suutlikkust käsitleti kui kohaliku elu eri aspektide laiendatud taastootmise võimet isegi siis kui teatud ressursside suhteline tase langeb. Lisaks traditsioonilistele suutlikkuse allikatele, eeldati suutlikkuse seost:

- (a) *sotsiaalse sidususega*, kohalike elanike iseorganiseerumise võimega ja siit tuleneva võimega kujundada kohalikku elu ja käitumismustreid

- (b) *valitsemisega*, omavalitsuse legitiimsusega ja võimega kaasata kohalikku võimuressurssi, toetuda sellele oma ülesannete lahendamisel, võime tasakaalustada keskvõimu tsentraliseerimise ja vastutuse suurendamise katsed;
- (c) *strateegilise kavandamise võimega*, e võimega sedastada, kavandada ja ellu viia olulisi tegevusi kohaliku elu ja kogukonna laiendatud taastootmiseks;

1.3.2 Keskne metodoloogiline dilemma

Juba projekti enda algfaasis toimus lähtearusaamade oluline täpsustamine ja teisendamine. Selles valguses tuli juba revideerida projekti metoodika eri aspekte (mida hinnata, kuidas korraldada).

Suutlikkuse ja koostöövõime ning vajaduste indikaatorite kujundamisel seisti algusest peale väga raske valiku ees, kas:

- (a) luua *ulatuslik*, taotlustelt *kõikehõlmav indikaatorite kogum* (süsteem), selleks *et kvantitatiivselt kaardistada* kohaliku elu ja suutlikkuse võimalikult palju aspekte, eeldusel et kvantitatiivsed näitajad võimaldavad piisavalt lihtsalt ja näitlikult hinnata suutlikkust;
- (b) keskenduda kitsamalt juhtumuringutele üksikutes sektorites, omavalitsustes eesmärgiga teatud valdkondades, või isegi küsimustes kujundada *süsteemne tervikpilt*, mis võimaldaks mõista valdkonna suutlikkust kujundavate tegurite kogumit, nende mõjude mehhanisme üldsutlikkuse kujundamisel. See eeldanuks kvantitatiivse andmestiku analüüsi (ja indikaatorite) piiratud mahtu ning kvantitatiivse andmestiku ja analüüsi täiendamist põhjaliku kvalitatiivse analüüsiga.

Näiteks on ühelt poolt võimalik hinnata valdade koole 4..5 üldnäitaja põhjal: õpilaste arv, õpetajate vanus ja kvalifikatsioon, investeeringute maht õpilase kohta, jooksvate kulude maht õpilase kohta; võiks kasutada vaid lõpueksamite hindeid (mida me ka tahtsime teha kuid loobusime). Kõikide näitajate puhul tuli tõmmata kuskilt piir – kuid kust maalt? Tavaliselt on see siiski suvaline piir, mille alusel liigitada koolid suutlikeks ja vähesuutlikeks.

Teisalt on võimalik analüüsida kahte, maksimum kolme kooli, hinnata nendes kõiki tegureid, mis võivad kujundada õpilaste töökeskkonda, motivatsiooni, hoiakuid, nende suhet elukeskkonda, kõiki tegureid mis võivad mõjutada lõpptulemust – valikuid õpi ja

tööturul. Sellest lähtudes saaks kooli direktorid, valla juhid väga tervikliku pildi mõjurites hierarhiast, mis kujundavad õpilaste (ka kooli suutlikkust) ning sellest lähtuvalt üles ehitada arengukavad ka teistes koolides.

Meie projekt püüdis jõudumööda integreerida mõlemaid lähenemisviise, ehkki see tekitas terve rea probleeme (setud ennekõike aja ja ressursiga).

1.3.3 Metoodika teisendamine algfaasis

Esiteks, leiti vajalik olevat jaotada uurimistöö kaheks etapiks: pilootfaasiks ja põhifaasiks. **Pilootfaasi eesmärgiks** oligi metoodika testimine ja selle järel ümberkohandamine põhifaasi tarvis.

Teiseks, algusest peale diskuteeriti selle üle, mis mahus on kaardistamise tehnikat võimalik rakendada ja mil määral on vajalik mitmetasandiline analüüs, mis kätkeb endas ka kvalitatiivmeetodeid, s.h. intervjuusid, juhtumanalüüse. Lisaks nn. traditsioonilisele kaardistamisele lisaks otsustati läbi viia küsitlus.

- (a) (institutsionaalse suutlikkuse) ülesannetega toimetuleku hindamist. Algselt pidi toimuma ennekõike suutlikkuse finants- ja naturaalnäitajate alusel. Kuid seda otsustati hinnata ka valla juhte küsitledes, sest küsitluse maht võimaldab minimeerida hinnangute vormilist subjektiivsust (adekvaatsust ühes või teises suunas). Projekti metoodika väljatöötajad teadvustasid palju selgemini kui taotluse faasis ka seda, et projekti tulemuslikkus sõltub olulisel määral just formaalandmestiku ja selle põhjal tehtud järelduste legitiimsusest tulevaste koostöö edendajate silmis. (OV juhtide suhtumine formaalandmestiku objektiivsusesse on kohati väga konservatiivne).
- (b) Vaidluste tulemusena otsustati valdade “kaardistamiseks” kasutada teist metoodikat: fookusrühma intervjuud (FRId) FRI on kvaasi-konstruktivistlik metodoloogia valla üldise kuvandi “kaardistamiseks” valla inimeste silmade läbi, mis võimaldab saada suhteliselt ökonoomselt ettekujutuse vallast kui (keerulisest toimivast) süsteemist. Kuigi FRIde kvaliteet kõikus tulenevalt nii respondentide üldistest hoiakutest (sõltus väga oluliselt domineerivast juhtimisstiilist) ja valmisolekust adekvaatselt olukorda hinnata (alahoidlikkus võõraste suhtes), kui ka üleskirjutuste kvaliteedist ning intervjuueerija isikuomadustest, andis ka FRIde kasutamine väga oluliselt projektile juurde.

Kuid nendel ülivajalikel uuendustel oli üks “aga”: esimesel etapil mindi hoopis projekti meetodika ja mahu laiendamise, mitte süvendamise ja kitsendamise suunas. Uurimistöö maht hakkas oluliselt koormama osalejaid rutiinsete korralduslike probleemidega, mis võis pärssida uurimisprotsessi analüütilist teravust.

2005 septembris-oktoobris kujundati suutlikkuse indikaatorid viies valdkonnas. Tulemuste kiireks saavutamiseks korraldati iga nädal 4 tunnine seminar, kus eri valdkondade eksperdid andsid aru eelmisel kohtumisel saadud ülesannete täitmisest ja kavandati töö detailid järgnevas nädalaks. Uurimisrühma töö korraldus, s.h. **kommunikatsiooni korraldamine võrgustiku** kaudu oludes, kus projekti tegevus pole ekspertide põhitegevus (võrreldes õpetamisega ülikoolis), on oluline meetodika komponent. Antud projektis saadud kogemused võiksid olla aluseks arendusmeeskondade lühikoolituseks uute taoliste projektide korraldajatele. (**Kolmas oluline vahetulem.**)

Väga intensiivse töö tulemusena suudeti oktoobri lõpus korraldada esimene meetodika sisu koolitus üliõpilastele, mille järel valmistati terve rida juhendeid välitööde läbiviimiseks pilootprojekti raames Nõva, Noarootsi, Ridala ja Oru valdades. Üliõpilastega viidi läbi veel tagasisideme seminare, milles analüüsi valminud indikaatoreid ja seejärel iga õppejõud viis oma valdkonnarühmas läbi eraldi koolituse. Siiski osutus koolitusvajadus suuremaks kui seda alguses eeldati.

Siiski ei suutnud me antud momendil mõista koolituse kui kommunikatsiooni instrumendi ülimalt olulist tähendust mitte ainult meetodika mõistmiseks vaid ka, ja olulisel määral, meeskonnavaimu ja vastava motivatsiooni kujundamisel. Antud momendil jäi uurimisrühma integreeritud suurel määral sõltuvusse juhendava eksperdi ja juhtiva üliõpilase motiveeritusest. Võib öelda, et enamuses töörühmades selline “vaim” oli piisav, kuid mitte kõikides (eelarve ja suutlikkuse naturaalnäitajate rühmas oli kontakt ja meeskonnatöö ebapiisav ja kohati isegi puudulik).

Algaasi põhitegevuste juurde kuulub kindlasti **kohaliku omavalitsuste uuringute** koondamine ühtsesse andmekogusse. Projekt ei seadnud eesmärgiks andmekogu süstematiseerimist ja muid taoliste andmekogude infokorralduslike toiminguid, ja see võiks olla ühe järgneva üliõpilastöö teema. Lisaks leiti otstarbekamana lisada mõnede stabiilsemate andmekogude viiteid, et mitte paisutada andmekogu mahtu. Kahjuks lõigati sellega mõnes kohas näppu, sest, näiteks Lääne maavalitsus kujundas oma kodulehekülje ümber ja mõned vanemad materjalid jäid uuest formaadist välja.

Kolmandaks lisategevuseks oli **projekti andmevõrgustiku loomine Riigiteaduste osakonna interaktiivse õpikeskkonna Learn Loop baasil**. Selline kommunikatiivne võrgustik võimaldas juhtida väga suurt hulka inimesi väga operatiivselt. Loeme ka selle uurimiskorraldusliku mehhanismi väljatöötamist üheks **oluliseks projekti metoodika tulemiks**, millel on nn. edasirakenduse efekt.

Uurimise eesmärgiks oli – kõige lihtsamalt öeldes – teatud kindlatest (a) indikaatoritest lähtudes, (b) koguda võrdlev andmestik selleks, et välja selgitada valdade suutlikkuse erinevused, või suutmatust täita teatud ülesandeid ja (c) sellest lähtudes anda soovitusi suutlikkuse probleemide lahendamiseks koostöö kaudu.

1.3.4 Suutlikkuse indikaatorid

Suutlikkuse indikaatorite tabelid on antud Lisas 3 Metoodika raamistikud. Seetõttu käsitleme neid lühidalt.

Indikaatorid jaotati tinglikult 5 rühma:

1. **Seadusega pandud ülesannete täitmine OV poolt** (toimetulek), millele hiljem lisati info olemasolevatest koostöökogemustest, teenuste osutamisest lepinguga või delegeerimise teel, hinnang koha ja mastaabiefektile. Toimetulekut hinnati (lõpuks) järgmisel skaalal: (a) ressursid olemas või probleem lahendatud; (b) ressursse (raha või asjatundjaid) napib, (c) ressursid puuduvad (raha või asjatundjaid) ülesande täitmiseks ja (d) ülesanne ei puuta meid (pole meie rida). Ehkki nende kriteeriumite täpsustamine (seletused) toimus mitu korda, jäid mõned nendest ka pärast pilootfaasi teatud määral erineva intensiivsusega tõlgendatavaks. Kõige enam oli sellised koostöövormide määratlused, kuna (tol ajal veel) polnud selgelt määratletud ettekujutust, et koostöö võib ja peab toimuma kolmes eri suunas: (a) valla sees (territooriumil, teiste subjektidega), (b) valdade vahel ning (c) valla ja riigiasutuste vahel. Tihti olid need suundumused kas komplementaarsed või välistavad. Siiski, nagu öeldud, küsitluse suur maht (193 ülesande kohta 16lt omavalitsuselt), neutraliseeris subjektiivse teguri piisavalt määra. Ploki eest vastutasid G. Sootla, K. Nilp
2. **Valdade sotsiaal-demograafiline suutlikkus** ja majandus-geograafiline profiil. Indikaatorid pidid andma võrdleva informatsiooni rahvastiku struktuuri dünaamikast, s.h. puuetega inimeste ja leibkondade struktuurist, rahvastiku

mobiilsusest. Majandusgeograafilisest vaatevinklist eeldati andmete kogumist tõmbekeskustest, teenuste kasutamise geograafiast ja ka kvaliteedist, ettevõtluse struktuurist ja maksumaksjate dünaamikast. Ploki andmete ja analüüs eest vastutav V. Soiver

3. **Suutlikkuse finants ja naturaalnäitajad.** Finantssuutlikkuse analüüsiks kasutati Rahandusministeeriumi andmebaasi (OV aastaaruannete koondit). Naturaalnäitajaid koguti kõikide valdkondade kaupa (haridus (27 indikaatorit koos alajaotustega /klassi/), noorsootöö, kultuur, sport (24 klassi), sotsiaalkindlustus ja sotsiaaltöö, tervishoid (17), keskkonnakaitse (13), kommunaal- ja elumajandus, transport, planeerimine (16) , ettevõtlus(6). Ploki andmete ja analüüs eest vastutasid O. Raju, A. Kommer
4. **Valitsemisuutlikkuse indikaatorid**, mis jaotusid kolme rühma: (a) institutsionaalne profiil (21 klassi, ca. 75 näitajat), (b) ametnike koosseis (c) strateegiline suutlikkus (arengukavade analüüsi põhjal). Ploki andmete ja analüüs eest vastutasid G. Sootla, V. Soiver.
5. **Sotsiaalse sidususe indikaatorid**, mis sisaldas järgmisi indikaatoreid (ja andmeklasse): formaliseeritud juriidiliste ja füüsiliste isikute-ettevõtjate dünaamika, mittetulundusorganisatsioonid, s.h. tegevusnäitajad, avalike ürituste andmestik, ühistegevuste finantseerimise andmestik, sidususe kui strateegiline eesmärk arengukavades, teabekanalite kasutamine, võimused, valimistel osalus. Lisaks sellele korraldati FRIde raames miniküsitlus. Ploki andmete ja analüüs eest vastutasid L. Kalev, R. Ruutsoo.

1.3.5 Fookusrühma intervjuu

FRI koosnes viiest alamoodulist, igaüks oli plaanitud ca. 40 minutit. (vt. juhendid Lisas 1.) Nendeks olid:

- argimüüdid (identiteedid);
- tõmbekeskuste ja kommunikatsioonikanalite kaardistus;
- teenuste pakkumine ja ootused
- Kodanik ja võimud;
- Ühistegevuskeskkonna/ võimaluste kujutus

FRI viidi läbi valla juhtidega (ametnikud, volikogu liikmed), valla aktiiviga. Lisaks kavandati individuaalselt viia läbi intervjuud valla elanikega (suures osas osutus see

antud projekti raames üle jõu käivaks kuna tegemist polnud lihtsalt ankeediga ja intervjuude lahtikirjutused võtaksid palju aega ca. 1 intervjuu = 1 päev, 16 x 3=48 päeva).

Õppetunnid FRIst. Üldine järeldus. FRI on väga informatiivne ja ökonoomne viis kujundada kiire ja suurel määral süsteemne tervikpilt vallast. FRI käigus saadud valla geshtalt oli väga tihti suurepäraseks aluseks empiiriliste faktidena saadud andmete interpreteerimiseks, s.t. faktide taga tegelikku variatiivsuse tuvastamiseks, mis löi suurepärase fooni, esiteks, mõningate tüpoloogiliste mudelite tuletamiseks (valdade valitsemismudelid, valdade geograafilised mudelid, võimude suhete tüüp kohalike subjektidega jne.). Kuid samas ei saa neid suurel määral interpretivistlikke teadmisi vahetult kõrvutada nn. positiivse empiiriaga ja kasutada neid metoodiliselt korrektselt kausaalsete seoste põhjendamisel. FRIde tulemusi võiks kodeerida, kuid need võivad anda tulemeid küllaltki suure andmemassiivi (valdade arvu, ca. 60-70) puhul.

Konkreetsamad õppetunnid:

1. FRIde tuleks teha väljaspool valla maja ja võimaluse korral peaks nendes osalejad - ka valla ametnikud ja volinikud – olema anonüümsed; selline nõue oleks meie väikestes maavaldades lausa utoopiline.
2. FRIde tehnika erineb oluliselt individuaalsetest intervjuudest ning eeldab väga tugevaid rühmatöö juhtimise oskusi.
3. Väga oluline on üleskirjutuse kvaliteet kuna diktofone reeglina kasutada ei ole otstarbekas. Üleskirjutamine pole kaugelki tehniline töö, see eeldab olulise ja ebaolulise kiiret mõistmist. Rühmatöö juht ei pruugi olla ekspert, vaid parem oleks välja õpetatud assistent, samas võiks just ekspert olla üleskirjutuste üks tegijaist.
4. FRIde üleskirjutusi ja tulemusi tuleks “dešifreerida” samas õhkkonnas (rühmatöö, palju osalejaid).

1.3.6 Piloottuuring (PU)

PU kavandamine oli projekti väga oluline ja õnnestunud muutus. Sellega püüti katsetada “suure” töö erinevad aspekte, sest mall niisuguste töö tegemisel puudus. PU toimus novembris-detsembris. Selline ajastatus oli mõnevõrra halb, sest just olid toimunud valimised ja mõnedes valdades, kus võim vahetus, oli teatav segadus või olid tähtsamad asjad esiplaanil. PU viidi läbi valdades, kus uurimisrühmal olid tudengitest “omad” ees (vallavanemad, sekretärid või isiklikud kontaktid). See oli viga kahes mõttes.

Esiteks, ahvatles see kaasama PUSse liiga palju valdu, mistõttu suur osa ajast kulus rutiinsele tööle ning vähem aega jäi nn. analüütilisele jälgimisele, järelanalüüsile, ekspertide rühmatööle (mis toimis hästi algfaasis). Ka esimesel vaheseminaril jaanuaris püüti rohkem demonstreerida tehtud tööd, kui analüüsida metoodika õnnestumisi ja ebaõnnestumisi.

Teiseks, “omade” valdade eelistamise tõttu ei suudetud läbi testida valla poolseid korralduslikke ja sisulisi aspekte. V.a. Pühalepa vald, mida me pidasime erandlikuks kuna seal toimus valitsuse ja ametnikkonna dramaatiline vahetamine, kus toimus andmete kogumina ja FRId peaaegu tõrgeteta. Järgmisel etapil selgus aga, et välitöödel on küllaltki pikaajaline n. lahtisulatamise etapp, s.t. valla hääletamine koostöö lainele. Kuna koolituse läbi seda teha ei õnnestunud, siis sõltus välitööde kulg suure osas rühma juhtide oskusest korraldada “lahtisulatamine” ja selliste kontekstide leidmine, mis võimaldaks usaldusväärselt infot saada.

Lisaks, oli uurimistöö loogika liiga oluliselt kinni õppetöö loogikas ning KOV kursuse põhitööd tuli planeerida piiratud aja jooksul kõigi ligi 30 tudengi jaoks. Piloot oleks pidanud olema rohkem nõ. pealtvaatamine ja vaid väike tehniline assisteerimine uurimismetoodika kursuse raames, ning põhitöö oleks tulnud planeerida KOV kursuse jaoks. Õppekava loogika, mis oli ammu paika pandud, sundis tegema vastupidist.

Mida selgitas pilootprojekt välja uurimistöö korralduse metoodikas?

Üliõpilaste kasutamise piirangud ilmsid juba tööde ajastamise ja koordineerimise käigus õppekavaga. Eelduseks oli, et üliõpilased kujunevad andmete kogumisel peamiseks tööjõuks ja nad suudavad – tulenevalt eelmistest suhteliselt edukast õpikogemustest – oma rolli nii lühikese ajaga täita. Tegelikult oli neile antud ülesanne suurusjärg ulatuslikum ja keerulisem kui nõ uurimisseminari tavaülesanded. Teiseks, ilmses eri tudengite erinev suutlikkus ja motiveeritus, ja selles osas ei saanud eksperdid palju mõjutada töö tulemuslikkust. Tudengid olid üldiselt tublid, kuid ülesande maht ja eeldatav täpsuse aste käis neile – ilma vahetu juhendamisetä nagu lõputöö juhendamise puhul - ilmselt üle jõu. Eksperdid ei saanud üle võtta vahetu juhendamise funktsioone puhttehniliselt (kaugused) ja see polnud nii planeeritud. Tekkis veendumus, et selliste ulatuslike projektide puhul on töövõimeline üksnes akadeemiline püramiid, mille alguses võivad olla III kursuse BA tudengid ja lõpus professorid, kuid selles püramiidis peaksid olema nn. vahelülid: doktorandid ja magistrandid. Välitöödeks on tudengeid vaja palju põhjalikumalt ette valmistada

ennekõike nende jaoks suhteliselt terviklike alateemade sõnastamise kaudu, mis eeldab eraldi tegevust (need teemad on valdkonniti nüüd projekti lõppedes enam vähe selged.)

Indikaatorite “täpsust” ja mõistetavust (eriti vallas) vähendas mõneti see, et polnud selgelt sõnastatud selle kasutamise eesmärk. Metoodiliselt ei tohi seda teha, et tagada andmete puhtus. Mõned läbinähtavad küsimused, eriti valitsemise osas, andsid kohati nõo soodsaid vastuseid. Seda soodsate vastuste andmine oli nähtav eriti küsitluses toimetuleku ja koostöö osas. Teisalt tuleb arvestada, et vastajate/ kogujate motivatsioon eeldab tegevuse mõtestatust, ja seega teadmist, mida ja miks tegelikult tahetakse. See vastuolu teadusliku metoodika ja praktilise infojuhtimisega lahendus ilmselt siis kui suudetakse konsensuslikult välja töötada omavalitsuse suutlikkuse indikaatorite standard.

Nn. püramiidi põhimõte oli ka lähtepunktis deklareeritud ja sellesse püramiidi oli arvestatud ka valla ametnik. Uurimisrühma püramiidi lüli valdades pidi kujunema koolituse tulemusena ja regionaalsete Liitude/ Arenduskeskuste teavitamise tulemusena, kuna see ametnik pidi olema tihedalt integreeritud töörühma.

Projekti juhtidel ei õnnestunud saada nõusolekut ressursse ümber jagada nii, et finantseerida (ekspertide arvelt) üliõpilastest rühmajuhtide organiseerivat tegevust. Õnnestus vaid saavutada ühe koordinaatori ametissepanek ja ka seetõttu et loobuti TLÜ-RTO poolsest koordinaatorist (mis tekitas oma probleeme). See avaldas olulist mõju projekti edasisele tulemuslikkusele.

Koolituse ja tagasisideme roll suurte ja eri osapooli ühendavate uurimismeeskondade puhul

Nn. kommunikatiivse koolituse osa suurte uurimis-rühmade töö tulemuslikkuse saavutamiseks on väga suur. Niivõrd keerulise töö tegemisel kolme osapoole ja nii suure arvu inimeste viimiseks ühisele lainele oleks tulnud oluline osa ressursist (ennekõike pärast pilootprojekti) kulutada koolitusele (seminarid, arutelud temaatilistes rühmades jne.) Palju keerulisem kui eeldati oli sellise kontakti kujunemine valla ametnikuga, keda projekti metoodika käsitles uurimisrühma liikmena ja kelle hoiakutest sõltus olulisel määral töö kvaliteet ja kiirus valdades. Lisaks, töö läbiviimisel ilmnis, et osade valdade juhid/ esindajad käsitlesid antud projekti suure skepsisega ja isegi kartusega. Osades valdades selline võõrandumine lahenes väga kiiresti, mõnes vallas ei suudetud seda ületada. Ka siin tekkis vajadus ressursse ja tegevusi ümber planeerida, kuid jäik raamistik seda ei võimaldanud. Kogu andmekogu metoodika tutvustamiseks valla kontaktisikutele oli ette nähtud aega ca. 6 tundi, vaja

oleks olnud vähemalt 10 korda rohkem. Siin seadsid piirid eelnevate kogemuste puudumine.

Mahud ja OV aja- ja suutlikkuse ressurss

Arvestades maavaldade valitsuste suurust (6...8 ametnikku) on selliste “kaardistavate” ja väga jäiga ajaraamistikuga projektide läbiviimine valdades väga suur koormus nende ametnikele ja juhtidele. Need tuleb piisavalt pikaks ajaks ette planeerida, seejuures peab just koolituse raames selgitama, milline on valla kasu sellest uurimusest, et see ei näiks välja lihtsa ajakuluna. Niisiis, diskursuse ja legitiimsuse tegur, mida positivistlik metoodika ei võta tavaliselt arvesse hakkas ilmutama meie projektis üha suuremat tähendust.

Vajadus luua ekspertide taustpilt vallast

Kuna täiustatud metoodika eeldas ka kvalitatiivmeetodite kasutamise valla tasandi analüüsil, siis tekkis analüüsi lisaetapp – kõikide valdade eelanalüüs olemasolevate andmete põhjal (arengukavad, üldplaneeringud, normatiivdokumendid, valitsuse ja volikogu istungid). Eraldi etapina seda kavandatud polnud, kuid selle etapi sügavam või pinnapealsem läbimine määras ära kvalitatiivanalüüs lõppetapi edukuse.

1.3.7 Projekti üldjuhtimine

Projekti juhtimine oli kavandatud juhtrühma kaudu. Tegelikult realiseeris juhtrühm oma rolli üldjuhi ja ekspertide juhi ad hoc kommunikatsioonide (nii näost näkku kui kirjalikul) teel. Sisuliselt selline süsteem töötas. Vormiliselt oleks juhtrühm, kuhu kuulusid omavalitsuste esindajad jne. andnud projekti tegevjuhtide otsustele suurema kaalu, millest teatud lülides ei piisanud õigeaegsete ja õigete sammude tegemiseks.

Pilootprojekt peab võimalikult loomulikult modelleerima kogu protsessi algusest lõpuni. Selleks jäetud aeg 2,5 – 3 kuud oli selleks ilmselt ebapiisav. Ehkki PU analüütilises faasis jõuti üsna lähedale metoodika veel täielikuma versioonini oli väga keeruline käigu pealt selle tehnilisi parameetreid ümber kujundada nii, et see oleks jõudnud täitjateni ja poleks tekitanud segadust. Sellele probleemile leiti antud oludes piisavalt adekvaatne lahendus.

1.3.8 Lähtemetoodika relevantsus projekti eesmärkide saavutamise vaatevinklist: hinnang pilootprojekti tulemuste ja kogemuste alusel

Nagu öeldud, ilmnes juba pilootprojekti käigus, et valitud lähtemetoodika ei võimalda piisavalt efektiivselt jõuda püstitatud eesmärkideni, mistõttu *juba algfaasis metoodikat täiendati laiendamise ja uurimistöö mahu suurendamise suunas.*

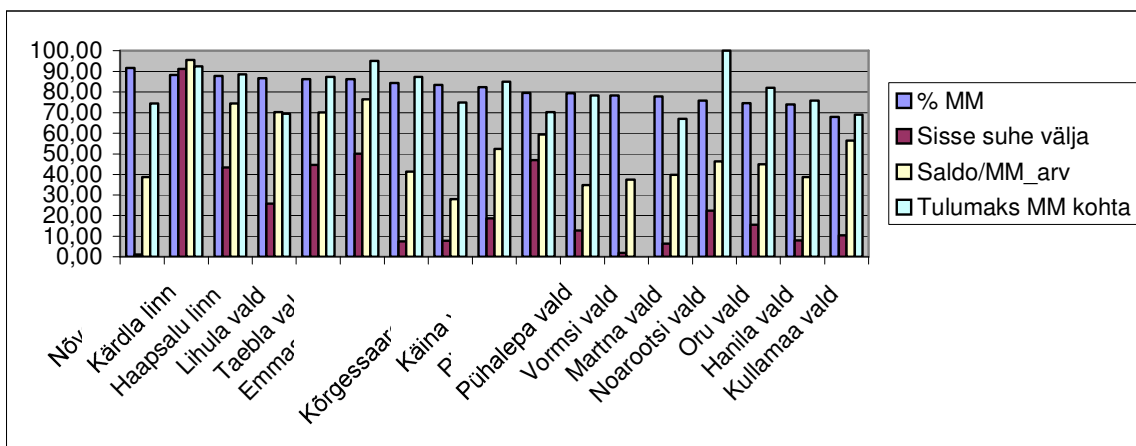
Kaardistamise metoodika rajaneb väga lihtsatel eeldustel uurija ja tegelikkuse vahekorra kohta. Kaardistamise metoodika eeldab, et tegevused ja seisundid õnnestub koheselt viia lihtsate (mitte komplekssete), võrreldavate (eri valdu objektiivselt iseloomustavate) ja mitte vasturääkivate (üheselt seisundit ja tegevust kajastava) *kvantitatiivsete näitajateni* (suutlikkuse indikaatorid), millest lähtudes kogutakse vastavad andmed ja mis (andmed) seejärel suhestatakse soovitud tulemustega (koostöö võimalused).

See eeldab, et põhimõtteliselt puuduvad tunnetuslikud piirangud ja seega on võimalik haarata suvalise hulga nähtusi (seisundi, tegevuse) ilma et neid oleks vaja teisendada. Esiteks, et tegelikkuse nähtused ja seisundid on piisavalt lihtsad, et neid kvantitatiivselt kirjeldada. Teiseks, ei ole vaja teha üpris keerulisi toiminguid uurimisobjekti eraldamiseks (näiteks, valimi moodustamist ja respondentide leidmist) või spetsiifilise vaatenurga valimiseks. Ühelt poolt lihtne tehniline idee põrkuda aga peagi kokku keerukuse ja ebamäärasuse (viimast tuleks arvestada longituudsel uurimisel, s.t. aegridade võrdlemisel).

Andmete kogumise probleemid tulenesid mitte isegi suurest andmemahust (ühes valdkonnas defineerida vähemalt 2000 fakti) vaid sellest, et isegi esmapilgul lihtsad indikaatorid osutusid vägagi kompleksseteks ja valdade võrdlemiseks ning kausaalsete seoste fikseerimiseks oli vaja esmase andmekogumise järel teha veelgi detailsem teine etapp.

Esiteks, eeldati, et indikaatorite alusel saadav väga ulatuslik andmestik on sellises seisus, mis võimaldab kohe võrdlusi ja analüüse kvantitatiivsete meetoditega, ja et niisuguse valmidusega andmestik saadakse kohe ühekordse andmeküsitluse tulemusena. Kuid tegelikult olid andmed, mis saadi esmaste indikaatorite alusel enamal jaolt siiski kompleksnäitajad, mida tuli konkretiseerida väga konkreetsetest oludest lähtudes valdades eraldi uurimisetapina.

Näiteks koostati (Joonis 1.3- 1) tööturu “mahukuse” indeksid, mis peaks piisavalt hästi reastama vallad suutlikkuse järgi. Sinises tulbas on maksumaksjate protsent tööealisest elanikkonnast, mille puhul kõige kõrgem maksumaksjate osakaal on Nõval (91, 72%), Kärddlas, Haapsalus, Lihulas, Taebblas, Emmastes ning kõige madalam Kullamaal (67, 81%), Hanilas, Orul, Noarootsis ja Martnas ja Vormis. Selline järjestus on tervikuna ootuspärane. Kollases tulbas on esitatud tööjõu sisse ja väljarände saldo, mis näitab tööalast väljarännet (töökohtades puudus vallas) kuid mis on tasakaalustatud sisserändega (töökohtade olemasoluga vallas). Osakaal on pööratud (näitlikkuse huvides nii, et kõige madalama saldoga, s.o. kõige mahukama tööturuga Kärddla, Emmaste, Ridala, Taebbla ja Haapsalu indeks on kõrge ja kõige suurema saldoga valdade tulbad on väikesed (Kõrgessaare, Pühalepa, Hanila, Nõva, Martna). Et saldo ei väljenda hästi tegelikku suhtarvu, siis kolmas tulp on sisserännu ja väljarännu suhe, mis sellistes valdades nagu Nõva, Martna, Hanila, Risti, Kõrgessaare, Kullamaa on väga väike ja Kärddlas, Emmastes, Ridalas, Haapsalus küllaltki suur. Neljas tulp näitab maksumaksja “jõudu”, s.t. tulumaksu suurust ühe maksumaksja kohta, mis on kujundatud indeksiks kus 100 on kõrgeima määraga vald Noarootsi.

Joonis 1.3-1 Tööturu “mahukuse” indeksid

Lõpuks kujunes välja valdade pingerida saadud punktide alusel (punkte järjekorra paigutuse alusel, koht), mis peaks olema tööturu mahukuse ja tööjõu suutlikkuse päris hea surrogaatnäitaja. (Tabel 1.3-1)

Tabel 1.3-1tööturu mahukus ja tööjõu suutlikkus

Nõva vald	43	12
Kärdla linn	7	1
Haapsalu linn	17	4
Lihula vald	27	5
Taebla vald	15	3
Emmaste vald	12	2
Risti vald	37	10
Kõrgessaare vald	49	13
Käina vald	31	6
Ridala vald	33	8
Pühalepa vald	36	9
Vormsi vald	-	-
Martna vald	56	16
Noarootsi vald	31	7
Oru vald	42	11
Hanila vald	52	15
Kullamaa vald	51	14

Kuid need täpselt välja arvatud indeksid võivad tegelikult kätkeada väga olulisi ebatäpsusi (eeldusel et algandmed on korrektsed).

Migratsioonilaine välja pole ju alati valla vähese suutlikkuse näitaja, isegi siis kui sisserännet on suur. Vald võib olla vähetasuvate töökohtade pakkuja, eriti rõngasvaldade, samas kui väljaränne näitab valla inimeste suutlikkust leida paremat tööd. On ju ütle mata hea tõdeda, et vallas on võimekaid inimesi, kes Tallinnas leiavad tasuvama töö. (Ilmselt tuleb loobuda vaatest, et intensiivne sisse-välja migratsioon on negatiivne nähtus, pigem kaasajal näitab just see valla võimekust.) Mida näitab väljaränne tegelikult? Tegelikult annab maksuamet töötaja ettevõtte asukoha kui töökoha. Nii et Hansapanga teller Haapsalus on Tallinna töötaja. Ja vastupidi, Haapsalu uksetehase esinduse töötaja Tallinnas Haapsalu töötaja. Selleks, et “puhastada” seda kvantitatiivandmestikku, oleks vaja hoopis teist statistikat. (Mida pole.) Targem selles situatsioonis oleks teha juhtumuuring, eriti valdades, kus on palju suvitajaid, ja uurida 2..3 valla põhjal, milline on siis tegelik valla tööhõive struktuur, mis tähendaks kõikide maksumaksjate taustandmete analüüsi. (Selliseid andmeid MTA valdadele väljastab, tegime ühes vallas lühivaatluse nende andmete põhjal, kuid enamus valdu neid ei nõua.) Niisiis esmased indikaatorid on paratamatult kompleks indikaatorid, mis võimaldaks teha suhteliselt üldiseid järeldusi, vaja on selle põhjal jätkata kvalitatiivanalüüsi juhtumite kaupa. Nii me ka lõpuks tegimegi.

Teiseks, eelduseks oli, et enamus andmeid on valdades olemas ja need on üheselt mõistetavad. Kuigi enamus andmed olid olemas, kuid erinevates valdades olid ühed

andmed olemas, teised puudu ja neid tuli tekitada koostöös valla ametnikega. Tööd lihtsustas see, et mõned andmed saime töötlemata kujul kas maavalitsusest või riigiametitest. Kuna reeglina olid need töötlemata, siis oli see projekti üks lisategevusi: koondandmete koostamine valdkonniti.

Lisaks, eelarve analüüsile tuginesime Rahandusministeeriumile esitatud KOV aruannetele. Kuid nendes oli väga raske orienteeruda, sest tihti olid andmed esitatud erineval alusel. Näiteks, sisse arvestatud või investeringud, teistele osutatud teenuste kulud, samas olid arveldamise kulud hoopis teisel real jms. KOV eelarvete halb võrreldavus ja sellest tingitud raskus OV finantssuutlikkuse kvantitatiivanalüüsiks oli ühe minu poolt juhitud uurimisprojekti keskseid järeldusi juba aastal 2001. *

Teiseks, **kaardistamise meetodika** eeldab, et suutlikkuse nivoonäitajad ja teised muutujad on ühesuunalises kausaalses seoses. S.t. eeldatakse, et:

- (a) probleemid toimetulekuga tingivad vajaduse mingit laadi koostööks
- (b) koostöövajadused ühtivad võimalustega, et ülesandeid on võimalik koostöös lahendada (s.t. kohaefekt e. vajadus teenust osutada kohal ja kohaliku inimese poolt, ei takista koostöö võimalusi).

Näiteks, avastatud ebapiisav suutlikkus lasteaedade muude kulude finantseerimisel (mida enamusest valdadest deklareeriski) eeldaks automaatselt, et teatud koostöö kaudu saab suurendada suutlikkust kõikides valdades. Antud projekti ülesandeks sai testida, kui võrd OV suutlikkuse indikaatorid ja saadaolev andmestik ühet poolt ning koostöö ja selle eeltingimuste vahet teisel poolt nendele eeldustele vastavad.

Pilootfaasis selgus aga, et *tugevat kausaalset seost suutlikkus (toimetuleku) ja koostöövalmiduse ja – võimaluste vahel ei ole*. Seda võib näha ka I valdkonn aruandes esitatud tabelites.

Kausaalse seose kujunemisel või pärssimisel on olulised ülesande/ tegevuse:

1. Tehnilis-majanduslikud aspektid

1.1.mastaabi vs. kohaefekt

1.2.mahu vs. kvaliteedi efekt

1.3.mahu kvantiteedi vs. geograafilise ruumi suurenemise efekt ;

2. konkurentsiefekt: monopolide võimu pärssida kvaliteedi/hinna suhet tarbija kasuks ja tehingukulude faktiline kasv

---

* Budgeting in Local Government in CEE countries (with the participation of Estonia, Hungary, Romania, Albania, Poland, Croatia, Bulgaria, Russia).. Research project at The Local Government and Public Service Initiative. Grant delivered by Open Society Institute, 2000-2001 (G. Sootla, A. Jaansoo, P. Tammert, T. Milt, A. Surva, E. Pedastsaar, D. Ainsoo jt.)

3. poliitiline efekt

- 3.1. kodanike subjektiivne hinnang vajadustele ja toimetulekule, mis väiksemates valdades on palju soodsam (näitas ka meie uurimus)
- 3.2. nõudluse pärssimise ja re-aktiivse halduse efekt mastaabi suurenedes
- 3.3. kontrolli ja tagasisideme võimaluste vähenemine mastaabi suurenedes

Võtsime nendest üldanalüüsil kasutusele vaid ühe näitaja: mastaabi va. Kohaefekti, teisi efekte analüüsi juhtumuuringute raames.

Niisiis, ühe olulise antud projekti metoodika väljatöötamise tulemina on see, et suudeti päris täpselt määratleda täna Eestis laialdaselt kasutatava ja väga palju ressursse kulutanud arendus- ja analüüsimetoodika võimalused, piirid ning sellest tulenevalt, näidata ära suundumused, kuidas seda metoodikat teiste metoodikatega täiendades oleks võimalik liikuda nendest piiridest edasi, sihistada analüüs ja uurimine spetsiifilisemate eesmärkide ja tulemuste saavutamiseks.

1.3.9 Selliste uurimuste üldisest kognitiivsest ja korralduslikus metoodikast

Osasid aspekte käsitlesime eelpool (koolituse roll, eri taustaga subjektide organiseerimise probleemid, pilootprojektide spetsiifika jms.)

Kolmetsüklilise metoodika (indikaatorid-andmed-analüüs) asemel mitmetsükliline ja tasandiline metoodika, milles võiks eristada järgmisi osiseid/ tasandeid:

- (a) *üldiste indikaatorite määratlemine* eesmärgiga tagada üldine võrreldavus; andmete kogumisel;
- (b) üldiste andmete nõ. *allparameetrite fikseerimine* pilootfaasis või juhtumuuringu faasis, s.o. milliseid nähtuse või tegevuse aspekte üldine arv sisaldab või mis mõjutab üldise arvu kujunemist;
- (c) indikaatoritele lisaseletuste ja *allindikaatorite kujundamine*
- (d) andmete kogumine *allparameetrite tasandil*, kasutades samal ajal juhtumuuringu elemente. (Selle tulemusena võib saada andmestiku mis võimaldab võrdlevat kvantitatiivset analüüsi, kuid suure mahu tõttu vaid teatud küsimuste analüüsil).
- (e) Võrdleva kvantitatiivandmebaasi koostamine, mille “puhtuse” aste võimaldaks eri valdkondade võrdlemist. Kuid seda saaks teha juba eraldi üksikute analüütiliste väikeprojektide (tudengitööd) raames.
- (f) Analüüs konkreetse ülesande, tegevuse või seisundi tasandil.

1.3.10 Täpsustatud metoodika rakendamise ulatus ja võimalused uurimistöökäigus

Uurimismeeskond hakkas märtsis 2006 koguma oluliselt täpsustatud indikaatorite baasil üldandmeid teistes valdadest. See töö tehti üldjoontes ära aprillikuuks, mille järel tehti kvantitatiivandmete üldanalüüs sellel tasemel ja viisil, mida nende andmete tunnetuslikud võimalused lubasid. Selleks koostati üldine andmebaas SPSS formaadis.

Juunis 2006 toimus Soomes seminar, kus Turu Linnavalitsuse arenduskeskuse spetsialistid andsid hinnangu nendele tulemustele. (www.lak.ee). Need ettekanded on suurel määral aluseks ka aruande II osale.

Uurimisetapil eel viidi üldandmestik detailsuse astmeni, mis oleks võimaldanud kvalitatiivanalüüsi valdade tasandil.

Juulis oligi kavandatud välitööde uus lisaetapp valdades, kus kasutades olemasolevaid kvantitatiivandmeid, tehti kvalitatiivne analüüs teatud (kõige suuremat koostööpotentsiaali omavate) ülesannete lõikes. Augusti alguses peetud seminaril pühendati veel pool päeva valdade piirkondade tulemuste analüüsile ja legitimeerimisele valla juhtide silmis. (Hiiumaal toimus see eraldi päeval 15.) Selleks kasutati kohandatud raamistikku.

1.3.11 Kokkuvõte

1. Metoodika aspektist oli projekt väga õpetlik ja väga tulemuslik. Nimetatud eesmärkide saavutamiseks ei ole nii lihtsaid teid ja viise nagu see terendas planeerimise faasis (tulenevalt niisuguste lihtsate lahenduste kasutamise populaarsusest mitte ainult Eestis), vaja on läbida väga mitu astet enne kui oodatud ja soovitud tulemusteni jõuda.
2. Vahetute tulemuste aspektist jõuti minu arvates 80-85% ulatuses tasemeni, mida antud projekti ressurss ja aeg ja reeglid võimaldasid, ehkki III valdkonna rühma tulemused olid liiga tagasihoidlikud ja poolikud. Tulemuslikkus sõltus paljuski ka sellest, kui intensiivselt lõppfaasis valdade tasandil tööd tehti. Hiiumaa valdades toimus kvalitatiivanalüüs 7 päevaga.

3. Vahetute tulemuste seas tuleb kindlasti esile tõsta koostöö kui suutlikkuse suurendamise viisi diskursuse rolli olulist suurenemist uurimisalustes valdades ja valla juhtide seas positiivse imago ja toetava tekkimist antud arendussuunda.
4. Pikemaajaliste tulemuste seas tuleks rõhutada uurimistööde jätkumist antud andmebaasil ja metoodikal Haapsalu Kolledžis ja väga konkreetsete teemade lõikes, milleni ka meie metoodika välja jõudis. Selleks lõi projekt piisavalt legitiimse arendusvõrgustiku regioonis.

2 OMAVALITSUSTE JÄTKUSUUTLIKKUSE INDIKAATORID – VÕRDLEV ANALÜÜS HIIUMAA JA LÄÄNEMAA OMAVALITSUSTE NÄITEL

2.1 Omavalitsuste toimetulek seadusest tulenevate ülesannetega ja selle seosed olemasoleva koostööga ning mastaabiefektiga

Georg Sootla

Kerli Nilp

Maarja Sillaste

Sissejuhatus

Esimese alavaldkonna uuringus kasutati ennekõike kvantitatiivmeetodeid. OV ülesannete nimekiri tehti Siseministeeriumi koduleheküljel avaldatud kokkuvõttest seadustes OV-le pandud kohustustest. Probleem ilmnis selles, et antud kokkuvõttes oli läbisegi ka seadusi ja ülesandeid, mida OV enam ei täida (näiteks rannapüügiga seonduv). Need eemaldati küsitlusest pilootprojekti järel.

Ülesanded grupeeriti kahte suurde ossa: ülesanded ja funktsioonid. Ülesanded jaotusid teenusteks ja toetusteks (ümberjaotamine), funktsiooni jaotusid: üldisteks haldusfunktsioonideks; regulatiivseteks; planeerivateks ja haldusteenusteks. Jaotused olid tinglikud, kuid sellel teemal pinnalt võiks teha uue uurimistöõ, et täpselt liigitada ülesandeid ja funktsioone. Rõhutada võiks seda, et OV pole üksnes teenust osutavad organisatsioonid ja et ka teised ülesanded ning funktsioonid on tähtsad ja teatud tingimustes isegi olulisemad. Meie omavalitsuste arendusideoloogia on olnud seni suunatud liiga palju OV majandus-geograafilisele dimensioonile, mis ei võimalda näha teisi dimensioone.

Ülesandeid tuli kokku 193. Küsimustik sisaldas nelja liiki küsimusi: toimetulekut, kontraktimist, koostööd ja mastaabi/ kohaefekti. Lõppvalimist jäi välja Pühalepa kuna pilootfaasis saadud andmestikku ei õnnestunud uuesti täita.

Esimene plokk oli seotud toimetulekuga. Vastusevariantideks ülesannetele olid:

Tabel 2.1-1 Toimetulek

Rida	Tähistus	Märkused
Esimene tulp	O - Tuleme toime, sest enamus ressursse on olemas	Püüdke olla kriitilisem oma võimekuse suhtes, sest ressursse on harva piisavalt. Teine vastus oleks vaja siis, kui te siiski tunnete ressurside puudumise survet, mis ei võimalda tagada teenuste/ülesannete täitmise kvaliteedi/juurdepääsu hoidmist.
	L ülesanne on leidnud lahenduse	Ilmselt on tegemist valla prioriteetidega, nagu haridus, kultuur jms.
Teine tulp	Püüame toime tulla, kuid ressursse napib	See vastus oleks vaja märkida ülesannete/teenuste puhul, kus Te saate talutaval tasemel asju teha, nendele reageerida, kuid oluliselt võiks paremini teha juhul, kui ressursse oleks rohkem.
	A – napib ametnikuressurssi või/ja asjatundlikke inimesi R – napib rahalisi vahendeid	
Kolmas tulp	Ei tule toime, sest pole ressursse, variandid	Need oleksid asjad, milleni “käed ei jõua,” näiteks keskkonnakaitse (seire) või täiskasvanute või siis erivajadustega inimeste koolituse / tööhõive tagamine.
	A – pole asjatundlikke inimesi R – pole rahalisi ressursse	
Neljas tulp	L = Ülesannet pole vaja täita, sest probleemi / sellist vajadust vallas ei ole (ega ole olnud).	Näiteks, lahendatud võib olla mingi kava tegemine, mingi üksikprobleemi lahendamine (kaks päti poissi saime teise kooli saata – pole erivajadustega lapsi). Või metroo ehitamine ja ülikooli avamine Vormsi vallas pole asjakohane, ühistranspordi korraldamine samuti.

Teine küsimuste plokk oli antud ülesande/ funktsioon kontraktimisest:

- (A) ülesanded, mille lahendamine toimub lepingute alusel teiste firmade/ asutuste poolt, s.h. valla äriühingud
- (B) on see delegeeritud valla osalusega või valla asutatud organisatsioonidele **eelarveliste toetuste** kaudu
- (C) seda teevad vabatahtlikud
- (D) ei ole delegeeritud

Kolmas küsimuste plokk sisaldas küsimusi koostööst. Eristada tuli erinevaid koostöö vorme:

1. Info süstemaatiline vahetamine teiste valdadega;

2. On lihtsalt tasaarveldus, näiteks lapsed käivad naabervallas koolis (vt. punkt 4)
3. Kasutame ühiselt spetsialisti (IT, PR...)
4. Teenuste osutamine üksteisele **lepingute või mingi teise kirjaliku kokkuleppe alusel** (eristada ja märkida eraldi, kui on lihtsalt tasaarveldus, näiteks lapsed käivad naabervallas koolis)
5. Ühisüritused (simman)
6. Ühised asutused (s.t. mitte lihtsalt teenuse sisseostmine ühelt asutuselt, vaid koos moodustatuid asutus või ühine leping mingi asutusega)
7. Regionaalsed arendusprojektid
8. Muu
9. Koostööd pole, aga oleks vaja

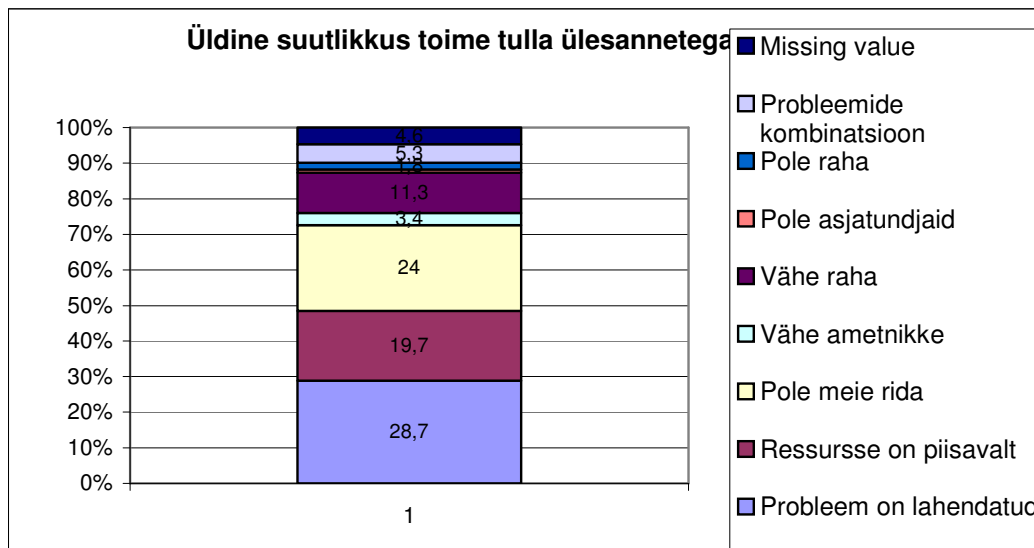
Viies küsimuste plokk oli mastaabi/ kohaefekti väljaselgitamiseks. Hinnanguid anti järgmisel skaalal (täpsemad seletused vt. Lisa 2):

1 – teenust peab pakkuma kohapeal. Teenuse saaja ei saa teenuse järel kaugemal käia, teenuse osutaja ei saa kohal käia. Teenuse lähedus on oluline, mastaabiefekt pole võimalik.

5 – teenuse saaja ja ka teenuse osutaja võivad käia kohal. Teenuse tsentraliseerimine annab mastaabiefekti ning saadav efekt on olulisem kui see et teenus oleks võimalikult lähedal

2.1.1 Üldised tulemused

Üldised tulemused saadi SPSS andmebaasi analüüsi tulemustena. Neid on rakse kasutada rakenduslikult, kuid mõned väga olulised baasseosed oli väga oluline välja selgitada enne kui minna omavalitsuste/ piirkondade tasandile. Antud tulemused kanti ette nii seminaril Turus (juuni) kui Haapsalus (august).

Joonis 2.1-1 Üldine toimetulek

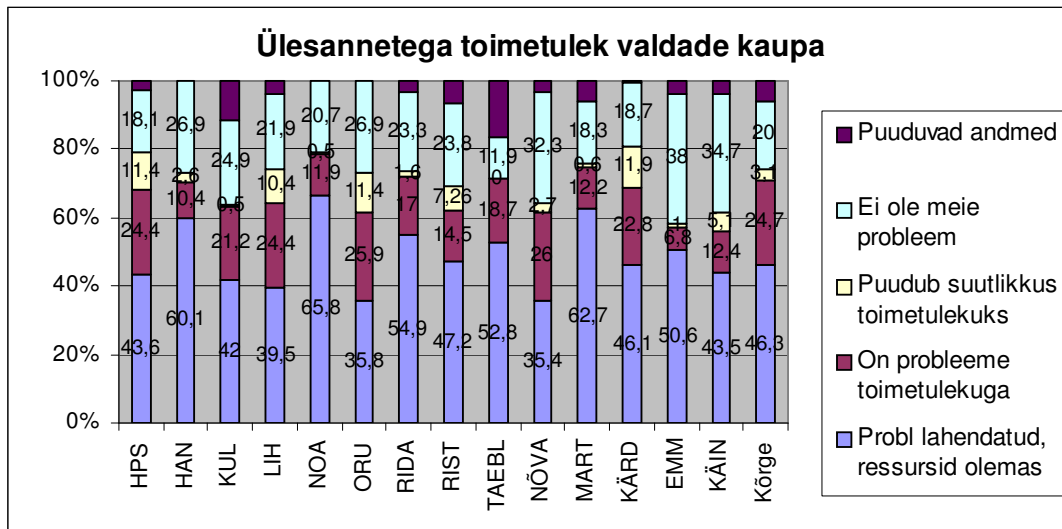
Kommentaarid. See, et ülesande täitmine raha taha jääb, on haruarv (2,7%). Kuid siiski $14,7 + 5,3 = 20,1$ % juhtudel on ebapiisavast suutlikkusest tulenevad piirangud ülesannete täitmiseks. Märkimisväärselt tihti on vastatud, et see pole meie rida (ligi veerand), millest ca. 10 % juhtudel pole see vallale tegelikult aktuaalne. Näiteks ei pidanud OV ülesanneteks paljud: keskkonnaseireprogrammi olemasolu (8), õiguse kasutamist piirata kohaliku saasteallika tööd (7), vaidlustada kaevandamisloa väljaandmise (4), loodusturismi korraldamist (3), puuetega inimestele töökohtade sobitamine (4), hoolekandetasutuste töö korraldamist (5), järelevalve huvialakoolide tegevuse üle (7) jne. Karta on, et juhtudel, kus ülesandele pole pööratud tähelepanu (loodusturismi korraldamine on üks olulisi koostöövaldkondi) ja (nagu kahel viimasel juhul), kus koostöö toimub, on OV liiga kergekäeliselt unustamas potentsiaalseid koostööviise (näiteks, naabervalla hooldekodu juhtimise täiustamine valla osalusel). Selliste ülesannete täitmisele oleks vaja valdadel pöörata väga olulist tähelepanu.

Teine tähelepanek on see et, liiga kergekäeliselt on deklareeritud probleemide lahendamist (28,7). Näiteks ei saa kuidagi lugeda lahendamatuks pidevõppe ja puuetega inimeste õpetamist jt. teenuseid, sest neid tuleb ju kogu aeg juurde. Siiski on teatud tüüpi ülesannete puhul võimalik kujutada lahendatud ülesannete (näiteks, mingi kava vastuvõtmine) suurt osakaalu. Siin on probleemiks ka tõlgendamise küsimus, seetõttu oleme järgmistes tabelites O ja L vastused kokku pannud.

2. Valdade toimetulek ülesannetega. Neid andmeid võib vaadata kolme nurga alt. Esiteks, kui tihti valdades arvatakse, et nad tulevad oma ülesannetega täielikult toime. Siin näeme paradoksaalset pilti. Ootuspärane on see, et Kullamaa (42%), Nõva

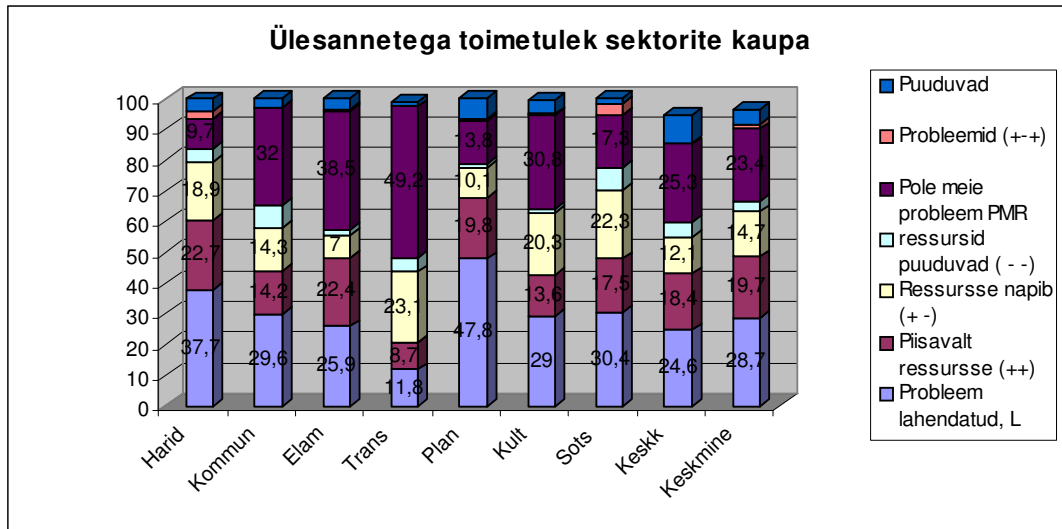
(35,4%), Oru (35,8%), Käina (43,5%) arvavad, et nad tulevad täielikult toime vaid 40 protsendi ja vähem ülesannetega. Eelduste kohaselt peaks just väikestel valdadel olema toimetulekuraskusi. Kuid see pole nii: peaaegu sama pessimistlikult hinnatakse täielikku toimetulekut Lihulas (39,5%), Haapsalus (43,6), ja mitte eriti optimistlikumalt Kärdlas (46,1%). Teise nurga alt vaadelduna on pilt veelgi paradoksaalsem, sest just linnad ja suured alevid (Haapsalu, Kärdlas, Lihula) on kõige sagedamini ja sama sagedusega (34-35%) arvamusel, et ressursse napib (kõrvuti Oruga, mis on ootuspärane). Seejuures tuleb nende pessimism just hinnangust, et ressursid puuduvad. (Ilmselt on väiksemad vallad need ülesanded kandnud lihtsalt “maha” (pole meie ülesanne vastusega). Seevastu kõige suuremat optimismi toimetulekuga demonstreerisid sellised vallad nagu Martna (62,7), Noarootsi (65,8), Hanila (60,1). Kõige vähem kurtsid ressursside nappuse üle Emmaste (7,8), Hanila (13%), Noarootsi (12,4%), Martna (12%), Käina (17,6%), kellest vaid Noarootsi ja Emmaste on teiste näitajate (maksutulud, tööturu maht) vaatevinklist paremal järjel kui keskmised. On see ootamatu? Sellel võib olla kaks tõlgendust: (a) suuremad OV üksused lihtsalt teadvustavad paremini oma ülesandeid, mida näitab ka väiksem protsent väiteid, et seadusega pandud ülesanne pole nende rida. (b) tulemused kinnitavad ka üldist hüpoteesi (vs. meetoodika osa), et väikestes valdades on sama kvaliteedi ja kvantiteediga teenuste hinnang optimistlikum kui suurtes, mis peaks tegema valdade ühendamisel ettevaatlikuks, sest sellega võib väheneda toetus valla võimudele ja muutuda tunduvalt elektoraadi struktuur.

Joonis 2.1-2 Ülesannetega toimetulek valdade kaupa

Valdade lõikes on samuti suur vahe hinnangutel, et teatud osa ülesannetest pole valla jaoks aktuaalsed. Siin mingit seaduspärasust suuruse ja hinnangu vahel ei ole.

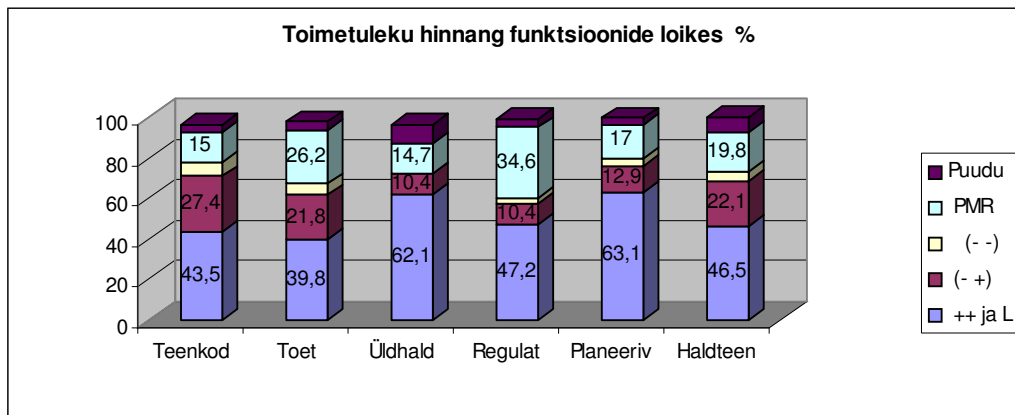
3. Ülesannetega toimetulekut hinnata sektorite kaupa on mõneti raskem, sest mõnedes valdkondades on vastuste “pole meie rida” osakaal väga suur (ennekõike transport (ühistransport), elamumajandus, kultuur (huvialakoolid, muinsuskaitse)

Joonis 2.1-3 Ülesannetega toimetulek sektorite kaupa

Ressursside nappus on kõige suurem (keskmine on 19,4%) sotsiaalvaldkonna (kokku 33,2% vastuseid) teenuste osas spetsiifilistele sihtrühmadele (puuetega inimesed, tõrjutud jms), transpordis (27,7) (teed, ühistransport), ja hariduses (25,7) ning kõige vähe kurdeti ressurside nappuse üle elamumajanduses (9,8), planeerimises (12,1), keskkonnakaitstes (17,1) (!?), ehkki näiteks planeerimise puhul on ressurside nappus piisavalt suur, ennekõike just asjatundjate puudumine. Kui mõneti üllatav on see, et kurdetakse ennekõike raha (12,2) ja tunduvalt vähem asjatundjate puudumise üle (4,3). Valdkondlikud erisused tulevad reljeefsemalt välja analüüsi järgmisel etapil (valla tasandil). Teistpidi vaadelduna on kõige suurem toimetulek valla ametnike hinnangul hariduses (60,4), planeerimises (67,6), teistes valdkondades ja toimetuleku hinnang 40-50 % vahele.

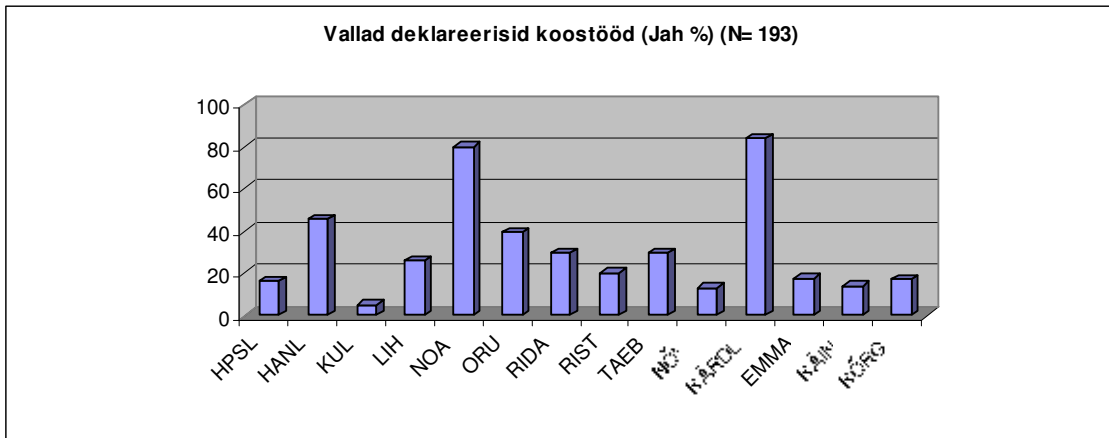
4. Erinev on toimetulek **funktsioonide lõikes**: planeerivate, üldiste haldusfunktsioonide ja regulatiivsete ülesannete puhul peetakse toimetulekut tunduvalt paremaks kui teenuste ja toetuste (ümberjaotamise) puhul. Suhteliselt vastuolulised olid vastused regulatiivsete funktsioonide puhul.

Joonis 2.1-4 Toimetuleku hinnang funktsioonide lõikes

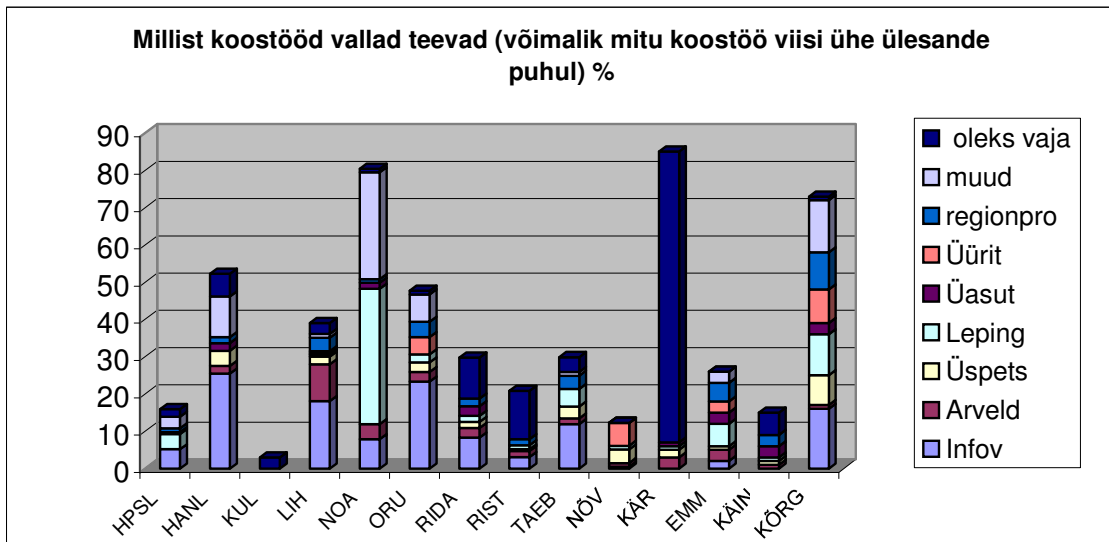
Ühest küljest hinnati mõnede juhtudel ilmselt valla võimet regulatsiooni kehtestada mitte valdkonnaga toime tulla. Kuid samas oli toimetuleku hindamisel ilmselt tahaplaanile jäetud valdade võime regulatsioone jõustada ja nende täitmist kontrollida. Kui tegemist on suunava regulatsiooniga (lubade andmine), siis on jõustamine teatud osas automaatne, kui tegemist on aga keelavate ja piiravate regulatsioonidega, siis puudub vallal ju tegelikult suutlikkuse nende täitmist jälgida ja sekkuda.

Teine plokk infot on seotud koostöö kasutamisega ja valmisolekuga. Kõigepealt koostöö valdade kaupa, mis on väga erinev. Joonisel 2.1-5 on esitatud koostöö sagedus erinevate ülesannete kaupa, millest selgub, et valdade aktiivsus koostööd kasutada on äärmiselt erinev (keskmine 27,2 ilma Kärdlata, kus koostöö puudumisel kasutati vastust 8 (oleks vaja). Siiski, on täheldatav suurem koostööpraktika Läänemaal v.a. Kullamaa ja Martna (kes ei deklareerinud üldse koostööd), ja teatud liidriteestvedajate olemasolu (Hanila, Noarootsi). Nende kõrge aktiivsus tulenes, s.h. sellest et nendes valdades rõhutati koostööd maakonna riigiasutustega. Ka kvalitatiivanalüüsi faasis ilmnas, et osa valdasid näeb selles suunas enam võimalusi kui teised.

Joonis 2.1-6 Valdade poolt deklareeritud koostöö

Joonisel 2.1-5 on kajastatud andmed sellest, millist koostööd vallad viljelevad. Selle joonise puhul on valdade aktiivsuse järjestus natuke teistsugune, sest mõned vallad deklareerisid ühe ülesande puhul mitut koostöövormi. Kõige enam mainiti koostöö puhul infovahetust (8,12%), aga ka koostöö puudumist kuid selle vajadust (8,5%). Järgmised kõige enam kasutatav koostöövorm oli teenuste ostmine lepingute alusel (4,63% e. 134 juhul), regionaalsed arenguprojektid (2,5% e. 72 juhul) ning arveldusi (2% e. 63 juhul). Küsitluses nähtus, et kõige loogilisemad ja kandvamad koostöö vormid (ühine spetsialist ja ühine asutus) pole tihti kasutatavad, ühise asutuse puhul viidati sagedasti kas riigiasutustele või siis regionaalsetele arengukeskustele. Vallad demonstreerisid valmidust arendada koostööd seal kus seda pole ca. 4% juhtudel. Lisaks Kärdlale olid kõige enam koostöövalmis Ridala ja Risti vald.

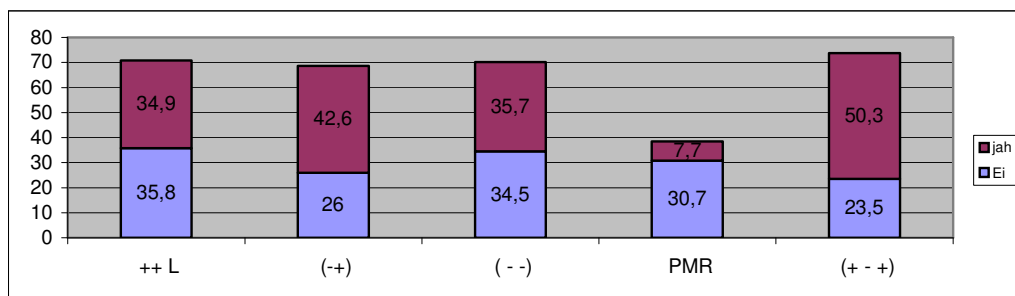

Joonis 2.1-7 Millist koostööd tehakse

Kvalitatiivuuringu etapil ilmsid mõningad küsitavused nende andmete osas. Kullamaa näiteks on vald, mille kool pakub teenust (gümnaasiumiharidus) paljudele teistele valdadele, eriti Raplamaalt, end seda ilmselt ei loetud koostöök. Riigiasutustega koostöö “märkamise” erinevast intensiivsusest oli juttu.

Selliseid “märkamatajäämisi” võib seletada sellega, et antud küsimus tekitas kindlasti raskusi vastajatele, sest siin oli vaid üks küsimus hinnanguline, teised kõik eeldasid faktide konstateerimist. Seega võisid osa vastajaid mitte lugeda koostöök näiteks üksikjuhtumeid, samuti perioodilisi seminare, arutelusid jms. Kuna koostööd deklareeriti sagedamini nn. pehmete funktsioonide puhul, mis ei ole tihti valla prioriteet, siis ka siit võib tegeliku koostöö sagedus olla suurem. Ilmselt on koostöö fenomen (milleks, kuidas) tervikuna valdade tasandil veel paljuski läbi mõtlemata ja tähtsustamata, koostöö on olnud valla tegevuse spontaanne kõrvalprodukt. Ainuüksi koostöö teema tõstatamine (mida algselt vaadati valdades tihti kui ühendamise varjatud käsitlust) oli valla ametnike meelest antud projekti väga oluline aspekt. Võib kindlasti väita, et küsitluse tegemine kvalitatiivuuringu järel annaks teatud määral teised tulemused. Ilmselt tulekski sellise uurimise/ hindamise projekti kordamisel seda järjekorda muuta.

Kuid, üldise andmestiku praktiline eesmärk on teatud üksikute kausaalsete seoste fikseerimine ja sellest lähtudes üldkontseptsiooni põhjendaamine. Selleks püüdsimegi järgnevalt välja selgitada, kuidas on koostöö praktika seotud toimetulekuga, s.t. mil määral nähakse toimetuleku probleemide lahendamist koostöö kaudu.

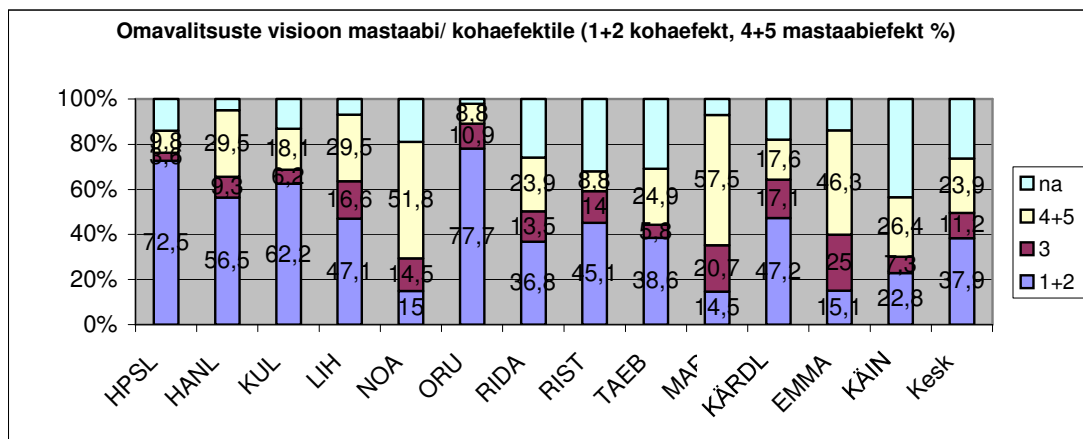

Joonis 2.1-8 Toimetuleku seos koostööga

Jooniselt 2.1- 7 on näha, et toimetulek pole otsustav tegur koostöök, ehkki mõõduka toimetulekuraskusega ülesannete puhul on ilmnenu oluliselt tugevad koostöö. Raske on hinnata kas koostöö on mingil viisil olnud lahenduseks toimetuleku probleemidele. Sellise seose ilmnemisel võib ka toimetuleku seos koostööga olla tugevam kui paistab sellest andmestikust. (Antud meetodika ei võimaldanud seda lisaseost sedastada, kuid kvalitatiivanalüüsi tasandil ilmses selline seos tihti). Peamine: koostöö ei ole ainuüksi

tingitud toimetulekuraskustest vaid teistest muutujatest, näiteks, volikogude koalitsiooni parteilisest koosseisust, valla juhtide (eestvedajate) juhtimisstiilist, sobiva koostöövormis olemasolust ja teadvustamisest. Kuid kõige olulisem peaks olema koostöö võimalus: s.t. kas koostöö üldse ongi adekvaatne meede toimetulekuraskuste või teenuse/ ülesande ületamiseks. Üheks keskseks koostöö eeltingimuseks oli meil valitud koha vs. mahu/mastaabiefekt. S.t. mil määral on võimalik teenust/ ülesannet paremini osutada eri vormides tsentraliseerimise läbi. (Antud juhul me ei pea silmas üksnes füüsilist koondamist ühte punkti, mis omavalitsuse ülesannete puhul oleks kõige radikaalsem lahendus)

Kõigepealt püüdsime me mõõta erinevate omavalitsuste tõlgendust sellest, milliste ülesannete/ funktsioonide puhul võib saavutada mastaabiefekti ja seega mida oleks potentsiaalselt võimalik koostöö kaudu edendada. Me koostasime sellele küsimusele vastamiseks küllaltki detailse juhendi, kuid jätsime valdade ametnikel ise määratleda võimalikku koha/ mastaabiefekti. See võimaldab küll subjektiivsete tõlgenduste olemasolu kuid samas võimaldab ka fikseerida ka valdade spetsiifika koostöövõimaluste aspektist. Emmaste valla puhul püüdsime me seda mõõdikut rakendada eksperdi seletuste alusel, mis võimaldab selle valla tulemusi käsitleda kõige objektiivsemana.

Joonis 2.1-9 Omavalitsuste visioon maastaab/kohaefektile

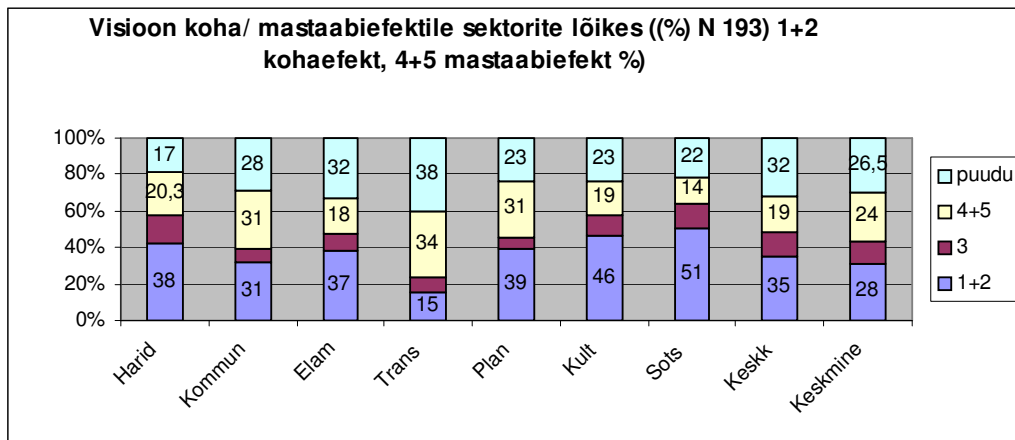
Vastused 1+2 viitavad tugevale kohaefektile, vastused 4+5 tugevale kohaefekti lootusele. Keskmise hinnangu lähedal kohaefekti aspektist on meie jaoks “klassikalised” tugevad vallad (Ridala, Taebla). Väga harva on ülesannete seotust kohaga näinud Martna, Noarootsi, Käina ja Emmaste (viimane eksperdi abiga, kui Emmastel on ka kõige suurem neutraalsete vastuste osakaal). Kas see viitab suurele koostöövalmidusele või suurtele suutlikkuse probleemidele, peaks selguma uurimise järgmisel tasandil. Noarootsi puhul on ilmselt tegemist esimese versiooniga, Martna ja

Käina puhul – teise versiooniga. Seevastu Haapsalu, Hanila, Kullamaa, Oru on eeldanud, et suurem osa tänastest ülesannetest on seotud kohaga. Haapsalu puhul on see mõistetav, sest Haapsalu vastaja ei eelda, et koostöö puhul ülesanne viiakse linnast välja (ehkki kas see ongi õige eeldus). Hanila, Kullamaa ja Oru puhul võib eeldada, et nendes valdades on kõige enam arenenud “kaitseefekt” ja nende puhul võib koostöövalmiduse objektiivselt olla madalam. See tõlgendus on rakendatava vaid Kullamaa suhtes, Hanila ja Oru on ilmutanud suurt koostöövalmidust. Neid andmeid on vaja edasi uurida kvalitatiivselt ja selgitada välja vastuolude allikad.

Teises mõõtkavas vaatamine võimaldan eelnevaid tõlgendusi täpsustada. Kõige harvemini näeb mastaabiefekti Haapsalu (9,8 % ülesannete puhul), Oru (8,8 %), Risti (8,8 %) ja suhteliselt vähe ka Kullamaa (18,1) ja Kärdla (17,6%). Kõige enam aga näevad seda efekti Martna (57,5%) Emmaste (46,3% kuid seda koos eksperdiga), Noarootsi (51,8) oluliselt tihedamini Lihula, Hanila. See on teatud määral koostöö ja ühistegevuste indikaator, sõltumata sellest, milline on koostöö eelistamise põhjus – kas madal toimetulek või suurema mastaabiefekti saavutamise soov. Seega Hanila puhul ei kinnitunud oluline “kaitseefekt”.

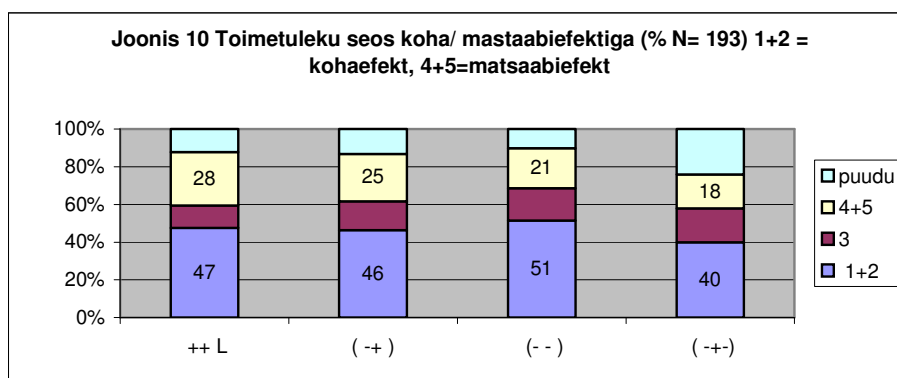
Mastaabiefekti analüüs valdkondade lõikes andis järgmised tulemused. Kõige suurem seotus kohaga ja kõige vähem võimalusi rakendada arenenud koostöövorme on ilmselt sotsiaaltöö valdkonnas ja kultuuri, noorsootöö ja spordi valdkonnas. Need on ka kõige isikukesksemad teenused ja ülesanded, ehkki kvalitatiivanalüüs näitas, et valdades tihti ei arvestata võimalusega kasutada võrgustiku tüüpi koostööd (ühised ametnikud, “rändavad” asjatundjad). Siiski ei räägi “keskmine” alati tõe detailide puhul. Just “pehmete” teenuste ja ülesannete valdkonnas joonistub välja kogum, kus on kõige enam nähtud koostööd või selle vajadust. Lihtsalt vahetult teenuste suur osakaal võimendab kohaefekti ja vähendab mastaabiefekti osakaalu.

Kõige suuremat mastaabiefekti annavad valdade arvates transport, kommunaal-majandus ja planeerimine, mis on oma loomul infrastruktuuri teenused/ ülesanded.

Joonis 2.1-10 Koha/mastaabiefekt sektorite lõikes

Kõige olulisim info antud tasandil on meie jaoks siiski kausaalsete seoste olemasolu. Selles osas on väga tähtsad jooniste 2.1-11 ja 2.1-11 info.

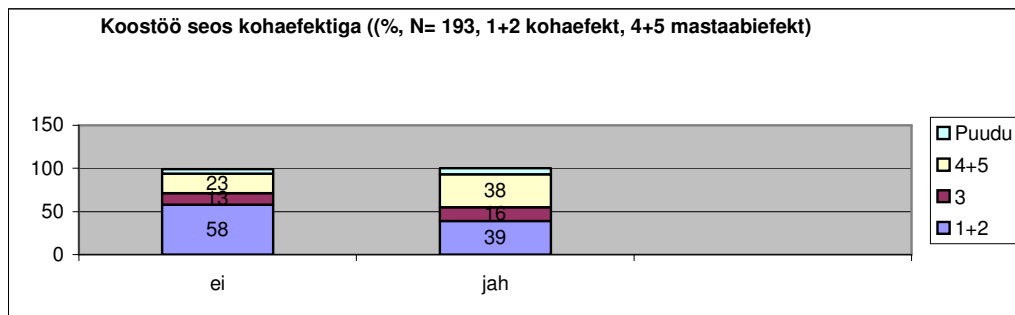

Joonis 2.1-12 Toimetuleku seos koha/mastaabiefektiga

Varem nägime, et toimetulekuraskused on suhteliselt nõrk põhjus koostöö kujunemisele. Tabelist 2.1-13 selgub, et ülesannete puhul, kus esinevad toimetuleku probleemid, pole mastaabiefekt suurem. Kuid see on tänane **arusaam** võimalustest mastaabiefekti saavutada või probleeme lahendada mastaabi või mahu suurendamise kaudu.

Vaieldamatult aga on koha/mastaabiefekti võimalused seotud valdades juba rakendunud koostööga. (Joonis 2.1-11) Ülesannete puhul, kus tehakse koostööd nähakse mastaabiefekti saavutamise võimalusi ligi 2 korda sagedamini kui ülesannete puhul, kus koostööd ei tehta. Seega on koostöö täna oluliselt tugevamini seotud mastaabiefektiga kui toimetulek.

Joonis 2.1-14 Koostöö seotus kohaefektiga

Niisiis, toimetuleku probleemide võti ei ole üheselt seotud ei koostööga ega mastaabi laiendamisega. See oleks ka üks oluline argument vaidluses nendega, kes eeldavad apriori, et suutlikkuse probleeme saab lahendada valdade ühendamiste kaudu. Ilmne on see, et teatud osa ülesandeid, kus on toimetulek probleemid, saab paremini/ efektiivsemalt täita mastaabi suurendamise kaudu, kuid sama ilmne on ka see, et teiste ülesannete/ teenuste puhul, millele on suur kohaefekt, võib nende kvaliteet ja teised näitajad halveneda. Nii et kartustel, et teatud teenuste puhul ühendamised teevad asjad halvemaks on piisavalt õigustatud.

2.1.2 Järeldused 2 osas saadud empiirilistest tulemustest

1. Raha ja ressursipuudusest rääkides keskendutakse teatud traditsiooniliste tuumikülesannete hindamise kogemustele, kus tegelikult raha kvantitatiivses mõttes pole kunagi küllalt. Mis on tõsisem probleem, et üks osa uusi, nn. pehmeid ülesandeid, mis on seotud mitte niivõrd teenuste osutamise kui võrd arendustegevustega, pole seni piisavalt aktualiseerunud valdades.
2. Valdade toimetuleku hindamisel toimib nn. väikeste optimismi fenomen, mida tuleks arvestada nn. objektiivsete näitajate kõrval.
3. Valdade toimetulek on suhteliselt sõltumatu muutuja ja on nõrgalt seotud nii eeldatava mastaabiefekti saavutamise kui kavandatud koostööga valdade vahel.
4. Mastaabiefekt ja teenuste/ ülesannete tsentraliseerimine pole universaalne vahend suutlikkuse probleemide lahendamisele mitte vähema määral kui detsentraliseeritud lähenemised. Kvalitatiivanalüüs näitab, et vallad pole täna valmis ei paindlikuks tsentraliseerimiseks ega detsentraliseerimiseks, seetõttu püütaksegi leida lihtsaid lahendusi valdade ühendamiste teel.
5. Toimetuleku probleemid, samuti nagu ettekujutused koostööst ja mastaabiefektist on eri valdades eri ülesannete puhul erinevad. Me võime eeldada, et

võib kujundada “objektiivsemaid” visioone ja sellega lihtsustada universaalsete lahenduste kasutamist. Kuid eeldades, et meil on jätkuvalt autonoomsed omavalitsused ja et lahendused saavad tulla vaid neilt endilt, tuleb tunnista subjektiivse ja poliitilise reaalsuse “objektiivsust” e. paratamatut olemasolu. Seega täna ega ka homme pole universaalseid lahendusi mingi konkreetse probleemi jaoks. Seega peaksid konkreetsed vallad leidma oma spetsiifilisi teid, erinevate koostöö vormide kaudu, probleemide lahendamiseks.

6. Koostöö on seni toimunud selge üldise institutsionaalse strateegiata ja teadvustamata kui suutlikkuse suurendamise paindlikum ja pehmem viis valitsuse kui poliitikute tasandil. Ent koostöö on üllatavalt intensiivne ja valmidus tugevam kui sellises kontekstis eeldada võib. Üldise soodustava konteksti kujundamine kõikidel tasanditel võib anda hüppelist efekti ilma et suureneks oluliselt finantsressurss, mida vallad käsitavad.
7. Koostöö edendamiseks valdade vahel (eriti ühinemiste puhul) peab olema välja kujunenud tugev kogukonna tasand, mis võiks mingi osa kohaga tihedalt seotud ülesandeid enda kanda võtta ilma ohuta, et sellest tekib haldussuutmatus või teised patoloogiad. Seal kus seda tasandite pole on koostöö teatud suunad tugevalt pärsitud ja mehhaaniline ühendamine võib viia tõsiste tagajärgedeni.

2.1.3 Ülesannetega toimetuleku, koostöö ja mastaabiefektide analüüs üksikülesannete tasandil

Sellel etapil pidi valdkonna uurimisrühm ette valmistava kvalitatiivanalüüsi valdades. Selleks koostati iga ülesande kaart millele kanti kõikide valdade vastused. Kuna küsitlus oli suhteliselt keerukas, siis eelistati antud faasis kasutada kombineeritult andmebaasi ja käsitsitööd. Lisaks tabelitele ülesannete kaupa, tehti ka kvalitatiivanalüüsi eeldusel, et nende tulemusi valdade tasandi kvalitatiivanalüüsil saab arvestada.

Teise ülesandena antud etapil oli toimetulekuandmete suhestamine suutlikkuse andmetega (finants-suutlikkus, suutlikkuse detailindikaatorid). Siin põrkuski projekt nii meetodilistele probleemidele (esitatud indikaatorid eeldasid nende edasist liigendamist/ lihtsustamist ja kvalitatiivseid analüüse) kui ka ekspertide suutlikkusele nii suur andmemassiivi hallata.

Analüüsi tulemina valmisid tabelid, kus ülesanded reastati pingeritta tulenevalt sagedusest, kuidas ilmsid toimetuleku probleemid, koostöö rakendused ja mastaabiefekti võimalused.

2.1.4 Koostöö perspektiivid toimetulekust ja mastaabiefektist lähtuvalt

Tabel 2.1-2 Toimetuleku probleemid sagedased, koostöö tihe, mastaabiefekt tunduv

Ülesanne	Toimetulek	Koostöökontrakt	Mastaabiefekt	Märkused
2. Igaühele võimalused pidevõppeks	- 12	7	MA 6 + 4	Pehme koostöö suundumus, mitmetasemeline ülesanne
6. Kutsealane informeeritus	- 9	9	MA 6+2	Pehme koostöö suundumus, mitmetasemeline ülesanne
8. Erivajadustega laste klassid	-8	8	KO 8+2	Ilmselt piiratud koostöö
10. Lasteasutuste muude kulude katmine	- 9	4		
12. Töötute ja sotsiaalselt tõrjutute koolitus	-10	9	MA 8+2	Töötururool
43. Veeavarii ja äkkreostuse likvideerimine	- 9	6, kontr 7		
44. Reovee kanalisatsioon	- 10	8		
74. Teede korrashoid	-11	6, kontr 8	MA 7 + 3	Väga erinevad kulud ühiku kohta
17. Eluruumide ja soodustused õpetajatele Lisasoodustused	-6 - 9			Repsi poolt tõstatatud probleem; meie eluruumid ja soodustused koostöös
15. Lastele abi koolikohustuse täitmiseks	- 8	5	KO 8 + 3	Lisafinantseerimine (Riiklik ülesanne teatud miinimumini.)

Ülesanne	Toimetulek	Koostöö	Mastaabiefekt	Märkused
1 Loob võimalused puuetega inimeste konkurentsivõimet tõstvaks kutseõpetuseks	6	7	9	Kogu puuetega inimeste teematikat vaadata komplekselt
2 Korraldab elanikkonna haiguste ennetamisele ja tervise edendamisele suunatud tegevusi KOV maa-alal	9	7	6	
3 Töötab välja ja viib ellu lapsi arendavaid ja kaitsvaid sihtprogramme ja projekte	8	8	7	Praegu teevad enamasti koolid
4 Puhkemajanduse korraldamine (rannad, telkimisplatsid...)	10	8	7	
5 Jäätmehoolduse arendamist oma haldusterritooriumil korraldavad omavalitsusorganid	6	8	9	Olemasolev koostöö praktika
6 KOV organ korraldab jäätmete sortimist, sealhulgas liigiti kogumist, et võimaldada nende taaskasutamist võimalikult suures ulatuses	6	9	7	

Ülesanne	Toimetulek	Koostöö	Mastaabiefekt	Märkused
1 Toetab oma territooriumil	10	8	4	

tegutsevate noorteühingute noorteprogramme ja –projekte				
2 Soodustab spordiharrastust koolides, spordikoolides ja laste suvelaagrites	7	9	5	
3 Toetab oma haldusterritooriumil asuvate spordiorganisatsioonide tööd	7	6	4	
4 Puuetega isikutele teiste inimestega võrdsete võimaluste tagamiseks ja iseseisvaks toimetulekuks loob võimalused puudest tingitud takistuste vähendamiseks või kõrvaldamiseks ravi, rehabilitatsiooni, õpetuse ja tõlketeenustega	9	9	5	
5 Koostöös riigiga soodustab eriliste võimete ja annetega laste arengut spetsiaalsete programmide ja toetustega	8	2	6	
6 Tervisekaitsealaste õigusaktide täitmise korraldamine ja nende järgimise kontrollimine KOV maa-alal	6	5	6	
7 Keskkonna alaste väärtegade kohtuväline menetleja on vallavalitsus	7	5	6	
8 KOV kaitseb oma loodusobjekte	7	1	6	
9 Hulkuvate loomade püüdmist, pidamist, hukkamist ja korjuse hävitamist korraldab kohalik omavalitsus oma territooriumil	9	5	6	
10 Kohalik omavalitsus, kellele järelevalveametnik on andnud üle loomaomanikult äravõetud looma, peab korraldama looma nõuetekohase pidamise ja otsima loomale uue omaniku	10	4	6	

Tabel 2.1-3 Toimetuleku probleemid sagedased, kuid koostöö ja mastaabiefekt väike

Ülesanne	Toimetulek	Koostöö	Mastaabiefekt	Märkused
1 Tagab munitsipaal-koolides tingimused kehalise kasvatus tundide läbiviimiseks	8	5	3	
2 korraldab invatransporti	7	4	5	
3 Abistab eluruumi kohandamisel või sobivama eluruumi saamisel isikuid, kellel on raskusi eluruumis liikumise, endaga toimetuleku või suhtlemisega	8	4	1	
4 Korraldab kinnipidamiskohast vabanenud isikule sotsiaalteenuste osutamist, sotsiaaltoetuste ja vältimatu sotsiaalabi andmist	6	3	1	Hiiumaal pole probleem
5 Annab eluaseme isikule või perekonnale, kes ise ei ole suuteline ja võimeline seda endale või oma perekonnale tagama, luues vajadusel võimaluse sotsiaalkorteri üürimiseks	6	4	3	
6 Vallavalitsus võib määrata ja maksta täiendavaid sotsiaaltoetusi	7	4	3	Vallati toetused väga erinevad
7 KOV korraldab lemmikloomade arvestuse pidamist	7	3	5	
8 Korraldab veeavarii ja vee	7	4	3	

äkkreostuse tagajärgede likvideerimist				
9 Riigi ja KOV keskkonnakaitseinspektoril on õigus kontrollida füüsilist ning era- ja avalik-õiguslikku juriidilist isikut, riigiasutust ja omavalitsusorganit või –asutust ning nende tegevuskohta	7	5	5	
10 Kohalik omavalitsus teostab keskkonnaseiret temale seadusega pandud ülesannete täitmiseks	8	4	5	

Tabel 2.1-4 Väga tihti täheldatakse koostööd, kuid toimetuleku probleeme ja mastaabiefekti pole tihti

Ülesanne	Toimetulek	Koostöö	Mastaabiefekt	Märkused
1 Korraldab sotsiaalnoustamist	2	7	1	
2 Toetab laste hoolekande korraldamiseks ja laste arenguks soodsa keskkonna kujundamiseks last ja lapsi kasvatavaid isikuid, tehes koostööd perekonnaliikmete ja teiste isikutega ning asjaomaste asutustega	5	6	2	
3 Korraldab hooldamist perekonnas	3	6	2	
4 Kodust ja perekonnast eraldatud lapse edasise elukoha, hooldamise ja kasvatamise korraldab vallavalitsus	3	6	5	
5 Hoolekandeesutuste töö korraldamine	4	6	5	

Tabel 2.1-5 Toimetuleku probleeme pole, kuid võimalused koostööks või mastaabiefektiks suured

Ülesanne	Toimetulek	Koostöö	Mastaabiefekt	Märkused
1 Tagab raamatukogude regulaarse varustatuse teavikutega, lähtuvalt teeninduspiirkonna elanike arvust	4	5	6	
2 Kehtestab lubade taotlemise korra ja annab loa noorte projektlaagri läbiviimiseks	1	5	6	
3 Teostab kontrolli rahvaraamatukogu tegevuse üle	2	4	6	
4 Peab arvestust oma maa-alal asuvate kinnismälestiste üle	2	4	9	
5 Kontrollib, kas mälestistega seotud töid tegevatel isikutel on kehtestatud korras väljastatud uurimis- ja tegevusload, vajadusel peatab tegevuse	2	5	7	
6 Mitme omavalitsusüksuse elanikke teenindavate spordiasutuste ja spordiehitiste finantseerimine määratakse kindlaks omavalitsusorganite vaheliste lepingutega	1	7	8	Hiiumaal läbi Spordiliidu
7 Võib moodustada alaealiste komisjoni	0	3	7	
8 Loodusturismi korraldamine (matkarajad jms)	5	6	7	
9 KOV on kaitse alla võtnud väärtusliku objekti. Kohaliku kaitse	2	2	6	

alla võetud maa-alal rakendatakse käesoleva seaduse §-s 31 sätestatud kaitsekorda, mida võib kaitse-eeskirjaga				
10 Loodusõnnetuse ennetamiseks on KOV täitevorganil erakordselt suure tuleohtu korral õigus kehtestada piiranguid	2	4	6	
11 KOV registreerib ja peab arvestust registreeritud jahipiirkondade üle	0	3	6	
12 Maapõue ja -varade uuringuloa saamiseks peab olema KOV luba	1	4	7	
13 KOV võib kaevandamisloa väljaandmise vaidlustada	0	1	7	
14 Maakorralduse läbiviimine linna või valla territooriumil kuulub kohaliku omavalitsuse pädevusse	1	5	7	
15 Vallavalitsus võib ajutiselt või alaliselt piirata mootorsõidukite ja liikurmasinate liiklemist teatud piirkonnas, puhke- ja turismialal	3	2	9	
16 Jäätmehoolduse arendamiseks koostatakse riigi, maakonna ja kohaliku omavalitsuse üksuse jäätmekava	0	8	9	
17 KOV organ korraldab oma haldusterritooriumil olmejäätmete kogumise ja veo	2	6	6	
18 KOV organ korraldab korraldatud jäätmeveoga hõlmatud jäätmete taaskasutamise või kõrvaldamise	4	7	7	

Ülesanne	Toime tulek	Koostöö	Mastaabi efekt	Märkused
1. Õpilaste vedu koolibussidega	- 4	Kontr 12	4	Vaja bussiliinide optimaalseid strateegiaid võimaliku monopoli ja nõudluse vähesuse tingimuses
1. Internaat		6	6	Lähituleviku probleemi koostöök
9. Lasteaiakohad	-2	11	KO 100%	Osutajad: arvelduste süsteemi nende kahjuks
34. Pedagoogide prognoos ja leidmine	- 6	7	KO 100%	Kas keegi siis ei mõtle tulevikule, mis on juba saabunud
11. Täiskasvanute vabaharidus	- 3	7	MA 8	Vabahariduse koordineerimine (R. Ülikoolid)
23. Alaealiste eestkoste	- 4	8		Kas MV tasand ikka kannab?
24. Orbude ja vanemliku hoolitsuseta laste paigutamine	-2	9		
28. Piirkonna haridusprogrammi kavandamine	0	7		Hiiumaa näide, komisjon HOL juures, täidan eri funktsioone

36. Koolide metoodiline nõustamine	0	7	8	Üks väga unustatud teema pärast MV rolli langust
39. Kasvatuse eritingimusi vajavate laste õppimine	- 3	10		
41. KOV töötajate koolitus	4	8	MA 8	Tundub veel üks pehme valdkond
52. Ühisveevärk ja kanalisatsioon		5, konts 3		Millised kogemused
67. Toetus liiniveo ja ühistranspordi infra arendamiseks	-6	Koostöö 5 Kontr 7		Oli mitmeid mööndusi koostöö puudumisel teede osas
73. Teeregistri pidamine	-5	8	9	Sama, oli mürgiseid märkusi, milles on probleem
83. Jäätmeveo piirkondade kehtestamine	4	9	10	Juba käib koostöö, kas org vormid on adekvaatsed, näiteks Hiiumaal

2.1.5 Üldised järeldused valdade tasandi üldanalüüsist

Antud osa on kirjutatud pärast kvalitatiivanalüüsi valdades ja see sisaldab ka järgmisel etapil kujunenud järeldusi ja tähelepanekuid.

1. Joonistuvad välja valdkonnad, kus koostöö on vajalik või võimalik:
  - a. Professionaalse suutlikkuse suurendamisele suunatud arendustegevus (koolitus, nõustamine, strateegiate kavandamine);
  - b. Spetsiifilistele sihtrühmadele suunatud tegevus, mis eeldab suuremat mahuefekti ja komplekssemaid lahendusi;
  - c. Koostöö kokkupuutepunktides riigi ülesannetega; koostöö valdkonnas kus üheaegselt ja ühes ruumis toimivad mitu eri staatuses subjekti (puhkemajandus, loodusharidus, kutseharidus)
  - d. Infrastruktuursed teenused (jäätmehaldus, vesi, transport jne.).
2. Koostöö toimub (ja peaks toimuma) mitmes eri suunas:
  - (a) omavalitsuse koostöö kogukonna organiseeritud subjektidega,
  - (b) koostöö teiste organisatsioonidega vallas, (s.h. erasektor),
  - (c) ühine koostöö valdade vahel,
  - (d) bilateraalne koostöö valdade vahel,
  - (e) koostöö riigiasutustega
3. Koostööd tuleks alustada kõige lihtsamatest ja väiksemaid kulutusi nõudvatest ülesannetest, sest rahalise ressursi järsku suurendamist pole ette näha. Ka

Geomedia uurimus suutlikkusest rõhutab enam kvalitatiivsete tulemuste saavutamise võimalikkusele (professionalismi kasv näiteks.) Lisaks, väikesed ja vähekulukad tegevused võimaldavad arendada koostöökogemusi ja vastastikust usaldust.

4. Koostöö strateegia on vaheetapp tänaste omavalitsuste omavaheliseks integratsiooniks terviklikku piirkondlikku süsteemi, millesse on integreeritud ka riik. Koostööstrateegia viib tegelikult sisemiselt mitmetasandilise omavalitsuse arendamisele olemasolevas õiguslikus kontekstis.
5. Traditsioonilistes valdkondades, mille kulutused domineerivad 1990ndatel aastatel polegi palju eeldusi koostööks, v.a. näiteks lasteaiakulude probleemi lahendamine. Suur osa koostööd eeldavad ja võimaldavaid tegevusi oleks koondatavad ühise nimetaja – tööturumeetmed selle sõna laias tähenduses – alla. Tänapäevane tööturupoliitika on ennekõike sotsiaalabipoliitika, tagajärgede likvideerimine ja seetõttu palju hambutum kui see oleks *piirkondlik tööturu elastsuse ja sidususe poliitika*, mis on piirkondlik omavalitsuslik roll ja peaks kujunema uueks prioriteediks. Vallad üksi seda rolli ei suuda täita. Tänapäevane tööjõu mobiilsus on väga suur ja seda tuleks käsitleda tegelikult kui uut positiivset trendi, mis eeldaks koosluse-põhise omavalitsusstrateegia ja mudeli olulist revideerimist poliitika tasandil, s.t. eeldada vähemalt kolme koosluse tasandit: küla, vald, piirkond.
6. Enamuse teenuste puhul oleks otstarbekam avaliku asutuse (struktuuri) kujundamine, ehkki õiguslikult on see keeruline, sest olemasolev õigusruum seda ei luba. Eraõiguslikud subjektid on lahendus, kuid need hakkavad kiiresti elama oma loogikast lähtuvat elu. Kasutada ka sellist avaliku asutuse vormi, mis on vormiliselt ühe valla asutus, kuid juhtida seda kollegiaalselt. Eelistada võrgustiku tüüpi koostööstruktuure (sõidavad õpetajad ja professionaalid), kohalikud pakuvad ruume, keskkonda, sest muud kulud võivad tekitada tüli.
7. Kuna täna teist integratiivset tasandit pole, on nn. funktsionaalsete ja väga erinevat tüüpi ühisstruktuuride tekkimine omamoodi õnnetus, sest tekitab koordinatsioonisegaduse. Samas poleks otstarbekas ka hoobilt unifikseerida piirkondliku koostöö tegevusi generalistliku struktuuri raamesse. S.t. institutsioonistrateegia peaks olema väga läbimõeldud, järk järguline, taktika peaks olema väga oluline edasise analüüsi objekt. (Seda meie projekt ei pidanud käsitlema, kuid paratamatult tulid need päevakorda.)

8. Ilmneb suurenev suutlikkuse vaakum OV ja riigi ülesannete “eemaldumise” tõttu seoses MV rolli kärpimisega. Ülimalt negatiivne tendents OV ja riigiasutuste koostöö perspektiivis. OV ja nende liidud peaksid resoluutselt vastu seisma “puhaste” riigiasutuste ja ülesannete loomisele maakonda, peavad arenema juba eri sektorite vahelist koostööd kätkevad institutsioonid (näiteks, kutsehariduse poole pealt). Samas pole õigustatud enamuse riigi teenuste lahkumine, eriti saarelisest piirkonnast, sest see paneb suured lisakulud teenuste klientidele. Nende teenuste lepinguline delegeerimine piirkondlikele omavalitsuslikele struktuuridele oleks OV suutlikkuse arendamise strateegia üks võtmepunkte.
9. Paljud tegevused on tulemuslikud kui need on OV tasandil integreeritud ühtsesse kompleksi (puuetega jt. inimeste integreerimine, kutseharidus, tööturu pakkumise poole (kvalifitseeritud ja integreeritud inimene) ning nõudluse poole (ettevõtluskeskkond) kujundamine). Täna on neid käsitletud funktsionaalsetena ja seetõttu on palju üksikud (vahe)lahendused tegelikult nullitud ära sidusprobleemi või tegevuse puudumise tõttu. Mis mõtet on leida puudega inimesele töö kui see töökoht võib kaduda (tuleb uuesti kohandada) või tööalase suutlikkuse probleem taandub toimetulekuga igapäevaelus, näiteks, eluaseme probleemi lahendamatus.
10. Reformide käigus (liitmised, koostöö jms.) tuleb arvestada alati nn. poliitilisi efekte: rahva arusaama heast halduses ja teenusest, mis väikeste valdade puhul on palju soodsam; võimalusi vältida monopole, võimalust kontrollida altpoolt teenuste osutamist/ ülesannete täitmist.

2.2 Omavalitsuste demograafilised näitajad

2.2.1 Rahvastiku areng 2000-2006 valdade lõikes.

Enamikus Läänemaa ja kõikides Hiiumaa omavalitsustes on **rahvaarv** langeva trendiga. Ainsa erandina suurenenud rahvaarvust saab välja tuua Ridala valla, mis on ka mõisteta, sest on rõngasvald ümber Haapsalu linna. Põhja-Läänemaa valdades ja Haapsalu linnas on rahvaarv aga stabiilne.

Tabel 2.2-1. Rahvaarvu muutus Lääne- ja Hiiumaa valdades 2000-2006. aastal

	RAHVAARV							MUUTUS	
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	absoluut	suhtarv
Haapsalu	12058	12022	11977	12411	12307	12100	11988	-70	99%
Hanila	2097	2070	1952	1952	1848	1815	1778	-319	85%
Kullamaa	1605	1566	1504	1465	1403	1383	1383	-222	86%
Lihula	3117	3154	3098	3030	2946	2952	2914	-203	93%
Noarootsi	895	897	876	878	892	906	916	21	102%
Oru	1012	1038	1020	1017	1013	992	978	-34	97%
Ridala	3056	3052	3048	3337	3283	3228	3253	197	106%
Risti	934	918	991	991	986	964	944	10	101%
Taebla	2931	2925	2846	2846	2761	2774	2735	-196	93%
Nõva	500	495	491	484	483	465	474	-26	95%
Martna	1169	1145	1124	1084	1060	1029	1009	-160	86%
Kärdla	4141	4138	4112	4066	3947	3875	3846	-295	93%
Emmaste	1577	1570	1520	1457	1440	1420	1403	-174	89%
Käina	2462	2476	2412	2413	2390	2363	2327	-135	95%
Kõrgessaare	1514	1514	1503	1508	1487	1436	1396	-118	92%
Pühalepa	1951	1937	1916	1896	1818	1775	1759	-192	90%

Märkused: Punasega on märgitud omavalitsused, kus rahvaarv on langeva trendiga. Mustaga stabiilse rahvaarvuga ning sinisega suurenenud rahvaarvuga vald.

Sündide arvu osas ei saa samasugust selget trendi välja tuua, kui rahvastiku üldise muutuse osas. Kõige enam on lapsi sündinud arvuliselt Kärdla linnas, Ridala, Lihula ja Taebla vallas (andmed Haapsalu linna kohta puuduvad), mis on loogiline, sest ka rahvaarv nendes omavalitsustes on kõige suurem. Kõige vähem sündide aga on Nõva, Noarootsi, Risti, Martna ja Oru vallas, mis on ka rahvaarvult väikseimad omavalitsused. Välja saab tuua selle, et üheski omavalitsuses ei ole sündide arv tõusnud viimase kuue aasta jooksul. Selge langeva trendi sündide osas saab välja tuua Hanilas, Ristil, Martna, Kärdlas ja Käinas. Enam-vähem samal tasemel on sünnid läbi kuue aasta olnud Kullamaal, Lihulas, Noarootsis, Emmastes. Kui vaadata sündide arvu aastate lõikes

maakonnas (sh Haapsalu linnas), siis Läänemaal on sündide arv viimase kuue aasta jooksul jäänud samaks (jäädes 240 ja 255 sünni vahele). Hiiumaal on viimase kuue aastaga sündide arv stabiliseerunud 10 lapse võrra väiksemal tasemel. 2004. aasta tulemused selles reas on lihtsalt erandlikud ning ei mõjuta üldist trendi.

Tabel 2.2-2. Sündide arvu muutus Lääne- ja Hiiumaa valdades 2000-2005. aastal

	SÜNNID						kokku
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	
Hanila	16	19	13	7	9	9	73
Kullamaa	12	11	14	8	15	14	74
Lihula	31	29	25	27	38	23	173
Noarootsi	5	7	6	7	6	13	44
Oru	2	5	14	10	11	6	48
Ridala	27	31	26	36	29	31	180
Risti	6	9	9	7	6	4	41
Taebbla	23	31	21	25	32	NA	132
Nõva	4	1	0	3	2	NA	10
Martna	12	8	11	7	2	5	45
LÄÄNEMAAL	246	242	255	248	245	240	1476
Kärdla	45	27	41	39	23	36	211
Emmaste	8	8	3	10	9	10	48
Käina	22	21	17	16	15	13	104
Kõrgessaare	10	21	11	14	10	14	80
Pühalepa	15	18	16	9	9	16	83
HIIUMAAL	100	95	88	88	66	89	526

Sündide arvu absoluutarvudes võrdlemise kõrval oleks vajalik jälgida ka seda, mitu protsenti moodustavad sünnid rahvaarvust. Mida suurem on osakaal, seda suurem on ka omavalitsuse rahvastiku taastootmine. Enamuse omavalitsuste taastootmise indeks jääb alla 1 protsendi, ei ole omavalitsust, kus kõikidel aastatel oleks indeks olnud üle ühe. Hüppeid kõrgele või väga madalale saab välja tuua mitme omavalitsuse lõikes, kuid seda saab pidada pigem juhuseks. Läänemaal saab välja tuua kolm valda Hanila, Risti ja Nõva, kus taastootmise indeks on kõikide aastate lõikes olnud alla ühe ning seis seetõttu kõige kriitilisem. Hiiumaal saab kriitiliste valdadena välja tuua Emmaste, Käina ja Pühalepa. Kõige paremas seisus on Lihula ja Ridala vald, kus ühelgi aastal ei ole sündide osakaal rahvastikust langenud alla 0,8%. Mõlema maakonna lõikes on aga olukord kriitiline, sest ühelgi aastal ei ületa sündide osakaal rahvastikust ühe protsendi piiri.

Tabel 2.2-3. Sündide osakaal rahvastikust Lääne- ja Hiiumaa valdades 2000.-2005. aastal

SÜNDIDE OSAKAAL RAHVASTIKUST						
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Hanila	0,76%	0,92%	0,67%	0,36%	0,49%	0,50%
Kullamaa	0,75%	0,70%	0,93%	0,55%	1,07%	1,01%
Lihula	0,99%	0,92%	0,81%	0,89%	1,29%	0,78%
Noarootsi	0,56%	0,78%	0,68%	0,80%	0,67%	1,43%
Oru	0,20%	0,48%	1,37%	0,98%	1,09%	0,60%
Ridala	0,88%	1,02%	0,85%	1,08%	0,88%	0,96%
Risti	0,64%	0,98%	0,91%	0,71%	0,61%	0,41%
Taebla	0,78%	1,06%	0,74%	0,88%	1,16%	NA
Nõva	0,80%	0,20%	0,00%	0,62%	0,41%	NA
Martna	1,03%	0,70%	0,98%	0,65%	0,19%	0,49%
LÄÄNEMAAL	0,86%	0,85%	0,90%	0,88%	0,87%	0,86%
Kärdla	1,09%	0,65%	1,00%	0,96%	0,58%	0,93%
Emmaste	0,51%	0,51%	0,20%	0,69%	0,63%	0,70%
Käina	0,89%	0,85%	0,70%	0,66%	0,63%	0,55%
Kõrgessaare	0,66%	1,39%	0,73%	0,93%	0,67%	0,97%
Pühalepa	0,77%	0,93%	0,84%	0,47%	0,50%	0,90%
HIUMAAL	0,96%	0,91%	0,85%	0,85%	0,64%	0,87%

Märkus: punasega on tabelis tähistatud omavalitsused või maakonnad, kus taastootmise indeks kõikide aastate lõikes on olnud alla 1%. Sinisega on tähistatud omavalitsused, kus taastootmise indeks kõikide aastate lõikes on olnud üle 0,8%.

Surmade arvu osas ei saa samuti välja tuua selget trendi nagu sündidegi puhul. Selget tõusu või langus mõne omavalitsuse lõikes ei saa samuti välja tuua. Pigem võib öelda, et erinevad aastad on olnud erinevatele omavalitsustele “mustemad”, kuid üldiselt on surmade tase omavalitsuste lõikes jäänud ühele tasemele. Kui sündide puhul võis öelda, et suurema rahvaarvuga omavalitsused juhtisid absoluutarvude tabelit, siis siin nii selgelt seda öelda ei saa. Tabelit juhib konkurentsilt Lihula, olukorra muudab veelgi süngemaks asjaolu, et 2001. aasta andmed Lihula osas puuduvad. Teisel kohal on suurim vald Ridala. Väikseima surmade arvuga on Nõva, mis on ka rahvaarvult väike vald, samas 2005. aasta andmed puuduvad. Alla 100 surmajuhtumi kuue aasta jooksul on ka Noarootsis, Taeblas, Ristil ja Orul, kes kõik olid esindatud kui väikese rahvaarvuga omavalitsused. Kogu maakonna lõikes võib öelda, et surmade arv on vähenenud, eriti madal oli see 2004. aastal. Hiiumaa osas saab öelda, et surmade arv on 2005. aastaks stabiliseerunud 2000. aasta tasemele, kuid enne seda on olnud suurte kaotuste aastad. 2001. ja 2003. aastal oli 140 ja 145 surmajuhtumit.

Tabel 2.2-4. Surmade arvu muutus Lääne- ja Hiiumaa valdades 2000.-2005. aastal

	SURMAD						kokku
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	
Hanila	25	38	25	22	18	20	148
Kullamaa	25	20	24	17	16	21	123
Lihula	51	NA	43	53	37	45	229
Noarootsi	11	14	17	9	11	17	79
Oru	24	13	18	14	15	12	96
Ridala	19	35	35	31	37	21	178
Risti	13	15	23	13	9	12	85
Taebla	NA	29	23	29	NA	NA	81
Nõva	8	5	8	11	2	NA	34
Martna	17	29	15	9	14	24	108
LÄÄNEMAAL	401	398	401	388	360	383	2331
Kärdla	30	44	42	62	34	38	250
Emmaste	15	22	19	20	14	20	110
Käina	18	29	26	28	23	17	141
Kõrgessaare	20	16	19	16	12	16	99
Pühalepa	22	29	16	19	20	13	119
HIIUMAAL	105	140	122	145	103	104	719

Sarnaselt sündide osakaalule tuleks vaadelda ka surmade osakaalu rahvastikust. Mida suurem on osakaal, sest kehvemas seisus on omavalitsus või maakond. Kui aga kahte tabelit vaadata, siis siin torkab silma, et enamus osakaaludest on üle ühe ning mõnel aastal mõnes vallas lausa üle kahe protsendi rahvaarvust. Parimate näitajatega saab välja tuua Ridala ja Taebla (kuigi kolme aasta kohta andmed puuduvad) Läänemaal ning Käina Hiiumaal, kus suremuse osakaal rahvastikust jääb kõikidel aastatel alal 1,2% piiri. Kõrgessaare jääb sellest grupist napilt välja. Ülejäänud valdade puhul ei saa välja tuua kõikide aastate lõikes väga kõrge suremusega omavalitsust. Pigem iseloomustab omavalitsusi väga varieeruv suremuse osakaal rahvastikust. Maakonna tasandil võib öelda, et Läänemaal on kordaja kõikidel aastatel, välja arvatud 2004. aastal püsinud 1,4% piires. Hiiumaal saab aga välja tuua 2001. ja 2003. aasta kui kaotusterohke aasta, kus suremuse osakaal oli 1,34% ja 1,4% rahvastikust. 2004.-2005. aastal on aga saavutatud 2000. aasta tase 1% osakaalu juures. Seega olukord Hiiumaal on parem kui Läänemaal.

Tabel 2.2-5. Surmade osakaal Lääne- ja Hiiumaa valdades 2000-2005. aastal

	SURMADE OSAKAAL RAHVASTIKUST					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Hanila	1,19%	1,84%	1,28%	1,13%	0,97%	1,10%
Kullamaa	1,56%	1,28%	1,60%	1,16%	1,14%	1,52%
Lihula	1,64%	NA	1,39%	1,75%	1,26%	1,52%
Noarootsi	1,23%	1,56%	1,94%	1,03%	1,23%	1,88%
Oru	2,37%	1,25%	1,76%	1,38%	1,48%	1,21%
Ridala	0,62%	1,15%	1,15%	0,93%	1,13%	0,65%
Risti	1,39%	1,63%	2,32%	1,31%	0,91%	1,24%
Taebla	NA	0,99%	0,81%	1,02%	NA	NA
Nõva	1,60%	1,01%	1,63%	2,27%	0,41%	NA
Martna	1,45%	2,53%	1,33%	0,83%	1,32%	2,33%
LÄÄNEMAAL	1,40%	1,39%	1,41%	1,37%	1,28%	1,37%
Kärdla	0,72%	1,06%	1,02%	1,52%	0,86%	0,98%
Emmaste	0,95%	1,40%	1,25%	1,37%	0,97%	1,41%
Käina	0,73%	1,17%	1,08%	1,16%	0,96%	0,72%
Kõrgessaare	1,32%	1,06%	1,26%	1,06%	0,81%	1,11%
Pühalepa	1,13%	1,50%	0,84%	1,00%	1,10%	0,73%
HIIUMAAL	1,00%	1,34%	1,17%	1,40%	1,00%	1,02%

Märkus: sinisega on märgitud omavalitsused, kus suremuse osakaal rahvastikust on kõikidel aastatel alla 1,2%.

Mõlemas maakonnas on kõikide aastate lõikes iive negatiivne. Maakonna iive on arvestatud omavalitsuste iivete summana, mis kajastab maakonna seisutäpsemalt. Hiiumaa osas ei ole erinevus maakonna kui terviku ja valdade summade vahel, kuid Läänemaal oli erinevus mitmekümne ühiku võrra. Läänemaal on seitse valda, kus kõikide aastate lõikes on iive negatiivne (Hanila, Kullamaa, Noarootsi, Oru, Risti, Nõva ja Martna). Hiiumaal on selliseid omavalitsusi vaid üks Emmaste. Kõige positiivsemad lood on jällegi Ridalas, kus kolmel aastal on olnud iive positiivne (2000. – 8 sündi enam, 2003. – 5 sündi enam ja 2005. – 10 sündi enam). Ülejäänud omavalitsustes on iive olnud positiivne vaid ühel aastal vaadeldud perioodist. Eraldi tasuks välja tuua Lihula ja Kärdla. Lihula on üldiselt suurima negatiivse iibega vald Läänemaal, kuid erandiks on 2004. aasta, kus iive oli ühe sünniga positiivne. Kärdlas aga oli 2000. aastal iive 15 (!) sünniga positiivne, samas järgmisel aastatel on samapalju olnud langust negatiivsuse poolele. Üldse on kõikumised Kärdlas olnud väga suured. Hiiumaa puhul tuleb tervenisti samuti 2000. aasta eraldi välja tuua, kus kogu saare saldo oli vaid viie sünniga negatiivse poole peal, edasi on aga olukord muutunud tunduvalt halvemaks. Paranemise märke on näha 2005. aastal, kas see on erand või siis uue trendi algus, seda näitab juba aeg.

Tabel 2.2-6. Iibe muutus Lääne- ja Hiiumaa valdades 2000-2005. aastal

	IIVE					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Hanila	-9	-19	-12	-15	-9	-11
Kullamaa	-13	-9	-10	-9	-1	-7
Lihula	-20	NA	-18	-26	1	-22
Noarootsi	-6	-7	-11	-2	-5	-4
Oru	-22	-8	-4	-4	-4	-6
Ridala	8	-4	-9	5	-8	10
Risti	-7	-6	-14	-6	-3	-8
Taebla	NA	2	-2	-4	NA	NA
Nõva	-4	-4	-8	-8	0	NA
Martna	-5	-21	-4	-2	-12	-19
LÄÄNEMAAL	-78	-76	-92	-71	-41	-67
Kärdla	15	-17	-1	-23	-11	-2
Emmaste	-7	-14	-16	-10	-5	-10
Käina	4	-8	-9	-12	-8	-4
Kõrgessaare	-10	5	-8	-2	-2	-2
Pühalepa	-7	-11	0	-10	-11	3
HIIUMAAL	-5	-45	-34	-34	-37	-15

Märkus: punasega on märgitud omavalitsused või maakonnad, kus kõikide aastate lõikes on iive olnud negatiivne. Sinisega on märgitud aastad, kus iive on olnud positiivne.

Sisse- ja väljarännanute osas ei ole andmed nii esinduslikud kui sündide ja surmade osas. Lisaks Haapsalule puuduvad andmed Taebla, Nõva ja Pühalepa valla osas. Kuna osade valdade lõikes puuduvad andmed vaid mõne aasta kohta, siis ei ole võimalik teha põhjapanevaid järeldusi kogu maakonna muutuste lõike Läänemaal. Kõige enam on sisse- ja väljarännanuid viimase kuue aasta jooksul Lihulas, ligi 400 inimest (2002. aasta andmed veel puuduvad), kus on ka suur rahvaarv. Raskeimas olukorras on Martna, kus sisse- ja väljarännanute arv viimase kuue aasta jooksul kokku ei ületanud 200 elaniku piiri. Hiiumaal on suuremates omavalitsustes, Kärdlas ja Käinas, suurenenud rahvaarv rohkem kui 300 inimese võrra.

Tabel 2.2-7. Sisserännanute andmed Lääne- ja Hiiumaal 2000.-2005. aastal

	TULNUD						kokku
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	
Hanila	21	39	37	41	40	31	209
Kullamaa	35	NA	NA	NA	NA	NA	35
Lihula	51	104	NA	94	82	66	397
Noarootsi	18	30	42	58	46	42	236
Oru	46	50	30	39	32	40	237
Ridala	NA	NA	NA	52	4	NA	56
Risti	NA	39	42	39	32	21	173
Taebla	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0
Nõva	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0
Martna	27	51	21	22	24	16	161
LÄÄNEMAAL	198	313	172	345	260	216	1504
Kärdla	44	87	88	105	79	92	495
Emmaste	53	53	27	55	33	48	269
Käina	55	28	46	74	59	54	316
Kõrgessaare	21	50	60	46	47	28	252
Pühalepa	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0
HIIUMAAL	173	218	221	280	218	222	1332

Märkus: sinisega on tähistatud omavalitsused, kus rahvastiku sisseränne on olnud enam kui 300 inimest viimase kuue aasta jooksul. Punasega aga omavalitsused, kus ränne viimase kuue aasta jooksul on alla 200.

Võrreldavama ülevaate sisserändest saab sisserännanute osakaalu rahvastikust omavalitsuste lõikes kõrvutades. Kõikide omavalitsuste lõikes ei jää sisserännanute osakaal alla 1% rahvastikust, mis näitab, et rahvaarvu muutust mõjutab sisseränne enam kui sündivus. Noarootsi, Oru ja Risti puhul on sisserännanute osakaal suurenenud kõikidel aastatel enam kui 2% võrra, andmed Nõva osas puuduvad. Esimese tabelina välja toodud rahvastiku koguarvu muutus näitas Põhja-Läänemaa valdades rahvastiku stabiilsust, mis on tingitud teistest omavalitsustest suuremast sisserännast. Ridala puhul on näitajad olemas vaid kahe aasta osas (2003.-2004.), mis sisserännanute osakaal ei ole suurenenud märgatavalt. Kuna ülejäänud aastate lõikes andmed puuduvad, siis ei ole võimalik järeldusi välja tuua. Kogu Läänemaa andmeid vaadates (valdade andmete summa), saab öelda, et sisseränne on kogu maakonna ulatuses madalam kui valdade lõikes (peab arvestama, et osade omavalitsuste, sh Haapsalu kohta andmed puuduvad). Hiiumaa osas jääb silma, et kõikide omavalitsuste lõikes on sisserännanute osakaalud väga varieeruvad aastate lõikes. Emmaste ja Kõrgessaare puhul on sisseränne kõige suurem olnud – nelja aasta lõikes on sisserännanute osakaal rahvastikust ületanud 3% piiri. Kõige väiksem on olnud suurenemine Kärdlas, kus aga on rahvaarv kõige suurem, mistõttu muutuse esilekutsumine eeldab suuremat muutust.

Tabel 2.2-8. Sisserännanute osakaal rahvastikust Lääne- ja Hiiumaal 2000.-2005. aastal

	SISSERÄNNANUTE OSAKAAL RAHVASTIKUST					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Hanila	1,00%	1,88%	1,90%	2,10%	2,16%	1,71%
Kullamaa	2,18%	NA	NA	NA	NA	NA
Lihula	1,64%	3,30%	NA	3,10%	2,78%	2,24%
Noarootsi	2,01%	3,34%	4,79%	6,61%	5,16%	4,64%
Oru	4,55%	4,82%	2,94%	3,83%	3,16%	4,03%
Ridala	NA	NA	NA	1,56%	0,12%	NA
Risti	NA	4,25%	4,24%	3,94%	3,25%	2,18%
Taebla	NA	NA	NA	NA	NA	NA
Nõva	NA	NA	NA	NA	NA	NA
Martna	2,31%	4,45%	1,87%	2,03%	2,26%	1,55%
LÄÄNEMAAL	0,69%	1,10%	0,61%	1,22%	0,93%	0,77%
Kärdla	1,06%	2,10%	2,14%	2,58%	2,00%	2,37%
Emmaste	3,36%	3,38%	1,78%	3,77%	2,29%	3,38%
Käina	2,23%	1,13%	1,91%	3,07%	2,47%	2,29%
Kõrgessaare	1,39%	3,30%	3,99%	3,05%	3,16%	1,95%
Pühalepa	NA	NA	NA	NA	NA	NA
HIIUMAAL	1,65%	2,09%	2,13%	2,71%	2,12%	2,17%

Märkus: Sinisega on tähistatud omavalitsused, kus sisserändajate osakaal kõikidel aastatel on enam kui 2% rahvastikust. Punasega aga omavalitsused, kus kõikidel aastatel on sisserännanute osakaal alla 2%.

Kõige enam on viimase kuue aasta jooksul rännanud elanikke välja Lihulast ja Hanilast (enam kui 400), ülejäänud Läänemaa omavalitsustes jääb see arv alla 250. Osade omavalitsuste kohta info puudub. Hiiumaal on olukord palju nukram, kõikidest omavalitsustest on viimase kuue aastaga välja rännanud enam kui 350 inimest, Kärdla puhul on see summa kahekordne.

Tabel 2.2-9. Väljarännanute andmed Lääne- ja Hiiumaal 2000.-2005. aastal

	LAHKUNUD						
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	kokku
Hanila	39	93	50	117	59	51	409
Kullamaa	29	NA	NA	NA	NA	NA	29
Lihula	120	NA	137	126	87	79	549
Noarootsi	10	53	29	38	36	24	190
Oru	19	48	37	39	49	41	233
Ridala	NA	NA	41	NA	NA	65	106
Risti	42	22	44	42	39	29	218
Taebla	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0
Nõva	NA	NA	NA	15	15	NA	30
Martna	46	51	57	41	44	17	256
LÄÄNEMAAL	305	267	395	418	329	306	2020

	LAHKUNUD						kokku
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	
Kärdla	62	96	131	194	127	133	743
Emmaste	53	89	74	62	47	51	376
Käina	52	30	49	86	86	88	391
Kõrgessaare	33	29	79	63	91	62	357
Pühalepa	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0
HIIUMAAL	200	244	333	405	351	334	1867

Märkus: Punasega on märgitud omavalitsused, kus väljaränne on olnud enam kui 350 inimest viimase kuue aasta jooksul.

Kõige enam on vähenenud rahvastik läbi väljarännanute Lihulas, Ristil ja Emmastes, kus kõikide aastate lõikes on väljarännanute osakaal olnud rahvastikust üle 2%. Kogu Läänemaal on väljarännanute osakaal olnud rahvastikust kõikidel aastatel alla 2% elanikkonnast (osade omavalitsuste, sh Haapsalu kohta andmed puuduvad). Hiiumaal on andmed nelja omavalitsuse kohta ning kuigi Emmastel on väljarännanute osakaal kõikide aastate lõikes enam kui 2%, siis ka teiste omavalitsuste puhul on väljarännanute osakaal kõrge, mis näitab, rahvastiku arvu drastilist vähenemist kogu Hiiumaal.

Tabel 2.2-10. Väljarännanute osakaal rahvastikust Lääne- ja Hiiumaal 2000.-2005. aastal

	VÄLJARÄNNANUTE OSAKAAL RAHVASTIKUST					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Hanila	1,86%	4,49%	2,56%	5,99%	3,19%	2,81%
Kullamaa	1,81%	NA	NA	NA	NA	NA
Lihula	3,85%	NA	4,42%	4,16%	2,95%	2,68%
Noarootsi	1,12%	5,91%	3,31%	4,33%	4,04%	2,65%
Oru	1,88%	4,62%	3,63%	3,83%	4,84%	4,13%
Ridala	NA	NA	1,35%	NA	NA	2,01%
Risti	4,50%	2,40%	4,44%	4,24%	3,96%	3,01%
Taebla	NA	NA	NA	NA	NA	NA
Nõva	NA	NA	NA	3,10%	3,11%	NA
Martna	3,93%	4,45%	5,07%	3,78%	4,15%	1,65%
LÄÄNEMAAL	1,06%	0,94%	1,39%	1,48%	1,17%	1,09%
Kärdla	1,50%	2,32%	3,19%	4,77%	3,22%	3,43%
Emmaste	3,36%	5,67%	4,87%	4,26%	3,26%	3,59%
Käina	2,11%	1,21%	2,03%	3,56%	3,60%	3,72%
Kõrgessaare	2,18%	1,92%	5,26%	4,18%	6,12%	4,32%
Pühalepa	NA	NA	NA	NA	NA	NA
HIIUMAAL	1,91%	2,34%	3,21%	3,91%	3,41%	3,26%

Märkus: Punasega on märgitud omavalitsused, kus väljarände osakaal kõikidel aastatel on olnud enam kui 2% rahvastikust. Sinisega aga omavalitsused või maakonnad, kus väljarännanute osakaal on olnud kõigil aastatel alla 2%.

Iibe puhul sai välja toodud need omavalitsused, kus iive oli negatiivne kõikide aastate lõikes. Väljaränne on kõikide aastate lõikes olnud suurem sisse- ja väljarändest Hanilas ja Lihulas ning kogu Läänemaal. Väljaränne ületas vaid ühel aastal (2001.a) sisse- ja väljarände Noarootsi vallas. Hiiumaal on Kärdla ainus omavalitsus, kus kõikide aastate lõikes on migratsiooni saldo negatiivne. Kui aga võrrelda kahe maakonna üldist saldot, siis seis Hiiumaal on palju nukram kui Läänemaal – alates 2002. aastast on migratsiooni saldo Hiiumaal olnud absoluutarvude tasandil enam negatiivne kui Läänemaal (valimisse on kaasatud Läänemaal enam-vähem sama palju omavalitsusi kui Hiiumaal). Hiiumaal on viimased neli aastat saldo olnud enam kui saja väljarändaja võrra negatiivne.

Tabel 2.2-11. Migratsiooni saldo (sisse- ja väljarännanute vahe) Lääne- ja Hiiumaal 2000.-2005. aastal

	MIGRATSIOONI SALDO					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Hanila	-18	-54	-13	-76	-19	-20
Kullamaa	6	NA	NA	NA	NA	NA
Lihula	-69	NA	NA	-32	-5	-13
Noarootsi	8	-23	13	20	10	18
Oru	27	2	-7	0	-17	-1
Ridala	NA	NA	NA	NA	NA	NA
Risti	NA	17	-2	-3	-7	-8
Taebla	NA	NA	NA	NA	NA	NA
Nõva	NA	NA	NA	NA	NA	NA
Martna	-19	0	-36	-19	-20	-1
LÄÄNEMAAL	-65	-58	-45	-110	-58	-25
Kärdla	-18	-9	-43	-89	-48	-41
Emmaste	0	-36	-47	-7	-14	-3
Käina	3	-2	-3	-12	-27	-34
Kõrgessaare	-12	21	-19	-17	-44	-34
Pühalepa	NA	NA	NA	NA	NA	NA
HIIUMAAL	-27	-26	-112	-125	-133	-112

Märkus: Punasega on märgitud omavalitsused ja maakonnad, kus migratsiooni saldo on kõikide aastate lõikes negatiivne. Sinisega on märgitud aastad, kus migratsiooni saldo on olnud positiivne.

2.2.2 Rahvastiku grupid

Rahvastiku jagamisel nelja suurde gruppi – lapsed, noored, tööealised ja vanurid, saame hinnata omavalitsuse demograafilist proportsionaalsust ja jätkusuutlikkust. Omavalitsuste omavaheliseks võrdlemiseks on vajalik vaadelda antud gruppide osakaalu rahvastikust, mitte absoluutarve. Mida suurem on laste (0-6a) osakaal rahvastikus, seda jätkusuutlikum on omavalitsus kaugemas tulevikus, samuti säilib nõudlus alg- ja üldharidusele. Andmed on esitatud tabelites nelja aasta kohta, mis annab võimaluse ka esialgseks hinnanguks muutuste osas.

Laste osakaal rahvastikus on erinevates omavalitsustes väga erineva iseloomuga. Kõige positiivsema tulevikuga on Noarootsi vald, kus ainsana laste osakaal rahvastikust kasvab. Samas on alles 2006. aastal Noarootsi ületanud 5% piiri. Suuremates omavalitsustes on ka laste osakaal rahvastikust kõrgem – Lihulas, Ridalas, Taebas ja Kärdlas on kõikidel aastatel osakaal olnud üle 6%. Kõikides mainitud omavalitsustes on laste osakaal 2003. aastal olnud kõrgem 2006. aasta osakaalust, kus langust kõikide aastate lõikes siiski ei ole. Kõige kurvemad on lood Nõva vallas, kus kõikidel aastatel jäi laste osakaal rahvastikust alla 3% ehk siis laste osakaal oli võrreldes teiste Läänemaa omavalitsustega pea poole madalam. Hanila, Oru, Martna ja Kõrgessaare vallas ning kogu Läänemaal on laste osakaal rahvastikust langeva trendiga. Kui võrrelda stardipositsioone, siis Hanila ja Martna on kukkunud 5 protsendilt neljale. Läänemaa tervikuna 6-lt 5-le. Oru ja Kõrgessaare aga 7-lt 5-le. Üldiselt on kõikides omavalitsustes laste osakaal rahvastikust vähenenud. Vaid kahes omavalitsuses – Noarootsil ja Emmastes on laste osakaal 2003. aastal on olnud väiksem 2006. aasta osakaalust. Samas laste osakaalu muutus rahvastikus 2003. ja 2006. aastal võrdluses jätab kõik vallad kuni 2%-lise muutuse sisse. Suurimaks kaotajaks on Oru vald, kus laste osakaal on langenud 1,84%. Hiiumaal on Kõrgessaare (-1,51%) ja Pühalepa (-1,46%) ainsad, kus muutus on üle ühe protsendi. Lisaks trendile saab vaadata ka omavalitsuste nelja aasta keskmist laste osakaalu rahvastikust. Kõrgeima keskmisega on Oru, Taebas, Lihula ja Ridala ehk peamiselt Kesk-Läänemaa omavalitsused. Kõige madalama keskmisega on aga Nõva, Kullamaa, Noarootsi ja Martna ehk siis Läänemaa äärevallad. Hiiumaa jaotus oleks järgmine – Kärdla, Kõrgessaare, Käina, Pühalepa ja Emmaste, peegeldades peaaegu omavalitsuste järjestust rahvaarvu alusel.

Tabel 2.2-12. Laste vanuses 0-6 aastat osakaal rahvastikust Lääne- ja Hiiumaal 2003-2006. aastal

	LASTE VANUSES 0-6 AASTAT OSAKAAL RAHVASTIKUS				
	2003	2004	2005	2006	keskmine
Haapsalu	6,31%	6,13%	5,83%	5,89%	6,04%
Hanila	5,89%	4,98%	4,85%	4,61%	5,08%
Kullamaa	5,05%	4,13%	4,19%	4,63%	4,50%
Lihula	6,93%	6,55%	6,98%	6,31%	6,69%
Noarootsi	4,10%	4,15%	4,97%	5,68%	4,72%
Oru	7,77%	7,31%	6,45%	5,93%	6,86%
Ridala	6,83%	6,70%	6,04%	6,15%	6,43%
Risti	5,65%	5,98%	5,39%	5,08%	5,53%
Taebla	7,55%	6,63%	6,78%	6,40%	6,84%
Nõva	2,89%	2,28%	2,37%	2,53%	2,52%
Martna	5,90%	5,00%	4,66%	4,26%	4,96%
LÄÄNEMAAL	6,35%	5,98%	5,80%	5,72%	5,97%
Kärdla	6,91%	6,51%	6,01%	6,06%	6,37%
Emmaste	4,80%	4,79%	4,72%	5,27%	4,90%
Käina	5,97%	5,44%	5,80%	5,59%	5,70%
Kõrgessaare	7,10%	6,19%	5,64%	5,59%	6,13%
Pühalepa	6,07%	5,06%	4,68%	4,60%	5,10%
HIIUMAAL	6,32%	5,78%	5,53%	5,55%	5,80%

Märkus: Punasega on märgitud omavalitsused ja maakonnad, kus laste osakaal rahvastikust on kõikide aastate lõikes langev. Sinisega aga omavalitsus, kus laste osakaal rahvastikust on aga tõusev.

Noorte osakaal rahvastikus on kõikides omavalitsustes 2006. aastaks, võrreldes 2003. aastaga langenud, enamuses omavalitsustes on langus olnud eelmise aastaga võrreldes kõikide aastate lõikes. Samuti on kõikide aastate lõikes langenud noorte osakaal mõlemas maakonnas tervikuna. Võrreldes laste osakaalu muutusega, siis muutused noorte osakaalus on märksa suuremad, mis viitab demograafilise mõõna perioodile enamustes valdades. See omakorda seab ohtu noortega seotud teenuste pakkumise omavalitsustes. Kõige enam on noorte osakaal langenud Nõva vallas (5,06%) viimase nelja aasta jooksul. Hiiumaa valdadest on kõige kurvemas seisus Emmaste (-3,65%). Ülejäänud omavalitsuses jääb noorte osakaalu muutus alla 3%. Kõige stabiilsema noorte osakaaluga on Kärdla linn (-0,91%) ja Oru vald (-0,61%). Lisaks noorte osakaalu langusele on oluline ka vaadata, millisel keskmisel tasemel noorte osakaal rahvastikust on. Kõige paremad näitajad Läänemaal on Taeblas (19,51%), Ridalas (19,34%), Martnas (18,12%) ja Orul (17,95%). Kõik nimetatud valdadest asuvad Kesk-Läänemaal, Haapsalu läheduses. Soodne asukoht annab noortele paremad võimalused oma huvide realiseerimiseks Haapsalus. Kõige väiksem keskmine noorte osakaal on aga Kullamaal (14,69%), Hanilas (15,18%) ja Noarootsis (15,33%), mis asuvad maakonna äärealadel. Kui võrrelda laste ja noorte puhul välja

toodud pingeridasid, siis Kesk-Läänemaa omavalitsused on mõlemas kategoorias esireas ning äärealadele jäävad omavalitsused viimaste hulgas, koosmõju suurendab omavalitsuste pingelist demograafilist olukorda veelgi. Hiiumaal on kõrgeima keskmisega Käina vald (19,50%), järgnevad Pühalepa (18,72%) ja Emmaste (18,35%). 2003. aasta andmeid vaadates alustas Käina ka parimalt positsioonilt (20,89%), mis on kõige kõrgem näitaja kahes maakonnas. Üldse saab välja tuua, et Hiiumaa näitajad on keskmiselt kõrgemad Läänemaa näitajatega võrreldes – viie kõrgeima keskmise näitaja hulgas on kolm Hiiumaalt. Kui võtta aluseks asjaolu, et Hiiumaa suurimaks probleemiks oli just väljaränne, siis vaadates noorte kõrget osakaalu rahvastikust võib öelda, et noorte suuremad valikuvõimalused hariduse, töökohaleidmise ja maailmanägemise osas hoiavad väljarändajate hulga endiselt kõrgel.

Tabel 2.2-13. Noorte vanuses 7-18 aastat osakaal rahvastikus Lääne- ja Hiiumaal 2003-2006. aastal

	NOORTE VANUSES 7-18 AASTAT OSAKAAL RAHVASTIKUS				
	2003	2004	2005	2006	keskmine
Haapsalu	16,86%	16,50%	16,03%	15,34%	16,19%
Hanila	16,03%	15,64%	15,10%	13,95%	15,18%
Kullamaa	15,43%	14,33%	14,61%	14,39%	14,69%
Lihula	17,92%	18,09%	16,94%	16,92%	17,47%
Noarootsi	16,40%	15,92%	14,79%	14,19%	15,33%
Oru	18,09%	17,67%	18,55%	17,48%	17,95%
Ridala	19,81%	19,71%	19,24%	18,60%	19,34%
Risti	18,67%	17,85%	16,60%	16,21%	17,33%
Taebla	20,06%	20,03%	19,03%	18,90%	19,51%
Nõva	20,04%	19,25%	16,99%	14,98%	17,82%
Martna	19,00%	18,96%	17,98%	16,55%	18,12%
LÄÄNEMAAL	17,71%	17,41%	16,80%	16,19%	17,03%
Kärdla	18,20%	18,44%	17,88%	17,29%	17,95%
Emmaste	19,90%	19,24%	18,03%	16,25%	18,35%
Käina	20,89%	20,00%	18,92%	18,18%	19,50%
Kõrgessaare	16,84%	17,01%	16,09%	15,19%	16,28%
Pühalepa	19,62%	18,92%	18,65%	17,68%	18,72%
HIIUMAAL	19,95%	18,77%	18,01%	17,14%	18,24%

Märkus: Punasega on tähistatud omavalitsused ja maakonnad, kus noorte osakaalu langus rahvastikus on täheldatav kõigi nelja aasta jooksul.

Omavalitsuse tänasest maksukoormusest annab tunnistust **tööealiste osakaal rahvastikust**. Noorte osakaalu järgi saab hinnata omavalitsuse tulevast maksukoormust, kui eeldada, et noored jäävad kodukohta. Hetkel välja toodud Hiiumaa parem olukord Läänemaaga võrreldes võib pöörduda, kui noored otsustavad saarelt lahkuda tööealiseks saades. Läänemaa, eriti Risti ja ka Nõva, parem positsiooni

avaldub kindlasti selles, et olles Tallinnale kõige lähemal, suudetakse tööelisi enam meelitada enda juurde elama, mis suurendab ka laste osakaalu.

Erinevalt kahest eelmisest tabelist on siin enamus omavalitsusi tõusva trendiga (Haapsalu, Hanila, Ridala, Taebla, Nõva ja Läänemaa tervikuna; samuti Emmaste, Käina ja Kõrgessaare ning Hiiumaa tervikuna) ehk tööeliste osakaal on 2006. aastaks suurenenud, 2003. aastaga võrreldes. Tööeliste osakaal ei ole kõikide aastate lõikes langev üheski omavalitsuses. Kui vaadata tööeliste keskmist osakaalu, siis 2006. aastaks on vähenenud osakaal vaid Kullamaal (0,81%), ülejäänud omavalitsustes on saldo positiivne. Samas ei ole muutused olnud suured – jäädes kõikides omavalitsustes alla 3% piiri. Enam on tööeliste osakaal suurenenud Läänemaal Nõval (2,93%) ja Martnas (2,12%) ning Hiiumaal Kõrgessaare (2,93%) ja Pühalepas (2,78%). Osakaalu suurenemist saab põhjendada, kas rahvastiku vananemisega – noored on liikunud tööeliste gruppi või siis muutustega teistes gruppides, mis on muutnud osakaalusid gruppide vahel. Kahes kolmandikus omavalitsustes ja kõigis Hiiumaa omavalitsuses on tööeliste osakaal üle 60%, tööeliste osakaal on kõige kriitilisem Ristil (57,15%). Kuna Risti jäi keskmisest tahupoole ka laste ja noorte pingereas, siis viitab see keskmisest suuremale vanurite hulgale, mis on koormuseks omavalitsuse sotsiaalhoolekandele.

Tabel 2.2-14 Tööeliste vanuses 19-64 aastat osakaal rahvastikus Lääne- ja Hiiumaal 2003-2006. aastal

	TÖÖELISTE VANUSES 19-64 AASTAT OSAKAAL RAHVASTIKUS				
	2003	2004	2005	2006	keskmine
Haapsalu	61,07%	61,20%	61,39%	61,48%	61,28%
Hanila	61,07%	61,15%	61,54%	61,75%	61,38%
Kullamaa	63,21%	64,22%	62,98%	62,40%	63,20%
Lihula	58,68%	58,11%	58,16%	58,79%	58,44%
Noarootsi	59,68%	59,19%	60,04%	60,37%	59,82%
Oru	60,57%	61,01%	60,69%	62,17%	61,11%
Ridala	62,12%	62,11%	62,76%	62,87%	62,46%
Risti	57,01%	56,39%	57,37%	57,84%	57,15%
Taebla	60,75%	60,88%	61,68%	61,97%	61,32%
Nõva	59,09%	60,04%	61,29%	62,03%	60,61%
Martna	59,13%	58,30%	59,28%	61,25%	59,49%
LÄÄNEMAA	60,72%	60,74%	61,05%	61,34%	60,69%
Kärdla	60,16%	60,63%	60,95%	60,82%	60,64%
Emmaste	60,47%	60,49%	61,13%	61,65%	60,93%
Käina	62,49%	62,93%	63,27%	63,90%	63,15%
Kõrgessaare	58,89%	60,32%	61,56%	61,82%	60,65%
Pühalepa	61,18%	63,48%	63,38%	63,96%	63,00%
HIUMAAL	60,70%	61,53%	61,96%	64,24%	61,61%

Märkus: Sinisega on tähistatud omavalitsused ja maakonnad, kus kõigi aastate lõikes on tööealiste osakaal rahvastikust suurenenud.

Vanurite osakaal rahvastikus on tõusva trendiga, vaid kolmes vallas ei ole tõus olnud kõikidel aastatel – Noarootsis, Martnas ja Kõrgessaares. Vanurite osakaalu suurus on kõikides omavalitsustes jäänud alla 3% viimase nelja aasta jooksul. Kõige enam on vanurite osakaal tõusnud Hanilas (2,68%), Nõval (2,49%), Kullamaal (2,27%), Ristil (2,20%) ja Emmastes (2,13%). Viidates sellele, et kõige enam vananevad vallad asuvad maakonna keskusest kaugel. Noarootsit iseloomustab nominaaljaotuslik kõver, kus 2006. aastal on vanurite osakaal 2003. aastaga võrreldes langenud 0,06%. Lisaks osakaalu muutusele on oluline vaadata, kui suure osa rahvastikust vanurid omavalitsuses moodustavad. Kõige vähem vanureid elab Hiiumaal Käina (11,75%) ja Pühalepa (12,96%) vallas ning Läänemaal Ridala vallas (11,77%). Kõige suurem on vanurite osakaal Noarootsis (20,13%), Ristil (19,99%) ja Nõval (19,06%). Nagu ka enne öeldud on Hiiumaa omavalitsustes rahvastiku koosseis proportsionaalsem kui Läänemaal. Ka nüüd on Hiiumaal kõige enam vanureid Kõrgessaares (16,78%), mis on Läänemaa tingimustes keskmine näitaja.

Tabel 2.2-15. Vanurite 65 ja vanemate osakaal rahvastikus Lääne- ja Hiiumaal 2003.-2006. aastal

	VANURITE ALATES 65 AASTAST OSAKAAL RAHVASTIKUS				
	2003	2004	2005	2006	keskmine
Haapsalu	15,76%	16,17%	16,75%	17,29%	16,49%
Hanila	17,01%	18,24%	18,51%	19,69%	18,36%
Kullamaa	16,31%	17,32%	18,22%	18,58%	17,61%
Lihula	16,47%	17,24%	17,92%	17,98%	17,40%
Noarootsi	19,82%	20,74%	20,20%	19,76%	20,13%
Oru	13,57%	14,02%	14,31%	14,42%	14,08%
Ridala	11,24%	11,48%	11,96%	12,39%	11,77%
Risti	18,67%	19,78%	20,64%	20,87%	19,99%
Taebla	11,63%	12,46%	12,51%	12,72%	12,33%
Nõva	17,98%	18,43%	19,35%	20,46%	19,06%
Martna	15,96%	17,74%	18,08%	17,94%	17,43%
LÄÄNEMAAL	15,22%	15,87%	16,34%	16,74%	16,05%
Käina	14,09%	14,42%	15,15%	15,83%	14,87%
Emmaste	14,69%	15,49%	16,13%	16,82%	15,78%
Käina	11,02%	11,63%	12,02%	12,33%	11,75%
Kõrgessaare	16,51%	16,48%	16,71%	17,41%	16,78%
Pühalepa	12,24%	12,54%	13,30%	13,76%	12,96%
HIIUMAAL	13,53%	13,92%	14,50%	15,07%	14,25%

Märkus: Sinisega on tähistatud omavalitsused ja maakonnad, kus vanurite osakaal on suurenenud kõikide aastate lõikes.

Lisaks rahvastiku koosseisu hindamisele erinevate gruppide lõikes, on vajalik vaadelda ka gruppide omavahelist mõju ning kaardistada erinevate valdade demograafiline muster. Esmalt on vaatluse all omavalitsuse nelja aasta keskmine rahvastiku gruppide omavaheline suhestus. Kõikides omavalitsustes on suurimaks grupiks ka kõige enam aastaid hõlmav tööaliste grupp, mis peab omavalitsust rahaliselt üleval. Omavalitsuse elujõulisust näitab aga vanurite ja noorte omavaheline suhe. Läänemaa omavalitsused jagunevad kolmeks, kus Noarootsi (131,45%), Hanila (120,55%), Kullamaa (119,69%) ja Risti (115,13%) moodustavad valdade grupi, kus vanurite suhe noortes on vähemalt 10% vanurite kasuks ehk siis omavalitsused, kus elujõulisus peaks olema kõige madalam. Kõik nimetatud valdadest asuvad maakonna äärealades, seda tähelepanekut on välja tulnud ka eelnevate tabelite analüüsil. Kõige elujõulisemad on Ridala (60,81%), Taebala (63,16%) ja Oru (78,41%), mis asuvad Haapsalu vahetus läheduses. Vaadeldes noorte ja vanurite osakaalusid rahvastikus, siis võivad jätkusuutlikud omavalitsused pakkuda ka nende naabruses olevatele vähem jätkusuutlikele omavalitsusele noortega seotud teenuseid. Samas kui vastutasuks saab pakkuda vanuritele suunatud teenuseid. Seeläbi on omavalitsustel võimalik spetsialiseeruda enam nõutud teenuse kvaliteetsemale osutamisele. Nagu ka eespool öeldud on demograafiline koosseis Hiiumaal Läänemaast parem – vaid Kõrgessaare vallas on vanurite ja noorte suhe sama (102,84), ülejäänud omavalitsustes on noori vanuritest tunduvalt enam.

Tabel 2.2-16. Rahvastiku gruppide osakaalud 2003.-2006. aasta keskmiste lõikes Lääne- ja Hiiumaa valdades

	RAHVASTIKU GRUPID (2003-2006 KESKMINE)				Vanurid/ noored
	lapsed	noored	tööelised	vanurid	
Haapsalu	6,04%	16,19%	61,28%	16,49%	101,81%
Hanila	5,08%	15,18%	61,38%	18,36%	120,55%
Kullamaa	4,50%	14,69%	63,20%	17,61%	119,69%
Lihula	6,69%	17,47%	58,44%	17,40%	99,57%
Noarootsi	4,72%	15,33%	59,82%	20,13%	131,45%
Oru	6,86%	17,95%	61,11%	14,08%	78,41%
Ridala	6,43%	19,34%	62,46%	11,77%	60,81%
Risti	5,53%	17,33%	57,15%	19,99%	115,13%
Taebala	6,84%	19,51%	61,32%	12,33%	63,16%
Nõva	2,52%	17,82%	60,61%	19,06%	106,76%
Martna	4,96%	18,12%	59,49%	17,43%	95,92%
LÄÄNEMAA	5,47%	17,17%	60,57%	16,79%	99,39%
Kärdla	6,37%	17,95%	60,64%	14,87%	82,73%
Emmaste	4,90%	18,35%	60,93%	15,78%	85,82%
Käina	5,70%	19,50%	63,15%	11,75%	60,21%
Kõrgessaare	6,13%	16,28%	60,65%	16,78%	102,84%
Pühalepa	5,10%	18,72%	63,00%	12,96%	69,07%
HIIUMAA	5,64%	18,16%	61,67%	14,43%	80,13%

Märkus: Sinisega on tähistatud omavalitsused, kus noorte osakaal vanuritega võrreldes on alla 90%. Punasega on tähistatud omavalitsused, kus vanurite osakaal noortega võrreldes on enam kui 110%.

Enamuses Läänemaa ja kõikides Hiiumaa omavalitsustes väheneb rahvaarv nii iibe kui ka migratsiooni negatiivse saldo tõttu. Rahvaarv ei suurene aga kusagil. Muutusi rahvastiku gruppide mustris saab välja tuua vaid siis, kui on teada sisserännanute ja väljarännanute profiil. Laste osakaalu kõikides omavalitsustes vähendab madal sündivus. Kriitiline on olukord Nõval (0,52%), Martnas (0,44%) ja Hanilas (0,45%), kus sündivuse osakaal rahvastikust on pool protsenti, kuid laste osakaal kõikides nendes valdades on alla viie protsendi rahvastikust ning madala sündivuse tõttu väheneb veelgi. Selline olukord pärsib lastele suunatud teenuste pakkumist ja arendamist omavalitsustes. Üheks võimaluseks mitmekesiseid lastele suunatud teenuseid pakkuda, on teha koostööd naabervaldadega. Nõva piirneb Noarootsiga, kus laste osakaal rahvastikust on sama, kuid sündivus poole kõrgem. Teiselt poolt Ristiga, kus sündivus (0,58%) ja laste osakaal rahvastikus samuti madalad (5,53%). Mis näitab, et Põhja-Läänemaa valdades ei ole nõudlus lastele suunatud teenuste järele suur. Lastele suunatud teenuste nõudlemine kaugemalt ei ole enam otstarbekas, sest väikelaste teenuste puhul on kohaefekt olulisem, kui noortele suunatud teenuste puhul. Kuigi Hanila paikneb maakonna äärealal, siis piirneb ta Lihula vallaga, kus laste osakaal rahvastikus on kõrgem maakonna keskmisest (6,69%) ja sündivus protsendi ümber (0,99%). Martna olukord on kõige parem, sest piirneb positiivse iibega Ridala vallaga ning null-iibega Taebla vallaga.

Läänemaal on iibe tõttu rahvastiku vähenemine keskmiselt pool protsenti, jäädes kõikides omavalitsustes 1% piirimaile. Kõrgele suremusele lisaks tuleb vaadelda ka iibe muutust, siin on kõige kriitilisem seis Martnas, kus rahvastik väheneb enam kui protsendi võrra (-1,05%), enamuses omavalitsustes on vähenemine poole protsendi ringis. Kui saadud andmeid võrrelda ka migratsiooniga, siis kõige kiiremini väheneb rahvastik Lõuna-Läänemaal – Hanilas (-2,01%) ja Martnas (-1,25%). Seoses rahvastiku vähenemisega võib öelda, et üldine teenuste pakkumine ja arendamine on Lõuna-Läänemaal kõige kriitilisem.

Hiiumaal on sündivus valdade lõikes ühtlasem, kahe maakonna keskmine sündivus on suhteliselt sarnane (Läänemaal 0,77% ja Hiiumaal 0,72%), kuid Läänemaal on hajuvus suurem. Hiiumaa demograafiline seis on kriitiline, sest sündivus on kõikides omavalitsustes alla 1%, samas suremus 1% või enam, samuti on väljaränne kõikidest omavalitsustes suurem sisserändest – viimase puhul peab arvestama, et väljaränne on tihti seotud saarelt lahkumisega, sisseränne aga pigem saaresisese liikumisega.

Tabel 2.2-17. Keskmised muutused rahvastikus aastatel 2003.-2005. Lääne- ja Hiiumaa valdades

	MUUTUSED RAHVASTIKUS					
	sünnid	surmad	saldo	sisseränne	väljaränne	saldo
Hanila	0,45%	1,07%	-0,62%	1,99%	4,00%	-2,01%
Kullamaa	0,88%	1,27%	-0,40%	NA	NA	NA
Lihula	0,99%	1,51%	-0,52%	2,71%	3,26%	-0,56%
Noarootsi	0,97%	1,38%	-0,41%	5,47%	3,67%	1,80%
Oru	0,89%	1,36%	-0,46%	3,68%	4,27%	-0,59%
Ridala	0,97%	0,90%	0,07%	0,84%	2,01%	-1,17%
Risti	0,58%	1,16%	-0,58%	3,12%	3,73%	-0,61%
Taebla	1,02%	1,02%	0,00%	NA	NA	NA
Nõva	0,52%	1,34%	-0,83%	NA	3,10%	NA
Martna	0,44%	1,49%	-1,05%	1,95%	3,20%	-1,25%
LÄÄNEMAA	0,77%	1,25%	-0,48%	2,82%	3,41%	-0,58%
Kärdla	0,82%	1,12%	-0,30%	2,32%	3,81%	-1,49%
Emmaste	0,67%	1,25%	-0,58%	3,15%	3,70%	-0,55%
Käina	0,61%	0,95%	-0,33%	2,61%	3,63%	-1,02%
Kõrgessaare	0,86%	0,99%	-0,14%	2,72%	4,87%	-2,15%
Pühalepa	0,62%	0,94%	-0,32%	NA	NA	NA
HIIUMAA	0,72%	1,05%	-0,33%	2,70%	4,00%	-1,30%

Märkus: Punasega on märgitud need omavalitsused ja maakonnad, kus rahvastik väheneb nii iibe kui ka migratsiooni tõttu.

2.2.3 Puuetega inimeste osakaal rahvastikus

Kuna andmed puuetega inimeste osas 2000. ja 2002. aastal on vaid väheste omavalitsuste kohta, siis analüüsi aluseks võetakse vaid 2005. aasta andmed. Puuetega elanike osakaal jääb 3 ja 7% vahele. Olles kõrgeim Kõrgessaare vallas (6,89%) ning madalaim Taebla (3,06%) ja Risti (3,73%). Väiksema rahvaarvuga omavalitsuste puhul on ühe inimese osakaal rahvastikus suurem, kui suurema rahvaarvuga omavalitsuses, seega võib väiksemates omavalitsustes olla puuetega elanike osakaal kõrgem. Kuid sellest hoolimata, tuleks ära märkida, et Kõrgessaare kõrge puuetega inimeste arv ka absoluutarvude tasandil. Enam on puuetega inimesi arvuliselt vaid Kärdlas ja Lihulas, mis on rahvaarvult Kõrgessaarest kaks ja pool korda suuremad.

Tabel 2.2-18. Puuetega elanike arv ja osakaal rahvastikust 2005. aastal Lääne- ja Hiiumaa omavalitsustes

KOV	PUUETEGA INIMESED	
	arv	osakaal rahvastikust
Haapsalu	NA	NA
Hanila	87	4,79%
Kullamaa	76	5,50%
Lihula	146	4,95%
Noarootsi	37	4,08%
Oru	48	4,84%
Ridala	NA	NA
Risti	36	3,73%
Taebla	85	3,06%
Nõva	NA	NA
Martna	56	5,44%
Kärdla	182	4,70%
Emmaste	NA	NA
Käina	NA	NA
Kõrgessaare	99	6,89%
Pühalepa	NA	NA

Märkus: Punasega on tähistatud omavalitsus, kus puuetega elanike osakaal rahvastikust on üle 6%. Sinisega on tähistatud omavalitsused, kus puuetega elanike osakaal rahvastikust on alla 4%.

2.2.4 Tööalane migratsioon

Tööalase migratsiooni tabel näitab elanike pendelmigratsiooni naaberomavalitsustesse (lähimigratsioon) ja kaugemale (kaugmigratsioon). Lähimigratsioon eeldab omavalitsustelt head infrastruktuuri, sest sõitmine töö ja kodu vahel on tavaliselt igapäevane. Kuna kodus käiakse iga päev, siis lähimigratsioon ei ohusta nii suurel määral väljarännet ja sideme katkemist kodukoha sotsiaalse kogukonnaga, kui kaugmigratsioon.

Läänemaal on kõige enam rahvastikust lähimigratsiooni kaasatud Ridalas (19,56%) ja Orul (16,98%), mis on ka loogiline, sest mõlemad valdadest asuvad Haapsalu naabruses ning peamine liiklus käib maakonnakeskuse suunal. Taoline liikumissuund on ka loogiline, sest Haapsalus on pea samapalju ettevõtjaid kui ülejäänud Läänemaal kokku. Teistes omavalitsuses jääb lähimigratsioon alla 5%, mis näitab hõivatuse sarnast struktuuri erinevates omavalitsustes. Hiiumaa osas on andmed vaid Kõrgessaare ja Emmaste valla kohta, Kõrgessaares on näitaja väga kõrge (24,48%), mis näitab lähimigratsiooni Kärdlasse.

Kui vaadata valda sissetulevat tööjõudu, siis üle saja inimese käib Lihulasse (118), Ridalasse (549) ja Taeblassse (142). Taoline sissevool on loogiline, sest kõikides mainitud omavalitsustes on ka üle 100 juriidilise isiku, mis eristab need omavalitsused koos Haapsalu ja Hanilaga ülejäänud valdadest.

Tabel 2.2-19. Tööalane lähi- ja kaugmigratsiooni ning juriidiliste ja FIE-de arv 2004. aastal Lääne- ja Hiiumaa omavalitsustes

KOV	TÖÖALANE LÄHIMIGRATSIOON			TÖÖALANE KAUGMIGRATSIOON			juriidilised isikud	FIE-d
	valda	vallast	osakaal rahvastikust	valda	vallast	osakaal rahvastikust		
Haapsalu	NA	NA	NA	90	NA	NA	681	158
Hanila	34	86	4,65%	81	624	33,77%	95	90
Kullamaa	33	35	2,49%	128	170	12,12%	33	81
Lihula	118	34	1,15%	68	772	26,21%	135	128
Noarootsi	49	18	2,02%	46	132	14,80%	43	68
Oru	1	172	16,98%	91	232	22,90%	51	46
Ridala	549	642	19,56%	36	1079	32,87%	199	91
Risti	10	37	3,75%	51	350	35,50%	30	36
Taebbla	142	75	2,72%	20	962	34,84%	107	51
Nõva	NA	NA	NA	60	NA	NA	32	20
Martna	2	45	4,25%	79	101	9,53%	24	60
Kärdla	NA	NA	NA	83	NA	NA	325	79
Emmaste	30	30	2,08%	137	80	5,56%	56	83
Käina	NA	NA	NA	92	NA	NA	109	137
Kõrgessaare	28	364	24,48%	128	485	32,62%	55	92
Pühalepa	NA	NA	NA	NA	NA	NA	80	128

Kaugmigratsiooni puhul on aga osakaalud rahvastikust palju suuremad ning see viitab demograafiliselt kriitilisele olukorrale. Üle kolmandiku elanikkonnast käib kaugemal tööl Ristilt (35,5%), Taeblast (34,84%), Hanilast (33,77%) ja Ridalast (32,87%). Risti puhul on liikumiseks võimalikud nii Tallinna kui ka Haapsalu suund, mõlemad eeldavad head bussühendust, mida asumine Tallinn-Haapsalu maanteel peaks pakkuma või oma auto olemasolu. Taebla, kui Haapsalu lähiümbruses asuv valla elanike peamiseks liikumissuunaks on Haapsalu, mis on küll lühem distant kui Risti puhul, kuid valda läbiv Tallinn-Haapsalu maantee annab migratsiooniks kindlasti oma eelise. Kaugmigratsioon Ridalast on aga küsitav, sest üle 1000 inimese peaks liikuma kaugemale kui naaberomavalitsusse. Haapsallu liikujad olid toodud ära lähimigratsiooni all. Võrreldes Ridala valla näitajaid teiste omavalitsuste näitajatega tekib kahtlus, kas tõesti kolmandik valla elanikest sõidab kaugemale tööle. Arvestades asjaoluga, et Ridala vallas tegutseb 200 ettevõtjat, lisaks kõrval asuvas Haapsalu linnas ligi 700 ettevõtjat. Hanila vallas on peamiseks liikumissuuna määrajaks Tallinn – Lihula maantee, mis pigem ühendab valda Tallinnaga, kui Haapsalu ja Pärnuga, mis on kilomeetrite arvu poolest lähemal, kuid samas ei ole otseteedega ühendatud. Kõige

väiksem on kaugmigratsioon Martna vallast (9,53%), mida saab seletada sellega, et suured magistraalid mööduvad valla ümbert, kuid ei ühenda teedevõrku valla keskust. Kõrge kaugmigratsiooni tase annab vihje omavalitsustes, kus on suur väljarände potentsiaal ehk välja on vajalik selgitada, millal kaob kaugel tööl käivatele inimestele motivatsioon kodukohta naasta ning töökohale lähemale kolida. Selles osas on kõige kriitilisemas seisus on Risti, kus kohapealne ettevõtetus on väga väikesearvuline. Hiiumaa osas on näitajad vaid kahe valla kohta, kus kõige väiksema ettevõtluse aktiivsusega Kõrgessaare vallast kolmandik käib ka kaugemal kui naabervallas tööl. Hiiumaa puhul kaugmigratsioon seotud peamiselt saarelt väljaspool tööl käimisega, mis vähendab sotsiaalsest elust osavõtmise võimalust ning soodustab paremate tingimuste tekkimisel väljarännet. Töölase migratsiooni osas on vajalik silmas pidada ka seda, kui aktiivne on elanikkond endale töölaseid võimalusi ise looma. FIE-de arv võrreldes juriidiliste isikute arvuga annab tunnistust, kui üksikettevõtjate arvukusest. Kullamaal on FIE-sid (81) ligi kolm korda enam kui ettevõtjaid (33), samuti Martnas (24 ettevõtet ja 60 FIE-t), ülejäänud Läänemaa omavalitsustes on üksikisikute ettevõtlikkus madalam, mis soodustab sobiva töökoha puudumisel piirkonnas tööalast migratsiooni ja väljarännet, sest FRI-des toodi peamise väljarännet soodustava tegurina välja töökoha puudumist. Hiiumaal on ettevõtlikkus kõrgemal tasemel arenenud, mis võib olla tingitud ka saarelisest paiknemisest. Igatahes on kõikides valdades, välja arvatud Kärdla linnas, FIE-de arv suurem kui ettevõtjate arv.

2.2.5 Õpimigratsioon

Õpilasmigratsiooni osas on andmed vaid poolest omavalitsustest, mistõttu põhjapanevate järelduste tegemine ei ole võimalik. Esimesena on vaatluse all õpilasmigratsioon lasteaia tasandil. Harjumaal oleva lasteaiakohtade nappuse taustal võib öelda seda, et kõik omavalitsused suudavad pakkuda lasteaia teenust, enamasti lisaks oma lastele ka teiste omavalitsuse lastele. Emmaste ja Kullamaa on ainsad omavalitsused, kust lapsed ei käi teiste omavalitsuste lasteaedades. Samas Lihula on ainus, kus teiste omavalitsuste lastele lasteaiateenust ei pakuta. Haridusteenuse kõige aktiivsemaks pakkujaks naabervaldadele võib pidada Käinat. Kui teised omavalitsused pakuvad lasteaia kohta mõnele teise valla lapsele, siis Käina teenindab ligi sadat last eelkõige Emmaste ja Pühalepa vallast.

Tabel 2.2-20. Õpilasmigratsioon lasteaias tasandil Lääne- ja Hiiumaa omavalitsustes 2005. aastal

	LASTEAED		
	meil	meilt	lasteaja olemasolu
Haapsalu	NA	NA	NA
Hanila	1	2	nii valla keskuses kui mujal vallas
Kullamaa	2	0	valla keskuses
Lihula	0	2	valla keskuses
Noarootsi	NA	2	valla keskuses
Oru	NA	NA	valla keskuses
Ridala	2	4	muu küla vallas
Risti	2	NA	valla keskuses
Taebla	NA	NA	nii valla keskuses kui mujal vallas
Nõva	NA	NA	NA
Martna	2	NA	nii valla keskuses kui mujal vallas
Kärdla	9	NA	valla keskuses
Emmaste	NA	0	valla keskuses
Käina	95	2	valla keskuses
Kõrgessaare	NA	4	valla keskuses
Pühalepa	NA	NA	NA

2.3 Omavalitsuste sotsiaalne sidusus: Lääne- ja Hiiumaa kohalike omavalitsuste arenguvõime ja jätkusuutlikkuse hindamine. Kogukondade sidusus ja kodanikeühiskonna olukord

Leif Kalev,
Rein Ruutsoo

2.3.1 Kontseptuaalsed alused

Järgnev analüüs lähtub kohalikust omavalitsusest kui kodanike kogukonnast. Meid huvitab kohalik omavalitsus¹ kui kogukonna enesekorraldusvahend, kui paljuki kodanikuühiskonnaline ja samas ka ühendusi ühiskonnaga põimuv või läbikasvav institutsioon. Käsitleme ka isikulisi ja kogukondlikke identiteete kui sidususe ja seega kogukonna elujõu allikat.

Kogukonna mõiste on elava arutluse aineks ja selle sisu on post-modernses maailmas kiiresti muutumas, kuid ilmselt võib sellega tähistada ka kooslusi, mille kujunemises on oluline territoriaalne/geograafiline mõõde (Brint 2001). Eesti kohalike omavalitsuste väiksust ja maa (*rural*) omavalitsuste arvukust arvestades säilitavad neis olulise koha inimkoosluste kogukondlik-kommunaalsed (*Gemeinschaft* tüüpi) ja ning kujutuslikele (*imagined*) koostele omased jooned (Horwath 2001: 225).

Vaatleme Hiiumaa ja Läänemaa kohalike omavalitsuste näitel kahte põhiteemat: maa-ala seosega identiteedikogukondade olemasolu ja tugevus; kodanikeühiskonna seisund kohalikes omavalitsustes ja vastastiksuhted vallavõimuga.

Valdavalt uuritakse kodanikeühiskonda poliitilise kogukonna, st üldjuhul rahvusriigi tasandil. Leidub ka kohaliku tasandi uurimusi (vt nt Haus 2002), ent siiski üldjuhul mitte nii väikeste üksuste kaupa kui Eesti kohalikud omavalitsused. Selles mõttes on uurimistöökannatanud meile ka teoreetilist huvi: kuidas on sedavõrd kohalikul tasandil võimalik rääkida kodanikeühiskonnast?

Nagu ülejäänud uuringuski, olid meie kasutada dokumendianalüüsi ja statistika formaalandmed, formaliseeritud eksperthinnangud ning fookusrühmaintervjudest ilmnev kvalitatiivne materjal. Uurimisvaldkond tingis nende tavapärasest erineva tähenduse.

---

¹ Siin ja edaspidi tähistame väljendiga kohalik omavalitsus ka kohaliku omavalitsuse üksust

Kogukondade muster ja identiteetid ennekõike kvalitatiivsel alusel ja seetõttu abstraktselt väljajoonistatuna. Kodanikeühiskonna ja kohaliku võimu sidususeloo osas võimalik kasutada ka kvantitatiivset materjali, ent sisuliste protsesside analüüsil on ka siin keskne tähendus fookusrühmaintervjuudest ilmnevatel diskursustel.

Formaalandmete kvaliteet valdkonnas ei olnud väga kõrge. Korralist andmekogumiskohustust ja statistikat leidub vähe, seetõttu nõuab ülejäänud andmete kogumine tööd ja sõltub väga palju eksperthinnangute adekvaatsusest. Neil põhjustel kasutame formaalandmeid vaid kõige üldisemate suundumuste iseloomustamiseks.

Fookusrühmaintervjuusid viisid juhendatuna läbi TLÜ Haapsalu kolledži üliõpilased. Kuigi omavalitsusüksuse tasandil eraldi võttes võis intervjuu olla mitte igakülgset informatiivne, annavad intervjuud kogumina meie hinnangul levinud diskursustest suhteliselt ülevaatliku pildi.

Samas on tulemusi tavaliselt võimalik esitada üldsuundumuste või mudelitena maakonna või äärmisel juhul alaregiooni tasandil, mitte tingimata valdade kaupa. Valdade tasandil kirjeldamiseks oleks vaja oluliselt põhjalikumat uuringut. Üksikutes kohtades saavad mõned vallad välja toodud heade kogemuste näitena.

2.3.1.1 Kohalik omavalitsus kui poliitiline ja identiteedikogukond

Kohalik omavalitsus on sidususe mõttes intrigeeriv võimalus analüüsida mikrotasandil küsimust Eesti elanike identiteetidest. Kohalikud kogukonnad on ehk viimased kohad, kust võiks leida jälgi traditsioonilistest identiteetidest (Tönniesi Gemeinschaft-ühiskond vs modernne Gesellschaft-ühiskond, Durkheimi mehaaniline vs orgaaniline solidaarsus), eriti arvestades Nõukogude režiimi konserveerivat iseloomu maapiirkondades, külaühiskonna potentsiaali toota kogukonnasidusust ja üleminekuaja mullistuste suutmatust toota terviklikke uudseid enesemääratlusi.

Samas on mullistused ja siirdumine turumajanduslikku riskiühiskonda (vt ka Beck 1986 jt) kahtlemata jätnud oma jälje, eriti tururatsionaalsuse jätkuva tugevnemisega nii elavikus kui tegelikkuses (vt nt Kalmus jt 2004). Teadaolevalt iseloomustab Eestit väärtuste ülimalt tugev ilmalikkus ja toimetulekule suunatus (vt nt Inglehart 2002). Niisugused eelistused ja nende alusmehhanismid peaksid paistma fookusrühmaintervjuudest. Isikukeskne materialism ei peaks kogukondade jätkusuutlikkust soosima (Putnam 2000) ning pigem toodab atomiseerunud

üksikisikuid massiühiskonnas (Marcuse 1991, Riesman 1965), ehkki teatud konstellatsioonides ei tarvitse tingimata olla tegu vastandumisega.

Jürgen Habermasi käsitluses (1984, 1987, 1994, 2001) eeldab poliitilise kogukonna toimimine teatavat tähenduslikku ja kommunikatiivset ühtsust – ühtset avalikkussfääri. Kui see on nii rahvusriigi või Euroopa Liidu tasandil, peaks ka kohalik omavalitsus kui poliitiline kooslus omama teatavapiirilist autonoomset avalikkussfääri. Seda ei pea omama KOV geograafiliselt piiritletud haldusüksusena, ent kui eeldame, et kohalik omavalitsus põhineb ühisel enesemääratlusel ja valmidusel iseseisvalt kogukonna asju korraldada, on autonoomse avalikkussfääri olemasolu vajalik.

Kohaliku poliitilise kogukonna uurimist aitab meie uuringu võtmes analüütilisemaks muuta ka Pierre Bourdieu (1986 a, 1986 b, 2003) väljade käsitlus. Välja võib mõista igasuguse eluvaldkonnana, mis on diskursiivselt avatud, st inimõtetes oluline ning aruteluks ja tegevuseks avatud. Kas kohalik kodanikeühiskond, ühistegevus, kogukonna ühisidentiteedid, kohaliku võimu poolne sidususe tootmine jm eristuvad fookusrühmaintervjuudest ilmnevates kohalikes diskursustes eraldiseisvate väljadena, näitab kohaliku poliitilise kogukonna autonoomse avalikkussfääri võtmeelementide olemasolu. Teisisõnu kajastab see nii kujutletud kogukonna tugevust kui kodanikeühiskonna tähenduslikku olemasolu, mis kohaliku kogukonna sidususeks esmased.

Kogukonna tasandil on küsimus ka enesemääratluskogukondade piirides ja sidususe tootmise mehhanismides. Ühelt poolt on tegu kogukonna kui kujutletud koosluse (imagined community, Anderson 1991) toimeviisidega, teiselt poolt tema edasiarendustega kujutletud piiride kaardistamisel. Postmodernsuse erinevates käsitlustes (vt Bauman 1998, 2000 jt) muutuvad füüsilise maailma asemel oluliseks elustiil ning autoriteetide turundatud habitaadid. See haakub ka maailmastumise teooriatega (vt nt Waters 2001, Robertson 2003 jt), kus väheseid tuumkeskusi ümbritseb perifeeria, kuhu kuulub Eesti tervikuna (vrd Wallerstein 2004 a, 2004 b).

Eeldatavalt leidub postmodernses pastišis siiski ka tugevamaid klompe. Kas ja kuivõrd on nendeks külakogukond, vald, väikeregioon, maakond või rahvusriik, näitab uuring. Need klombid ning eriti nende tasandid ja toimemehhanismid võiksid olla teatud piiratud, aga mitte lõplikuks pidepunktiks halduskorralduse ratsionaliseerimisel. Samuti saavad käsitletud sidususe toimemehhanismid, ennekõike sotsiaalse kapitali võtmes.

Omavalitsuslikud haldusüksused on väga eriilmelised kooslused. Haldusüksuse elanikkonda saab käsitleda „kogukonnana” selle väga mitmes tähenduses, tegelikult on ta kogukondade (külade, seltside, koguduste jne) konglomeraat. Selle konglomeraadi elujõu allikas on seotus/sidustatus/sidestatus (connectedness), mille subjektideks/kandjateks võivad olla kodanikud ja kollektiivid/ühendused, mikrotasandist kuni makrotasandini (Flora, 1998; Woolcock, 1998; Pretty and Ward, 2001). Kuid omavalitsuslikkus ega ühenduste arvukus (mida uuringutes käsitletakse tihti kodanikühiskonna peamiste subjektidena), ise ei kindlusta veel kogukonna sidusust. Osalusühiskonna mõned deliberatiivsed käsitlused tähtsustavad seltside kõrval just nimelt üksikkodanike vahetut aktivismi ja juurdepääsu võimule (Gutman 1995: 414).

Pole kahtlust, et kogukonna struktuursed omadused (nagu elanike arv, territoorium) jätavad jälje selle organisatsioonile - hierarhilisusele, identiteedi laadile jne st sidususele. Väiksemates kogukondades tekivad kergemini arusaamad ühistest huvidest, kõrvuti nn üldise usaldusfooni (nn general trust) usalduslikkust kujundab ka igapäevane kogemus jne. Kuid sotsiaalse kapitali, võrgustiku, sotsiaalsete representatsioonidega jne liituvad ideed eeldavad, et struktuurseid erinevusi on abstraktsema sidususe käsitlusega võimalik ületada. Tähelepanu eelkõige sidususele/sidustatusele suunab kogukonna käsitlemisele „sotsiaalse kapitali” terminites, mis võimaldab kodanikeühendusi vaadelda erinevast vaatenurgast kui traditsiooniline Gesellschafti ja Gemeinschafti (suhete personaalsuse, huvipõhjalisuse jne alusel) vastandmine seda võimaldab.

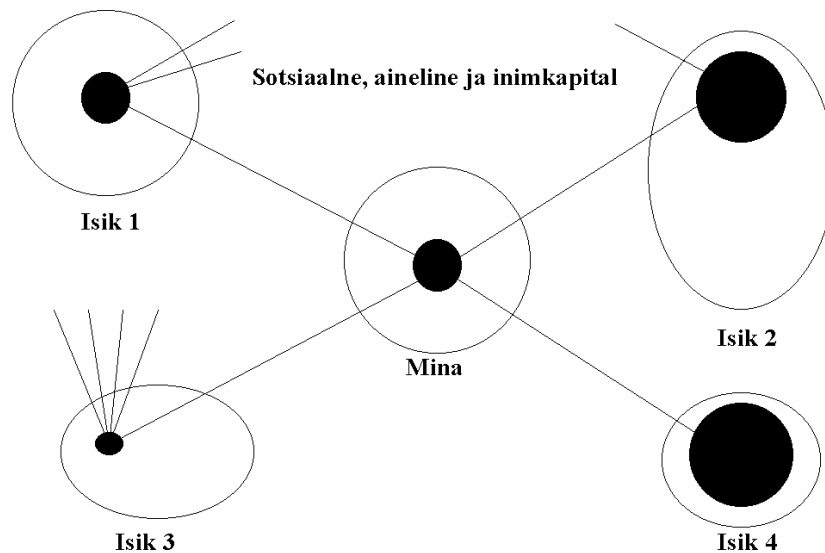
2.3.1.2 Sotsiaalne kapital kohalike kogukondade ja omavalitsuste analüüsil

Sotsiaalne kapital „möödab” või asetab tähelepanu keskmesse just kogukonna sidustatuse ja tõstab esile sotsiaalsetes võrgustike lisaväärtust loovat potentsiaali (the value-creation potential). Teiste sõnadega sotsiaalse sidustatuse küllus/küllastatus (affluence) suurendab viljakust/tootlikust/loovust (productivity, mida ka Putnam on iseloomustanud ka kui sotsiaalse kapitali „maagi” (Putnam 2000: 18-19).

Üldlevinud sotsiaalteaduslikus käsitluses on sotsiaalne kapital üks kolmest kapitali põhiliigist (vt ka Bourdieu 1986 b, Kalev 2002):

- 1) majanduskapital viitab väärtustatud ainelistele vahenditele,
- 2) inimkapital viitab inimese oskustele, pädevustele jm-le, mis on inimese „sees,”
- 3) sotsiaalne kapital viitab inimestevahelistele suhetele kui potentsiaalselt väärtustatud ressursile.

Kapitalide suhtest saab parema ülevaate järgnevalt jooniselt, kus tume ring tähistab isiku inimkapitali, seda ümbritsev valge ring majanduskapitali ning jooned toimijate vahelist sotsiaalset kapitali.

Kohalikku kogukonda ja omavalitsust saab analüüsida kõigis antud võtmes, ent sidususe osa adresseerib ennekõike sotsiaalse kapitaliga seonduvat, muu on abistavas funktsioonis.

Sotsiaalse kapitali kvaliteedi iseloomustajatena on oluline:

- sidemete rohkus on pigem positiivne;
- mitmepoolsed sidemed on paremad kui ühepoolsed;
- kaasaegsemad sidemete tüübid on reeglina eelistatavamad kui ajalooliselt päritud (nagu seda on etnilised solidaarsused) (Pretty 2004)

Et seos/sidustus/sidustatus (*connection*) muutuks sotsiaalse kapitali allikaks, peab see:

- 1) toetuma motiveeritud suhtele,
- 2) kasutama just selle võrgustiku põhist usaldust,
- 3) ja kasutatav võrgustik peab võimaldama juurdepääsu mingitele olulistele ressurssidele.

Seega sotsiaalne kapital elemendiks on usaldus, mis on seotud just selle võrgustikuga ja selle liikmetega, ja mitte kogukonnale omane üldine usaldus (*generalized trust*) (Pretty and Ward 2001).

Sotsiaalse kapitali kogukonda korrastava jõu kaardistamiseks eristatakse võrgustiku erinevate velmamis/sõlmitustasemetel/laadide poolt loodavaid/toodetavaid kapitalitüüpe, millistena tõstetakse esile ühte siduvat/sõlmivat (*bonding*), sildavat/lõimivat (*bridging*) ja haakivat/võimustavat/jõustavat (*linking, empowering*) kapitali (Putnam 2001: 288–829, Halpern 2005).

Ühtesiduv/sõlmiv (*bonding*) sotsiaalne kapital liidab sarnaste arusaamadega, grupilise identiteediga inimesi, kelle vahel on kohati ka väga tugevad personaalsed sidemed (sõpruskonna ja perekonna tasemel) aga seltside ja ühenduste kaudu kujundatav sarnasus. Selle kapitali nuripool on eksklusiivus. Siduva kapitali domineerimine võib tuua kaasa ühiskonna „saarestumine”, toetada konflikte, grupisisene lojaalsus suurendab gruppide antagonismi. Kuid siduv kapital, kuigi valdavalt suunatud „toimetulemisele (*getting by*), võib lõimivas seoses kaasa aidata arengule (*getting ahead*), st nad on komplementaarsed (Putnam 2001: 22-24)

Sildav/lõimiv (*bridging*) sotsiaalne kapital on iseloomulik võrgustikele, mis aitavad ühendada grupilistel (ideoloogiliselt, kultuuriliselt, kutsealaselt jne väljasulgevatel) tunnustel/alustel moodustanud kogukondi ning kujuneb sildavate võrgustike toel. Viimased lisavad sallivust, usaldust jne ning avaldavad olulist mõju kogukonna ja indiviidide sotsialiseerumisele.

Nähtavasti on sisukas eristada kahte tüüpi lõimivat sotsiaalset kapitali. Identiteedi-lõimiv kapital aitab siduda ühte religioosel, etnilistel jne alusel tekkinud rühmitusi, Staatus- lõimiv kapital on loomult vertikaalne ja integreerib gruppe keda lahutab võim, mõjukus, prestiiž ja jõukus. Viimaste hulka kuuluvad religioossed ühendused (Wuthnow 2002).

Haakiv/võimustav (*linking*) sotsiaalne kapital iseloomustab eelkõige vertikaalseid sidemeid, mis seovad erineva poliitiliste, kontseptuaalsete, informatsiooniliste ja majanduslike jõuvarudega/ressurssidega inimesi ning ühendusi ning võimaldab kaasata „võõraid” energiasid. Võimustav kapital viitab usalduse ja koostöö arenemisele otsustajate ja võimuesindajate, kohaliku võimu ja elanike vahel. Oluline roll selle kapitali rakendumisel on täita eliidil (Woolcock 1998), sest paljudi sõltub suuresti otsustaja prestiižist, tema võimest asju korraldada ja professionaalsusest.

Kuigi nimetatud kapitali tüüpe on analüütiliselt arukas eristada ja neid kaldutakse üksteisele vastandama (näiteks kui eksklusiivset ja inklusiivset, modernset ja premodernset jne) on selle kõrval, et igal kapitali tüübil on omaette väärtus ühiskonna

sidustajana, just kapitalide tüüpide kombinatsioonid peamiseks ressursiks kogukonna elujõulisuse kasvule (Field 2003).

Toimija tasandilt vaadates kujundab sotsiaalse kapitali muude tegelike või potentsiaalsete ressursside hulk, mis on indiviidile või kogukonnale selle käsutus oleva võrgustiku ja suhete kaudu kättesaadavad (Nahapiet and Ghoshal 1998). Fukuyama lisas sellele veel mitteformaalsed normid, mis aitavad kaasa ühistegevusele, kinnistumisele (Fukuyama 1999/1995, 2001). Samas tuleb alla kriipsutada, et sotsiaalse jõudus kapitali kasv pole võimalik ilma olulise „algkapitalita”, mis omakorda toetub teiste ressursside ja kapitali vormide (inim-, finants-, haridus. jne kapital jne) kaasamisele. Sotsiaalse kapitali areng eeldab seega investeringuid. Uute kontaktide loomine ja võrgustike arendamine nõuab aega ja energiat, panustamist, mis võivad olla väga ulatuslik (Woolcock 1998). Samas suurendab sotsiaalse kapitali kasv omakorda nende kättesaadavust.

KOV-l on halduspõhise kogukonna organisatsioonilise sidustajana kapitalide tekkimisele ja arenemisele kaasa aitamisel keskne roll. Kodanikualgatuse kui ühe (oma) arengressursi tugevnemise toetamine on üks nendest rollidest.

- Esiteks – KOV on institutsioon, kus nii ühendused kui kodanikud leiavad väljundi juba olemasoleva sotsiaalse kapitali rakendamiseks, saavad oma vajadused „nähtavaks teha.”
- Teiseks, KOV on ühine ruum (*space*) mille alusorganisatsioon annab lisavõimalusi arendada sotsiaalset kapitali toetavaid võrgustikke. KOV loodud kapitalid toetavad soovi koostööks ülejäänud kogukonna liikmetega kogukonna raamides.
- Kolmandaks, KOV-d esindavad kogukondi naabruskondade/naabruskogukondade koosluses. KOV võiks sotsiaalse kapitali vaatenurgast olla holistlikule jõukeskusele sarnases (*holistic agency*) rollis.

Sotsiaalse kapitali ja kohaliku omavalitsuse vastastikuse toime vaatenurgast on traditsioonilistest sotsiaalse kapitali konseptualiseerimise viisidest nagu kommunitaarne, võrgustikuline, institutsionaalne ja sünergiline, keeruliste (komplekssete) objektide puhul kõige viljakam ilmselt viimane. Sest kui esimene keskendub siduvale, teine lõimivale ja kolmas peab oluliseks võimustavat kapitali püüab sünergiliseks nimetatud uurimisviis siduda võrgustikulise ja institutsionaalse lähenemise ideid. Hästi toimivaid kogukondi ja riike iseloomustavad tõhusad lõimivad seosed/sidemed. (Forster, Meinhard, Berger 2003).

Sotsiaalse kapitali sünergilise analüüsi varjatud normatiivseks eelduseks/aluseks on nägemus n-ö elujõulisest kogukonnast (*healthy community*), kus leiduvad sotsiaalse kapitali peamised eeldused ja elemendid (Schneider 2004). Kogukonna, mille keskseks elemendiks jäävad ühendused, selle sidususe edenemisest iseloomustab võrgustumise kasv nii horisontaal kui ka vertikaalteljel.

Postkommunistlikke riike iseloomustab enamiku uurijate arvates sotsiaalse kapitali püsiv struktuurne deformatsioon. Getostumine, ühiskonna saarestumine ja üldise usalduse madal tase johtub ühiskonna killustatusest (nn *hour-glass society*) – elanikkonna varasem jagunemine nn. tavalisteks inimesteks ja nomenklatuuriks (viimase grupi koostis on küll muutunud) taastoodab end tänaseni. (Rose 1995). Kuna grupid on suhteliselt suletud ja suhtlevad peamiselt endasugustega (*bonding ties*), siis on sotsiaalsed võrgustikud siirderiikides paratamatult väiksemad ja suletumad kui kõrge usaldusega arenenud maades. Usalduse kasvu takistab ka varasema keskklassi kadumine ja ebavõrdne tulujaotus, mis vähendavad veelgi ühiskonna sidusust ja stabiilsust ning selle kaudu ka arenguperspektiive (Raiser jt 2001).

2.3.1.3 Kodanikeühiskond ja võimusuhted

Kohalik omavalitsus on paeluv uurimisobjekt, kuna selle elus (volikogu valimistel, avalikus arutelus, teenuste osutamisel ja delegeerimisel, arengu kavandamisel jne) ristuvad/põimuvad jõuliselt ja väga nähtavalt kodanikuühiskonna ja kahe teise peamise sektori – avaliku sektori ja majandussektori huvid. Ehkki üldteoreetilisel tasemel on sektorite vahekorra aluseks eelkõige koostöö ja partnerlus, saab konkreetsetes oludes nähtavaks, et nad on ilmsed konkurendid võimu ja ressursside jagamisel. Nn kolmas sektor on maksusoodustuste tõttu tulundussektorile alternatiiv ja poliitiliselt jõuline kodanikualgatus konkurent parteidele. (Näiteks ametiühingud ei mahu ilmselt tänase Eesti majanduseliidi demokraatiakäsitlusele). Seega kõrvuti retoorilisele toega demokraatiale ja konkurentsi seadmisega peamiseks majandust edasi viivaks jõuks on suhtumine kodanikühendustesse pragmaatilisel kalkuleeriv kui isegi mitte küüniline. (Nii ollakse valmis näiteks religiooni soosiva hariduspoliitika kui varade üleandmise vahendusel tugevdama ühtede konfessioonide positsioone ja nõrgendama teiste väljavaateid).

Kodanikeühiskonna arendamisel ongi seadusandja, aga ka täidesaatva võimu leiguse tõttu oodatust aeglasemalt liigutud üldistelt raamdokumentidelt (EKAK) kodanikuühiskonna arengu praktilise toetamise suunas (tugistruktuuride arendamises, rahastamisviiside täiustamises jne). Kuivõrd kodanikuühiskond on demokraatia

olemuslik tingimus, siis on poliitilise süsteemi areng (näiteks esindusdemokraatialt nn konsolideeritud demokraatia suunas) pidurdunud. Samas on majandushuvirühmade ja poliitiliste rühmituste vaheline võrgustumine, eliitide läbipõimumine just viimasel kümnendil võtnud üha jõulisema kuju. Poliitilised ühendused on arenenud hegemooniliste kui mitte avalikult korporatiivsete ühenduste suunas, luues oma noorte, naiste, pensionäride, õpetajate jne ühendusi ja sõlmides koostööliite. Ka katsed hegemoonilisi katusorganisatsioone tekitada pole jäänud parteidele võõraks. Parteide liikmete koguarv on aastail 2001-2005 mitmekordistunud, ületades juba 35 000 inimese piiri, suurenedes tempos, millega kodanikuühiskond sammu ei pea. See asjaolu viitab siiski ennekõike kodanikuühiskonna nõrkusele, sest erakondade liikmete osakaal kogu elanikkonnast on äärmiselt väike.

Mõned äsjased kodanikuühiskonna statistikapõhised vaatlused asetavad Eesti post-kommunistlikus ruumis vanade demokraatiate, sh Põhjamaade naabrusse (vt. Adam 2005: 55-59). See ei sobi hästi paljude varasemate uuringutega. Tõsisemad uuringud osutavad, et kodanikualgatuse areng on ilmselt peatunud (Trummal, Lagerspetz 2004). Värske uurimistulemuste kohaselt osales vaid iga kümnes küsitletu viimase kuu jooksul mõne MTÜ tegevuses (Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2005). Avalike huvide kaitsmine on jäetud suuresti parteidele.

Eesti tingimustes väga suurtest (üle 100 liikmega ühendustest vaid neljandik otsib võimalust oma huvide esindamiseks poliitilises otsustusprotsessis (Trummal, Lagerspetz 2004). Oluliseks ühenduse tüübiks on korteri- suvila- ja tarbijaühistud (neisse kuulub 15,9% kõigist Eesti valijatest. Järgnevad usuühingud ja kirikukogudused (6,2%) ja kolmandana eriala- ja kutseliidud (6,0%). Poliitilistesse ühendustesse kuulub 4,9% Eesti valijatest (Kasemets, Raudsaar 2004: 176). Kodanikualgatusega üldisemas statistikas välja joonistuvaid ja makrotasandil kirjeldatavate jaotumuste taga olevaid protsesse on omavalitsuse kaudu võimalik uurida n-ö lähivaates (mikrotasandil).

Kodanikualgatuse võimused näitavad ühelt poolt kohaliku võimu suutlikkust toime tulla kohaliku algatussuutlikkusega ja seda kasulikult rakendada, teiselt poolt aga ka kodanikuühiskonna/kolmanda sektori ühenduste suutlikkust toime tulla kohaliku võimuga. Selle analüüsi abistavad avaliku ja mittetulundussektori suhete üldised mudelid. Avalikku sektorit esindab selles kontekstis kohalik võim.

Gidron jt (1992: 17-20) eristavad rahastamise ja teenuste osutamise rollijaotuse alusel nelja riigi ja mittetulundussektori vaheliste suhete mudelit.

1. Riigi domineerimise mudel: riigil on domineeriv rolli nii teenuste osutamisel kui ka rahastamisel, kasutades maksusüsteemi teenuste rahastamiseks.
2. Kolmanda sektori domineerimise mudel: mittetulundussektor tegeleb nii avaliku hüve teenuste osutamise kui ka rahastamisega. Esineb juhul, kui ühiskonnas on palju erinevaid ideoloogilisi või etnilisi gruppe.
3. Duaalne mudel: on nn vahepealne mudel, kus riik ja kolmas sektor mängivad mõlemad olulist rolli avaliku hüve teenuste osutamisel, kuid riik ning kolmas sektor tegutsevad erinevates valdkondades. Käesoleval mudelil on kaks vormi. Üks võimalus on, et kolmas sektor osutab riigiga sarnaseid teenuseid, aga gruppidele, kelleni riik ei jõua. Või siis teenuseid, mille järgi on nõudlus, kui riik ei saa osutada. Mittetulundussektoril on pigem lisaheaolu tagamise, täiendav ja abistamise funktsioon.
4. Koostöömudel: riik ja kolmas sektor töötavad koos ühise eesmärgi nimel. Riik finantseerib kolmanda sektori tegevust ja kolmas sektor osutab teenuseid. Toimub partnerlus (näiteks USA).

Young (2000: 150) leiab, et üksikmudelitest ei piisa üldjuhul, et seletada valitsuse ja kolmanda sektori suhteid. Erinevad mudelid ei ole üksteist välistavad. Võib esineda erinevate mudelite hübriide, näiteks võib kolmas sektor ise nii rahastada kui ka osutada teenuseid jne. Young üldistab avaliku ja kolmanda sektori suhted kolme ideaaltüüpi põhimudelisse.

1. Täiendusmudel (*supplementary*). Mittetulundussektor osutab neid avalikke teenuseid, mis jäävad riigi poolt täitmata. Seega on kolmandal sektoril lisaheaolu tagamise ehk siis täiendav roll. Avaliku ja mittetulundussektori vahelised valdkonnad on jagatud. Kolmas sektor tegeleb rohkem kultuuri ja sotsiaalsete teenustega, sest nendes valdkondades on kodanike eelistused mitmekesised ehk siis valdkondades, kus võivad tekkida heterogeensed vajadused. Kolmanda sektori roll on aga väiksem homogeensetes sfäärides.
2. Partnerlusmudel (*complementary*). Riik ja kolmas sektor on partnerid, mis tähendab kahe sektori sarnaseid eesmärke ning ka sarnaste strateegiate kasutamist eesmärkide saavutamisel. Tavaliselt annab riik raha avalike teenuste osutamiseks ja mittetulundussektor täidab neid. Kolmas sektor tegutseb kohalikul tasandil ja seetõttu on teadlik kodanike vajadustest. Koostöö partnerlusmudeli järgi toimub just sotsiaalsete teenuste sfäärides, mis nõuab suurt tähelepanu.
3. Vastandusmudel (*adversarial*). Toimub vastastikune konkurents: mittetulundussektor püüab valitsuse tegevust mõjutada (et valitsus muudaks avalikku poliitikat jne), aga riik omakorda võib korrigeerida oma programme ning seadusi või vastupidi piirata mittetulundussektori tegevust. Riik peaks

lähtuma enamuse huvidest. Riik kas rahastab projekte või kolmas sektor tegutseb täiesti eraldiseisvalt, eesmärgid ja huvid võivad täiesti erineda.

Neid sünteesides jõuame viietise raamistikuni.

Domineerimismudel tähendab kohaliku võimu domineerimise (tõenäolisem variant) puhul kodanikeühiskonna tegevuse kontrollitust ja rakendatust kohaliku arengu teenistusse sellisel viisil, nagu avalik võim peab asjakohaseks. Ehkki kodanikeühiskonna ressursid on teatud määral rakendatud, jääb kohalik ideepotentsiaal kardetavasti alarakendatuks ning kohaliku arengu vähese mõjutamise suutlikkus võib põhjustada poliitilise võimuga väheseotud aktiivsete inimeste lahkumist.

Kodanikeühiskonna domineerimine tähendaks potentsiaalselt kohaliku võimu prestiižile tuginemise võimalike positiivsete mõjude alakasutatust, samuti segmenteeritud ühenduste puhul vähest tegevuse latentsust. Selle mudeli esinemine on siiski vähetõenäoline.

Täiendusmudel ehk rahumeelne kooseksisteerimine võimaldab nii võimul kui kodanikeühiskonnal tegutseda kindlapiirilistes niššides ja on seetõttu kohalikule elule pigem positiivse mõjuga, kui omavaheline maadejagamine on vähegi mõistuslikult korrastatud. Siiski jääb võimalik sünergiapotentsiaal kogukonna arengusuutlikkuse teenistusse rakendamata.

Partnerlusmudel tähendaks seevastu sünergiapotentsiaali ärakasutamist ja oleks arengu mõttes optimaalne, kui partnerlus on suunatud vähegi mõistuspäraste eesmärkide saavutamisele (mis on konteksti arvestades eeldatav). Samas eeldab partnerlusmudel mõlema osapoole sisemist delibereerivat suutlikkust, mistõttu kohati võib sellele üleminek eeldada täiendus- või domineerimismudeli tüüpi suhteid.

Vastandusmudel tähendab konfliktistsenaariumit ning on kogukonna arenguvõime seisukohalt selgelt ebaoptimaalne. Vastandumine tähendab domineerivate hirmude kanaliseerumist destruktiivses võtmes, samas kui konstruktiivse kanaliseerimise tulemuseks oleksid erinevad tutvustatud domineerimismudelid. Seega võib kohalike hirmude olemasolu viidata mitmele mudelile ning oluline on selgitada hirmude personaalse konstrueerimise mehhanisme.

Marginaalsusmudel viitab algatuse puudumisele kohalikul tasandil ning kohaliku võimu minimalistlikule toimimisele sidususe mõttes, viidates väärtuste ja kogukondade instrumentaalsele isikukesksusele. See viitab teatud määral isegi

vastandusmudelid väiksemale võimalusele haarata sidususressursse kohaliku arengu teenistusse. Samas võib marginaalsusmudelile viitavate suhtumiste taga olla ka senine vähene oskus sidususressursse aktualiseerida ja sellest tulenev apaatia. Niisugusel juhtumil võib konfliktide puudumine sidususressursside oskusliku aktualiseerimise korral olla ka võimalus (juhul, kui on olemas aktualiseerimissuutlikkus).

Hetkel võib eeldada, et rollimääratluste vähesest väljaarenemisastmest tulenevad hirmud peaksid välja tooma mitmeid domineerimis- ja vastandusmudeli tüüpe ning mõnel pool on kohalikud kogukonnad lagunened piirini, kus võib reaalseks muutuda marginaalsusmudel. Samas on võimalik ja vähemalt mõnedes valdades eeldatavalt ka domineeriv partnerlus- ja täiendusmudel.

2.3.2 Identiteedid ja sidusus Hiiu- ja Läänemaal

2.3.2.1 Kogukondade muster ja identiteedid

Pikaajaline asustuse taandumine, rahvastiku vananemine, rahvus- ja massikultuuri mõju, teenuste kontsentreerumine ning kommunikatsioonivõimaluste paranemine ja diferentseerumine on Läänemaa kogukonnad oluliselt ümber kujundanud. Ka Hiiumaa on nihkunud selles suunas, ent halvem ühendus muu Eestiga annab arengule spetsiifilisi varjundeid, mida järgnevalt üldsuundumuste kõrval käsitleme.

Tänapäeval pole võimalik leida kindlapiirilisi ja kõikehõlmavaid kogukondi ja identiteete. Kohati mehaaniliselt kujundatud Nõukogude-aegne kolhooside ja külanõukogude põhine kogukond killunes juba taasiseseisvusaja alguseks. Uued muustrid on vähem geograafiliselt ning rohkem kultuuriliselt määratletud ning rohkem seotud töö või elatise saamisega.

Inimeste isikliku identiteediloome mõttes on tänane kontekst ennekõike instrumentaalne ja isikukeskne, mis sobib hästi Ingleharti (2002) uuringute tulemustega. Olulisel kohal on majanduslikud ja toimetulekulised teemad.

Oru valla ametnik vastusest küsimusele, kellena tunneb ennast vallaelanik: “Prestiižikas vald, tulumaksu laekub hästi. Suured turbamaardlad – see eristab teistest. Jätked u 60 aastaks – teistel pole. Kruusakarjäär. Ressursimaksuna tuleb ainult 300 000 aastas turba eest. Annab tööd lihttöölisele.”

Inimeste enesemääratlemine toimub ennekõike praktilises võtmes, eluprojektid on individualiseeritud, instrumentaalsed. Postmodernne võib olla vaid teatav killustatus.

Noarootsi ettevõtja liitvastusest teabekanalite ja identiteedi kohta: Isiku identiteet.”

Noarootsi ettevõtja vastus identiteedi üldküsimusele: “Peab ennast tundma nii nagu vaja. Peab nõ “mängima” täpselt seda keda vaja.”

Noarootsi ettevõtja lahkumise põhjustest: “Noored lähevad, kuna siin ei ole midagi teha. Tööpuudus. Lähevad õppima ja siis jäävad”

Enda eluprojekt kaalub üles kogukondliku kohustatuse tunde. Samas kuulub isiklikku eluprojekti olulise komponendina perekond.

Noarootsi ettevõtjad vastusest küsimusele lahkumise põhjustest: „Võib tekkida efekt, et kui oled hariduse saanud oled karjääri teinud, siis tuleb mingi hetk, kui tahetakse tulla tagasi siia peret looma.” ... „Käin ja olen, aga tulen siia peret looma.”

Väga olulisel kohal on töövõimalused.

Risti aktiiv vastusest küsimusele, kellena end tuntakse: „Ma ei tunne selle maanurgaga mingit sidet, minu äri ja töö on siin, kui see mulle enam ära ei tasu siis lähen ma mujale, ma isegi ei tunne isiklikult vallavanemat.”

Olulist kaalu antakse elukeskkonna kvaliteedile, eriti kodukandi rahulikkusele ja turvalisusele.

Noarootsi ettevõtja küsimuses, mis hoiab inimesi vallas? “Keskkond. Perekondlikud sidemed. ... Osadega väga harva, sest vahemaad on pikad.”

Nõva ettevõtjad vastusest küsimusele, mis hoiab inimesi vallas: „Inimesi hoiavad vallas kodud ja elamised, hea, rahulik elu. Vald on väike, kogukond pisike. Tugevuseks on meri ja metsa, mis on haruldased.”

Väljatoodavad probleemid on samuti ootuspärased: meelepäraste töövõimaluste nappus ja üksluisus. Haapsalu puhul esinevad samad mustrid, ehkki viitetaust erineb siin valdade omast. Üllatavalt vähe oli aruteludes esindatud sotsiaalse eneseteostuse

temaatika. Inimsuhteid nähakse väljaspool perekonda suhteliselt mehaaniliselt ja instrumentaalselt.

Ühisidentiteetide juurde minnes joonistuvad kujutletavad kogukonnad välja suhteliselt nõrgalt ja mitmetasandiliselt. Paljude jaoks on oluline nende lähikond nii sotsiaalses kui geograafilises mõttes. Seetõttu seondub kogukonnatunnetus ja identiteet kodu lähema ümbruskonna, sageli külaga.

Taebla valla elanik vastusest küsimusele identiteedikogukonnast: „Mina elan Nigula külas ja seostan ennast ikkagi ainult selle külaga, mõnes teises Taebla valla asulas olen ma justkui külas.“

Hanila valla elanik vastusest küsimusele identiteedikogukonnast: „Minu jaoks on eelkõige tähtis küla ja seejärel vald kui juriidiline keha. Tööl olles mõtlen ma vallale, kuid peale tööd on minu jaoks oluliselt tähtsam konkreetne kodukoht.“

Olulised on just tegelikud asustuse koondumiskohad, mitte formaalsed külad. Ajaloolised külapiirid ei vasta kohati tegelikele asustustriteele. Ülejäänud kogukondi nähakse tunduvalt abstraktsematena. Olulise tähendusega on üldine riigitasandi identiteeditunnetus, mis Eesti väiksust arvestades on väga ootuspärane. Seost tuntakse ka vallaga ja kohaliku majanduslik-töölase ning kultuurilis-meelelahutusliku tõmbekeskusega, milleks Läänemaal on sageli Haapsalu.

Taebla elanik vastusest küsimusele identiteedikogukonnast: „Ma olen eestlane, ma identifitseerin ennast sõnadega ema, vanaema, kodu ja minu kodu on Taeblas, kui ma tulen Tallinnast siis minu kodu algab aiamaade juurest, see on kindel piir kus ma tunnen ennast olevat kodus, valla silt kuskil maantee ääres ei tähenda mulle suurt midagi, seostan ennast ikkagi konkreetse kohaga. Alati kui ma tulen bussi pealt maha tundub mulle, et Taeblas on justkui teistsugune kergem õhk, linnas on see hoopis raskem, miks ma seda ei tunnen ei oska ma seletada, aga nii see on.“

Mõnevõrra erinev tundub olevat kollektiivse identiteedi tunnetus Hiiumaal, kus oma saare identiteet on selgelt olemas ja ka valla-külapiirkonna tasand märgatav. Tõenäoliselt seostub see saarelise asendiga. Samas ei ole niisugune tugevam ühisidentiteeditunnetus kujunenud takistuseks ulatuslikule väljarände, mis on märgiks instrumentaalsete hoiakute tugevusest. Hiiumaa on siiski piirkond, kus kollektiivse saarelise ühisidentiteedi arendamine võib olla arenguessurs.

Subregionaalne identiteet võib olla kujutletav ka Haapsalu ümbruskonna või Põhja-Läänemaa osas, ent vähemalt tänase seisuga ja uuringuga kogutud materjalist see ei ilmnenu. Maakondlik identiteet on samuti realselt suhteliselt vähe märgatav.

Ülaltoodust tulenevalt on kogukonnatunnetus ülalpool reaalset küla väga killustunud ning tänane vald joonistub välja ennekõike halduslik-territoriaalse üksusena, mille võib olla ka teatavaid identiteediseoseid. Kogukonnatunnet võib edendada valla selgepiirilise ajalooline omamüüt, asustuse ja tuumala piiride järjepidevus ning intensiivsem sidustav tegevus. Võtmeteguriks tundub praegusel ajal siiski jäävat haakuvus isiklike eluprojektidega.

Ülaltoodust tulenevalt ei peaks kohalik identiteet kujunema ei valdade ühinemist takistavaks ega ka oluliselt soodustavaks teguriks. Koostöö lõikes on eeldatav võimalus kasutada ka ainult valdade osi hõlmavaid projekte.

Kohaliku omavalitsuse üksuste suureks väljakutseks jääb tugevdada inimeste seotustunnet. Ühelt poolt on oluline sotsiaalse tunnetuse üldine areng, mida omavalitsusorganid saavad vaid vähe mõjutada. Teisalt peaks siiski olema võimalik saavutada teatud tulemusi omamüüdi loome, sidustavate ürituste, kohaliku kodanikeühiskonna ning muu kultuurilise ja loodusliku elukeskkonna arendamise kaudu.

2.3.2.2 Valdade sidusus

Sidusus on dünaamiline protsess mis realiseerub erinevail väljadel sidususe erinevate kandjate (subjektide) vahel. Peamisteks subjektideks on:

- a) külad,
- b) valla institutsioonid,
- c) vallad = elanikud,
- d) valdade piirkonnad/osad,
- e) keele ja kultuuri kogukonnad,
- f) seltsid.

Kogukondliku sidususe dünaamika mõistmiseks (vallasises, valdadevahelises ja Läänemaa mõõtmes) meenutagem:

- a, b, c on “suletud” institutsioonid – realsed, formaalselt konstitueeritud struktuurid,
- d, e, f – avatud – dünaamilised.

Teatavas/olulises mõttes moodustavad d, e, f – valdade sisemise ja vahelise kostöö olulise mehhanismi. Tinglikult võime neid käsitleda “primaarsete” ja “sekundaarsete” subjektidena.

Sidususte mõõtmises eristame Läänemaa elanike kogukonnastumises (nagu kogukonnas üldisemalt) sidususi nagu:

- premodernseid (sugulas-, solidaarsus jne elavik-sidused, siduvad),
- modernseid (ühiselu- huvi- ja koostööpõhised, nn lõimivad),
- post-modernseid (tükilised postmodernsuse mõjud väliskeskonnast ja nendega kohandumine).

Modernsuse skaala iseloomustab sidususe tüüpi. Modernsuse alusel kõrvutuvad kogukonnad mõõtmises:

- avatud – suletud,
- dünaamilis-arenevad – defensiivsed/konservatiivsed,
- sümmeetrilised/egalitaarsed/solidaarsed – hierarhilised.

Tabel 2.3-1. Kogukonna sidususe mõõtmised

Sidususe tüüp	Kogukondlik osalus-/enese-määratlusalus	Kodanikuühenduslik	Avalik arvamus	Võimusuhe
Pre-moderne	Primaarne grupp	Seltsingud (siduvad ühendused),	Kuulujutt, (primaarfoorum)	Personaalne Klientistlik
Moderne	Kalkuleeritud, õiguste- ja huvipõhine	Lõimivad seltsid Jõustavad ühendused	Massimeedia	Hierarhiline, Funktsionaalne
Post-moderne	Refleksiivne	Panustav	Interaktiivne lõimimine (foorum)	Mitmitsentriline

Kõik need modernsuse tasemed-mõõtmised-elementid on olulised. Kuigi domineeriv on “modernsus” neist ühtegi ei tohi pidada funktsionaalselt vähemoluliseks. Privaat- ja avaliku sfääri keerukas kombineerumine sotsiaalse elu organiseerumisel muudab eelkõige proportsioone. (Nende dimensioonide kombinatsioonid, mustrid jne on aluseks reaalsele valdadele kui erinevate kui kooslustele (kogukondadele). Kuid nende tasemele üldine vahetegur üldjoontes ilmselt muutub vältimatult – ootuspäraselt modernsete ja postmodernsete ja elementide-seoste osatähtsuse kasvamise suunas.

Analüüsides kogukondade sidususe fragmenteerumise tendentse arenguliselt sopistunud-tekkinud orgaaniliste sub-kogukondade tasemel ei käsitle sidususe probleemina primaat-struktuurilisi probleeme

- asumite ruumilist hajutatust (territoriaalset paigutust), -

- koostöö probleeme isikute vahelise juhtimis- ja organiseerimisprobleemina
- põlvkondlike erinevuste probleeme jne.

Sedalaadi killustumised, sopistumised ja vastuolud on objektiivsed st vältimatud. Nad kujundavad kooselu alusloogika, mille kirjeldamine on töömahukas, case-by case laadne ja mida vaatame seetõttu üldisema lokaalselt homogeenne kontekstina.

Käesolevas uuringus jätame kõrvale ka “pikad trendid”, paikkonna arengu, valdade suhete nn rajasõltuvusliku loogika. Aluseelduseks on kõikidele kogukondadele on kalduvus ebaühtlaselt areneda ja sub-kultuuristuda ja stiihiliselt integreeruda. Sekundaar-struktuurne fragmenteerumine on just loomulik osa ajaloo ühest (kohoosilisest) perioodist teise siirduvate kogukondade arenguloogikast, milles põrkuvad kokku vältimatu vajadusega korraga eduks, arengut, laienemiseks ja samas tasakaaluks, sümmeetriaks.

Teisenev, murenev jne sidusus asendatakse edukalt siirefaasis metatasemel uute sidususe vormidega.

Seejuures on paratamatud premodernismist moderniseerimiga kaasnevad tendentsid

- “kollektivistlike” sidususte asendamine/täiendamine organisatsioonilistega, -
- . identiteediliste sidususte asendumine/täiendumine funktsionaalsetega

2.3.2.3 *Fragmenteerumise tüübid*

Valdade sisesed all- kogukonnad moodustuvad nii tavapärase telgedel

- a) keskus-keskus pinge,
- b) keskus- perifeeria
- c) migratsioon
- d) eri tüüpi kogukondade ühistamisraskused

A) Taebla ettevõtja: Palivere ja Taebla alev ning eraldiseisev külaelu, mõlemad suured alevid on eraldiseisva majanduseluga, sellest ka nende erisus, mõlemad on suured tööpakkujad

Nõva: Valla sisene rivaliteet: konkureerivad Variku (varem oli seal kolhoosikeskus), nüüd on keskuseks muutunud Nõva (praegu on seal vallamaja), kogukondasid lõhestab ka mõlema asulate iseseisev seltsielu,

B) Taebla ettevõtja: *:külade aktiivsust pärsib ka kahe tugeva ja suure alevi olemasolu, mis pärsib ääremaade külade tegevust“ .Eraldi toob vastaja Välja Kirimäe küla, kus on olemas kompaktne kogukond ja traditsioonid, kuid küla aktiiv ei ole käima läinud ja tegevuses puudub igasugune organiseeritus*

C) Taebla valla elanikud: *“Ma ei ole natsionalist aga ma ei kannata neid välismaalasi, kes tulevad meile maid kokku ostma ja räägivad selle juures kui halvad*

on eestlased, minul ei ole praegu raha, et oma lastele maalapp osta ja sinna maja ehitada, aga ma tahan, et nad saaksid seda tulevikus teha, kuid võib olla on selleks ajaks paremad kohad juba maha müüdnud, mis siis meile jääb”

Hanila aktiiv: *“vald peaks kontrollima esmalt inimese tausta, kui tal on olnud probleeme juba varem siin ja seal ei peaks teda valda laskma [jutt käib venelastest – aut.]. ... “mereäärsetes külates, „Pivarootsis on väga palju võõraid, see on see miljonäride rajoon, kes seda rannajoont seal ümber teeb ja endale golfiradasid ehitab, ega see kohalikele inimestele eriti ei meeldi. Kogukonnaga pole nad üldse seotud ainus mida nad teevad on, et panevad üles oma keelumärke ja ei lase kohalikke enam mere äärde minna.“ Tsitaat „kohalikele ei meeldi Pivarootsi võõrad sellepärast, et need arendavad turismi, kohalikud teavad, et see rikub ära nende elukeskkonna”*

Risti elanik: *“see välismaalastele maade müümine tuleb ära lõpetada, Eestimaa hävitamiseks pole sõda vajagi, ise müüme selle maha. Üks Hispaanlane või mis ta kurat oli ostis 30 hektarit põllumaad ära, pakkusime ühistuga, et ostame ise aga kus sa kurat saad ta lööb su rahakotiga vigaseks.“ “No kurat kas sulle meeldib, et pool küla on soomlasi täis ja nad tassivad veel teise poole juurde. Siis nad on siin ülbed, juua täis ja lasevad sulle varba peale. Neid on teistes valdades küll nähtud. Pole vaja meie turvalist elu rikkuda ja võõrast kultuuri siia tuua”.*

D) Taebla elanik: küla ja asulatevaheline erinevus tähendati, et külates valitseb sootuks teistsugune aura, eramajades elavad naabrid on koos elanud juba inimpõlvesid, nad tunnevad teineteist.

2.3.2.4 Elanike nägemus sidususvaeguse ületamisest

Valla tasemel ei nähta vaegsidususe aspekte a, b. ja c kogukonna arengu seisukohalt dramaatilisena, mitte kusagil ei ennustata valla lagunemist või probleemi võimalikku lahenemist alade ümber jaotamisega

Struktuurse sopistus (vaegsidususe) põhjused on:

- 1) suuresti tehnilised, st selle ja millises ulatuses on teenindatud., (kultuurijuhid), kelle poole seetõttu tähelepanu kaldub - tähelepanu ja õiglust,
- 2) allikad on suuresti minevikus – struktuursed ümberkorraldused.

Migratsiooniga seotud valdade sopistumise ja fragmenteerumise probleemid on tõsisemad.

Taebla: Täiskasvanud võõrad on kogukonnaga nõrgalt seotud, palju suurem ja tihedam side kohalike ja võõraste laste vahel, enamik võõraid elab asulates, külates on neid vähem ja üldiselt suhtutakse neisse kahtlevalt”

Risti: Siiani on Risti vallas välismaalastest maaomanikega suhted head, sest nad pole maade kasutamisele mingeid piiranguid seadnud, ning osa elanikest näeksid hea meelega, et nad tuleksid külaelu elavdama. Sellele siiski vaieldakse vastu, tsitaat „

Pivarootsi-Hanila elanik: Välismaalastesse on suhtumine kahetine, kogukond suhtleb nendega vähe sest sagedasti on tegemist keelebarjääriga. Hästi suhtutakse välismaalastasse, kes lihtsalt elavad või suvitavad valla külades, teine palju halvem suhtumine on neisse, kes tulevad Hanilasse maid kokku ostma.

Kuid migrantlike uuskogukondade

- jätkuv edasine kasv – nende osatähtsuse kasv vältimatu nende võimalk dominerimise,
- huvide kokkupõrge - nende käitumis-tavade ja sotsiaalsete praktikate muutumine
- tsivilisatsiooniline konflikt - hoopis uute sisserännanute tüüpide teke

on väljakutse ja kogukonna sidususele ja võimalik et kogu maakonna arengule - kui jõudude tasakaal muutub

Uut sidusust on võimatu saavutada senise identiteedi (ajalooliste väärtuste) pinnal Ainus võimalus selleks on modernsete sidususte (huvide, tulude jagamise-kandmise) toetamine. Võimalike mitmesuguste “jänesesõitja” (tarbijate aga mitte maksjate) probleemi. lahendamine on keskse tähtsusega konfliktide vältimiseks

Kogukondade ühishuvide põhjalise koostöö nägemine ja areng - julgeolek-turvalisuse, keskkonnakaitse jne alal määrab otsustavalt “migratsiooniohustatud” valdade tuleviku. Post-modernsed sidusused – need on eelkõige uued identiteedid – uued elavikud -. rahuldavad kokkukuuluvustunnet.

Kogu sidususe probleemist tervikuna kujundab allkogukondade suhete kujundamine keskse osa.

2.3.2.5 Kogukonnaloome - sotsiaalse sidususe premodernsed ja modernsed elemendid

Intervjueeritavad esitasid erinevaid/mitmesuguseid tõlgendusi teguritele mis stabiliseerivad või lisavad kogukonnasisest sidusust. Koostöö ja kodanikualgatuse ja vajaduse tajumine ning mõistmine on ressurss.

Kogukonnaloome premodernne alge (Pre-modernsed – rajanevad personaalsel - grupilisel elavikul).

Taebbla ettevõtja: „Mõnedes külades on kogukond väga kokku kasvanud, kui on mingisugune probleem, või on vaja mingit tööd teha, siis ükskõik millisesse peresse sa ka ei läheks igalt poolt sind aidatakse, vanadest olijatest on välja kujunenud justkui sõpruskond, kellega saab oma muresid ja rõõme jagada.“ kui sa oled kuskil kaugel hädas ja näed omaküla inimest siis ta kindlasti sind ka aitab“ . teine tsitaat“ on välja kujunenud kindel inimeste ring kelle poole pöörduda, üks inimene aitab sul põllu ära harida, teine santehnika töid teha, kolmas elektritöid, mul pruugib vaid helistada, ning ma võin kindel olla, et need lubadused peavad.“ Taebblas sellist koostööd siiski ei ole, selle põhjuseks peetakse nn magalaprobleem, on olemas küll sõpruskonnad ja tuttavad, kuid nii tugevat sidet ei kirjeldatud.”

Taebbla elanikud: Seltsielu käsitleti sporti ja ühiseid üritustena, nimetatakse ühiseid pidusid (jaanipäevad, jõulud, aastavahetus), **Palivere** igas taluõues tehakse jaanituld, mis seda Taebblas ei tehta, protestimise peale saime sellel aastal jõulupeo Taebblasse.“

Taebbla ettevõtjad: Mõnedes aktiivsetes külades on välja kujunenud 2-3 aktiivset rühma, kes korraldavad üritusi sisuliselt oma talu hoovi peal kuhu on kutsutud ainult omad (sisuliselt mängitakse külaseltsi), kuid küla arenguks laiemalt midagi ei tehta

Hanila elanikud: “mingeid kinniseid seltse vallas praegu ei ole ja kedagi kõrvale ei tõrjuta, kuid see oht on olemas, sest seltsidesse ei tule juurde uusi liikmeid. Inimesed soovivad rohkem tarbida seltside poolt loodud hüvesid, eestvedamises nad osaleda ei soovi. See tekitab olukorra, kus otsustajate ring muutub väga väikeseks ja selts võibki ajapikku lukku minna. Seltsid elavad pigem sissepoole ja nad soovivad edendada eelkõige oma küla elu väljaspoole tegevust ei peetud eriti tähtsaks.

Modernsed kogukonna/kodanikuühiskonna (lõimiv) alged

Modernsed sidused - need on rajatud maksumaksja ja õigussubjekti avaliku huvi ja koostöö loogikale eemärgiga muuta keskkond tõhusmaks, ratsionaalsemaks läbipistvamaks jne. (Määrav pole see kui kaua on keegi “elanud”)

Hanila elanik: Vajatakse ühistegevusi mis liidaksid kogukonda, need võiksid olla külade jaanituled ja jõulupeod, vajatakse nt avalikku internetipunkti.

Taebbla ettevõtja: Ettevõtjad ootaksid mingit klubi või kooskäimise kohta, kus oleks võimalik arutada kuidas oma valda toetada ja edasi arendada, aktiiv ootab ümarlaua laadseid ühistegevusi, küla ja kultuurielu edendamine, turismivaldkonna arendamine eelkõige loodusturism, valdavalt toimuvad kõik ettevõtmised Taebblas (kuigi suurt probleemi selles ei nähta)

Taebbla ettevõtja: Ümarlaudades nähakse ka võimalust omaeneste mõtete ja ideede nähtavastegemiseks (kummaliselt on nad veendunud, et huvitundja peaks olema vald, mitte nemad ise ei peaks oma mõtteid pakkuma). “Aastat kolm neli tagasi tekkis idee asutada ettevõtjate klubi, kutseid saadeti paljudele, kohale tuli vaid neli inimest, vald

langetas kohe otsuse, et mingit huvi pole ja asjaga edasi ei tegelda, samasugune asi juhtus ka külaelu ümarlual.“

Ühisalgatuste nõrkuse põhjustest

Taebla elanik: Kodanikeühenduste arengule aitaks oluliselt kaasa hea kultuuritöötaja olemasolu: „praegu meil on kultuuritöötaja, aga...ta ongi aga. Vabariigi aastapäeval suutis ta üles panna

Taebla ettevõtja: Koostöö vajadus on kuid algatus oodatakse valla poolt, sealt tuleks leida millistes valdkondades ja millisel tasandil oleks koostööd vaja arendada. vallapoolne koordineerimine võik olla ümarlaudade korraldamise tasandil, esialgu võiks koostöövõimalusi arutada nt ettevõtjatega, huvigruppidega ja ühingutega ja peale seda arendada välja reaalsed koostööd, tsitaat „teatud probleemi lahendamiseks tuleks kokku võtta selle eriala inimesed, viia läbi ajurünnak.,

Taebla ettevõtja: „Inimesed on palju koormatud tööga ja neil pole aega kokku tulla, vald peaks just seepärast seda kaasa aitama, see on vapustav, et me täna siin saime kokku ja räägime Taebla asjadest”,

Taebla aktiiv: Teisalt on aktiivsed inimesed külas reeglina ettevõtjad, kellel on liiga vähe aega ja jõudu, et külaelu käima tõmmata.

Taebla ettevõtja: Ettevõtjailt “ei saa loota, et nad hakkaksid arendama seltsielu, nad on selleks liiga hõivatud, kuid nad oleksid tõenäolised seltsielu tarbijad, kui neil oleks midagi tarbida. Meie vald on töönimeste vald, siin on paljudele tööd, see võtab ära meie aja ja jõu, kuid me oleksime valmis seltsielu tarbima.

Taebla ettevõtja: “Võib olla peaks meil olema mingisugune varivolikogu või sädeinimesteühing (teatud mõttes survestusgrupp), et need mõtted kõlama jääksid?”

Taebla elanik: Kogukonda lõhestajat nähakse “uues” ajas: „mulle tundub, et varemalt olid inimesed kuidagi sõbralikumad, koostegemist oli rohkem, tänaseks päevaks on see kadunud, pole enam ühiseid talguid ja asula koristamist, aeg on inimesed teiseks teinud, nad on rohkem mures oma igapäevaelu pärast.

Taebla elanik: Ise vastajad midagi algatada ei julgeks, rohkem soovitakse olla mingi rühma liige, millel on ka liider (nad soovivad rohkem käskusid täita), algatus nähakse rohkem ühistööna. Liidrite motiveerimiseks on neile vaja pakkuda eelkõige õlatunnet mida peaks pakkuma eelkõige kogukond. Vald võiks liidritele ette näidata suuna, kus suunas tegutseda ja nad peaksid ka kodanikeühenduste tegevuse vastu huvi tundma, tsitaat; „meil oli siis kultuurimajas rahvatantsijate kontsert, kohale tuli ainult vallavanem”

2.3.2.6 *Kohalik sotsiaalne kapital*

Kohaliku sotsiaalse kapitali struktuur tundub üldjuhul olevat siduv. Usaldatakse lähedasemaid inimesi, ülejäänute suhtes ollakse ettevaatlikud ja reserveeritud.

Taebla elanik: „Mina usaldan oma naabreid ja ma arvan, et nemad usaldavad mind ka, kui nad ära sõidavad siis jäetakse meile korteri võti, et me käiksime lilli kastmas ja hoiaksime lihtsalt nende kodul silma peal ja kui meie ära sõidame siis jätame ka neile oma kodu võtmed, usaldus valitseb meil üldiselt terves trepikojas, kuid seal kaugemale elavad juba tundmatud inimesed.“

Vastajad kinnitavad, et usaldamatust tuleb ette kindlate inimeste puhul ja üldiselt on need inimesed külades ja alevikes teada. Kõik vastanud on kokku puutunud väikeste kuritegedega, kuid nad kinnitavad, et see ei vähenda nende usaldust lähima kogukonna vastu, usaldamatust tunnevad nad jällegi võõraste vastu.

Sildav ja haakiv sotsiaalne kapital on pragmaatilis-instrumentaalsed, teatud viiteeeskujuks võivad olla Nõukogude-aegsed tutvused.

Noarootsi ettevõtja: „Meie eesmärk on raha teenida. Kas ma sallin teda või mitte, ma pean raha teenima. Mul on teda vaja.“

2.3.2.7 *Järeldused*

Kogukondade elus võib täheldada kahte vastandlike ressursside nägemist ja väärtustamist.

1. Ühelt poolt tõstetakse esile küllalt sügavaid konservatiivseid, ühenduste endassesulguvaid tendentse – mis ruumiliste “distantide” kasvades ja ühenduste halvendes veelgi võimenduvad.
2. Teiselt pool – ja seda eriti kogukonna kõige “modernsema” elemendi – ettevõtja – poolt ühistevuse vajadust.
3. Probleemiks aga on algataja, organiseerija ülesande püstitaja! Seda rolli nähakse eelkõige valla-ametnikul. Selleks eriliselt palgatud indiviidil.

Pretensioon on arvatavasti põhjendatud - vastusest selgub, (kohati), et valla-valitsus elab oma elu. Kuid veelgi olulisemad näivad kaks probleemi:

- millegipärast on organisaatori roll kultuuritöötajal. Ilmselt peaks “side-isik” olema hoopis laiema profiiliga inimene;

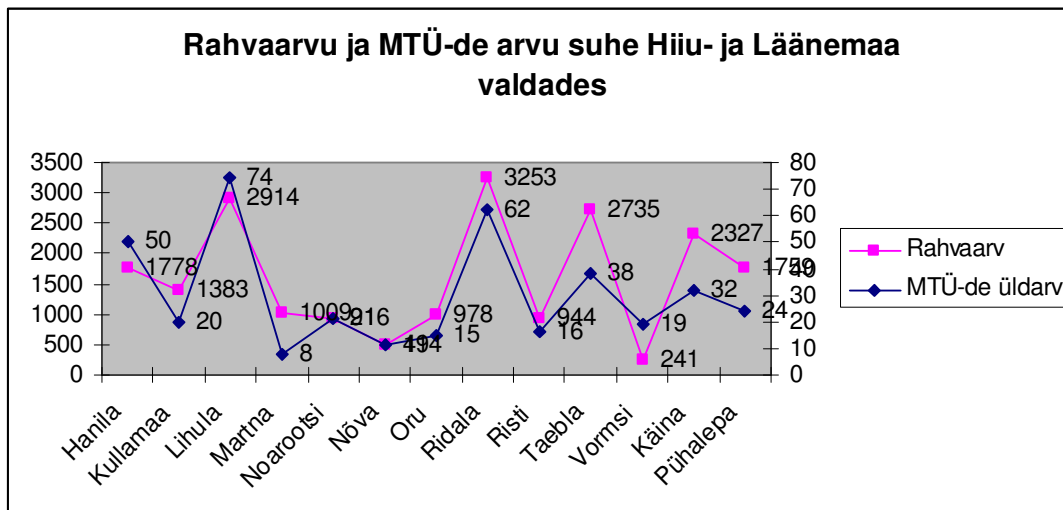
- teiseks – koostöö jne probleemid on professionaalse organiseerimise küsimus. Nähtavasti vajavad vastavad isikud kogukonna organiseerimise kohta koolitust (riigi- ja sotsiaalteaduslikku).

Modernsed sidususe alged - vajadus nende järele probleemi teadvustamine on koos loomulike st primaarsete kogukondlike sidususe algete nõrgenemisega tugevnenud.

2.3.3 Kodanikeühiskonna toimimise üldiseloostus

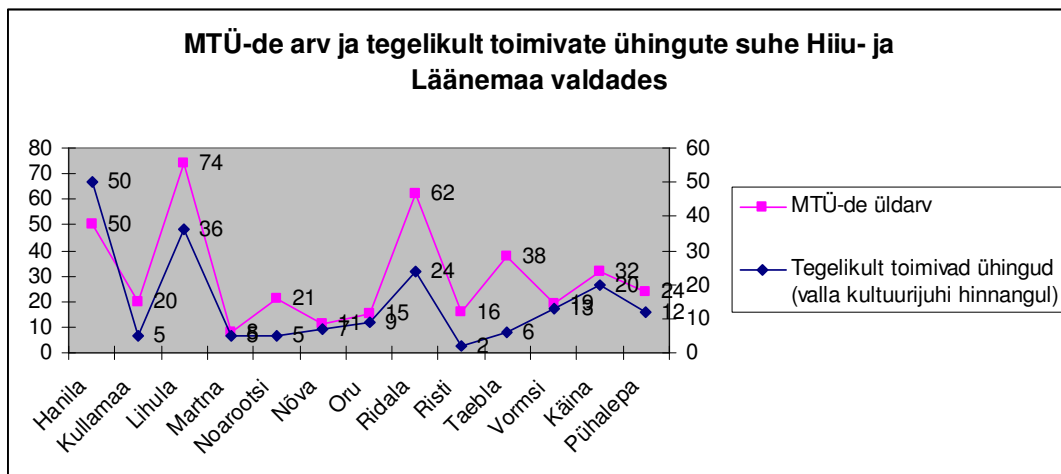
Registriandmete kohaselt on Läänemaal on seisuga 1.07.2006 registreeritud 601 mittetulundusühingut ja 18 sihtasutust, Hiiumaal 257 mittetulundusühingut ja 6 sihtasutust (Registrite ja infosüsteemide keskus www.eer.ee, 9.08.2006). Maakondade rahvaarvu arvestades on need näitajad Eesti maakondade lõikes küllalt head, ent ei erine teistest silmatorkavalt, kui Tallinn ja Tartu linn välja arvata.

Veidi alla poole Läänemaa mittetulundusühendustest paikneb Haapsalus. Maaomavalitsustes paikneb 334 registreeritud ühendust, mis annab keskmiseks ligikaudu 30 vabauhendust valla kohta. Üldiselt kajastab vabauhingute arv valla elanike arvuga. Samas on vallatasandil arvestatavad variatsioonid. Positiivses mõttes eristuvad teistest Lihula ja Ridala, kus mittetulundusühinguid on arvukalt.

Joonis 2.3-1 Rahvaarvu ja MTÜ-de arvu suhe

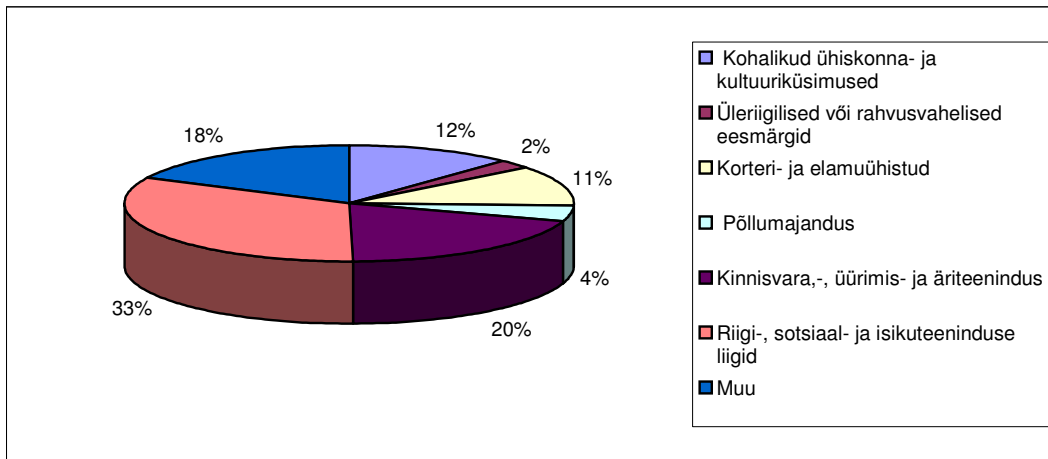
Formaalse arvu kõrval on oluline sisuline tegutsemissuutlikkus, millesse annab teatavagi vaate eksperthinnang. Nagu näha lisatud jooniselt, on üldjuhul mingil määral alla poole registris olevatest mittetulundusühingutest. Samas puudub kindlus eksperthinnangu samaaluselisuses või adekvaatsuses, sest variatsioonid on väga suured. Suure tõenäosusega on tüüpilises Hiiu- ja Läänemaa vallas kümnekond toimivat vabaühingut.

Joonis 2.3-2 MTÜ-de ja tegelikult toimivate ühingute suhe

EMSL-i analüüsi „Eesti vabatahendumise ja kolmanda sektori jätkusuutlikkuse võrdlev hindamine ja vajaduste analüüs - NGO Sustainability Index” andmetel moodustavad ühenduste suurima sissetulekuallika omavalitsuste eelarved ja erinevad fondid, järgnevad äri sektor ja eraannetajad. Liikmemaksude ja teenuste müügist saadava tulu osakaal on väike. Teenuste müümist esineb peamiselt nõustamise-, koolitamise- ja turismi- ning spordi valdkondades. On ka laste päevakeskuse teenused ning avatud noortekeskuseid. Hindamisprotsessis osalenud ühingute esindajad tõid välja, et enamasti nähakse omavalitsust olulise rahastajana mitte partnerina. Samamoodi näeb olukorda vastanute meelest ka vallavõim. (EMSL 2002, 2005)

Ühingute tegevusvaldkondi vaadeldes nähtub, et klassikalised kodanikeühiskonna või sidususega haakuvad tegevused iseloomustavad 14% Läänemaa ühendustest. Kolmandik ühendustest on teenusekesksed ning nende iseloomustamiseks sobib pigem kolmas sektor kui kodanikeühiskond. Ülejäänud ühendused haakuvad kinnisvara, elamu- või põllumajandusega või kuuluvad kategooriasse muud.

Joonis 2.3-3

Niisugune olukord teeb selgemaks fookusrühmaintervjuudest ilmneva kodanikeühiskonna ja sidususe temaatika diskursiivsele kesisusele ja vastava diskursiivse välja vähesele väljaarendatusele.

Üldiselt haakub vabäühenduste kontseptualiseerimine teenusemajanduse või individualiseeritud meelelahutusega.

Oru valla ametnik ühistegevustest: “Kõige tuntum valla organisatsioon 3. sektoris on rahvatants ja Oru Rallitiim.”

Oru valla elanik ühistegevustest: “Kahjuks viibin suhteliselt vähe kodus. Olen viibinud ühisüritustel. Spordiseltsi tegevus võiks olla aktiivsem.”

Noarootsi elanik sellest, missugust ühistegevust oleks vaja: “Midagi meespensionäridele.”

Noarootsi ettevõtja üritustest: “Ei ole kellelegi üritusi teha, kuna ei tulda koos. Kui tullakse siis “limpsivad ennast silmituks” ja koju tagasi.

Politiilise kogukonna või ühiskonna tootmine intervjuudes praktiliselt reflekteerimata. Arengukavade üksikud sellesuunalised märksõnad ei peegeldu üldiselt isegi võimueliidi fookusrühmaintervjuudes. Kohati ollakse üsna pessimistlikud.

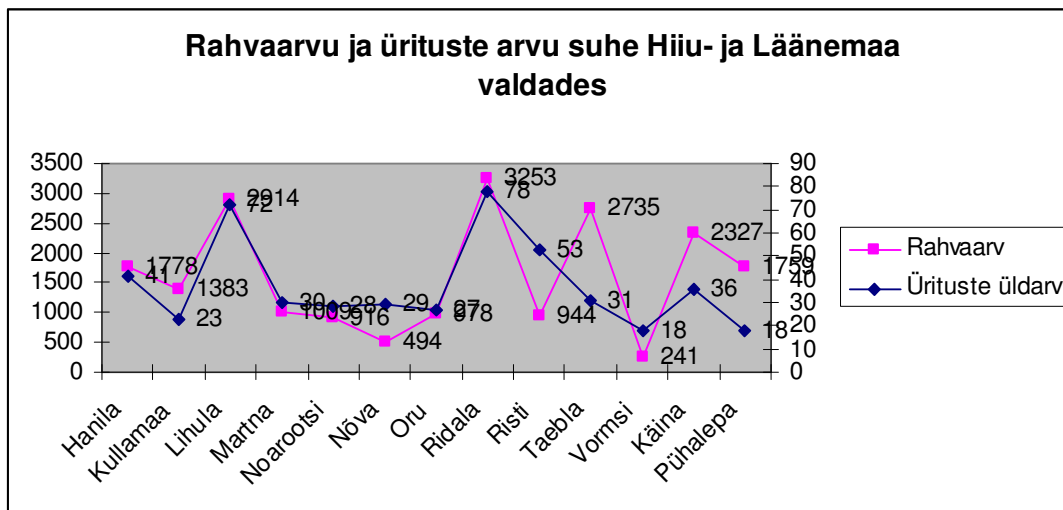
Oru ettevõtja: “Varem on maakohtades olnud ühistegevus, kuid praegu pole.”

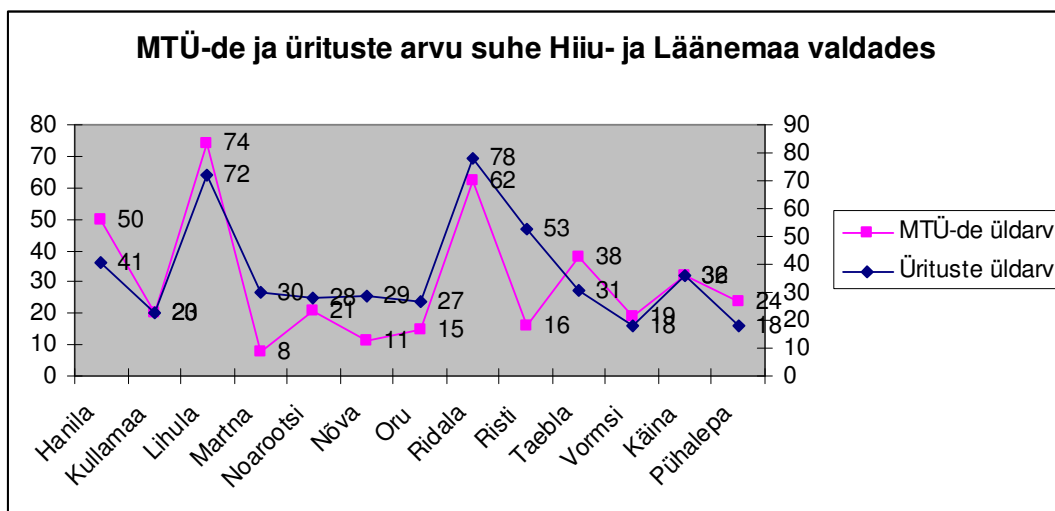
Oru valla ametnik sellest, mil viisil inimesed osalevad: „Arengukava koostamisele kutsuti kaasa rääkima, aga kaasarääkijaid polnud. Külavanemad vahendavad.”

Oru valla ametnik sellest, mil viisil inimesed osalevad: „Teabenõuded üliõpilastelt.”

Kodanikeühiskonna aktiivsust kajastab ka kohalikus omavalitsusüksuses toimuvate ürituste tihedus. Viimane haakub üldiselt samuti valla rahvaarvuga. Ka kodanikeühenduste suurem arv on seotud suurema üritustihedusega.

Joonis 2.3-4 Rahvaarvu ja ürituste arvu suhe

Joonis 2.3-5 MTÜ-de ja ürituste arvu suhe

2.3.4 Valla avalikkus

2.3.4.1 Teabekanalite üldiseloostus

Kaasaegset avalikku sfääri iseloomustavad normatiivselt, et see täidaks demokraatlikus ühiskonnas sidustavat ülesannet (vt Lagerspetz 2005: 143-150):

- on avatud ja kättesaadav kõigile elanikele,
- võimaldab neil suhelda võimalikult võrdsete osapooltena,
- annab hääles - organiseerunud osapooltele nagu seda on kodanikühendused.

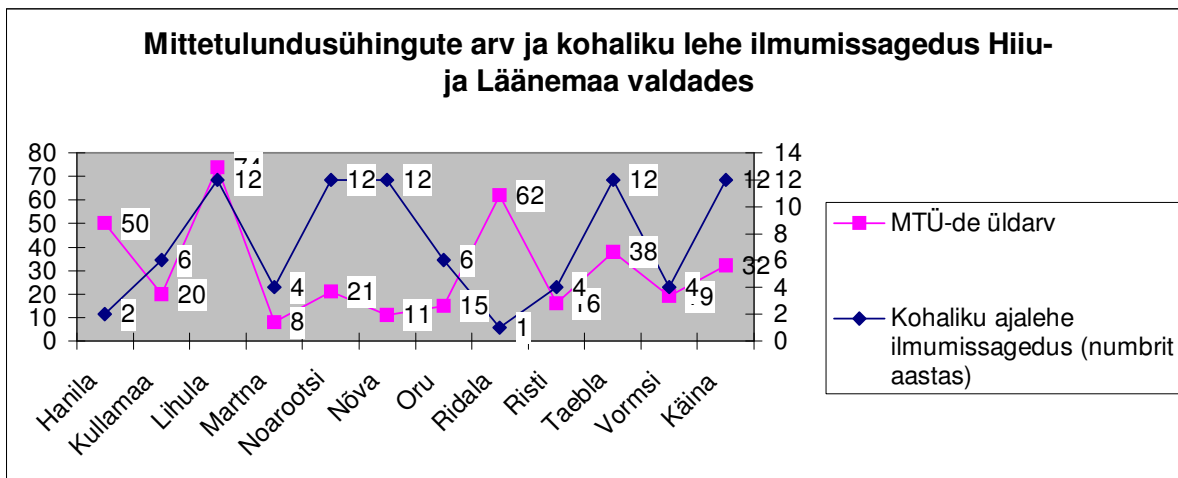
Tänapäevaste kogukondade avalikust iseloomustab meediakeksus. Meedia kaudu peaks toimima pidev arutelu rahva ja rahvaesinduse vahel. Arutelu omakorda on aga osaluse ja aktiivsuse aluseks. Teabekanalid annavad inimestele võimaluse hankida vajaminevat teavet: avalike teenuste osas, küla- ja seltsielus toimuva kohta ning ürituste kohta vallas.

Teabekanaaleid puudutavad üldformaalandmed on järgmised (kõik omavalitsused, va. Kõrgessaare ja Emmaste vallad Hiiumaal).

- Eraldi server on 12 omavalitsusel.
- Valitsuskorralduslane teave on kättesaadav läbi kodulehe 13 omavalitsusel.
- Avaliku teenuse teave 13 omavalitsusel.
- Kohalike tähtpäevade teave 12 omavalitsusel.
- Seltsielu teave 9 omavalitsusel.
- Kogukonna arenguks eraldatavatest vahendite teave 9 omavalitsusel.
- Avatud foorumid on 7 omavalitsusel.
- Kohalik tasuta ajaleht (paberil või internetis) on kõigil omavalitsustel.
- Igas vallas on rohkem kui kaks teadetetahvli info levitamiseks.

Järjest rohkem on infot internetis, kuid peaaegu kõigis omavalitsustes on teadetetahvlid ja vallalehed. Vähem on avalikke arutelufoorumeid internetis. Omavalitsused ei ole suured ning oluline informatsioon võib liikuda ka mitteametlikke kanaleid pidi.

Potentsiaalselt oluline avalikkuse ja diskussiooni kanal on vallaleht, mis peaks jõudma iga vallaelanikuni. Siiski pole seosed vabauhingute arvu ja vallalehe ilmutamissageduse vahel ühemõttelised.

Joonis 2.3-6 Mittetulundusühingute arv ja kohaliku lehe ilmumissagedus

Siiski on olemasolevad infokanalid pigem esmainfo levitamiseks omavalitsustest kodanikeni. Osalusdemokraatia eesmärgil kasutavad ühendused ja kodanikud algatuse näitamiseks loetletud võimalusi vähe (aktiivsem on info liikumine valimiseelsel perioodil). Igapäevaelus vajatakse isiklikumat lähenemist.

Noarootsi ettevõtja liitvastusest teabekanalite ja identiteedi kohta: “... Kauplusauto juures hangitud info on aegunud. Kutsekoolide süsteem juba on aegunud. Inimesed on endast liiga madalal arvamusel. Tööharjumus on madal, ja latt on madalal. ...”

Taebla aktiiv kodanike ja valla koostööst: „Aastat kolm- neli tagasi tekkis idee asutada ettevõtjate klubi, kutseid saadeti paljudele, kohale tuli vaid neli inimest, vald langetas kohe otsuse, et mingit huvi pole ja asjaga edasi ei tegelda, samasugune asi juhtus ka külaelu ümarlaul..“

2.3.4.2 Valla avalikkuse organiseeritus

Valla tasemel kogukondades säilitavad oma koha ka traditsioonilised premodernsed, kogukondlikud suhtlemisvõrgustikud. Kuid nad ei lahenda sidustamise ülesannet sest need:

- tekitavad ja võimendavad all-kollektiive, annavad eelise paremini organiseerunud rühmitustele,
- ei võimalda võrdset juurdepääsu kõigile huvitatuile.

Seetõttu tuleb arendada täiendavat demokraatliku avalikku ruumi:

- millele on kõigil võrdne juurdepääs,
- milles domineerib diskursiivne/nõustav keskkond,

Läänemaa valdade avalikkuse organiseeritus on kirjeldatava modernsete ja pre-

Nende ja mitmete muude vaeguste tõttu iseloomustavad valdade avalikkust järgmised jooned.

Sub-kogukondliku info-võrgustiku domineerimine

Risti elanik: tähtsaim infoallikas elanikele on külajutt, tsitaat *„kurb on see, et meil pole kuskil külajuttu rääkida, pole meil poodi ega raamatukogu, külajuttu saab rääkida ainult surnuaial ja autolavkat oodates*

Taebla ettevõtja: noored kogunevad õhtuti reeglina kaupluse ette või bussipeatusesse, vanemad inimesed reeglina raamatukogus, palju infot vahetatakse tööjuures lõunapauside ajal, palju infot vahetatakse ka kaupluses, kuigi praegu on seal ruumi väheseks jäänud aga varemalt oli see oluline infovahetamise punkt. Paliveres on oluliseks kogunemiskohaks suusaraja parkla, kus saab külajuttu ajada, vallamaja ei ole infopunktina eriti olulisel kohal, varem oli väiksemate külade vahel oluliseks infokanaliks autokauplus, kuid praegu see enam ei liigu. Kui rong veel sõitis, siis oli oluliseks kogunemiskohaks raudteejaam. Pensionärid kogunevad kord kuus päris aktiivselt valla poolt organiseeritud teeõhtutele, mingeid mitteformaalseid gruppe intervjuu käigus välja ei tulnud.

Risti valitsus: *Külajutt liigub palju kiiremini kui igasugune ametlik info, probleemiks on muidugi moonumine, kuid kogemus näitab, et kui valida õige allikas võib seda infokanalit väga efektiivselt kasutada.* Oluliseks infoallikaks hinnatakse külakogukondade liidreid, kes seltsitegevuse kaudu võivad infot levitada ilma igasuguste moonutusteta.

Hanila elanik: Olulisel kohal on traadita telefon: *“ Infot vahetatakse palju mitteametlikult, reeglina toimub see kas rahvamajas või raamatukogus. Oluline koht kus inimesed kokku saavad on kauplus, seal ei tehta mitte aimult sisseoste vaid aetakse ka juttu. (...) Erinevate asulate vahel liigub info töökohtade kaudu, tsitaat „näiteks K-METi tullakse tööle üle terve valla, praktiliselt kõikidest küladest ja isegi Lihulast. Seepärast on töökoht väga oluline infokanal.”* Külades on infolevitajateks ärksamad inimesed, olgu ta siis külavanem või mitte.

Modernse meedia probleemid

Hanila ettevõtja: Infokanalina esimene on valla infoleht.

Risti valitsus: Peamised infokanalid vallainimestele on teadetetahvel, ilmub ka valla leht, kuid selle ilnumissagedus on ametnike arvates liiga harv (4 korda aastas).

Taebla ametnikud: Peamiseks infokanaliks peavad ametnikud 1 kord kuus ilmuvat vallalehte, mis läheb inimestele koju tasuta, ametnike kinnitusel peab see andma elanikele vähemalt ülevaate valla ametlikust asjaajamisest, teine ametlik infoallikas on valla kodulehekülj

Taebla ettevõtja: “Info sellest (kuidas MTÜd ja ühendused saavad taodelda abi (rahastamist või kaasrahastamist) on ka valla koduleheküljel ja seda peetakse väga oluliseks ja positiivseks nihkeks. Samuti on vallaga asunud läbirääkimistele aktiiv (nt on hakanud toimima erinevad ümarlauad), kuid reaalsete tulemusteni on veel pikk tee minna.

Risti elanik: Infoallikana kõige nõrgem on valla kodulehekülj, mis on sisuliselt olematu.

Hanila ettevõtja: internetti ja valla kodulehekülge infokanalina ei mainitud kordagi.

Hanila elanik: Infokanalitena nimetati esimesena valla lehte ja teisena internetti ehk valla kodulehekülge.

Risti ametnikud: Kodulehekülj ei ole mingi infoallikas, sest see on sisuliselt olematu, tehnilistel põhjustel väidetavalt.

Risti elanik: Vajadust tuntakse informatiivse ühistegevuse järgi, selle jaoks kavandatakse sügisel taludepäeva, mis oleks ka nn tagasivaatava iseloomuga.

Postmodernse avalikkuse ootuse teke

Ootuspäraseks (ilmselt ärikultuuri mõju - personaalne postitus jne) on muutunud panustamine kaasaegsetesse teavitamise vormidesse.

Taebla ettevõtja: “*täielik infosulg, kuulutused olid vallamaja seinapeal ja kaupluse seina peal, no trüki siis mingisugune flaier ja pane see mulle postkasti*”. “Inimesed sisuliselt ei teagi, millist teenust (nt kultuur) vald pakub, internetis on see küll üleval, kuid kodulehekülge külastatakse harva, valla ajaleht küll ilmub, kuid tiraaz on liiga väike, et seda kõigile jätkuks.

Taebla elanik: Ma ei taha, et minu probleeme lahendatakse e-kirjadega ja öeldakse mulle, et osale foorumis, ma vajan inimlikku nõuannet

Foorum. Interaktiivse suhtluse väärtustamine

Pühalepa: Vallaelanike kokkuvõtteks teguriks peeti ka kunagi valla koduleheküljel toimunud foorumit. Tsitaat „kui foorum toimis, siis sain ma sealt teada väga olulisi asju, nt seda mis vallaelanikele muret teeb, sellised arutelud on väga liitvad ja küsimused mis seal üles tõusid olid kodanikele väga tähtsad, praeguseks on endine foorum taandunud lihtsalt küsimuste ja vastuste rubriigiks.”

2.3.4.3 Järeldused

Kogukondade (sõltumata nende suurusest ja asukohast) infovajadused on ilmselt laugelt suuremad kui seda praegu rahuldatakse. Avalikkuse arendamine – eelkõige foorumite on ettenähtavas tulevikus valla ja maakonna sidususe arendamise keskne tingimus ja ressurss. Ilma avalikkust arendamata pole võimalik sidusust arendada (igasugune tegevus ja demokraatia on ju läbirääkimiste küsimus)

Rahuldamise viisi areng sõltub

- tehnilistest (raha, paber, arvuti, puudub teave arvutiseerimise tasemest) võimalustest aga ka
- elanike kultuurilisest harjumustest – kas ja kus ja mida loetakse (raskem muuta)

Avalikkuse kesketest funktsioonidest (informeeriv, organiseeriv, mobiliseeriv-agiteeriv,) on tänasel tasemele esmaselt kaetud eelkõige informeeriv. Traditsioonilise meedia tasandil - paberkandjal avalikkuse mõju avardamine oleks kultuurilisi harjumusi arvestades kõige tõhusam. Kõige suurem on rahulolematuse tehnoloogiliselt kõige kaasaegsema kanali - interneti vahendusel toimuva avalikkuse kujundamisega/loomisega.

Samas on täiesti ilmne, et avalikkuse arengu peasuund kulgeb vältimatu internetiseerimise kursil. Selle põhjus/allikas pole ainult suurem tõhusus vaid ka avalikkuse loomuse muutumises - avalikkuse arengus postmodernse – individualiseeritud, dialoogse jne suhtluse suunas. Ilmselt avaldab mõju postmodernne marketingi keskkond, mis tõstab oluliselt nõudlust informeerimise kultuurile.

Agiteeriv ja organiseeriv avalikkuse funktsioon on ilmselt nõrgemini esindatud – ja seda ka meedia hõreduse ja kanalite suhtes ootuste (otsustades suhtumise järgi) praegusel viisil edukalt täita ei saa. Kahte viimast ülesannet modernne meedia (1-12 korda aastas ilmuv valla teataja) täna täita ei suuda

Valla avalikkuse kaasaegseks ja sidustavaks kujundamine eeldab tervik-muutust nii teavitamises tasemes kui võrgustumise laadis – interaktiivsete foorumi laadsete (nii tehnoloogiliselt kindlustatud – st kodulehtedel toetatud kui .personaliseeritud suhtlusvormide arendamisel. Stiihilised foorumid ilmselt toimivad – tavavõrgustike ja quasi-foorumite vormis. Isiku-indiviidi rolli algatajana, vahendajatena jne tõstetakse esile ja teiste sidususe vormide tasemetega käsitletultes. Foorumite arendaja rollis saab esineda eelkõige kultuuri-korraldaja, sotsiaaltöötaja või sellele lähedases funktsioonis olev inimene.

2.3.5 Kodanikeühiskonna võimusuhted

2.3.5.1 Valla (avaliku võimu) ja kodanike suhe

Kogukonna ja valla suhete aluseks on osalusdemokraatia – kodanike/elanike juurdepääs volikogule ja vallavalitsusele. Kodanikeühendused, ettevõtjad, naabruskonnad jne kujundavad esmasrühmi e. primaargruppe, kelle vahendusel tegelikult elanike ja avaliku võimu vahekord toimib (vähemalt teoorias) modernsete sidususte eeliste-puuduste esitamise kaudu.

Valla kodulehtede esmane analüüs osutab tõsistele kohaliku demokraatia arendamise vaegustele. Isegi elementaarne valla-juhtimise demokraatia pole võimalik. Kohati:

- pole võimalik saada teavet arutluse alla tulevatest küsimustest,
- leida ülevaadet valla volikogu tööplaani,
- teavet saadikute vastuvõtu aegadest (need on õiguslikult nõutud).

Vaid parimad vallad annavad head eeskjuju varustades lehekülje infoga, mis võimaldab operatiivselt esitada taotlus (näiteks kodanikualgatusse rahastamiseks) esitada ja saada vastuseid küsimustele.

Avaliku võimu ja kodanike koostöö on vahendatud ühiskonna organiseerituse vahendusel. Läänemaa valdades on klassikaline parteielu sageli tagaplaanil. (Tugev parteiline organiseeritus annaks tõhusamale suured eelised.)

Suletuse-avatuse mõõtkavas on kodanike ja valla suhted reeglina avatud. St süüdistusi korporatiivseis suhteis ei kohta, pigem vastupidi.

Taebla ettevõtja leiab, et ettevõtjad ei moodustea omavahel ega vallaga mingeid suletud võrgustikke ega elitaarseid ringe. Teine leiab et teatud sulgumine mingisse ringi võib olla isegi teatud mõttes kasulik, sest ettevõtjad on liikuva mõtlemisega ning elitaarne ring aitaks neil ideedel võib olla paremini esile tõusta. Ta lisab, et teatud mõttes korruptsioon teatud talutava piirini oleks vastuvõetav kui sellest vallale kasu on.

Risti ettevõtjad. Ametnikud elanike arvates mingeid võrgustikke ei ole loonud ja arvatakse, et neid ei saa ka eriti tekkida, sest ettevõtjaid on vallas liiga vähe ja huvid ei saa eriti ristuda, „*Meie kogukond on niivõrd väike, et mingite võrgustikke loomine paistaks kohe välja.*“

Üldiselt peetakse positiivseks, et ametnikud ja kodanikeühenduste liidrid oleksid omavahel tihedamalt seotud, elanike arvates aitaks see oluliselt kaasa ühingute arengule ja oleks ka oluline motivaator liidritele. Parim motivaator on valla poolne tähelepanu kogukonna tegemistele.

Risti elanik: „Valla territoorium on niivõrd väike ja elanikke niivõrd vähe, seepärast on võimul alati ülevaade, sellest mis vallas toimub, kindlasti on see erisus suurte liitvaldadega, kus erinevate piirkondade inimesed teineteist praktiliselt ei tunne.“ Väiksuse eeliseks peetakse ka seda, et kõik tunnevad kõiki, tsitaat „see loob olukorra, kus volikokku saavad inimesed, kes tõesti on valmis valla heaks midagi tegema, meie vallas on pea võimatu, et volikogus hakkaks keegi ajama oma asja, see paistaks kohe välja ja kogukond mõistab selle inimese kohe hukka, minu arvates on ka see hea, et meil puudub nii kaolitsioon kui ka opositsioon, meil ei tehta suurt poliitikat ja ei jagata võimu.“

Nähtavasti on suurte ja väikeste valdade vahel erinevusi – kui premodernsete ja modernsete võrgustike eripärasusi korrativuses/klientism, kuid ka suuremate valdade puhul ei laekunud pretensioone.

Vallavõimu ja kodanike vaheline suhetes avaneb juurdepääsetavuse- olulise aluse järgmine institutsioonide reastus

Hanila elanik: Elanike jaoks on tähtsam vald kui volikogu, tsitaat „*elaniku jaoks ei ole volikogu eriti tähtis, tal on üsna ükskõik mida volikogu arutab, valda läheb ta oma muredega ja vald ka sellega tegeleb.*“ Volikogu käsitletakse kui rahva esindust võimu juures, inimesed kinnitavad, et nad suhtlevad volikoguga läbi oma tuttavate volinike.

Hanila elanik: „Esimene küsimus oli, et kus vallavanem on. Inimesed tahavad juhtidega valla asjades rääkida ja saada infot otseallikatest. Inimeste jaoks on tähtis teada seda mida vallavanem ütles.“

Taebla elanik: „Volikogu tegemistest suurt midagi ei teata ja volikogu tegevus on elanike jaoks midagi kaugemat ja tundmatut, tsitaat; „*ma ei ole käinud ühelgi volikogu koosolekul, mida nad seal arutavad ma ei tea, protokolle on küll raamatukogus võimalik lugeda aga ausalt öelda ma pole viitsinud.*“ Otsused mida langetab volikogu ja mis rahvale meeldivad, kirjutatakse valitsuse arvele ja just nimelt nende ametnike arvele kes inimestele meeldivad“, „*volinikud hoiavad omavahel kokku, isegi kui sa tahaksid mingit abi neilt saada jätavad nad su abita kui oleks vaja teisele jalg taha panna.*“ Elanikud ei looda volikogust mingit abi saada, nad arvavad, et volikoguga on seotud pigem ettevõtjad või need inimesed, kelle asju volikogu arutab (mis müstilised asjad need on teada ei saanudki). Vallavalitsust tähtsustatakse seepärast enam, et seal tegeldakse elanike igapäevaste jooksvate probleemidega (palju mainiti sotsiaalnõuniku)

Taebla ettevõtja: vallavalitsus täidavad hästi oma igapäevafunktsioone, kuid see on ka kõik, pikemad perspektiivid neid nagu ei huvitagi. „*Arenguteemadel pole valla ega volikoguga mõtet rääkida, sest neil on justkui klapid peas*“.

Taebla elanike meelest „MTÜd võivad hakata valla seltsielule negatiivset mõju avaldama, info liigub vaid ühingute sees ning külainimesed jäävad sellest kõrvale.”

2.3.5.2 Valla formaliseeritud tugi kodanikeühendustele

Kodanikeühiskonna toetamist sisaldavaid punkte on kõigis omavalitsuste arengukavades (va Oru); samuti toetavad strateegiadokumendid kohaliku seltsielu arendamist ning kogukonna sidususe teket. Vähem pööratakse tähelepanu aktiivi motiveerimisele ja kohaliku innovatsiooni toetamisele, millele viiteid võib leida vastavalt kuuest ja seitsmest arengukavast. Seitse küsitletud valda on vastanud, et arengukavas käsitletakse teenuste ostmist mittetulundusühingutelt kui võimalikku kulude kokkuhoidu.

Valla tugi kodanikeühiskonnale on rahastusvõimalustena olemas. Samas erinevad summad arvestatavalt. Saadud andmed on erinevas suurusjärgus ning saadud vallatöötajate hinnangute alusel. Valla eelarves võib kajastuda ühe arvuna nii kogu toetuse (otsetoetused, projektipõhised) summa. Osas valdades (Ridala, Hanila) on eraldi eelarverida nii otsetoetusteks kui projektipõhiseks kaasfinantseeringuks. Eelisarendatavad teemad ja investeeringute valdkonnad on kajastatud ka arengukavades, kuid üldist küla- ja kultuurielu toetavad kõik vallad (intervjuude alusel).

Tabel 2.3-2

Omavalitsusüksuse nimi	Kogukonna ühistegevuseks eraldatavad vahendid formaaleelarves
Hanila	212 800
Kullamaa	406 000
Lihula	280 000
Martna	294 219
Noarootsi	49 500
Nõva	110 136
Oru	400 000
Ridala	366 000
Risti	583 542
Taebla	1 500 000
Vormsi	30 000
Kärdla	450 000
Käina	166 000

Seda, et kodanikeühenduste rahastamise teema on oluline, saab näha intervjuudest, kuid olemasolevate andmete põhjal on raske selle hinnata tähendust. Enamik ühinguid on teadlikud ka teistest rahastamisallikatest ja on neid kasutanud. Vallapoolne rahastamine võib ühingutele sisaldada teatud sorti „ohtusid”. Intervjuudest ilmnes

mõnede ühingute omavaheline konkurents valla rahastusele. Finantstugi seob ühendusi vallavõimuga, mis mõneti tekitab külaseltsides ebakindlust, eriti just ühendustes, kelle tegevus sõltub suuresti ühest rahastajast – omavalitsusest.

Hanila aktiiv kohaliku võimu ja kodanike/kodanikeühenduste suhetest: „Küllap see nii on, et kui hakataks rääkima või tegema midagi mis vallale ei meeldi, jäävad finantseeringud vähemaks...“

Tagasihoidlikum huvi omavalitsuse tegevuse vastu on ühendustel, mis suudavad arendada iseseisvat majandustegevust või kuuluvad mõnda katusorganisatsiooni (linnades). Valla ja ühingute koostööd peetakse deklaratiivsel tasandil pigem heaks. Otseselt vallavõimu poolt midagi ei kardeta, liidrid tunnevad ennast piisavalt tugevatena. Vallavõim on kodanikeühenduste tegevusest huvitatud, piirkonniti on ka üritatud ühingute tegevust algatada. Järjest rohkem näeb vallavõim ühingutes koostööpartnereid ja arendajaid. Teenuslepingute põhiseid suhteid on siiski suhteliselt vähe ning olemasolevad jäävad sotsiaalteenuste valdkonda (Risti aktiiv fookusrühmaintervjuus).

2.3.5.3 Avaliku võimu ja kodanikeühenduste suhted

Koostöö

Taebla elanik: Suhted on elanike kinnitusel head (kuigi vastus on ebalev), tsitaat; „kui vallast midagi küsida siis nad kindlasti aitavad, sest nende infobaas on laiem, eriti suurt abi on kodanikeühendustel vallavanemast, kodanikeühendustele on korraldatud õppepäevi, kuidas kirjutada projekte, on korraldatud väljasõite teistesse valdadesse, ma tean, et nõuandeks ei ole vaja vallavanema juures aega kinni panna, pigem aitab ta meil leida aegu vajalike ametnike juurde.“

Hanila „meie oma külaseltsiga ripume küll valla küljes, isegi alustamise puhul oli jutuks see, et kui vald seltsi edendamises perspektiivi ei näe, pole mõtet asja alustadagi, me ei karda valla poolt midagi. Ma julgen vallavanemale oma mõtteid alati välja öelda ning selle juures ei tule mul mõttessegi, et ma võiksin oma finantseeringust ilma jääda.“ Valla ja ühenduste suhted on ootavad, see tähendab, et vald ootav ühenduste poolt algatusi.

Taebla ametnikud: Vallas on kodanikeühendusi ametnike hinnangul väga vähe ja kontakt vallaga on nõrk, tsitaat „meil on üks hulk aktiivseid inimesi, kui see inimene kuulub mõnda ühendusse, siis me kasutame meeeldi koostööks ühenduse vormi, kuid kontakt on ikkagi konkreetsete inimestega.“ Kodanikeühendused ei ole ametnike hinnangul vallavõimust sõltuvuses, kodanikuühendused on ise võimu juures, tsitaat

„kui me ei oleks võimu juures, siis me saadaksime oma emissari võimu juurde, asi ei saa viltu minna me saame alati võimu juurde, kui tekivad probleemid, siis me saame suurema valimisaktiivsuse ja ikka saame võimu juurde.“ (volikogu esimees, kes on ka ühtlasi külaseltsi esimees)

Klientism

Risti Risti MTÜd sisuliselt upitatakse üles, selle eesmärgiks on võimul iseennast päästa, tegemist on jällegi isikutevaheliste suhetega.

Tsitaat „ma tean, et kultuurinõuniku esimene töö on Risti seltsi loomine, ta peab seda tegema, kes tal seda on käskinud, kahte korda arvama ei pea.“

Vastandumine

Risti: Suhteid kodanikeühendustega peetakse üldiselt heaks, kuid taunitakse seda, et ühendused kasutavad poliitilisi võtteid, et vallalt läbi volikogu raha saada, „*Meie suhted ühe kodanikuühendusega ei ole halvad aga mulle ei meeldi, et ta kasutab poliitilisi võtteid volikogust raha saamiseks. Meie mõistes nad küsivad liiga palju ja nad ei tea ise ka mille jaoks nad raha küsivad, kui nad vallalt seda raha ei saa, lähevad nad volikokku, see ei ole nagu õige.*“ Ametniku tsitaat „*me hoiame kodanikeühendustega teadlikult distantsti ja soovime, et nad oleksid rohkem iseseisvad, me oleme neid valmis toetama ja tegema koostööd, kuid me ei taha, et nad meile lausa sülle istuvad*“

Risti elanik: Vallavõimu ja kodanikeühenduste suhted on vastajate arvates praegu äraootavad, vallavalitsus hoiab praegu toimivate MTÜdega ilmselgelt distantsti. Põhjuseks võib olla see, et kardetakse ühenduse rahaküsimisi tsitaat „*aktiivsus Piirsalus ilmselgelt segab valitsust, kodanikud Piirsalus ja Kuijõel on muutunud aktiivsemaks. Praegu oleme me tõestanud, et oleme tegutsemisvõimelised, me nõuame vallalt toetust oma maja ülalpidamiseks, ürituste finantseerimiseks, me oleme hakanud tahtma endale tänavavalgustust, varemalt valitsusel selliseid muresid ei olnud, sest inimesed ei olnud koondunud.*“

Risti elanik: „Täiesti selge, et liidrid kardavad tugevat Piirsalu MTÜd, me oleme suutnud rahvast organiseerida ja volikogu esimehel on see kindlasti peast läbi käinud, et me suudame kõigutada tema autoriteeti, seepärast me tunnetame, et meid üritatakse auti mängida. Mitteametlikult on volikogu esimees kinnitanud, et on kodurahu nimel valmis tegema järeleandmisi, see tähendab, et ta vähemalt arvestab meiega kui võrdväärse partneriga.“

2.3.5.4 Kokkuvõte

Kodanikeühenduste ja valla suhted ei etenda võimu st demokraatia arengus erilist rolli, sest kodanikualgatus on suuresti väljaspool avalike huvide välja. Suhted pole reeglina pingestunud sest:

- probleemid on seotud eelkõige/suuresti konkurentsiga rahastamise ümber,
- kodanikuühendused pole piisavalt iseseisvad ja arvukad, et oluliselt mõjutada võimu,
- väikestes kogukondades kogetakse valla võimu piisavalt “kättesaadavana” ka teistele mõjumise vormidele.

Seega kui kodanikuühiskond on privaatne: avalikul võimul ja kodanikualgatusel pole kokkupuutepinda avalike huvide sfääris st – MTÜ-d ei esinda avalikku huvi - siis ei ole ka kodanikuühiskonnal oluliste rolli sidususe mõjutajana. Üldiselt on levinud täiendusmudeli tüüpi diskursused, mis põimuvad valla domineerimise ja vastandusmudeliga.

Valla–elanike suhetes on olulisel kohal väikeste ühiskondadele omased arusaamad probleemide lahendamisest. Need võivad teatud tingimustes kasvada üle privileegide probleemiks. Inimesed ei seosta tihtipeale vallavalitsuse valimisi ja oma elu igapäevaseid probleeme. (Las valivad - aga ma käin asja ajamas). Avaramas plaanis on just valimised osa, tingimus nende probleemide lahendamisele.

2.3.6 Valdade valitsemise ja korralduse küsimusi

2.3.6.1 Valdade koostöö

Taebla elanikud: Seltside vahelist koostööd hinnati heaks, seltsid on omavahel kokku saanud ja tunnevad teineteist.

Taebla vallavalitsus: Koostööd teiste omavalitsustega hinnatakse heaks, nimetatakse vee ja kanalisatsiooni alast koostööprojekti, ühise jäätmejaama rajamist, Marimetsa koostööprojekti. Koostöövõimalusi nähakse veel

- ühiste ametnike palkamises,
- ühises planeerimistegevuses,
- ühises laste ja noortetöös.

Kultuuritöös suur potentsiaal, just nimelt selles, et saavutada mitme valla peale kokku suuremat kriitilist massi mis lubaks korraldada suuremaid ja kallimaid üritusi.

Hanila elanik: Koostööst teiste valdadega toodi esimesena välja sporditöö ja koolidevaheline suhtlemine

Risti: Koostöö projektina nimetati Marimetsa projekti, millest oodatakse suurt kasu nii Risti valla inimestele kui ka olulist tõuget turismi arengule. Soovitakse tihendada koostööd koolide vahel nt üritustel osalemine, koostöös Taebla vallaga korraldatakse lastelaagreid, võimalusi ja vajadusi nähakse eelkõige kultuuri ja sporditöös.

Taebla elanik: reaalsuseks aktiivne koostööd spordialal, selleks on ka head võimalused valdade mängude tasemel (talimängud on pikki aastaid toimunud Paliveres), koostööd tehakse ka taidlejate tasemel, siin on väljundiks maakonna tasandil toimuvad üritused nt Vähegi Viitsijate Päev Haapsalus.

Taebla ettevõtja: „kõigepealt tuleks õppida koostööd tegema ja kui see on meil selge siis 20 aasta pärast võib ka ühineda, võib olla siis pole enam liikumisega probleeme, ehk me olema saanud rikkamaks, praegu oleme me liitumiseks liiga vaesed ja toored, igasugusest liitumisest kaotab keegi kindlasti, me vajame aega, et oma partnereid paremini tundma õppida jne”

Valdade vaheline sidusus kootöö tasemel on ilmselt madal. Arusaam koostööst valdade vahel erinev. Koostöö all mõeldakse:

- suhteid (sporti, üritusi),
- ühisüritusi Haapsalus (mis oluline).

Hoopis vähem nähakse kui koostööd:

- tegelikku ühistegevust ettevõtmisi (Marimetsa),
- ühisfunktsioone, probleemide lahendamist (nagu suuremas vallas Taebblas).

Valdade koostöö pole saavutanud taset, mis võiks oluliselt tõsta nende omavahelist sidusust st Läänemaa koherentust. Marimetsa võiks olla oluline ühiskogemus.

Avalikku huvi arendavas kodanikuühiskonnas – aga selles võiks näha ühte valdade koostöö arendamise ja lähendamise võimalikku mehhanismi – peitub valdade koostöö ja sidustumise keskseid allikaid.

2.3.6.2 Valdade liitumine

Hanila elanik: Ühinemistest kardetakse kõige rohkem ääremaastumist, siis nende elukvaliteet langeb „*me oleme niigi ääremaa ja riigist kaugel, elukvaliteet maal langeb kogu aeg, teenused lähevad meilt kogu aeg ära. Kõike seda suudab mingilgi määral*

kompenseerida väikene vald, meil on tuttavad sotsiaaltöötajad, kes teavad millised on abivajajate vajadused ning vallavanemgi ütleb sulle tere. Inimene vajab seda, et riik teda tähele paneks, kui riik seda ei tee, siis las teeb seda vähemalt omavalitsus. Õieti saab seda teha väike omavalikistus.“

“Kui ühinemiste jutt oli veel aktuaalne, siis üks Lihula valla kõrge ametnik ütles, et miks meil seda Hanilat vaja on, nad on ju nii vaesed. See näitab suhtumist, et meid käsitletakse kui ääremaad, kes oma asjadega ise hakkama ei saa. Sellised liidud ei saa olla head.“ Inimesed ei näe ka sellest kasu,

Taebla vallavalitsus: vald on viisavalt suur ja tugev, et ühinemisest midagi karta, Kord “oli ühinemisest palju juttu, nt Oru kool, pandi sinna suur hulk raha sisse, nüüd hakkab kool tühjaks jääma, sel ajal oli nende peamine argument, et nad peavad oma kooli säilitama, kui see nüüd tühjaks jääb, kas see on siis neil alles, haridus peab olema tasemel, ükskõik kust sa selle saad, meie suudaks seda pakkuda nii Ristile kui Orule.“ Vallavanem: „ühinemisest tõuseb kvaliteet, eriti valitsemise kvaliteet, suurem raha annab võimalused palgata rohkem ja paremaid ametnikku, praegu on palju ülesandeid mis nõuavad osalist töötajaga ametnikke või siis teenuse sisseostmist, tänasel päeval on see kaunikesti võimatu teostada. Taebla ühinemisest ei kaota kindlasti

Volikogu esimees: „ühinemine ei too mingit uut kvaliteet, rahvas kardab, et Taebblas läheb elu hullemaks kui vald kellegagi ühineks, probleemiks on potentsiaalsete partnerite vaesus, Taebla peaks sellisel puhul hakkama kinni maksma teiste soove, kõik nad tahavad oma piirkonda koole ja spordihooneid, kust see raha võetakse. Taebla oma tugeva infrastruktuuriga muutuks doonoriks teistele piirkondadele

Taebla elanik: Valdade ühinemisse suhtutakse negatiivselt, tsitaat; Ma arvan, et paljud ei taha ühinemist, sest nad arvavad, et nende hüved muutuvad palju väiksemaks ja hajutatud suuremaks. Ükski suur asi pole hea, alati on lihtsam koos hoida väikest gruppi. Vahemaad on suured nt Risti elanike huvid ei lähe meile korda ja me ei taha, et Risti elanikud muretseksid meie asjade pärast, sest nad ei tea meie muresid ja ei suuda neid ka mõista, piirkonnad on liiga erinevad“

Taebla valla ettevõtja: Valdade ühinemisest kardetakse eelkõige laialivalgust, tsitaat „eestlane on niigi selline kes elab hõredalt, kui see hõre ala muutub väga suureks, siis paratamatult jäävad mõned alad aktiivsest tegevusest välja“,”Läänemaa kandidid on erinevad ja erinevate kogukondade erinevaid arusaamu on väga raske kokku panna ilma, et keegi sellest kaotaks. Liituma peaksid väiksemad,

Risti elanikud: “ Arvamusi on seinast sein, ühed ütlevad, et vallad peaksid ühinema, ja toetuvad oma kogemustele suhtlusest teiste valdadega, teised ütlevad, et suures vallas ei pääse Risti elanike hääl esile ja kant muutub ääremaaks, kust inimesed hakkavad lahkuma. Pooldajad usuvad, et inimese jaoks ei muutu midagi, küll aga suureneb raha hulk mida on kasutada ja kui uus volikogu on tasakaalus (see otsus on rahva käes), siis saavad ka kaugemad kandidid rohkem investeringuid. Vastased

leiavad, raha ei saa rohkemaks, vaid see lihtsalt jagatakse ära suurema piirkonna peale ja sellest kaotavad kõik.

Kokkuvõte. Arutlemine toimub pragmaatilis – instrumentaalses keeles. Sidususe, ühistegevuse kogemuse defitsiit. Kooselu

- a) ühistegevuse, kooslelu, identiteedi jne mõttes ei tõuse teadvusse,
- b) usaldamatus – sotsiaalset kapitali selles mõttes on vähe.

Avaram probleem on, et koostööst ja ühistegevusest mõeldakse ilmselt nullsummamängu keeles. Võida-võida mängu traditsioon ja kõik “võidavad koostööst” kogemus on puudulik - see on ilmselt nõukogude pärand.

Mitte keegi ei usu ühinemisest võitvat:

- rikkamad, et neilt võetakse ära,
- vaesemad - et neile jääb veel vähem.

Mõttelaad võib olla olulisem takistus, kui tegelikud probleemid (reaalsed võidud-kaotused).

2.3.6.3 Teenused ja sidusus

Teenuste territoriaalset struktuuri võib käsitleda kui sidususe tegurit nii valla sees kui valdade vahel. Teenuste usaldamine kolmandale sektorile võib olla sotsiaalse kapitali arendajaks ka laiemas tähenduses

Hanila elanik: Inimesed arvavad, et kolmas sektor võiks osutada ka mõningaid teenuseid nt sotsiaalteenus või siis puude lõhkumine, teede lahtiajamine, kalmistuhoiduse teenus kuid hetkel ei ole ühendustel selleks veel jõudu.

Taebla teenused: Vaja oleks teenuseid mis on seotud kultuuriga, vallavanema tsitaat „võta sa nüüd kinni, kes peaks tegelema kultuuriedendamisega. Vald ühest küljest nagu ei peaks, sest see eeldab töötajate palkamist. Mina ootaksin siinkohal aktiivsust **kodanikeühendustele** aga kui seda pole, mis siis teha. Meie oleksime valmis neid toetama nii rahaliselt kui ka muud moodi, kuid see jääb ikkagi aktiivsete inimeste puuduse taha kinni.“ Ametnike arvates võiks üldse olla mingid teenused kaetud kodanikeühenduste poolt, nt kultuuritöö, heakord, turvalisus (prooviti algatada naabrivalvet, kuid paraku ei saadud mingit tagasisidet), sotsiaalteenus (tugiisikute näol) vald oleks nõus neid teenuseid kodanikeühendustelt ostma, kui neid suudetakse

osutada kvaliteetselt, sellist praktikat on vähesel määral rakendatud Lääne Nigula kogudusega.

Hanila elanik: esmase teenusena valla poolt nimetati **sotsiaalteenust** (koolid lasteaiaid, teede lükkamine on niivõrd igapäevased asjad, et neid ei peeta õieti teenusekski

Hanila elanik. Apteek on olemas Virtsus ja elanikud ütlevad, et vajalikud rohud on sealt võimalik saada, kuid ei olda rahul teenendamise kvaliteediga (apteek on räpane). Harvemini liikuvate ravimite järgi sõidetakse samuti pärnusse, sest Lihulast neid saada pole, või on nende tellimine väga ebamugav. Arstiteenust vajatakse eriti Kõmsile, tsitaat „*Kõmsil peaks olema kindlasti arst, sest siin on see K-MET kus tuleb palju vigastusi ette, jabur on ju see kui ma pean lapse palaviku pärast sõitma Virtsu.*“

Hanila elanik Vastajad soovivad, et teenuseid kohapeal oleks rohkem „*ma ei taha sõita nt kella parandamise või saapakontsa pärast Lihulasse.*

Hanilas peaks olema vähemalt mingisugunegi teeninduspunkt, kust oleks võimalik saata riideid keemilisse puhastusse, kasvõi mingisugune vahendaja.“ Sularahaautomaadi aset täidab pangabuss, kuid see teenus inimestele ei sobi, sest ta tuleb valedel päevadel. Tarvis oleks teda siis kui on palgapäevad või kui tulevad arvele toetused. Sularahaautomaadist tunnevad inimesed suurt puudust, sest ainus terminaal asub toidukaupluses ülejäänud ostude eest tuleb tasuda sularahas.

Risti: Üldiselt on elanikud rahul selle teenusega (hulk ja kvaliteet) mida nad praegu vallakeskusest saavad, suurt abi loodetakse ehitatavast spordikeskusest, juurde vajatakse ainult kohvikut. Ühestki olemasolevast teenuses nad loobuda ei soovi, ja ei ole mingil juhul nõus sõitma selle järgi kuhugi kaugemale

Valla teenusena käsitletakse kooli, lasteaeda, teede korrastamist, heakorda, teenuse alla loetakse ka erinevate kodanikeühenduste toetamine, konkreetselt Piirsalu rahvamaja tegevuse toetamine, vallateenuseks peetakse ka erinevate projektide toetamist eelarvest (kuigi seda peetakse väga kohmakaks) teenuseks peetakse ka koolitoidu kompenseerimist, töövihikute kompenseerimist, toetust klassiekskursioonideks. Vallalt oodatakse selliseid tegevusi, mis aktiveeriksid elanikkonda, tsitaat „*palgati küll kultuuritöö spetsialist, kuid tema peab istuma vallamajas, selle asemel, et küllades liikuda ja kultuurielu organiseerida, ta ei täida oma funktsiooni, ametnik on ju sisuliselt teenus, kuid vallarahvas seda teenust ei saa.*“

Esmavajadused, nt kauplus saavad rahuldatud Ristil, rahul polda sellega, et ei Piirsalus ega Kuijõel pole mingit poodi. Apteegi ja arstiteenus on kaetud Ristil (apteegis pole küll kõiki rohtusid kogu aeg saada...)

Taebla ettevõtja: Kokkuvõtlikult võib öelda, et teenuste hulk mida vallas kasutatakse väheneb pidevalt, tsitaat „teenuste hulk mida inimesed vajavad, suureneb pidevalt, ning paratamatult ei saa neid vajadusi katta vald, kuid esmavajadused peaksid olema kaetud

Vajatakse korralikku poeteenust (peetakse silmas läbirääkimisi poepidajaga), pangateenus, apteek, valla sisene bussiliinide süsteem.

Taebla ettevõtja: Koolid ja lasteaeda, Taebblas on selle teenusega asjad korras, seepärast võetakse seda tõenäoliselt kui ise-enesest mõistetavat tavalist asja. Taebblas on tööga asjad heas korras, seepärast arvatakse, et tulevikus hakkab üha enam tõusma vajadus kultuurilise ja seltsielulise teenuse järele, sestap hakkavad need asjad inimestele üha enam korda minema, ka suuri asulaid ei mõisteta varsti enam kui magamistubasid. *Praegu pakutakse meile külakiikesid, aga meile on vaja lastele huviringe, meile pakutakse spordiarendamist, aga meie vajame apteeki ja sularahaautomaati“.*

Taebla ettevõtja: Mida lähemal on teenused seda parem, tsitaat „meil on vallas kahte liiki teenuseid, need on vallamaja teenused ja A ja O kaupluse teenused, me oleme nii harjunud, et me sõitma peame. Paljude teenuste järgi me peame Haapsalusse sõitma nt apteegiteenus, Taebblas pole võimalik osta aspriini, samuti peame me sõitma Haapsallu kui on vaja automaadist sularaha võtta“. Peamised tõmbekeskused on Haapsalu ja vähemal määral Tallinn, samamoodi on küladega, nende jaoks on nn vallateenus ning saia ja piimateenuse tõmbekeskus Taebla, kuid apteegi ja rahateenuse tõmbekeskus Haapsalu, teatri, ööklubi teenuse tõmbekeskus on Tallinn.

2.3.7 Kokkuvõte

2.3.7.1 Kogukondlik sidusus ja sotsiaalne kapital

Läänemaa valdade kodanikuühiskonna ja laiemalt kogukondlikkuse arengu/perspektiivide selgitamisel sunnib sotsiaalsele kapitalile pöörama keskest tähelepanu seik, et uuringu käigus tuvastatud faktid kodanikuühiskonna “möödetavate” dimensioonide nagu rahastatuse ulatus, formaalselt eksisteerivate (aga ka tegelikult toimivate seltside) hulk, kultuuritöötajate olemasolu ei luba teha statistiliselt olulisi järeldusi kodanikuühiskonna arengutaseme kohta. Seetõttu keskendume põhiliselt fookusrühmaintervjuudest ilmnevaile narratiividele.

Valdade kodulehekülgede analüüs osutab (kodanikuühenduste olemasolu kohta käiva andmestiku karjuv puudlikus, nende kohta ekspertiisotsuse tegemiseks piisavate lisateadmise puudumine, lehekülje tehnilised kasutusraskused), et kodanikualgatust, aga ka avalikkust ei peeta tegelikult kuigi oluliseks ressursiks valla

- maine kujundamisel,
- valdade vahelise koostöö arendamisel (kui pidada selliseks resursiks siis sellekohane teave on esmatähtis),
- elanike mobiliseerimisel kodanikeühendustesse,
- ressursside hankimisel oma tegevuseks jne. (juhised kuidas raha taotleda),

Valdade arengukavades on reeglina kodanikuühendused nii või teisiti ära märgitud, neile pannakse kohati ka avalikku elu, heakorda ja teenuste pakkumist lahedavaid ootusi. Reeglina aga kannavad nad üksikute sotsiaalsete, huvi-, regionaal- või eagruppide probleemidele reageerimise ülesannet. Proaktiivsel (ennetaval, vältival, mobiliseerival jne) reageerimisel on kõrvaline tähtsus.

Kodanikeühenduste arendamises ei ole üldiselt nähtud:

- Naabervaldade omavahelise koostöö tegurit,
- Mitmesugustes regionaalsetes, rahvuslikes, või isegi rahvusvahelistes programmides osalemise kaudu ressursside hankimise täiendavat allikat,
- Valla funktsioonide delegeerimise ressursi,
- Territoriaalse ühistegevuse kava alust.

Kodanikeühenduste arvu muutuste kohta käivate formaalandmete (arvukus) kõrvutamine tulunduslike-/äriühingute ja FIE-de arvu muutusega tuleb täheldada, et nende arv on suurenenud viimase viie aasta jooksul pea kõikjal ca poolteist korda. Samas pole kodanikeühenduste arvus olulisi muutusi toimunud (hinnagut aktiivsuse kasvu või languse kohta me kahjuks ei küsinud). See võrdlus osutab et majanduskeskkonnas aktiveerumisega pole tingimata kaasnenud sotsiaalse aktiivsuse tõusu

(see seos ei peagi olema, kohati on seos maailmas vastupidine). Tõsiasjaks aga jääb, et majandusliku jõukuse kasvuga pole kaasnenud sotsiaalse aktiivsuse kasvu.

Sotsiaalne kapitali kvaliteet moodustub:

- usaldusest (eeldus, et teised osapooled on avameelsed ja õiglased)
- võrgustikust – formaalsest (seltsingud) ja mitteformaalsest
- osalemisest - juurdepääsu avarusest (formaalsest, mitte-formaalsest) avalikule võimule (linking)

Sotsiaalne kapital on inimeste – kogukonda loova keskse teguri – elutegevuse allikas, keskne sidususte mõõdupuu. Sotsiaalse kapitali paradoks - see on ühistegevuse eeldus ja samas vaid ühistegevus kaudu tekkiv. Seega seltside ja ühenduste tihedus iseloomustab sotsiaalse kapitali teatud tahke.

Sotsiaalse kapitali vaatenurgast on Läänemaa kogukonnad (vallad) vaatamata oma tehnilistele erinevustele (suurus, asend, infrastruktuur jne) olemuslikult sotsiaalse arengu potentsiaalilt üksteisest ei erine.

Võrreldes teiste kesksete siirde keskkondadega (majandus, haldus) on tekkinud oluline faasinihe. Domineerivalt modernse koosluse arendamisele orienteeritud keskkonnas (protseduraalne haldus, turumajanduslik ratsionaalsus) esindab vald kui sotsiaalne kooslus suuresti kogukonna pre-modernset kihistust.

Sotsiaalsete protsesside dünaamikas on kapital on vastuoluline nähtus, mis seletab selle rolli. Kogukonna toimimise (võimukorralduse) ja muutuste igapäevase vahekorra vaatenurgast kannab sotsiaalne kapital kogukonna dünaamilist poolt – esindab peamiselt kogukonnalisi muutusi kandvat ressursi.

Samas on sotsiaalne kapital arengute konservatiivsem pool. Kapital on ajaloolis-kultuuriline, seda ei saa “tekitada”, selle kvaliteeti saab vaid osaliselt institutsionaalselt mõjutada. Sotsiaalne kapitali nõrkus/vähesus/laad on/võib olla peamine takistus organiseeritud muutuste – majanduslike, administratiivsete jt reformide edul. Sotsiaalne kapital muutub nähtavaks/keskseks kui peamine formaalseid/administratiivseid struktuure ja kodanikke vahendav ressurss.

2.3.7.2 Peamised leiud

Koostöö peamine takistuse nägemine - ressursside nappuses:

- Inimkapitali vähesuses (organisaatorid, liidrid),
- Majanduslikus piiratus (võitlus ressurside ümber).

Samas peegeldab see vaid probleemide kõige nähtavamad osa.

Need vaegused osutavad eelkõige vajadusele panustada avalike huvide sõlmumise probleemide ja võrgustike “liitekohadesse.”

Võrgustiku mõõtmes – sotsiaalne kapital on üsna lokiseeritud st võrgustikud on pre-modensed. Koos valdade de-populatsiooniga, immigrantide lisandumisega jne täheldada kogukondade sotsiaalse kapitali taandumisest – defensiivsest strateegiat – koondumist “kindlusteks.” Võõraste lisandumine, koos ruumilise killustumisega, elanike hõrenemisega (distantide lisandumine) vähendab usaldust.

Usalduse mõõtmes, ehkki elanikud väidavad üksteist (lähemaid naabreid, küla inimesi) usaldavat ei ole usaldust avaramas mõttes st puudub veendumus, et kaugem naaber ei kasuta võimalust. Seega on sotsiaalne kapital üsna lokaliseeritud.

Modernse kihistuse peetus peamine avaldus (probleem) on “lõimivate” ühenduste nõrkus, avalike foorumite puudumine (vähesus). Vald kui kogukond on suuresti fragmenteerunud pelgalt “siduvateks” seltsinguteks ja kohalikuks omavalitsuseks. See on üks põhjusi, miks avaliku poliitilise elu (parteide) puudumise kõrval/tingimustes pole tekkinud “lokaalset tsiviilkodakondsust”.

“Lokaalne kodakondsus” kui – sotsiaal-poliitilise subjektsus, kui spetsiifiline sub-poliitiline/metapoliitiline “institutsioon” üsna teadlikult distantseerub poliitilisest enesemääratlusest, kogedes seda kui kogukonna solidaarsusest lammutavat “ohtlikku” jne. Selle tulemus on aga poliitiliste v. ideoloogiliste diskursuste “peetus” kohalikus avalikkuses. Kogukonnasiseste probleemide käsitlemisel/arutamisel (nagu nähtus intervjuudest) on sotsiaalsed probleemid tagaplaanil (Vastuolud/probleemid - kogukondade/valdade - “rikaste” ja “vaeste” vahel tõusevad küll esile).

Arenguprogrammide sõnastamine on vältimatu. Kogukonna siseste probleemide arutamine on oma instrumentaalsuselt lähedane valdade vahelise koostöö vaatlusele. teisiti kui sotsiaalsete probleemide ületamine (lisaks töötusele). See sidususe aspekt on tõrjutud teadvusest (sotsiaalne tõrjutus, alkoholism jne puuduvad intervjuude sõnavarast).

Vahetu keskkonna korrastamine ja kitsas organiseerumine on sotsiaalse mobilisatsiooni tingimus. Kuid väikekogukondade sotsiaalse kodakondsuse teke

ammendab oma jõu eelkõige lõimivatest ja avalikke huve kandvate ühenduste tegevusest, mis on suunatud muutustele või probleemide lahendamisele (vaba aja sisustamine on muidugi “probleem”!

Läänemaa valdade lokaalne tsiviil-kodakondsus on konservatiivne – mõistetud eelkõige “kauaaegse elaniku” aga ka “eestluse” termineis. Kui st kogukonnakuuluvus avaldub eelkõige identiteedina ja privileegides valla käsitlemisel ressurside allikana.

Läänemaa vallad on avarama sotsiaalsuse mõttes “de-mobiliseerunud” - valdav tendents on säilitav, konserveeriv ja suuresti minevikust identiteedi ja ühiselu allikaid otsiv. Vaid ükskuid sotsiaalse mobilisatsiooni märke – külaseltside tegevus peegeldab rahuolematust olukorraga.

Samas on täiesti selge, et kodakondsuse areng on seotud majandusliku subjektsusega. Keskne tegur, mis mõjutab ka sotsiaalset mobilisatsiooni on täiendavate ressurside teke, nendeks on vaba aeg ja raha. Majanduslikult dünaamilistes valdades, (Taebla, Ridala?) on majanduslik edu turgutanud sotsiaalset ja “poliitilist” energiat:

- a) visionäärlust – valda nähakse suuresti tulevikuterminites,
- b) probleeme nähakse just “avalikku huvi” esindava kodanikualgatuse mobiliseerimises.

2.3.7.3 Lõpumärkused

Kohalik identiteet ja kogukonnaelu ei kujuta ühinemise mõttes endast takistavat tegurit. Isikuidentiteedid on väga instrumentaalsed, olulised on majandustegurid (heaolu); kogukonnaidentiteet ei kannu neid eriti üles. Praktiline kogukonnaidentiteet esineb ennekõike „reaalse küla” tasandil (ning ka siin on heaolutegurid olulised). Kogukonnatunde nõrkus teeb võimalikuks ka vallaosi haaravad projektid. Koostööle võib sotsiaalsete representatsioonide tasandil saada takistuseks kohalik partikularism („kolkulus”), mida võib püüda ületada ennekõike instrumentaalse, Hiiumaal ka saarelise argumentatsiooniga (siin ilmneb saareline identiteet).

Reaalse küla või külaareaali mõiste väljajoonistamist võib pidada üheks uuringu tulemuseks. Oluline on seejuures teatav kogukonnatundepotentsiaal sel tasandil, millele halduskorraldus peaks võimalikult kaasa aitama. Selles mõttes võiks kaaluda külavanemate institutsiooni tugevdamist ja suuremat võimustamist ning külapiiride kohatist korrastamist.

Kodanikeühiskonda nähakse ennekõike eraviisilise ja huvipõhise vaba aja veetmise kontekstis, mida saavad endale lubada ennekõike inimesed, kellelt töö ei võta kogu aega. Arengukavades sisalduv teoreetilis-normatiivne kodanikeühiskonna diskursus ei kajastu eriti isegi vallaeliidi fookusrühmaintervjuudes. Selles mõttes on arengukavad kodanikeühiskonna osas hetkel vähepakkuvad. Individualiseeritud harrastusekeskne seltsielu sidustab, aga ei loo poliitilist/ühiskondlikku kogukonda (väärtused + kokkulepped + pühendumus). Hetkel toestab ühistegevus ennekõike inimlikku olemist, mitte sotsiaalset olemist.

Kodanikeühiskond on kogukondadele põhimõtteliselt suur ressurss. Pigem hetkel ainult põhimõtteline, mitte praktiline ressurss. Samas on tugevama meie-tunde genereerimine iga poliitiku jaoks risk, sest võib tuua kaasa avalikkusepoolse toimiva kontrolli või konkurentide esilekerkimise. On kaheldav valdade suutlikkus EMSL-i sarnaseks kodanikeühiskonna aktiveerimiseks, see võib olla pigem erand kui reegel. Võib-olla saaksid oluliselt suuremad vallad sellega paremini hakkama. On võimalik, et vallavõimu spetsialiseerumissuutlikkus sidususe temade osas suudaks kodanikeühenduste tegevusele teatud positiivse impulsi anda.

Allikad

Benedict Anderson (1991) "Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Second, revised edition" London and New York: Verso Books;

Zygmunt Bauman (1998) "Globalization. The Human Consequences" Cambridge and Oxford: Polity Press;

Zygmunt Bauman (2000) "Liquid Modernity" Cambridge and Oxford: Polity Press;

Ulrich Beck (2005) [1986] Riskiühiskond. Tartu: TÜ Kirjastus;

Pierre Bourdieu (1986 a) [1972] „Outline of a Theory of Practice” Cambridge: Cambridge University Press;

Pierre Bourdieu (1986 b) „The Forms of Capital” lk 241-258 teoses „Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education” (toim John G. Richardson) Greenwood Press, Westport, CT, 1986;

Pierre Bourdieu (2003) [1980] „Praktilised põhjused. Teoteoorias” Tallinn: Tänapäev;

Brint Steven (2001), Gemeinschaft Revisited. A Critique and Reconstruction of the Community Concept, Sociological Theory, 19:1, 2-21;

John Field (2003), Social Capital. London: Routledge;

Jan L. Flora (1998), Social Capital and Communities of Place, Rural Sociology 63 (4), 481–506;

Mary Foster, Agnes Meinhard, Ida Berger (2003), The Role of Social Capital: Bridging, Bonding or Both? Working Paper Series Number 22, November 2003;

Frane Adam, Martej Makarovič, Borut Rončević, Tomšič Matej (2005), *The Challenge of Sustained Development*, Budapest and New York CEU Press;

Francis Fukuyama (1999/1995), *Social Capital and Civil Society*. The Institute of Public Policy, George Mason University;

Francis Fukuyama (2001) „Suur vapustus. Inimloomus ja ühiskondliku korra taastamine” Tallinn: Tänapäev;

Benjamin Gidron, Ralph M. Kramer, Lester M. Salamon (1992) “Government and the Third Sector: Emerging Relationships in Welfare States” San Francisco: Jossey-Bass Publishers;

Aron Gutmann (1995), *Democracy*. In. eds. Goodin, R., Pettit, P. (eds) *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. Oxford: Blackwell Publishers, 412-421;

Jürgen Habermas (1984) [1981] „The Theory of Communicative Action. Volume 1. Reason and the Rationalisation of Society” Cambridge: Polity Press;

Jürgen Habermas (1987) [1981] „The Theory of Communicative Action. Volume 2. Lifeworld and System. A Critique of Functionalist Reason” Cambridge: Polity Press;

Jürgen Habermas (1994) „Citizenship and National Identity” lk 20-35 teoses Bart van Steenberg (toim) „The Condition of Citizenship” (Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 1994);

Jürgen Habermas (2001) [1990] {1962} „Avalikkuse struktuurimuutus: uurimused ühest kodanikuühiskonna kategooriast” Tallinn: Kunst;

David Halpern (2005) „Social Capital” Cambridge and Oxford: Polity Press;

Michael Haus (2002) „Bürgergesellschaft, soziales Kapital und lokale Politik. Theoretische Analysen und empirische Befunde” Opladen: Leske+Budrich;

Caroline Susannah Horwath (2001), *Towards Social Psychology of Community A Social Representations Perspective*, *Journal for Theory of Social Behaviour*, Vol. 31, Nr. 2, 223-238;

Ronald Inglehart (2002) “Kultuur ja demokraatia” lk 78-95 teoses Lawrence E. Harrison, Samuel P. Huntington (toim) “Kultuur on tähtis” Tallinn: Pegasus;

Leif Kalev (2002) „Sotsiaalne kapital. Mõiste, viljakus ja suhe teiste kapitalikäsitlustega. Magistritöö” Tallinn-Tartu, [käsikiri];

Aare Kasemets, Mart Raudsaar (2004), *Eesti osalusdemokraatia proovikivi: Poliitiline aktiivsus ja usaldus*. Raamatus: Eesti elavik 21. sajandi algul. ülevaade uurimuse "Mina. Maailm. Meedia" tulemustest. Toimetajad: Veronika Kalmus, Marju Lauristin ja Pille Pruulmann-Vengerfeldt. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 165-182;

Mikko Lagerspetz (2005) *Arutlev demokraatia ja diskursiivse korra piirid* Vikerkaar 4-5, 143-150;

Herbert Marcuse (1991), *One Dimensional Man*. Boston: Beacon Press, Second Edition;

Janine Nahapiet, Sumantra Ghoshal (1998). *Social Capital, Intellectual Capital, and the Organizational Advantage*. *Academy of Management Review* 22(2): 242-266;

Jules Pretty, and Hugh Ward (2001), *Social capital and the environment*, - *World Development*, Vol. 29, 209-227;

Jules Pretty (2004), *Social capital and connectedness: Issues and implications for agriculture, rural development and natural resource management in ACP countries*. CTA Working Document Number 8032,

http://www.google.com/search?q=cache:2U6_Xf7zBOgJ:www.cta.int/pubs/wd8032/WD8032.pdf+social+capital++linking&hl=en&client=firefox-a;

Robert D. Putnam (2001) „Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community” New York: Simon & Schuster Ltd;

Martin Raiser, Christian Haerpfer, Thomas Nowotny and Claire Wallace (2001) Social Capital in Transition: A First Look at the Evidence, London: European Bank of Reconstruction and Development, EBRD Working Paper 61;

David Riesman (1965), The Lonely Crowd: A Study of the Changing American Character. New York;

Robert Robertson (2003) „The Three Waves of Globalisation. A History of Developing a Global Consciousness” Nova Scotia/London and New York: Fernwood Publishing/Zed Books;

Richard Rose (1995), Russia as an Hour-Glass Society: A Constitution without Citizens, East European Constitutional Review, vol. 4, nr 3, 34-42;

Jo Anne Schneider (2004), The Role of Social Capital in Building Healthy Communities. Touchstone. [Original edition: 2000] <http://www.aecf.org/initiatives/mc/readingroom/documents/Social.Capital04.pdf>;

Soolise võrdõiguslikkuse monitooring (2005). Tallinna Ülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut ja EV Sotsiaalministeerium;

TLÜ Humanitaarinstituut (2005) “Kodanikeühiskonna institutsionaliseerimine Eestis: organiseerumise struktuur ja ressursid;”

Aire Trummal, Mikko Lagerspetz (2004) CIVICUS-e Kodanikeühiskonna Indeks;

Uurimusraport. http://www.oef.org.ee/_repository/Document/CIVICUSIndeksest.doc;

Immanuel Wallerstein (2004 a) „World-Systems Analysis. An Introduction” Durham and London: Duke University Press;

Immanuel Wallerstein (toim, 2004 b) „The Modern World System in the Longue Durée” Boulder, London: Paradigm Publishers;

Malcolm Waters (2001) “Globalization. Second Edition” London and New York: Routledge;

Michael Woolcock (1998), Social Capital and Economic Development: Towards a Green Associationalism. In Coenen, F., Huitema, D. and O'Toole, L.J. (eds). Participation and the Quality of Environmental Decision Making. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 27–45;

Robert Wuthnow, John H. Evans (2002), Religious involvement and status bridging social capital, Journal for the Scientific Study of Religion, 41(4), 669-684;

Dennis R. Young (2000): *Alternative Models of Government-Nonprofit Sector Relation: Theoretical and International Perspectives*. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly. Vol 29, no 1, March 2000. San Francisco.

2.4 Erinevused omavalitsuste juhtimispraktikas

Georg Sootla

Valitsemissuutlikkuse indikaatorid

Antud aruande osa koosneb kolmest osast: valitsemise institutsionaalne profiil ja stiil, ametnikkonna profiil ning valitsuse strateegiline suutlikkus. Antud osa kavandati kui taustuurimine eesmärgiga mõista suutlikkuse /teatud valdkondade ja aspektide/ seost valitsemise, ametnikkonna eripäraga ja strateegilise kavandamise suutlikkusega.

Antud uurimisvaldkonnas ilmneski kõige eredamalt kvantitatiivmetoodika piiratus, ehkki saadud tulemused ka üldise kvantitatiivanalüüsi raames on juba väga olulised OV arengu mõtestamiseks. Seda uurimistööd ei saa käsitleda kui küsitlust ja seetõttu ka kvantitatiivandmeid tuleb tõlgendada suures osas kui suundumusi ja tähelepanekuid.

2.4.1 Kohaliku omavalitsuse institutsionaalne profiil

Meie uurimistöö selle osa põhiline raamistik tuletati meie eelnevatest uurimisprojektidest* ja tulemused kinnitasid suurel määral eelnenud hüpoteese. Meie peamiseks eesmärgiks oli testida valla täitev ja esindusvõimu tasakaalustatust, sellest otsustamisstiili erisusi. Neid tulemeid saab suhestada suutlikkuse eripära teatud aspektidega, eriti kodanikuühiskonna suutlikkusega ning samuti majandusliku/füüsilise ning professionaalse suutlikkusega.

Institutsionaalset profiili uuriti järgmiste indikaatorite kompleksi kaudu:

- (a) Valimiskäitumine ja tulemused vallas. Sellest üks osa “Valimisaktiivsus piirkonniti” tehti valitud valdades vabatahtlikult ning selle osa tulemusi analüüsitakse valdkonna tudengist juhi lõputöös, mis kevadel jäi kahjuks lõpetamata.
- (b) Volikogu profiil (liikmeskonna spetsiifika, volikogu komisjonide roll, komisjonide ja volikogu otsustusstiil, väliste subjektide osalus istungitel)

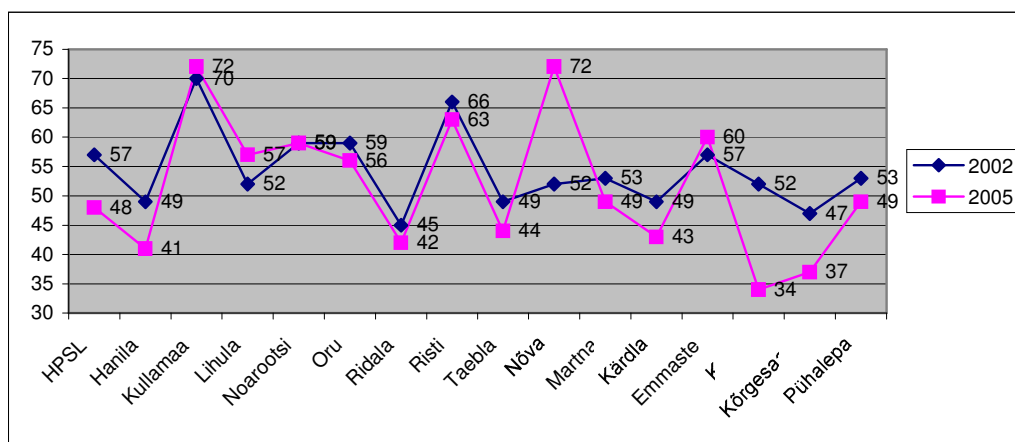
---

* G. Sootla, K. Grau Institutional Balance in Local Government: Council, Mayor and City Manager in Local Policy Making. – In: Faces of Local Democracy: Comparative Papers on Local Governance in Central and Eastern Europe. OSI/ LGI, 2004; G. Sootla, A. Toots, R. Ruutsoo Dilemmas of local democracy in Estonia. – In: Indicators of Local Democracy: Central Eastern European experience. CEU press, Budapest, 2006

- (c) Valla/linna valitsus, eeldasime avatud vs. suletud /ametnikest koosnevat/ valitsust kui ühte institutsionaalset muutujat
- (d) Kodanike ja võimud suhted, osalus valitsemises

2.4.1.1 Valimised ja esindatus

Valla valimisaktiivsus ei olnud reeglipärane institutsionaalsete erisuste sõltumatu muutuja.

Joonis 2.4-1 Valimiste aktiivsus valdade kaupa

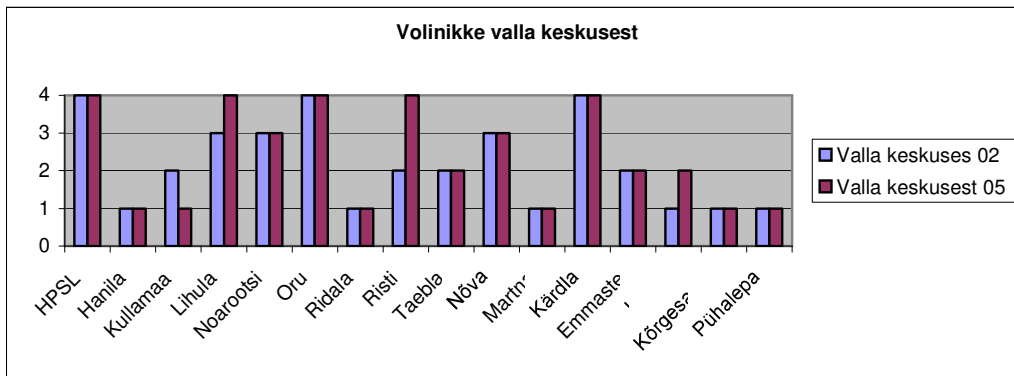
Ainus nõrk avastatud seos oli, et vallavanema pikem staaž või tugev tagasi valitud vallavanem langetab valimisaktiivsust. Valdades, kus on pikema staažiga vallavanemad (erandiks on Noarootsi) või kus kujunes tugev vallavanem (erandiks on Emmaste), on madal valimisaktiivsus. Näiteks Haapsalus, Käinas, Kõrgesaares langes aktiivsus tunduvalt, samuti on tuntav langus Hanilas, kus on pika staažiga tugev vallavanem. Samas ilmutavad väga kõrget valimisaktiivsust Kullamaa, Risti, Oru, kus valla liider on volikogus (Martna jääb siin erandiks).

Tabel 2.4-1 Vallavanema staaži ja tugevuse sõltuvus valimisaktiivsusest

Staaž pikk	Aktiivsus	Staaž lühike	Aktiivsus
Hanila (6)	41	Kullamaa (1)	72
Noarootsi (6)	59 (erand)	Oru (1)	56
Ridala (3)	42	Risti (1)	63
Taebbla 3	44	Nõva (2 o)	72
Käina 2 (T)	34		
Kärdla (2T)	43		
Emmaste 2 (T)	60 (erand)		

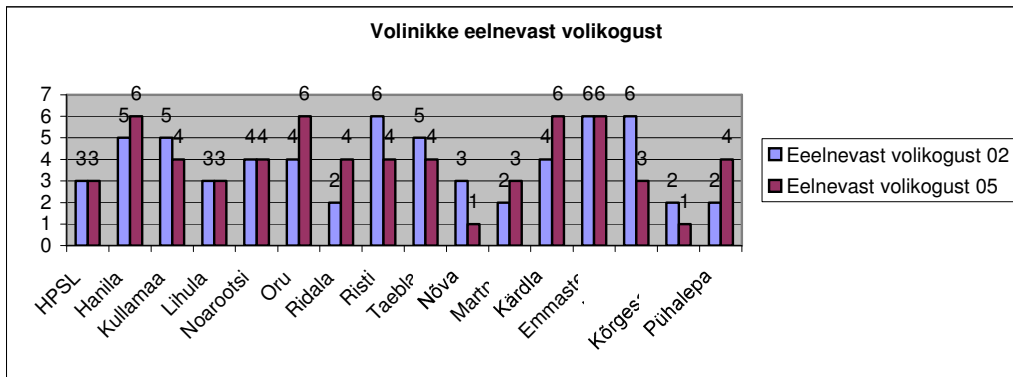
See tähendab: edukas valla juhtimine selge valla liidri kaudu vähendab kodanike taht valda uus valla võimumuster. Kusjuures see võib vähendada volikogu rolli otsustamise kuid samuti tema rolli sisendi tagamises.

Teine hüpotees oli, et eksisteerib teatud seos valla volinike geograafilise esindatuse ja valla volikogu institutsionaalse profiili vahel. Tulemus 1 tähendab, et neid on vähem kui 20% volikogu koosseisust ja tulemus 4 et neid on rohkem kui 61%. Väga hajutatud koosseisuga on Hanila, Kullamaa, Ridala, Martna, Käina, Kõrgesaare ja Pühalepa. Väga keskusekesksed on Noarootsi, Risti, Nõva, Oru. Siiski kajastavad need tulemused pigem valla geograafiat, eriti Oru puhul. 16 volikogu valimiskäitumise korrelatsioon oleks statistiliselt mitteväliliidne.

Joonis 2.4-2 Volinikke valla keskusest

Kolmas indikaator pidi näitama, kui oluliselt vahetus volikogu koosseis valimiste järel. Hüpoteesiks on, et need volikogud, kus vaheldumise aste on mõõdukas, on reeglina tugevamad, kui need, kus uustulnukaid on palju. Kuid neid seosed võivad olla hoopis teistsugused. Stabiilsema koosseisuga volikogudes on tavaliselt professionaalsem ja probleeme tähtsuse järjekorras selekteeriv on vähem konflikte, rohkem tööd. Noortes volikogudes võivad saadikud tekitada suuri debatte kuid väheolulistest küsimustest ja sellega tegelikult tugevdada valitsuse võimalusi endale meelepäraseid otsuseid läbi suruda.

Joonis 2.4-3 Volinikke eelnevast volikogust

Ülistabiilse koosseisuga (kahed valimised järjest on keskmiselt üle 60% on samad volinikud) volikogud on Hanilas, Orul, Emmastes, Kärdlas, kellest kolme esimesel on volikogudes ka väga suur enamus ja kus seetõttu võib eeldada volikogu/ valitsuse sümbioosi. Kõige enam vahelduvad volinikud (keskmiselt alla 40%) Kõrgesaares, Nõval, Martnas, mis on meie teistel skaaladel ka nõrgad vallad. Kõikumised eri volikogude lõikes on suured Käinas, Orul, Pühalepas ja Ridalas.

Kuna enamuses volikogudes vaheldus siiski üle 40% saadikutest ning eeldatavasti mõnedes volikogudes on vaheldumine tugevate parteide või liitude nimekirjades, siis võib valdade volikogude professionaalne suutlikkust hinnata piisavalt tugevaks enamuses meie poolt uuritud valdades. Kuid, on teised olulised tegurid, mis tingivad erisusi volikogude vahel.

2.4.1.2 Volikogu rollid

Meie põhihüpotees oli uurida valitsusekeskseid, volikogukeskseid ja tasakaalustatud võimukonfiguratsioone valdades. See osutus aga palju keerulisemaks kui algselt eeldasime. Siiski küsitluse põhilised parameetrid võimaldasid sellisele hüpoteesile kinnitust leida ning tüpiseerida antud regioonide võimukompleksid.

Selleks me võtsime kõigepealt järgmised parameetrid: erakondade/ valimisliitude tasakaalu, hääle osakaalu, mille saab vallavanem või mõni teine liider ning parteide/ liitude arvu valimistel ning volikogudes. Selle tulemusena joonistusid välja päris selgelt kaks valdade leeri, kuid siiski on märgatav vahetüüpide olemasolu.

Tabel 2.4-2 Pluramismi ja tasakaalu mõõtmine valdade võimuorganites

OV	Erak tasakaal (2005, 2002)	Erak domin	VL tasak	VL domin	Liider (% häältest)	Volik/valmi muster (2005/2002)
Haap	52/ 57				12/ 17	4; 4+2
Lihul	53/ ?				7 ^X /9	4+2; 4+0
Ridal	53/ 58				11/ 4	5+1, 4+0
Kärdl	53/53				13 ^{XX} /11	4+1/5+0
Taebla	62/ 70				8/ 14	3+1; 3+0
Nõva	56			100	22/22	3+1; 1+0
Risti			56/56		12 ^X /19	3+0; 2+0
Pühalepa			55/64		17/ 13	2+0; 2+0
Oru		100/82			13 ^{XX} / 20	2+1/ 2+0
Kullamaa		82/62			14 ^X /	3+1; 2+0
Noarootsi		67/67			17/21	2+2/2+0
Martna		89/67			14 ^X /15	2+1; 2+0
Hanila				82/93	21/20	2+0, 2+0
Emmaste				78/78	28 ^{XXX} /33	3+0; 2+0
Käina				69/54	18/ 18	2+1, 3+0
Kõrgessaare				66/89	28/29	3+0, 2+0

Tulemused on esitatud tabelis 2.4-3, kuid nende rühmade määratlemisel etendas olulist rolli ka hilisem kvalitatiivuuring. Ühel pooluselt on vallad – ja need on ennekõike suuremad vallad – kus on välja kujunenud (a) stabiilne parteiline tasakaal ja (b) poliitiliselt suhteliselt nõrk/ nõrgenev vallavanem ning (c) märgatav on parteide ja liitude paljusus. Need on Haapsalu, Lihula, Ridala, Kärdla, Taebla. Taebla suhteliselt vähem tasakaalustatud, tal on suurem kuid langev enamus ja vähem parteisid. Nende rühma valdadel on vallavanem/linnapea tihti kas väljastpoolt volikogu või/ ja väga nõrga toetusega liider.

Teine valdade rühm on vastandlike parameetritega. Valdu juhivad valimiste suveräänsed liidrid, volikogus on nende poolt juhitud valimisliitudel suur enamus ja volikogus ning kogu valitsemisprotsessis max. 3 tegijat, kellest ülejäänud on väga väikese toetusega. Need on Hanila, Emmaste, Käina, Kõrgessaare ja Noarootsi.

Sellest pildist langeb välja tugeva *parteilise toetusega* ja vallavanema tugeva poliitilise kapitaliga Noarootsi vald. Kuna valimisliitude ja erakondade vahe on väikestes valdades tinglik, siis seaksime tähtsama indikaatorina esile vallavanema liidrirolli.

^X Volikogu esimees

^{XX} Vallavanem väljastpoolt volikogu

^{XXX} – liider abivallavanem

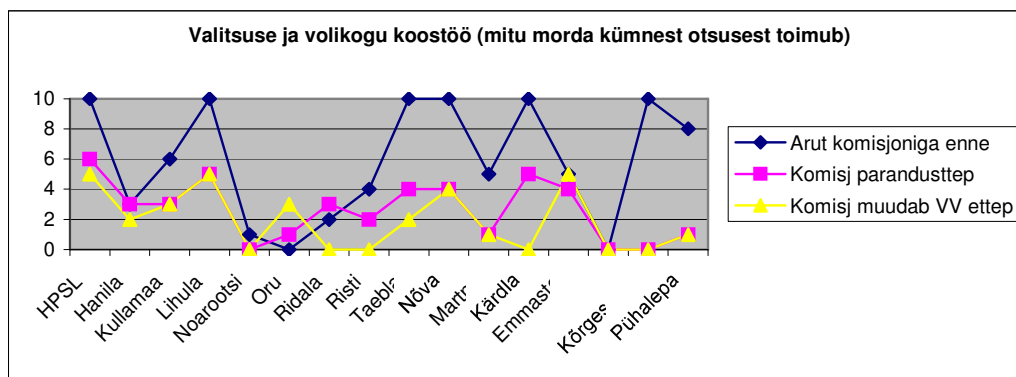
Kuid nende kõrval on kolmas rühm, kus parteid saavutasid eriti viimastel valimistel masendava enamuse, kuid nende liidrid, kelle toetus on keskmine, pole mitte vallavanemad vaid volikoguse esimehed. Vallas domineerib selgelt üks jõud, teised on pigem sümboolsed kaasamängijad. Võim on lahutatud isikute tasandil kuid mitte institutsionaalselt. Need on Oru, Kullamaa, Martna. Ma nimetaksin neid isegi teise rühma poliitiliselt “väsinud” valdadeks, sest suutlikkuse majandusnäitajate aspektis on tegemist nõrgima rühmaga.

Kolm valda ei mahu sellesse tüpoloogiasse. Pühalepa ja Risti vallas on selge valimisliitude tasakaal volikogus. Kvalitatiivsele uurimusele tuginedes on näha, et volikogu-valitsuse tasakaal on väga erineva iseloomuga. Ristil tugineb see pigem isikutele kui institutsionaalsele pluralismile. Seega Risti on pigem sarnane oma naabritele tingimuses kus endise vallavanema roll on muutunud. Pühalepas on aga lõhestatus pigem geograafiline ja lõhe poliitilises kogukonnas väga suur, mis tingib valmisesistiilide olulist muutust koalitsiooni muutusega. Nõva on ilmselt liikumas kolmandast rühmast esimesse kuid täna on veel vara ennustada sellises väikeses vallas pluralistliku mudeli tekkimist.

2.4.1.3 Otsustusprotsessi spetsiifika

Kvalitatiivuuring andis ka teisi olulisi kriteeriume, mis võimaldavad mõista valitsemise ja juhtimise erisusi. Meie andmestik andis veel olulisi kuid mitte universaalseid tõestusi nende rühmade olemasolust.

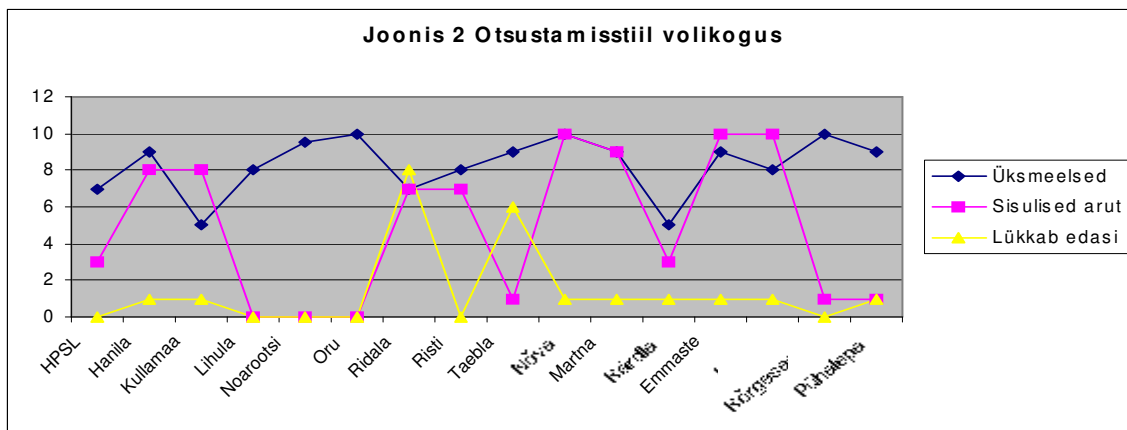
Esimese rühma valdade volikogude komisjonid on enam aktiivsed ja tasakaalustavad suhtlemises vallavalitsusega.

Joonis 2.4-4. Valitsuse ja volikogu koostöö

Joonisel 2.4-5 on näha, et nende valdade koostöö volikoguga on tihe ja konstruktiivne: Haapsalus, Lihulas, Taebas, Nõval, Kärddas, Kõrgesaares ja Pühalepas arutatakse valitsuse ettepanekuid arutatakse volikogu komisjoniga enne kui need esitatakse volikokku ametlikult, ilmselt ennekõike koalitsiooni tasandil. Erandiks on meie jaoks Ridala, ja ka vastupidises mõttes (aktiivne eeltöö volikogus) Kõrgesaare ja Pühalepa. Kuid nendes jäävad komisjonid pärast suhtlemist passiivseteks). Hanila, Kullamaa, Emmaste ja Martna on väitnud keskmise tihedustega koostööd, ent need on vallad, kus poliitiline aktiivsus on madal ja ilmselt seletab järgmine andmekogum sellise käitumise põhjuseid. Absoluutselt ei suhelda volikogudega Noarootsis ja Käinas, mis viitab vallavanema absoluutsele autoriteedile.

Samas ei pea tugeva täitevvõimuga valdades volikogud sugugi alati olema nn. ratifitseerimise paigad, ehkki Noarootsi, Oru, Kõrgesaare sellised vallad on. (Vt. Joonis 2.4-6) Tõsi, üksmeelselt langetavad otsuseid ennekõike need vallad, kus on täitevvõimul või ühel parteil on tugev võim (Hanila, Noarootsi, Oru, Emmaste, Käina, Kõrgessaare). Pühalepas ja Nõval kus võimukoalitsioon ja stiil muutusid, kajastab meie küsitlus pigem eelneva koosseisu kogemusi. Kuid samas ilmutavad enamus nende volikogudest sisulist aktiivsust valitsuste ettepanekute arutamisel.

Joonis 2.4-7. Otsustamisstiil volikogus

Kõrge volikogu aktiivsus otsuste arutamisel võib olla iseloomulik volikogudele, kus on mitu tasakaalustavat poolt (Ridala), kuid selline aktiivsus volikogu faasis, kus otsus peaks komisjonide ja valitses tasandil olema peen-häälestatud, näitab pigem, et tegemist võib olla assamblee tüüpi volikoguga. Need on volikogud kus saadik mõistab oma rolli kui individuaalsete probleemide sisendina kogukonnast ja sellega kujuneb volikogu üksikute keiside, isikute ja arvamuste elava arutelu areeniks, mille järel langetatakse üksmeelne otsus. Ilmselt on Hanila, Risti, Nõva, Emmaste, Käina sellist tüüpi volikogud.

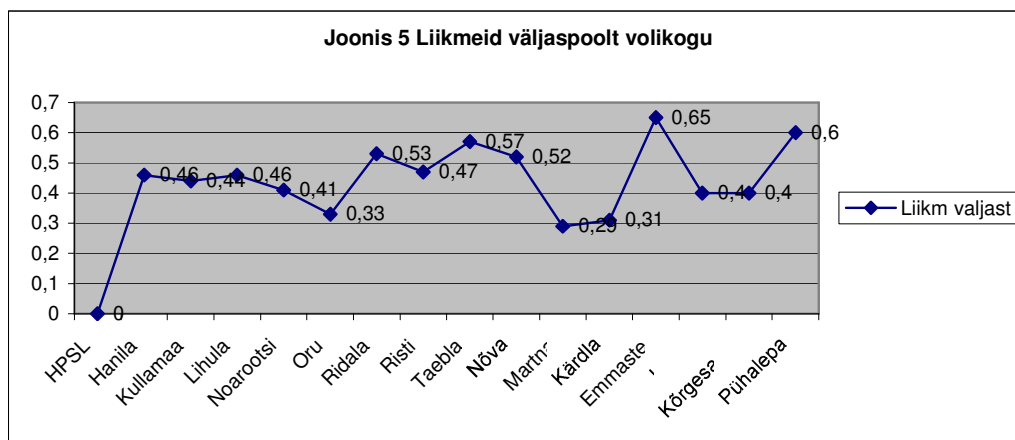
Mõningal määral täpsustab neid tulemusi ja tõlgendusi järgmine indikaatorite kompleks, kuid mitte niipalju kui alguses eeldati. Meie eeldasime eelmiste kogemuste põhjal, et volikogu ja valitsuse otsustamise profiili kujundavad kaks muutujate kompleksi. *Esiteks*, eeldasime et volikogu komisjonide avatus välistele aktivistidele ja eriti väliste organisatsioonide juhtidele suurendab volikogu autonoomiat ja sekkumist sisulisse otsustamisse. See hüpotees kinnitus täielikult korelatsioonianalüüsil.

Tabel 2.4-4 Otsustusprotsessi korrelatsioonisõltuvused

	Liikmed väljastpoolt volikogust	Juhte väljastpoolt volikogust	Fraktsioonide roll	Koalitsiooni lepe	Erakondi volikogus
Volikogu üksmeelseid otsuseid	-.432*	-.107	-.561*	-.503	-.611*
Volikogu lükkab valitsuse ettepaneku arutamise edasi	-.107	-.153	.683**	.536*	.297
Valitsuse arutas komisjonides enne	.686**	.451*	-.095	-.117	-.224
Komisjon muudab valitsuse ettepanekuid	.789**	.822**	-.179	.182	.222

** Statistiliselt tugev sõltuvus

Nagu näha tabelist mõjutavad erinevad muutujad volikogu otsustamisstiili. Fraktsioonid, parteid ja koalitsioonilepe teevad võistluse volikogus intensiivsemaks: nendega seondub vähem üksmeelseid otsuseid ja fraktsioonide ja koalitsioonileppe olemasolu tingib sagedasema otsuste arutamise edasilükkamise. Tähtsaim on aga see, et just liikmed väljastpoolt on peamine tegur volikogu-valitsuse otsustamise sisulisemaks muutmisel. Seejuures ei saa me öelda, et selline tasakaal tuleneb eredatest liidritest, kes võivad vastanduda või polemiseerida valitsusega vaid jutt on komisjoni kui institutsiooni tasakaalustavast mõjust.

Joonis 2.4-8 Liikmeid väljastpoolt volikogu

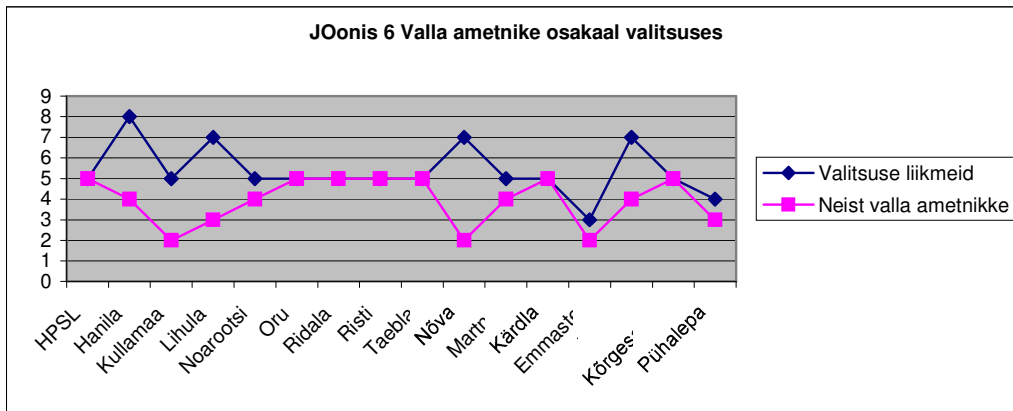

Üldised korrelatsioonid ei paista joonisel nii selgesti aga siiski vahed on piisavad. Linnades puudub vajadus kaasata väljastpoolt inimesi, sest komisjonid on piisavalt representatiivsed. Kuid kui jätta välja Haapsalu, Kärdla ja Lihula siis kinnitab antud tabel üldjoontes seda, et tasakaalus volikogude komisjonid on enam avatumad ja eeldusel et korrelatsioonid töötavad, on nad ka reeglina enam tasakaalustavamad valitsuse suhtes ja nagu nägime kannavad volikokku sisulisi diskussioone, mis pigem raskendab kui lihtsustab otsustamist strateegilises mõttes. S.t. need on volikogud, mis kontrollivad ja tasakaalustavad valitsust komisjonide kaudu ja tagavad selle kaudu efektiivsema sisendi kogukonnast kui vahetuid impulsse volikogusse sisendavad volinikud. Üldpilti ei mahu Emmaste kuid see on meie valimis ka teistes aspektides väga erandlik vald. (Näiteks, tööruutu suutlikkuse aspektis on see vald meie hinnangul teisel kohal.)

2.4.1.4 Valitsuse spetsiifika

Valitsuse volikogu rolli analüüs *teine keskne hüpotees*, et avatud valitsused, s.t. valitsused kus on suur osakaal välistel toimijatel on eelduseks või tagajärjeks sellele, et valitsuse volikogu tasakaal on stabiilne, ehkki see pole eelduseks, et ka vallavanem peaks tulema väljastpoolt volikogu. Kõigepealt, me ei suutnud leida tugevaid statistilisi seosed vallavanema staaži ja teiste käitumismuutujate vahel. Seda me seletaksime asjaoluga, et nii mõnedki endised pikema staažiga või/ja tugevad vallavanemad on ümber profileerinud ning osalevad valla elus teistes rollides, seega on muutunud eestvedajatest tasakaalustajateks, strateegideks.

Valdades, kus valitsus on osaliselt väljastpoolt tulevatest juhtidest, võib eeldada valitsuse suuremat rolli strateegia kujundamisel ja/või nõ tehniliste haldusülesannete delegeerimist ametnikkonnale ning vastupidi, ametnikest koosnev valitsus tegeleb enam haldusküsimustega.

Joonis 2.4-9 Valla ametnike osakaal valitsuses

Muidugi, väikestes valdades on strateegiliste otsustamiste ja valikute roll väiksem, kuid kindlasti on see tegur, mis vähendab valitsuse arendusorientatsiooni. Nii olid valimis täielikult ametnikukesksed Oru, Ridala, Risti, Taebla, Kärdla valitsused. Mõnes mõttes on näitaja ka see, et vallavanem samastab ennast ametnikkonnaga, mitte ei eelda et ta on poliitiline liider. Üllatav on just Haapsalu ja Kärdla ametnikukesksus. Kõige enam liikmeid väljastpoolt on Käina, Nõva, Lihula, Kullamaa ja Hanila valitsustes. Ilmselt vajab valitsuse profiil edasist kvalitatiivset uuringut. Üks on muidugi selge, et väikeste OV valitsuste puhul on vallavanema isikusus hästi tugev mõjur.

Kodanike ja võimude suhteid kavatseti uurida nii sidususe kui antud valdkonna uurimises. Siiski et olnud küsitluse vorm parim viis välja selgitada nende suhete loomust ning suur lootus jäi kvalitatiivse uurimisfaasile. Osalus ja kaasamine osutusid väga raskesti mõõdetavaks just seetõttu, et erinevates valdades tõlgendati seda väga erinevalt. Tegelikult polegi vahetu osalus valla valitsemises nii ehe indikaator, sest esiteks, osaluse (volikogude istungitel, ettepanekute tegemise jne.) on kantud äärmiselt erinevates motiividest. Teiseks, palju parem adekvaatsem indikaator on omaalgatuslik tegevus, selle organiseerumine (näiteks seltside külade arengukavad), vallavalitsuse suhtumine nendesse (eestvedaja, lubaja, jälgija) ja nende suutlikkus tegelikult üle võtta valla võimudelt ülesandid.

Keskne tendents, mis mõjutab oluliselt koostööd ja üldse valla edasise arenguperspektiive on see, et tugevad kohalikud organisatsioonid on muutumas palju autonoomsemaks, ennekõike rahastamise aspektist ja ennekõike seoses EL toetuste olemasoluga. Tundub, et siin on valdades erineva strateegia ja reaktsioon sellele kogukonna võimu sõltumatule allikale. Sellest üksikasjalikumalt järgmises osas, milles me kasutame kvalitatiivsetapil saadud andleid ja teadmisi.

Nende protsessid kaardistamine aja analüüs eeldab väga konkreetseid kvalitatiivuuringuid, nagu näitas ka ühe üliõpilastöö tulemuslikkus (õigemini tulemuste väga problemaatiline vaheturakendatavus).

2.4.1.5 Kokkuvõttev mudel ja selle implikatsioonid koostöö perspektiividele

Analüüsi – nii kvantitatiivse kui kvalitatiivse – tulemusena joonistus välja valla võimude organiseerumismustrite kontiinum, milles ühel pool me näeme **tasakaalustatud konfiguratsiooni**, kus volikogu etendab tähelepanuväärset rolli täitevvõimu kujunemisel ja tasakaalustamisel pluralismi mehhanismide (avatus, tasakaal, prioriteetide kontroll) kaudu ja nn. **leadership (eestvedaja) mudel**, kus võim on koondunud tugeva (legitiimse) vallavanema või erakonna (valimisliidu) ümber ja pluralistlik poliitiline kontroll ei oma olulist tähendust. Meie andmed võimaldavad veelgi detailsemat kontiinuumi piiritlemist.

Üks osa nn. liidrikeskseid valdu on suutnud selle konfiguratsiooni muuta suutlikkuse allikaks ning sisuliselt muuta valla valitsus väga tugevaks arengumootoriks. Need valdu – Emmaste, Noarootsi, Hanila – iseloomustab näiteks, tähelepanuväärne võime kaasata väljastpoolt lisaressursse, suhteliselt suured keskmised sissetulekud vaatamata nende asumisel ääremaal (Hanila on siin vastupidised näited ja see on talle ka ohumärk). Need on keskmisest (oluliselt) paremini juhitud vallad. Need on vallad kus nn. kodanikuühiskonna areng toimub plaanipäraselt ja eriti ei peeta tähtsaks nn. omaalgatusliku tegevuse laienemist valla organiseeriva/ hoolitseva tegevuse vähenemise arvelt. Kuigi kahes nendest on märkimisväärne summa eraldatud eelarvereele 08209 (Seltsitegevuse toetamine), lähevad need summad reeglina valla investeringuteks seltsimajadesse jne. mitte seltsitegevusele endale konkursside alusel nagu teistes valdades. Nende valdade puhul on märgatav koostöösoov kuid seda ennekõike regionaaltasandi riigiasutustega kuid mitte vähem ka valdade vahel. Meie käsutuses olev andmestik võimaldab öelda, et elanikud ei jaga alati valla juhtide optimismi toimetuleku ja perspektiivide suhtes, sest vald on keskendunud ennekõike terviku vajadustele ja võib jääda re-aktiivseks teatud sihtrühmadele, kellel võimudistantsi suurenemine võib veelgi suurendada passivust, samal ajal kui valde teised sihtrühmad demonstreerivad väga kõrged aktiivsust, s.h. suhtlemisel võimudega. Meie arvates keskendatud juhtimise mudel neutraliseerib meie arvates väikevaldade optimismi teenuste hindamisel. Seda mehhanismi on vaja väga põhjalikult uurida kvalitatiivanalüüsi (juhtumuuringu) toel lähitulevikus.

Nende valdade sisemine organisatsioon teeb nende jaoks eriti valulikuks ühinemised, mitte üksnes seetõttu, et nad kaks nendest on väljapaistvalt jõukal järjel, vaid seetõttu, et nende tegevused on keskendatud ühte punkti, mille elimineerimine ühendamise järel (iseegi osavalla staatuse säilitamisega) sisuliselt nullib suure osa eelnevatest jõupingutustest ja on otsese öelda valla elanikele kahjulikud. Ilmselt on need vallad tundlikud ka juhtfiguuride eemaldumise järel juhul kui nendes pole tekkinud (nagu Emmastes) selget võimueliiti. Kuid, kordan, selline mudel on seni olnud kõige ühemõttelisemalt seotud väikevaldade tugeva suutlikkusega.

Teine osa liidrikeskseid valdu areneb teises, detsentraliseeritud valdade suunas. Üks osa neist - ennekõike Käina – on sellise nn. koordineeriva valitsemise seadnud sihipäraseks eesmärgiks. (Nendes valdade rühma etendab erilist rolli geograafia, s.t. selgelt piiritletud ja eristatud külakogukondade olemasolu). Käinaga sarnaselt arenes ka Pühalepa, kus geograafilised erisused on muutumas dramaatiliseks ja kus mingil juhul ei tohiks rakendada nn. tugeva liidri kesket valla juhtimise konfiguratsiooni. (Andmed näitavad, et tänane vallavalitsus liigub just selles suunas.) Teine osa neist Kullamaa, Risti, Kõrgesaare on sellise strateegia teadlikult valinud oma sisemise suutlikkuse probleemide tõttu. Need vallad kannavad veel endas nn. keskendunud võimumudeli tunnuseid, kuid neis on nn. kodanikuühiskonna tasandi arenemine silmnähtav ehkki mitte pöördumatu elavnemise faktor. Kuigi Kõrgesaares on tööturu seis veelgi halvenenud, on minu visioonis just tugev liider see, kes seda strateegiat edendades detsentraliseeritud valla arengut. Kõige soodsamal positsioonil on siin minu arvates Risti, kuid võimutasakaalud soosivad selliseid lahendusi. Mis peamine, detsentraliseeritud võimukonfiguratsiooniga vallad on objektiivselt kõige enam valmis ühinemisteks ja seega koostöö arendamise seisukohast kõige enam võitvad juba täna.

Tundub, et Oru ja Martna -- vald pole veel võimorganisatsiooni seisukohast seda strateegiat käima saanud. Miks? Neid põhjust tasuks eraldi uurida, sest võimu tugev parteiline kontsantratsioon on selleks väga oluline takistus. Kuid sama ilmselt pole neil teist alternatiivi, sest ühinemine tähendaks neile sama tulemust nagu Emmastele ja Noarootsile.

Nn. tasakaalustatud võimukonfiguratsioonidega valdades on linnade kõrval Ridala väljapaistvalt enam detsentraliseeritud kui Lihula ja Taebla. Viimased kaks valda on nähtavasti veel teel tasakaalustatud pluralistliku mudeli suunas. Formaalselt (eelarvenäitajate järgi) ei soosi need vallad eriti detsentraliseerimise meetmeid, ehkki Taebla on geograafiliselt mitme keskusega vald. Võibolla on see tingitud tugevatest kultuuri ja haridusinstitutionidest nendes valdades, kuhu kogu aktiivsus koondub.

Imselt tuleb ka seda valdade rühma detailsemalt edasi uurida enne kui olulisi üldistusi teha saaks. Nõva vald on liikumas pluralistliku valitsemismudeli suunas, valla elu on detsentraliseeritud, isegi geograafiliselt eraldunud osadega. Suundumus detsentraliseerimisele võimaldab Nõval paremini väikevalla väljakutseid lahendada (Põhikooli muutmine 6 klassiliseks kooliks) ja see eeldab väga tihedat koostööd naabervaldadega. Võib juhtuda, et Padise (ja Tallinna tõmme) hoopis suunab Nõva antud piirkonna valdadest eemale?

Meie andmestik võimaldab täna teha üsna üldiseid järeldusi kuid valdade valitsemiskonfiguratsioonide tüpiseerimine on meie arvates ikkagi suur saam edasi, eriti reformide kavandamisel. Sügisel püüame me käivitada 4..5 spetsiifilist kvalitatiivuuringut, kus nendele andmetele tuginedes püütakse jõuda veelgi sügavamale valitsemissootlikkuse uurimisel, mis eeldatavasti võimaldab paremini siduda sootlikkuse see aspekt teiste aspektidega.

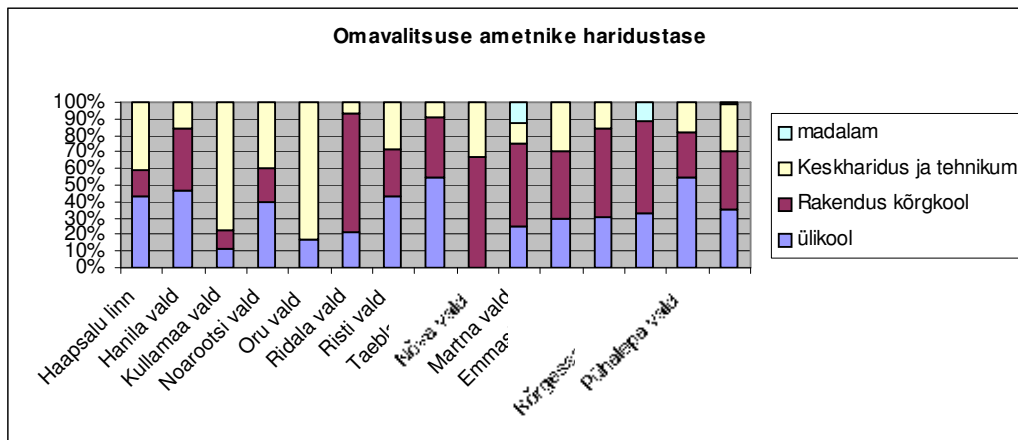
2.4.2 Ametnikkonna sootlikkus

Ametnikkonna sootlikkust analüüsimise kahes aspektist. Esiteks nende isikuandmete võrdluse teel ja teiseks, ülesannete jaotuse alusel valla ametnike vahel.

2.4.2.1 Valla ametnike sootlikkus

Valla ametnike sootlikkuse mõõtmine lihtandmete alusel on väga riskantne ettevõtmine. Seetõttu ei tahaks ühe andmestiku alusel teha liiga tugevaid järeldusi. Käsitlegem seda ennekõike kui statistilist teavet.

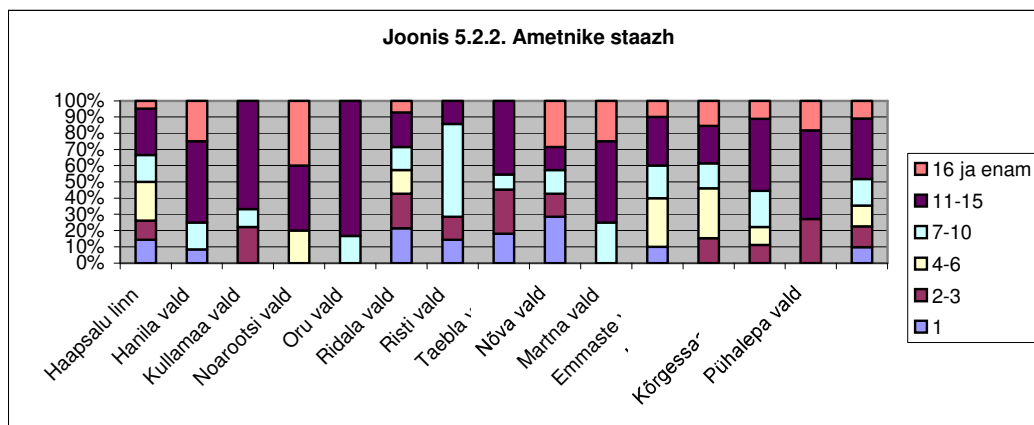
Kõige olulisim peaks olema ametnike haridustaust, mis on esitatud joonisel 2.4-10

Joonis 2.4-11. Omavalitsuse ametnike haridustase

Kõige tagasihoidlikuma haridustasustaga on Kullamaa ja Oru ametnikkond. Loomulikult ei pea kõik valla ametnikud omama ülikooliharidust, ent kesk-eriharidusest (ilmselt põllumajanduslikus) ei piisa valla asjatundlikust valitsemisest. Kui Kullamaal saab madalata haridustaset seletada osaliselt noore ametnikkonnaga, siis Orul on ka peaaegu kõige väiksem alla 40 aastaste ametnike osakaal.

Kõige enam kõrgharidusega ametnikke on Pühalepa ja Taebla vallas (natuke üle poole). Üllatav on, et Haapsalu linnas on suuruselt kolmas keskeri ja madalama haridusega ametnike kontingent, kuid nagu me näeme on Haapsalus ka ametnikkond üks nooremaid. Samuti korreleerub Haapsalus positiivselt ametnike hariduse ja vanus, s.t. madalama haridusega on nooremad.

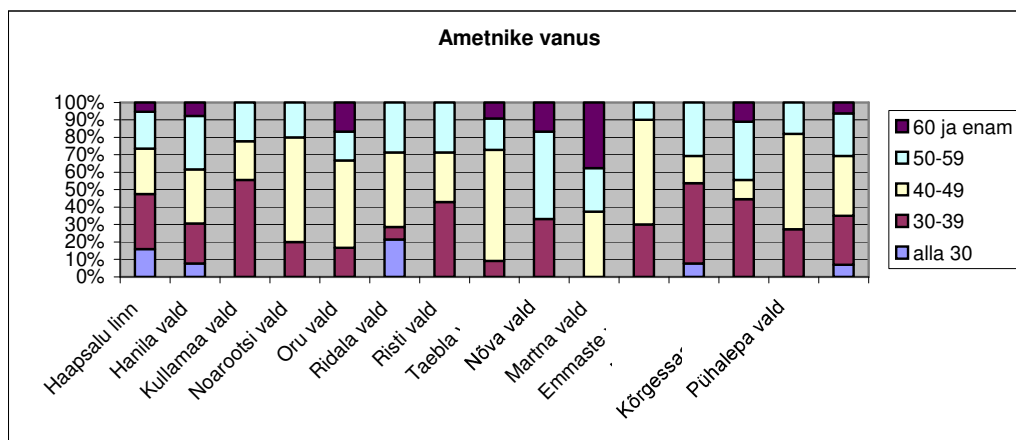

Joonis 2.4-12. Ametnike staazh

Kõige enam vähekoogenud ametnikke (staazh kuni 3 aastat) on Ridala (43%), Taebla 45% ja Nõva 43% vallas, kuid Ridalal on ametnikud suhteliselt noored. Uustulnukad teatud määral tasakaalustatud koogenud valla ametnikega, kuid tuleb arvestada seda, et -

eriti väikeste valdade puhul – on ametnikud oma valdkonnas väga autonoomsed sisulised otsustajad ja tasakaalustamine on pigem psühholoogiline. Teisalt on näitab väiksema staazhiga ametnike vähesus või puudumine, et valla ametnikkond ei ole saanud värsket verd. Kõige enam staazhikamad (üle 11 aastase staazhiga) on Noarootsis (80%), kus on ka kõige suurem väga vanade olijate osakaal, Oru (83%) Martnas (75%), Pühalepa (73%) ja Kullamaa vallas. Keskmine staazh on kõrge Noarootsis (15 aastat), Martnas 14,4 aastat ja Hanilas (14,6 aastat). Ülejäänud valdades on keskmine 7..10 aasta intervallis, mis näitab staazhide üldist tasakaalustatust. Ametnike staazh on positiivne muutuja siis kui see on seotud vanusega (pole eakaid väikese staazhiga ametnikke ja on noorepoolseid suure staazhiga ametnikke)) ning haridusega.

Kõige enam on uute ja vanade olijate proportsioon tasakaalus Haapsalu, Ridala, Risti, Nõva ja Emmaste valdade ametnikkonnas. Kuid seoste analüüs vallati korrelatsiooni abil on statistiliselt ebausaldusväärne, kuna ametnike arv on ca. 10 ja sellest korrelatsiooni võtta pole teaduslikult korrektne.

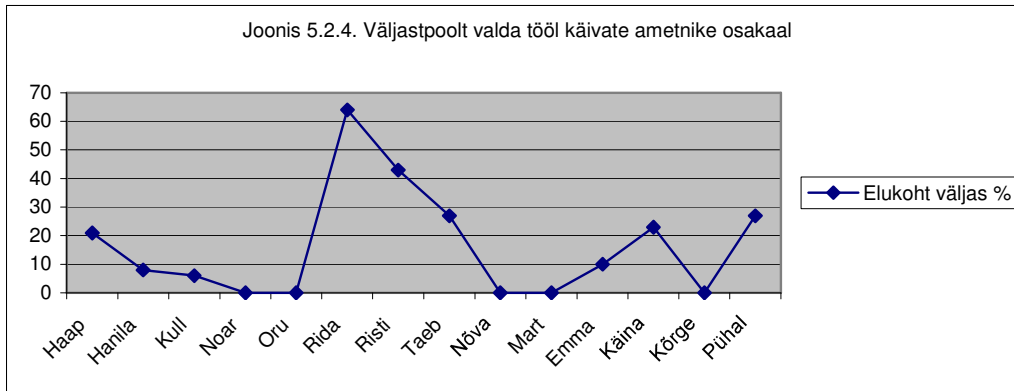

Joonis 2.4-13. Ametnike vanus

Valdades on samuti väga varieeruv ametnike vanuseline struktuur. Kõige vanemad on Martna, Nõva, Kõrgessaare ja Hanila vallad, kus on üle 40% üle 50 aastaseid ametnikke. Eriti murelik peaks järelkasvu osas olema Martna vald, kus pole ühtegi alla 40 aastast ametnikku. Kõige enam alla 40 aastaseid ametnikke on Kullamaal, Käina ja Kõrgessaare vallas ja Haapsalu linnas.

Veel üks tegur, mis võiks iseloomustada ametnikkonna suutlikkust on valdade võime kaasata valda eeldatavasti parimaid/ noori spetsialiste. Tegelikult ei saa me seda indikaatorit vaid niiviisi tõlgendada. Väljastpoolt valda tööl käijatest on natuke üle

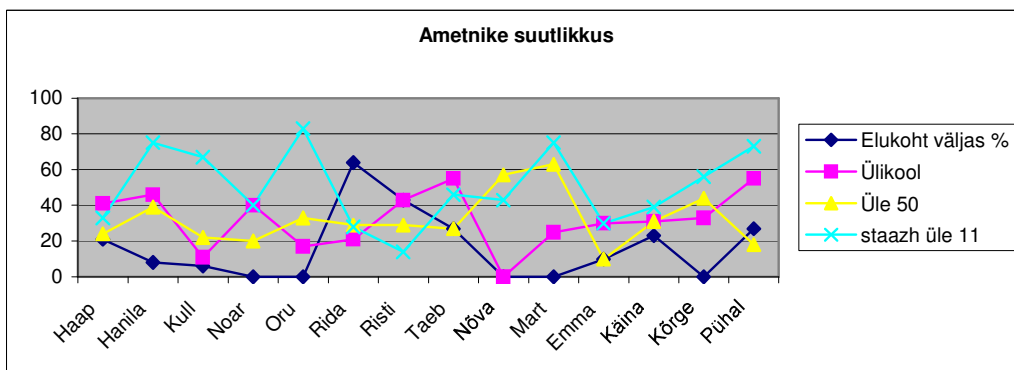
50% (17 – 33st) ülikooliharidusega ja 7 isegi kesk või keskeri haridusega. Kullamaal on väljastpoolt käijatest 4 ametnikku e. üle 50 % selliseid. Ridalas on 8st väljastpoolt käijatest 7 rakenduskõrgharidusega. Vaid Pühalepa ja Haapsalu “toob sisse” suuremal hulgal kõrgharidusega ametnikke.

Joonis 2.4-14. Väljastpoolt valda tööl käivate ametnike osakaal

Samamoodi pole ametnike mobiilsus seotud noorusega. 33st väljast käijast on 21 nooremad kui 40 aastat. Mõned vallad “ekspordivad” vaid vanemaid ametnikke (Martna, Taeb), Haapsalu ja Käina on kutsunud nooremaid tegijaid. Lisaks, kui Haapsalus, Ridalas, ja Pühalepas on ametnike töölekaik väljastpoolt valda seletatav nende lähedusega linnadele, siis Risti, Taeb ja Käina puhul on tegemist tõeliselt avatuma personalipoliitikaga.

Püüaksime nüüd kokku võtta need andmed ja seosed. Antud joonisel on graafiliselt püütud kujutada meid huvitavaid seoseid.

Joonis 2.4-15. Ametnike suutlikkus

Tasakaalus on personalipoliitika antud joonisel Ristil, Pühalepal, Emmastes, Käinas, Taeb, Ristil, Hanilas ja Haapsalus. Mõõnduseks oleks Hanila ametnikkonna liiga

pikk staazh/ vanus, kuid seda tasakaalustab haridustase. Pühalepas on ka kõrge keskmine staazh ka palju noorepoolseid ametnikke. Samuti torkab silma Risti väga väike staazhikate ametnike osakaal. Kõige suuremad probleemid on Martnas, Orul, Kullamaal ja eriti Nõval, kus on väga palju vanemas eas ametnikke ja neist vähe on ülikooliharidusega ja neil on keskmine staazh. Oru ametnikel on pikk staazh, kuid madal haridustase. Kullamaal on ametnikkond nooremapoolne kuid suhteliselt madala haridusega ja kõrge staazhiga ametnikud.

Niisiis, personali koosseis kajastab väga hästi meie metoodika osas toodud tööturu elastsuse indeksit, eriti selle tagumist otsa. Erandiks on siin Hanila, kelle personal on kindlasti keskmisest võimekam ja Kõrgesaare, mille ametnikkond on küll keskmisest vanem kuid keskmise haridustasemega. Kahjuks pole siin veel leitud vettpidavat indeksit, sest mõõta tuleks tasakaalustatust ja suhteid (näiteks, kas vanus ja haridus on võrdelises või pöördvõrdelises suhtes). Ei staazh ega vanus ei saa iseendast olla üheselt negatiivsed muutujad. Selleks tuleks andmestik ümber kodeerida ja teha põhjalikum analüüs, mida väikeprojekti raamid ei võimalda.

2.4.2.2 Ülesannete jaotus vallas

Selles valdkonnas on saadud piltlik ülevaade, mis on antud lisatabelites 1 ja 2 (failid “tabel ametnikud1 ja 2”).

Tabel 2.4-5 Ametnike profiil ülesannete täitmisel

Põhivaldkond	Põhiülesanne	Tähtsuselt 2 ülesanne	Tähtsuselt 3 ülesanne	Pole üldse
Pole				
Haridus	7	2	0	3
Finantsid	14	1	0	0
Valla majandus	8	0	1	4
Ettevõtlus ja turism	2	2	3	3
Kultuur	3	1	5	4
Sotsiaaltöö	15	0	0	0
Noorsootöö ja sport	3	1	4	3
Avalikkussuhted	4	1	2	3
Maa ja ehitus	15	0	0	0
Keskond	7	1	4	3
Õigus	3	1	1	8
Lastekaitse	1	0	1	
Muinsuskaitse	1			
Sekret	5			
Planeerimine	1	3	2	5
IT	2			
Arhiiv	2			
Registrid	2		2	

Tabel 2.4-6 Ülesannete jaotus valdades

On ametniku põhülesanne	HPS	HAN	KUL	LIH	NOA	ORU	RID	RIST	TAEB	NÕVA	MART	EMM	KÄIN	KÕRG	PÜHAI
Finantsid	8	2	2	3		1	2	2	2	1	2	2	4	2	2
Sotsiaaltöö	5	2	1	3	1	1	2	1	2	1	1	2	2	1	1
Maa ja ehitus	6	2	1	1	1	3	1	1	1	1	1	1	1	2	1
Haridus	4	xx	x	x	1		1		1			1	1		1
Valla majandus		1		1	1			1	1		1	1			1
Keskkonnakaitse	3	1	1	1						1		1	x		1
Sekretär-asjaajaja	1	1					1			2	2				
Avalikkussuhted	1		1										2		1
Ettevõtlus ja turism				1			1								
Kultuur								1	1			1			
Noorsootöö ja sport				1		1	1								
Ülesanne pole ühegi ametniku kohustus või on 4..6 lisakohustus	HPS	HAN	KUL	LIH	NOA	ORU	RID	RIST	TAEB	NÕVA	MART	EMM	KÄIN	KÕRG	PÜHAI
Haridus						t		0		0	0			ö	
Valla majandus	0		z			0	t			0				0	
Ettevõtlus ja turism	0	z			0			0			0		t		z
Kultuur			0			0	0						0		0
Noorsootöö	0	t	0		z			0		z				z	
Avalikkussuhted		o					z		0	z	0	0		z	
Keskkonnakaitse						0			0		0				
Õigus		z				0	0		z	0	0	0	0	0	0

2- on kaks ametnikku kellele on see põhülesanne

x – on ametniku esimene lisaülesanne

z,t,ö – 3..6 lisakohustus

On kolm ülesannete rühma, kus kõikidel valdadel on ametnik, kelle põhiülesanne see on: finantsid, sotsiaaltöö ja maa ja ehitus. Finantside puhul on Noarootsil ametnik märkimata, kuid see on kas vallavanem ise, keda ametnike hulka ei arvatud või/ja on see vallas välja kontraktitud. Mõnel juhul on põhiülesandega kaks ja enam ametnikku.

Kaks märkust. Esiteks, valdade kõige arvukam ametnikkond on mitte finantsspetsialistid vaid raamatupidajad, kuna enamuses valdades on raamatupidamine tsentraliseeritud. Jääb mulje, et osas valdades sellega kogu finantspoolt piirnebki. Staažikad raamatupidajad on aga tihti konservatiivse juhtimise allikad juhul kui nende kätte koondub osa otsustusvõimust. Majanduse vallas (Valla majandus, Ettevõtlus) pole ühtegi põhiülesandega ametnikku Kullamaal, Orul, Nõval, Käinas ja Kõrgesaares. Ilmselt eeldatakse, et see on väikese valla vallavanema põhiline ülesanne. Ilmne on, et tööturu ja majandusanalüüs ja sellealane arendustegevus peaksid olema valdade ühistegevuse üks areene ja seda LAK, Tuuru tüüpi asutuste kaudu.

Teiseks, sotsiaaltöö moodustab olulist osa valla ametnikkonnast. Sotsiaaltöö on kõige paremini delegeeritav ülesanne kogukonna, küla tasandile, mistõttu sotsiaaltöötajate tasandil võikski näha ühte spetsialiseerumise ja koostöö perspektiivi.

Hariduse valdkonnas on põhiülesandega ametnikud vaid 6-s vallas, lisaks on Hanilas kaks ametnikku, kellel on see tähtsusele teine kohustus. Haridusametnik on reeglina nendes valdades, kus on gümnaasiumid (Haapsalu, Taebala, Käina, Noarootsi) või on mitu kooli (Pühalepa, Ridala). Emmaste on siin erand. Mõistetav on ka see et Hanilas on kaks ametnikku, kes koolidega (3) tegelevad. Kuid üllatava on see, et Kullamaal ja Lihulas, kus on gümnaasiumid, on haridus ametniku lisaülesanne. Hariduse vallas pole aga ühtegi ametnikku järgmistes valdades: Risti, Nõva, Martna, ja Kõrgesaare. Orul ühildab hariduse noorsootöö ametnik (sisuliselt siiski spordispets) ja Ristil kultuuriametnik. V.a. Risti on kõikides nendes valdades koolide juhtimisega olnud või on probleemid.

Hariduse juhtimine on üks omavalitsuse suutlikkuse tõsiseid probleeme uues situatsioonis, kus koolid muutuvad väikesteks, õpetajaid ja juhte napib ning internet ja autotransport muudavad kvalitatiivselt kommunikatsioone. Teiseks, on kolme valdkonna – haridus, kultuur, noorsootöö – spetsiifika lähedane professionaalsest aspektist ja samas nad sisaldavad erinevaid funktsioone, mis nõuavad kõrget professionaalsust ja pühendumist. Ka siin on (kultuuri, noorsootöö) delegeerimise olulised võimalused. Meie arvates on

selles valdkonnas vaja arendada intensiivselt koostööd spetsialistide spetsialiseerumise ja nende piirkondliku rakendamise teel esiteks, ja delegerimise ning teiseks võrgustike arendamise teel.

Üllatav oli meie jaoks keskkonna spetsialistide laialdane kasutamine. Põhiülesandena oli neid valdades enam kui haridustöötajaid (7) ja esimese või teise ülesandena paljudes valdades. Vaid kolmes vallas polnud ühtegi ametnikku, kes keskkonna küsimustega ei tegeleks, nende hulgas Orul (kus on suured kaitsealad), Taebblas (mis on suur vald) ning Martnas, kus see on ilmselt suutlikkuse probleem. Oru võiks – ütleksin isegi peaks – tegema siin koostööd mitte ainult Nõva vallaga kus selline spetsialist on olemas, vaid ka RMKga nii nagu see toimub Nõva. Oru vallas aga ei saa kolm partnerit kokku selle valdkonna arendamisel.

Pöördume nüüd nendesse olulistesse valdkondadesse, kus veel vald ei pea vajalikuks anda ülesandeid ühelegi ametnikule, isegi 6-järgulise ülesandena. Noorsootööd ega kultuuri pole põhiülesandena Hanilas, Kullamaal, Noarootsis (!), Nõval (D), Martnas, Käinas (D), Kõrgesaares ja Pühalepas (D). Kuid külm faktoloogia üksi neid valdkondi tõlgendada ei võimalda. Nõval, Käinas ja Pühalepas on meil tegemist oluliselt detsentraliseeritud juhtimisega (D) ja need ülesanded on delegeritud kogukonnale, koolidele (noortekeskused Pühalepas) või klubidele (Nõva sport). Noarootsis on kultuuri vallas olulisi saavutusi (muinsuste restaureerimine jne.), Kullamaal on hoogu saamas külaliikumine, ehkki vallakeskse juhtimise alatooniga. Valla rolli seletamine elu arendamisel nendes aspektides eeldaks, et tuleb edasi minna kvalitatiivanalüüsiga.

Järgmine ülesanne on planeerimine, kus vaid ühel vallal on põhiülesandega ametnik. Planeerimist ei ole ühegi ametniku ülesanne Orul, Martnas, Käinas ja Kõrgesaares ning see on väga viimasejärguline ülesanne Kullamaal, Nõval. Seda ülesannet ilmselt ühildatakse ehituse ja maaga, kuid täna, pärast maareformi lõppu, peaks olema nende prioriteetsuse/ ühildamise vahekord vastupidine.

Ja viimane, suhtekorralduse ülesanne on hästi tugevalt teadvustunud Haapsalus, Kullamaal, Käinas ja Pühalepas. Seda ülesannet pole peetud tähelepanuväärseks aga Hanilas, Taebblas, Martnas, Emmastes. See on jällegi ülesanne, mille tegelikku tähtsust, ulatust ja mõju saab hinnata vaid kvalitatiivsete lisa uuringute kaudu, sest meie kogemus näitas, et seda ülesannet tõlgendatakse väga erinevalt.

Lõpetuseks. Valdade ametnikkonna analüüs üksi oleks magistri kui mitte doktoritöö teema. Meie andmestik võimaldaks ümberkodeerimise tulemusena minna veelgi detailidesse. Kuid nagu öeldud, ilma kvalitatiivse pooleta on neid raske lõplike järeldusteni viia. Ametnikkonna poole pealt on aga selge, et Martna, Oru, Nõva ja mõnes aspektis ka Kullamaa ja Kõrgesaare vallad peavad tegema tõsisemaid pingutusi, et jõuda suutlikule tasandile, mille olemasolus praegu võib siiski kahelda.

2.5 Omavalitsuse eelarve ja suutlikkus indikaatorid

Olev Raju

Anneli Kommer

2.5.1 Tulude analüüs

Majandusanalüüsis on majandussubjektide tegevuse tulemuslikkuse tõstmise teede ja vahendite näol alati otsitud konkurentsivõime suurendamise võimalusi. Käesolev projekti alaeesmärgiks püstitatud finantssuutlikkuse hindamine tähendabki oma sisult omavalitsusüksuste konkurentsivõime hindamist.

Oma esialgses tähenduses tuleneb mõiste konkurents ladinakeelsest sõnast *competere*, mis tähistab millegi üheskoos otsimist, parima lahendi leidmist. Kuna konkurentsikäigus mõõdetakse konkurentide edukust, avalduvad siin paratamatult majandussubjektide vastuolulised huvid. Üldiselt võibki konkurentsivõimet käsitleda kui oskust võimalikult edukalt teiste subjektidega koos eksisteerida, hoolimata huvide vastuolust.

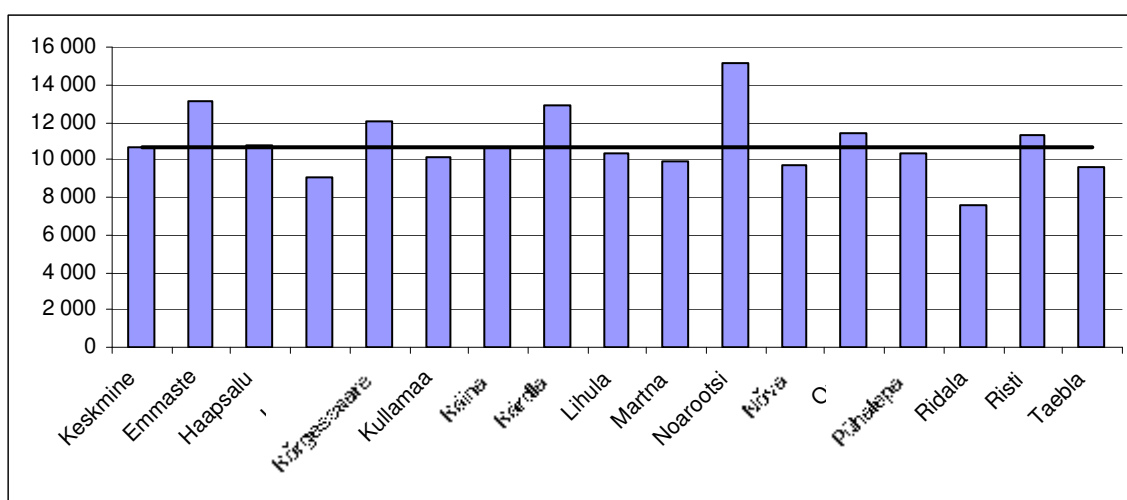
Riigi majandusliku konkurentsivõime kõige üldisem tase (nn teenimisvõime) seostub riigi sisemajanduse koguproduktiga. Täpsemalt SKP tasemega ühe inimese kohta ja SKP dünaamikaga. Samuti saab konkurentsivõimet käsitleda kui riigi võimet realiseerida sotsiaalseid ja poliitilisi eesmärke. Teenimisvõime kasv elaniku kohta võimaldab vähendada tajutavat puudusetunnet ning suurendab seega materiaalsel vabadust ja turvalisust.

Omavalitsuse tasemel on vastavate andmete puudumise tõttu küllalt raske hinnata SKP-d omavalitsusüksuse territooriumil, seetõttu on käesolevas analüüsis teenimisvõime hindamiseks vaatluse võetud omavalitsuse tulude üldmaht ja selle dünaamika ning tulude maht ühe valla elaniku kohta, mis annab väga hea ettekujutuse omavalitsuse võimest realiseerida püstitatud sotsiaalseid ja poliitilisi eesmärke. Lisaks on võrreldud omavalitsuse tulude kasvu tempot riigi SKP kasvu tempodega.

Uurimise objektiks olid 16 omavalitsuse eelarved. (Vormsi ei esitanud andmeid). Põhianalüüs tehti 2005 aasta eelarvete alusel, kuid vajadusel võrreldi neid tulemusi ka 2003-2005 aastate dünaamikaga. Seda viimast kahel juhul – siis kui dünaamikas oli

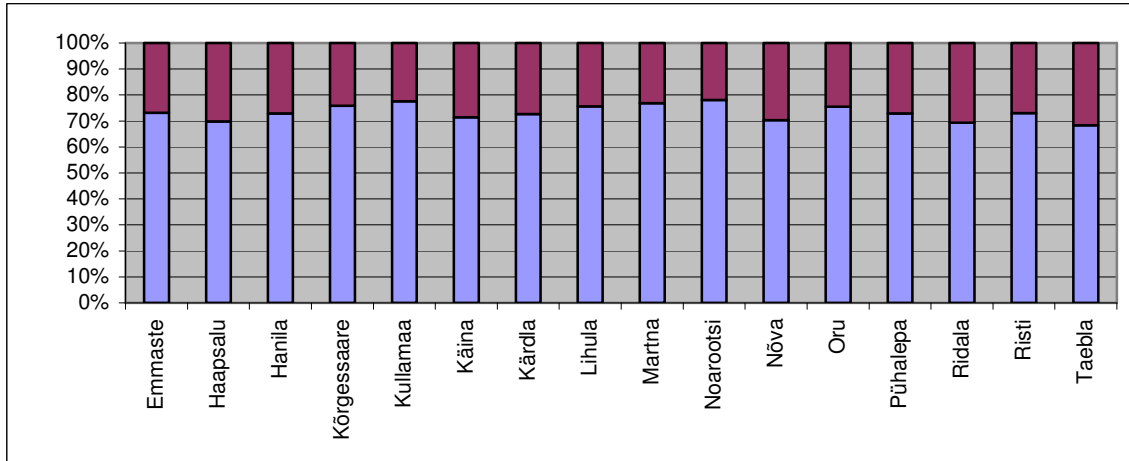
mingeid olulisi, vabariigi keskmisest erinevaid, liikumisi ja siis, kui 2005 oli mingis omavalitsuses mõne tulu- või kulugrupi osas erandlik. Nende 16 omavalitsuse eelarve tulude analüüs võimaldas teha järgmised järeldused:

1. Elanike arv vaadeldud valdades kõikus Nõva 474st elanikust Ridala 3278ni ja Haapsalu linna puhul 12100 elanikuni. Seega on kogumis esindatud kõik Eesti omavalitsuste grupid peale suurte linnade.
2. Tulude maht elaniku kohta kõikus Ridala 7558 kroonist Noarootsi 15115 kroonini, so täpselt 2 korda. (Joonis 2.5-1)

Joonis 2.5-2. Tulude laekumine ühe elaniku kohta kroonides elaniku kohta. Vaadeldud valdade keskmine 10693 krooni elaniku kohta.

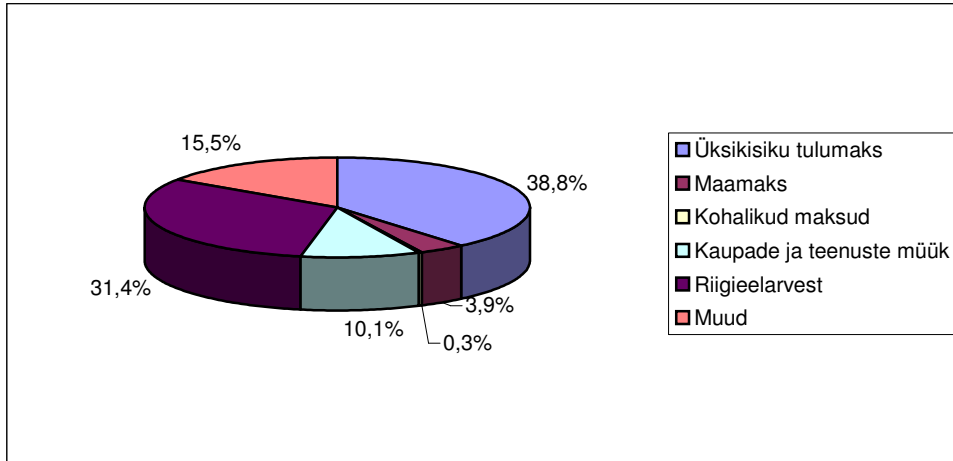
3. Olulisima tuluallika, so isiku tulumaksu, osakaal oli väikseim Noarootsi vallas – 28,1 % ja suurim Ridala vallas 44,2 %. (joonis 2.5-3). Korrelatsioon omavalitsuse kogutulu ja isiku tulumaksu vahel sisuliselt puudub. See näitab veelkord, et praegune omavalitsuste rahastamise süsteem ei stimuleeri majanduslikku aktiivsust ja omavalitsuste rahaline olukord sõltub paljuski suhetest riigi ja mitmesuguste fondidega.

Joonis 2.5-4. Üksikisiku tulumaksu osakaal tuludest (tulud = 100 %)

4. Kohalike maksude osakaal omavalitsuste eelarvetes on tähtsusetu, moodustades 0 – 1,04 %. Suurim oli see Haapsalu linnas, mis veelkord kinnitab kirjanduses korduvalt toodud teesi, et linnade võimalused selles valdkonnas on paremad kui valdadel.
5. Maamaksu osakaal tuludes on väike, jäädes 1,5 – 5 % vahele. Vaid kahes vaadeldavas omavalitsuses (Kõrgessaare ja Noarootsi) on see suurem, sest nendes omavalitsustes on ka kõrgem (osade) maade väärtus ja neis on suhteliselt palju riigile kuuluvaid maid, millede eest maksu tasub riik. Seega on olukord vaadeldud omavalitsustes analoogiline riigi keskmisega.
6. Tasandusfondi idee oli tagada ebapiisava tulubaasiga omavalitsustele täiendavaid tulusid. Kuid analüüs ei näita isiku tulumaksu osakaalu ja tasandusfondist saadud summade osakaalu vahel selget pöördvõrdelist seost. 2002. aastal tasandusfondi valemisse sisse toodud elanikkonna vanuselisuse ja teede pikkuse koefitsiendid on muutnud olukorra selliseks, et tasandusfond jaotub pigem kulu – kui tulupõhiselt. See annab eelise suuremat kulubaasi näidata suutvatele omavalitsustele.
7. Tulu teenuste ja varade müügist on küllaltki stabiilne, olles teistest mõnevõrra suurem Orul ja Ristil vastavalt 22,7% ja 19,2%, (osutavad teistele hooldekodu teenust) ja ka Haapsalu linnal 14,5%, mis osutab teenuseid ka teiste omavalitsuste elanikele.

Joonis 2.5-5. Valdade eelarve struktuur

8. Omavalitsuste laenamismõimalustel on ees limiit. Paljude omavalitsustel pole aga 2005 aasta seisuga kas üldse laenukoormust või on see väike. Samal ajal on aga Haapsalu ja Kärdla linna, samuti Käina ja Pühalepa valla laenukoormus mainimisväärne.

Järeldused:

Omavalitsuste jätkusuutlikkuseks ülimalt oluline rahaline kate nendele pandud funktsioonide täitmiseks sõltub oluliselt lisafinantseerimisest riigieelarvest ja raha taotlemisest fondidest. Stabiilset ja oma tegevusest tulenevat omavalitsuse funktsioonide rahalist katet selline süsteem ei taga.

Tasandusfondi jaotamise valemi muutmine 2002.aastal on tekitanud olukorra, et sellest saavad küll mõnevõrra rohkem raha väiksema tulude baasiga omavalitsused (Ridala, Kullamaa, Lihula), kuid mitte kõik (näiteks Hanila). Elanikkonna vanuselise struktuuri ja teedevõrgu näitajate sissetoomine on siinkohal asendanud tulupõhisuse printsiibi suures osas kulupõhisusega.

Erinevused tulude suurused per capita on niipalju erinevad, et see tekitab teatud raskusi võimalikul omavalitsuste liitmisel. Ka on erinevad laenukoormused, mis omakorda raskendab osade omavalitsuste võimalikku liitumist.

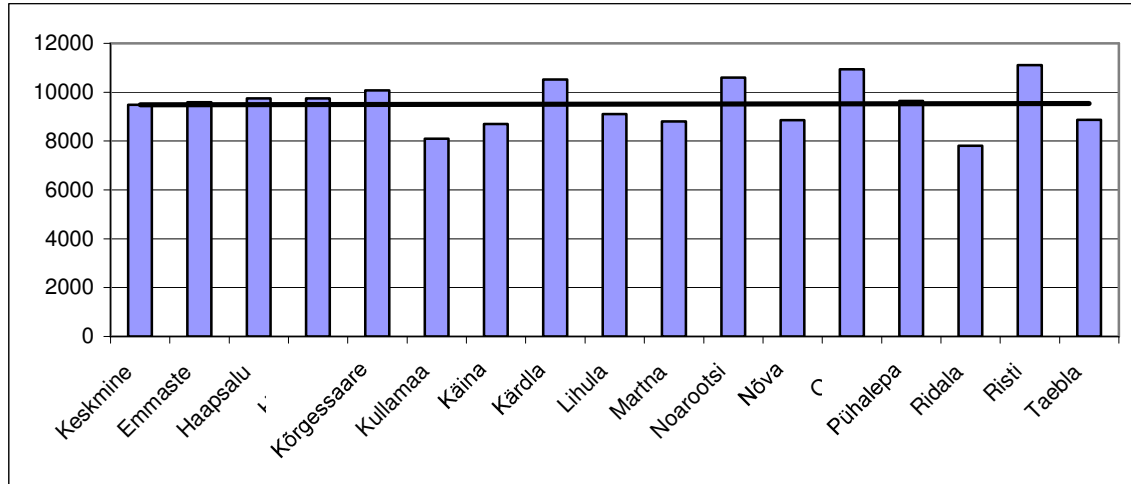
2.5.2 Kulude analüüs

Eelarve tuludest vähem olulisem pole kulude analüüs. Eelarve tulud-kulud on lähtuvalt Eesti seadustest veidi pikemal perioodil möödapääsmatult tasakaalus. Seega kulude üldsummad ja kogu kulu ühe elaniku kohta on väga tugevas korrelatsioonis tulude üldmahu ja tuludega elaniku kohta. Seetõttu on siinkohal peatähelepanu pööratud kulude struktuuri analüüsile.

Tabelis toodud kulude üldsumma ja kulu elaniku kohta võimaldavad küll teha järeldusi tulude-kulude üldtaseme kohta antud omavalitsuses, kuid kulude struktuuri väljatoomiseks ja võrdlemiseks on need andmed vähe sobivad. Eesti kaasaja tingimustes piisab ühest – kahest täiendavast suuremast lisafinantseerimisest, et muuta kulude struktuur mittevõrreldavaks teiste omavalitsustega. Siit tulenevad ka teatud vahed kulude ja tulude tabelis olevates arvudes. Nii selgub, et 2005 olid suured kulutajad ühe elaniku kohta on mitte ainult suurte tuludega Emmaste ja Noarootsi vaid ka nn “keskmiste” tuludega Käina.

Sellise olukorra elimineerimiseks on otstarbekas “puhastada” kulude pool ühekordsetest suurtest kuludest, eelkõige sihtotstarbelistest investeeringutest. Alles seejärel muutub kulude struktuur reaalselt võrreldavaks.

Kui koos investeeringutega ulatus kulu elaniku kohta Taebla 9441 kroonist Noarootsi 15708 kroonini, siis nn “puhastatud” eelarves oli see vahe Kullamaa 8098 kroonist Risti 11113 kroonini, ehk vahe oli ligikaudu poole võrra väiksem. Ka annab nii välja toodud kulude dünaamika per capita märksa parema pildi omavalitsuste kulude dünaamikast 2003 –2005. Kui esimesel juhul paistis, et mõne omavalitsuse (Kärdla, Noarootsi) kulud elaniku kohta on 3 aastaga kasvanud oma 50 %, siis nüüd selgub, et kulude dünaamika on palju ühtlasem ja suurimad juurdekasvud on hoopis Hanilas ja Ristis, ka Kõrgessaares. Kuid just nende omavalitsuste elanike arv on olnud kiiresti vähenev. Järelikult on katsed tagada kõigile omavalitsustele kulude summaarse kasvu stabiilsust tekitanud paradoksaalse olukorra – väheneva elanike arvuga omavalitsustes kulud (võimalused kulutada) ühe elaniku kohta on kasvanud mõnevõrra kiiremini. Kas 2005. aastal võrreldes 2004. aastaga minimaalselt pidurdunud elanikkonna kasvutempo vähenemine neis omavalitsustes tuleneb eeltoodud kulude teatud kasvust või mõnest muust tegurist, pole võimalik välja tuua.

Joonis 2.5-6. Kulud (ilma investeeringuteta) elaniku kohta vallati kroonides. Valdade keskmine 9481 krooni elaniku kohta.

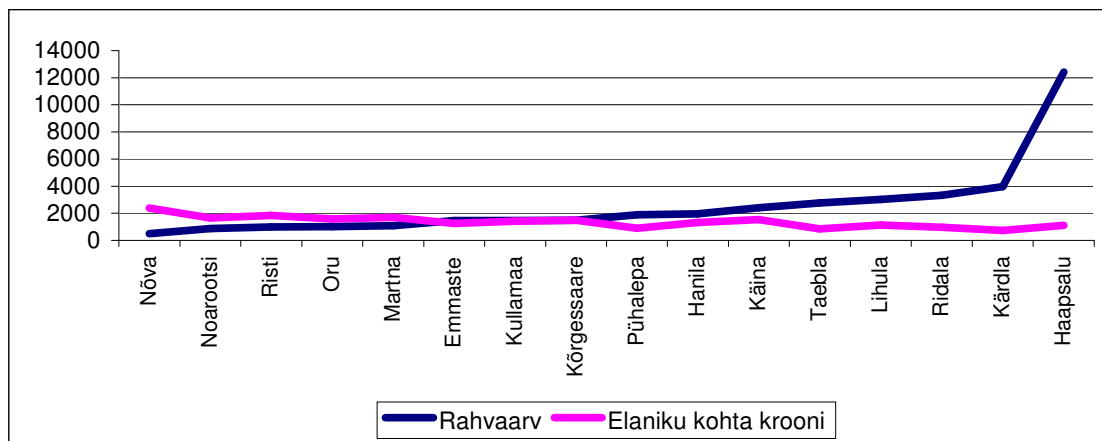
Omavalitsuste kulude struktuuri analüüsiks grupeeritu need kulud alljärgnevasse gruppidesse: hariduskulud, kulud tervishoiule, valitsemisele, majandusele, elamu-kommunaalmajandusele, spordile ja kultuurile, sotsiaalkaitsele ja keskkonnale. Eraldi vaadeldi ka investeeringuid, mida omavalitsused tegid ka lisaks ühekordsetele riigieelarve sihtfinantseeringute arvel tehtutele.

Omavalitsuste kulutuste “puhastatud” struktuur ei erine omavahel väga oluliselt, siiski on siinkohal ka mõningaid erinevusi.

2.5.2.1 Valitsemiskulud

Valitsemiskulude üldsumma on aastate 2003 –2005 lõikes pidevalt kasvanud, nende osakaal omavalitsuste eelarvetes on aga suurenenud minimaalselt.

On jälgitav kerge pöördseos omavalitsuste suurusega – väiksemates omavalitsustes on valitsemiskulud ühe elaniku kohta veidi suuremad kui suurtes. Valitsemiskulude tase ühe elaniku kohta on küllaltki ühtlane.

Joonis 2.5-7. Valla elanike arvu ja valitsemiskulude (elaniku kohta kroonides) vaheline seos.

Nõva teistega võrreldes märksa suuremad valitsemiskulud ühe elaniku kohta aastal 2005 on tingitud andmete koostamise meetoodika erinevast tõlgendamisvõimalusest ega oma sisulist tähendust.

Valitsemiskulude mastaabiefekt osutus siiski küllaltki tagasihoidlikuks. Ilmselt ei anna omavalitsuste liitmine valitsemiskulude kokkuhoidu nii suures ulatuses kui võis oletada.

2.5.2.2 Majanduskulud

Majanduskulud per capita on enamikes omavalitsustes ligikaudu samal tasemel. Erandiks on statistika järgi kaks omavalitsust: Emmaste ja Noarootsi. Noarootsi oma suhteliselt suure territooriumi ja hajaasustusega hoolitseb transpordikulude kompenseerimise eest, mis on tervitatav, kuid võib osutada oluliseks takistuseks kui tuleb kõne alla liitumine mõne naabervallaga.

2.5.2.3 Keskkonnakulud

Kulutused keskkonnale on tänapäeval üha kasvav valdkond. Vaadeldud omavalitsustes on need kulud aga tagasihoidlikud, moodustades kuni 3% omavalitsuste kulutustest, enamikes omavalitsustes veelgi vähem. Mingeid seaduspärasusi kulude dünaamikas või siis omavalitsuste vahelisi suhteid välja tuua on raske – kulutused sõltuvad konkreetsetest vajadustest ja on nii väikesed, et mistahes vähegi suurem kulutus muudab juba oluliselt osakaalusid.

2.5.2.4 Elamu- kommunaalkulud

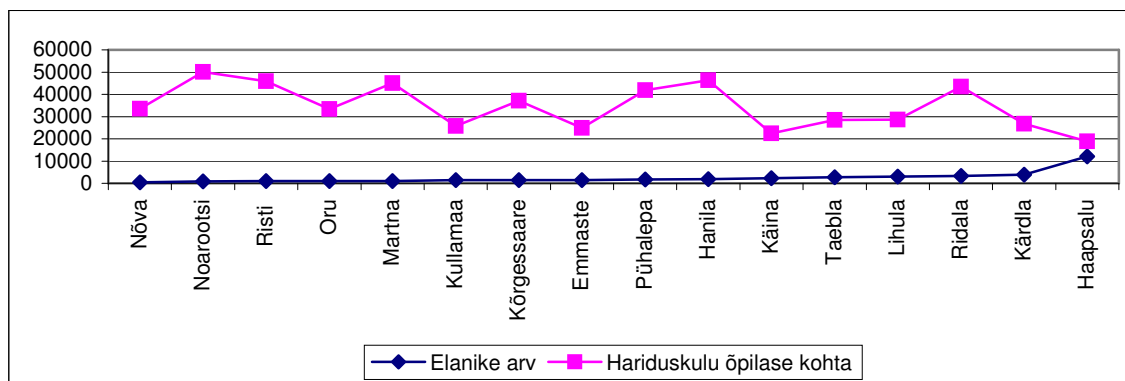
Kulutuste suurus sõltub otseselt elamufondi olemasolust või selle puudumisest. Per capita võrdluses eristuvad teistest omavalitsustest Kullamaa, kus on need kulud stabiilselt suuremad ja Oru ning teatud üllatusena ka Nõva, kus need kulud on väikesed. (Elamufond puudub, sisuliselt kaetakse vaid valgustuse ja veevarustuse kulud)

Nende kulude dünaamika eri omavalitsustes on hüplev, seaduspärasused puuduvad. Ainus seaduspärasus on nende kulude nii summaarne kui suhteline vähenemine elamufondi privatiseerimise tulemusena.

2.5.2.5 Hariduskulud

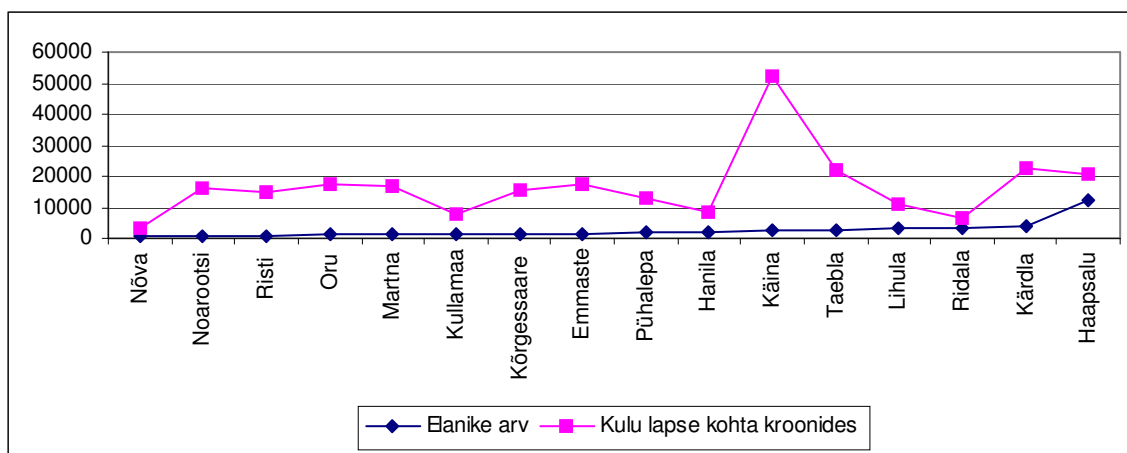
Kõigi vaadeldud omavalitsuste suurimaks kuluartikliks on hariduskulud. Nende osakaal vaadeldud omavalitsuste eelarvetest kõikus 42,5 protsendist Emmastes kuni 77 protsendini Noarootsis ja Käinas. Seega on kulude osakaal suur ja vahed mainimisväärsed.

Väga suured on vahed ka kuludes ühe õpilase kohta, mis on suured väikeste maakoolide korral – 45–46 tuhat krooni õpilasele (Hanila, Martna) ja väiksemad linnas (18,8 tuhat krooni Haapsalus) (Noarootsi oma riigigümnaasiumiga on siinkohal erandlikus olukorras olev vald). Korrelatsioon on selgelt jälgitav, samal ajal puudub võimalus väikesi koole sulgeda, sest see viib antud piirkonnast elanike lahkumisele. Piirkonna jätkusuutlikkus on vajalik tagada nii, et lapsed saaksid põhikoolis ja soovitatavalt ka gümnaasiumis igapäevaselt kodunt kooli käia.

Joonis 2.5-8. Elanike arv ja hariduskulud kroonides õpilase kohta (ilma koolieelsete lasteasutusteta) vallati

Eriti oluline on piirkonna arengust lähtudes tagada laste koolieelne haridus. Seetõttu on oluline vaadelda koolieelsele haridusele tehtavaid kulutusi. Siinkohal pole mõtet välja tuua nende kulude osakaalu kogu eelarvest ega ka per capita, sest vanuses 0-6 aastaste laste arv ja osakaal on omavalitsustes erinev. Jagades koolieelsele haridusele tehtud kulud vastavas eas laste arvuga leiame, et kulud ühele lapsele erinesid 2005 aastal peaaegu 10 korda, olles väikseimad Nõvas 2917 krooniga ja suurimad Kärddlas 22840 krooniga. (Käina andmed 2005.aastal ei ole võrreldavad). Siit kerkib oluline probleem – koolieelsete lasteasutusteta pole piirkond jätkusuutlik, väikesed lasteaiad aga on väga kallid. Ka laste igapäevane transport naabervalda ja seal lasteasutuse koha eest maksmine ei tule odavam.

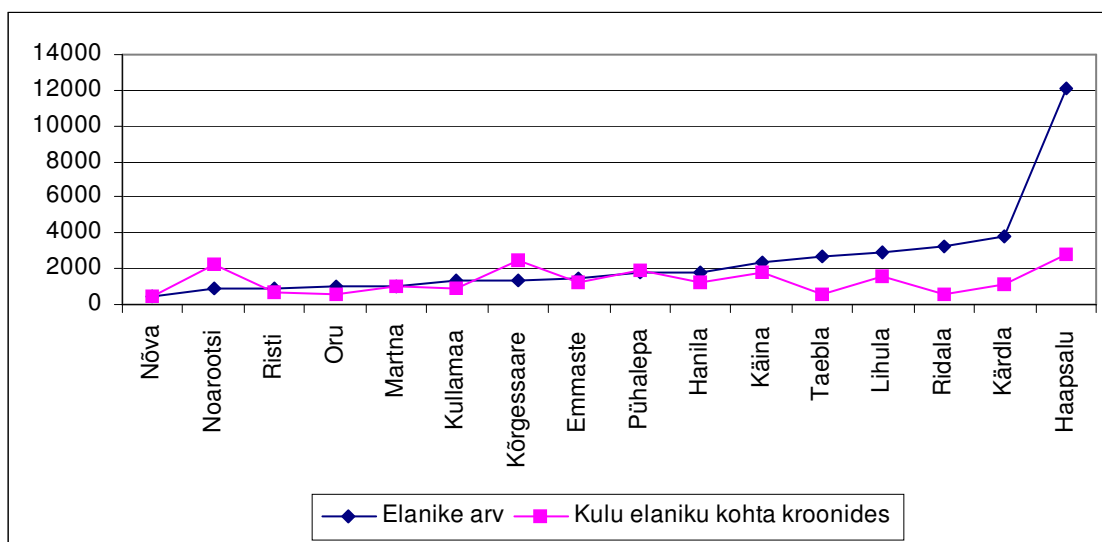

Joonis 2.5-9. Elanike arv ja koolieelsete lasteasutuste kulu 0-6 aastase lapse kohta kroonides vallati

2.5.2.6 Kultuur ja sport

Kultuuri ja spordi kulutused moodustavad ligikaudu 15–18 % eelarvetest. Siinkohal eristuvad selgelt kaks grupp omavalitsusi: need kes kulutavad antud valdkonnale suhteliselt vähe (Nõva, Oru, Ridala, Risti, Taebla) ja need, kes kulutavad märksa rohkem – Haapsalu, Kõrgessaare, Käina, Noarootsi. Vahe on tunnetatav nii absoluutsummates kui per capita. (viimane 3-4 korda). Kuna antud valdkonna reguleerimisel on omavalitsustel suhteliselt palju õigusi, ilmneb nii suurtes erinevustes lisaks rahalistele võimalustele ka erinevus omavalitsuste suhtumises. Haapsalu kui tõmbekeskuse puhul on antud kulutuste suurem osakaal loomulik, samuti ka naabervalla Ridala väiksem osakaal (kasutab Haapsalu spordibaase ja üritusi). Spordi ja kultuuri

omavahelist vahetõrka statistika baasil kajastada ei saa, seda püütakse selgitada intervjuude käigus.

Joonis 2.5-10. Elanike arv ja kultuuri ja spordi kulud kroonides elaniku kohta vallati

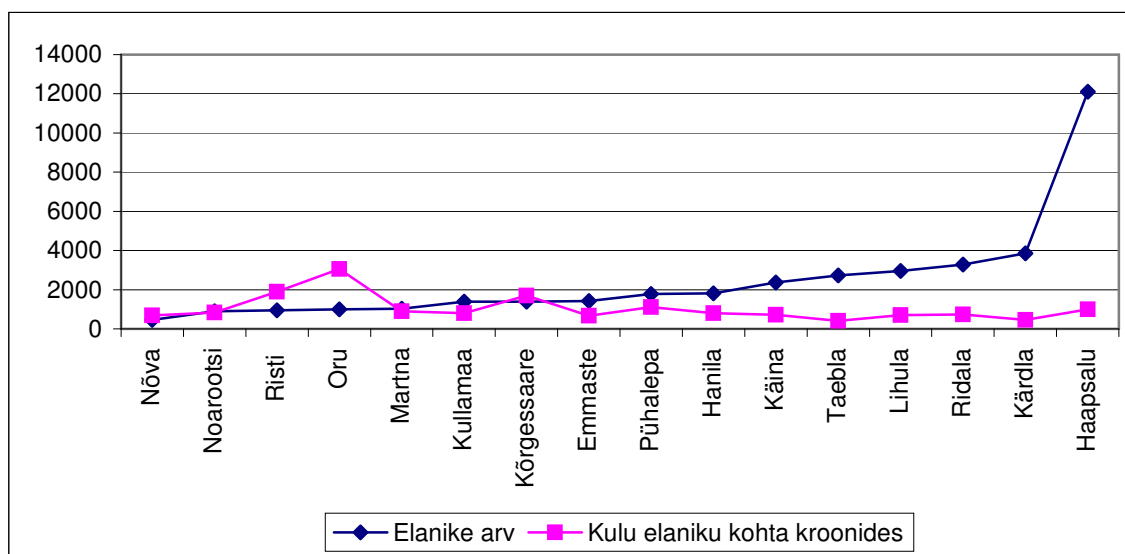
2.5.2.7 Tervishoid

Vaadeldavate omavalitsuste otsesed kulud tervishoiule on erinevad, olles paljudes omavalitsustes 0, s.t. puuduvad otsesed tervishoiukulutused ja kasutatakse teiste omavalitsuste teenuseid. (Viimaste eest tasu läheb eelarvetes kajastamisel teistel ridadel). Siinkohal on selge vahe Läänemaa ja Hiiumaa valdade vahel - viimased on püüdnud tervishoidu märksa innukamalt toetada kui mandri omavalitsused. Tervishoiukulude osakaal vaadeldud omavalitsustes kokku on väike (0,2%) ja ka kahjuks selgelt kahanev.

2.5.2.8 Sotsiaalne kaitse

Selle kulutuste rühma alla võeti kokku mitmed eriilmelised, kuid oma funktsionaalsuselt lähedased, s.t. selgelt sotsiaalse lõppsuunitlusega kulud – hoolekandeesutuste kulud, toimetulekutoetused, lastetoetused jne. On selge, et nende kulutuste osakaal eelarvest on suurem nendes omavalitsustes, kus on hooldekodud. Kuid samal ajal, teenindades olulises ulatuses ka naabervaldasid, toovad need ka tulu (tasu antud teenuse eest). Välja tuua oma valla elanike teenindamiseks läinud kulude summat nende asutuste kogukuludes ei ole võimalik.

Elimineerides Oru ja Risti valla antud valdkonna kuludest hoolekandekodude kulud summa sumarum, saame küllaltki ühtlase pildi, kus antud kulude tase ja dünaamika sõltuvad eelkõige nn. objektiivsest baasist, s.o. toetusi saavast kontingendi suurusest ja toetussummadest. Viimased aga määratakse ära seadusandlikult, mistõttu siinkohal on erinevused väikesed. Mis puutub omapoolsetesse täiendavatesse toetustesse, siis neid on omavalitsuste poolt makstud väga vähe,

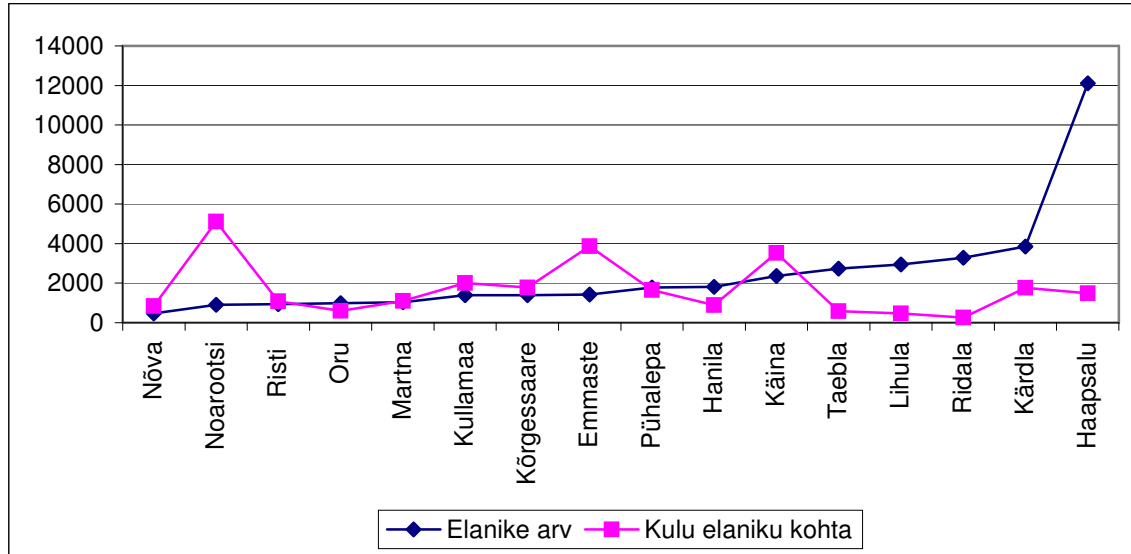

Joonis 2.5-11. Elanike arv ja sotsiaalkulud kroonides elaniku kohta vallati

2.5.2.9 Investeeringud

Nagu eelpool öeldud, vaatleme me ühekordsetest investeeringutest (eelkõige koolide ehituseks) sihtfinantseeringuteks antud summade eelarvet. Kuid ka selliste summade võrreldavaks tegemise järel säilivad siinkohal eelarvetes suurimad vahed.

Joonis 2.5-12. Elanike arv ja investeeringud kroonides elaniku kohta vallati

Kõigepealt tuleb rõhutada, et investeeringuid saavad endale rohkem lubada just need omavalitsused, kus eelarve per capita on suurim (Emmaste, Noarootsis, Käina). Väikseim on investeeringute osakaal Martna ja Ridala valla eelarvetes – need Haapsalu piirnevad vallad on ilmselt integreerumas tõmbekeskuse Haapsaluga, kus toimub rea teenuste osutamine tsentraliseeritult ja ilmselt ka paremal tasemel. Olgu siinkohal rõhutatud, et investeeringute osakaalu järgi ühel aastal ei saa teha kaugeleulatuvaid järeldusi (juba üks objekt mõjutab pilti oluliselt) – antud järeldus baseerub kolme aasta osakaaludel.

Sama tulemuse annab ka investeeringute üldsuuruse ja per capita võrdlemine. Dünaamikat ajas analüüsida kogumi väiksuse tõttu ei ole mõtet – juba ühe olulisema investeeringu liikumine (või selle eest maksmise liikumine) vaid aasta võrra muudab seoseid tugevalt.

Järeldused:

Vaadeldavate omavalitsuste kulude poole analüüs võimaldab teha järgmised töö eesmärkidest tulenevad olulisemad järeldused.

1. Omavalitsuste eelarvete kulude poole analüüsimiseks on vajalik neid puhastada ühekordsetest riiklikest investeeringutest, mis on nii suured, et mõjutavad oluliselt nii eelarvete mahtu kui struktuuri. Kuna vaadeldavas kogumis on väga erineva suurusega omavalitsusi, on oluline teha analüüs per capita põhimõttel, st ühe elaniku kohta.

2. Ilma “puhastamata” erinesid 2005.a. kulud elaniku kohta 9441 kroonist 15708kroonini, so 6267 krooni, siis nn “puhastatud” eelarves oli see vastavalt 8098 ja 11113 krooni, vahe 3015 krooni. Oskus saada lisaraha kas riigieelarvest või siis mitmesugustest programmidest on muutunud väga oluliseks omavalitsuste eelarve suuruse ja seega ka jätkusuutlikkuse teguriks.
3. “Puhastatud” eelarvete kulud grupeeriti analüüsiks 9 valdkonda: hariduskulud, kultuur- ja sport, majanduskulud, valitsemiskulud, keskkonnakulud, elamu-kommunaalkulud, sotsiaalse kaitse kulud, tervishoiukulud, investeeringud. Analüüsil selgus, et keskkonnakaitse ja tervishoiukulud olid kõigis omavalitsustes väikese osakaaluga ja sõltusid eelkõige konkreetsest situatsioonist (keskkonnaobjektide olemasolu jms.). Suhteliselt ühtlane oli sotsiaalse kaitse kulude osakaal, aga ka valitsemiskulude ja elamu-kommunaalkulude osakaal. Sotsiaalse kaitse kulud on paljuski reguleeritud üldriiklike õigusaktidega. Elamu-kommunaalkulude osas on jälgitav vähenemine seoses privatiseerimisega, nende osakaal sõltub just eelkõige sellest, palju on omavalitsuse eelarves omandisse jäänud kortereid. Valitsemiskulud per capita olid küllaltki ühtlased, kuid oli jälgitav tendents nende vähenemisele omavalitsuse elanike arvu suurenedes.

Mainimisväärsed olid vahed kulutuste osakaalus investeeringutele, haridusele, kultuurile ja spordile ning teatud ootamatusena ka majandusele. Investeeringuid on märksa rohkem suutnud teha just need omavalitsused, kus tulu per capita on suurim (Emmaste, Noarootsi). Suhteliselt vähem on investeeringuid teinud Haapsaluga piirnevad vallad.

Kultuuri ja spordi valdkonna kulude osakaalult eristuvad kaks gruppi – rohkem kulutavad Haapsalu, Kõrgessaare ja Noarootsi ning suhteliselt vähem kulutavad Nõva, Oru, Ridala, Risti ja Taebla. Rohkem kulutavad jällegi “rikkamad” omavalitsused ja Haapsalu linn.

Majanduskulude all kajastuvad mitmed erinevad kulutused. Selles valdkonnas on teistest selgelt suuremad jälle Noarootsi ja Emmaste kulutused.

Suurimad on vahed hariduskulutustes. Siin on tendents vastupidine (kui jätta kõrvale riigigümnaasiumi tõttu erandolukorras olev Noarootsi): vaesemad vallad kulutavad haridusele sh. ka koolieelsele haridusele suhteliselt rohkem. Seda nii hariduskulude osakaalu poolest eelarves kui ka ühe lapse kohta. Kuna teatud

haridusteenuste miinimum on obligatoorne jätkusuutlikkuse säilimiseks, tekivad siinkohal vahed.

4. Analüüs näitab, et keskmine vaadeldav vald on alafinantseeritud. Jätkusuutlikkuse ja arengu tagamiseks olulisemaid valdkondi nagu investeeringud, haridus, transport, suudavad finantseerida vaid kõige rikkamad omavalitsused. Ülejäänud omavalitsused tulevad toime vaid seadusest tulenevate “sundkäikudega” – toimetulekutoetustega ja bürokraatiaga. Vahe omavalitsuste sissetulekutes on ligikaudu 20–30%. Seega on jätkusuutlikkuse tagamiseks oluline suurendada vaesemate omavalitsuste tulusid $\frac{1}{4}$ - $\frac{1}{3}$ võrra.
5. Omavalitsuste vahelisel koostööl selgus kaks seaduspärasust. Esimene suund on Haapsalu linn ja tema naabervallad. Viimased loodavad paljuski linna infrastruktuurile ja ei arenda teatud valdkondi kuigi intensiivselt. Teine seaduspärasus on arenev koostöö hooldekodude ja tervishoiuteenuste valdkonnas. Mitte igal vallal ei ole oma hooldekodu ega tervishoiupunkti. Kas see tuleneb rahaliste vahendite nappusest või on tegu objektiivse integratsiooniprotsessiga, pole eelarvete analüüsiga võimalik kindlaks määrata.

2.5.3 Suutlikkuse indikaatorite statistiline analüüs

Antud peatükis otsime vastust eelkõige küsimusele, kas omavalitsustes läbiviidud intervjuude tulemusel saadud hinnangud teenustele on korrelatsioonis vastava valdkonna eelarve kuludega. Teiste sõnadega – püüame kontrollida teesi, et omavalitsused on alafinantseeritud ja seetõttu on nad sunnitud oma funktsioone mõnedes valdkondades täitma puudulikult. Analüüsi käigus püüame selgitada, mis valdkondades on need raskused suuremad ja anda hinnangut nende probleemide tajutavusele omavalitsustöötajatega tehtud intervjuude vahendusel.

Selleks liitsime kokku kõigile antud valdkonna küsimustele antud vastusevariantide arvu (Tuleme toime, püüame toime tulla, ei tule toime, pole vaja täita) omavalitsuste lõikes ja püüame neid võrrelda omavalitsuste eelarvetest antud valdkonnale tehtavate kulutustega, täpsemalt antud valdkonna kulutuste osakaaluga eelarvest.

Analüüsi puhul tuleb rõhutada, et tegemist on subjektiivsete hinnangutega – selgelt on märgata, et mõnes omavalitsuses on kõikide valdkondade puhul antud hinnangud oluliselt

pessimistlikumad (Kärdla) või oluliselt optimistlikumad (Noarootsi) keskmisest. Samuti ei olnud analüüsi teostamise ajal kasutada kõikide omavalitsuste hinnanguid.

2.5.3.1 Keskkonnakaitse

Tabel 2.5-1. Hinnangud keskkonkaitselistele indikaatoritele

Ülesanded	1. Tuleme toime	2. Püüame toime tulla	3. Ei tule toime	4. Pole vaja täita meil	Valdkonna kulutuste osakaal eelarvest
Emmaste					1,4%
Haapsalu	15	13	7	10	3,1%
Hanila	27	3	1	14	1,0%
Kõrgessaare	30	4	3	8	5,3%
Kullamaa	27	9	0	9	3,8%
Käina	20	2	2	21	3,1%
Kärdla	8	37	0	0	0,0%
Lihula	25	9	2	9	0,0%
Martna	33	9	0	3	1,9%
Noarootsi	21	10	1	13	0,0%
Nõva	22	8	2	13	0,9%
Oru	17	8	3	17	1,1%
Pühalepa					1,7%
Ridala	19	13	2	11	1,8%
Risti	20	9	5	11	1,6%
Taebla	37	6	0	2	0,2%

Keskkonnakaitse valdkonnas tuleb kõigepealt ära mainida aruandluse ebaõnnestunud meetodikat Eestis. Kolmes omavalitsuses on keskkonkaitselistele kulutuste real 0 krooni, kuid need omavalitsused püüavad enda arvates täita ca 30 keskkonnaalast ülesannet. Keskkonnaalaste kulutuste vale aruandlus tingib olukorra, kus nende kulutuste osakaal eelarves on üliväike (ilmselt ei saa see olla nii tegelikkuses). Tabelis toodud hinnanguid on võimalik vaadelda ainult subjektiivsetena, objektiivne võrdlusmaterjal puudub.

2.5.3.2 Elamu- kommunaalmajandus

Kulude väikese osakaalu tõttu eelarvetes on siinkohal raskem seoseid välja tuua. Kõigepealt tahaks ära märkida Kärdla teistest erinevaid hinnanguid (ilmselt subjektiivse faktori mõju). Haapsalu vahetud naabrid Ridala ja Hanila on märkinud suurima arvu funktsioone, mida neil enda arvates ei tule täita, ilmselt lootuses, et osa teenusest saadakse

Haapsalu linnas. Antud valdkonnas suurima kulutuste osakaaluga omavalitsused Ridala ja Kullamaa on seisukohal, et pole selle valdkonna funktsioone, millega nad toime ei tule. Kuid sama märgivad ka Noarootsi ja Hanila, kus vastavate kulude osakaal on väike. Üllatav on ka suurima antud kulude osakaaluga Kullamaa seisukoht, et paljusid neist funktsioonidest nad ei peagi täitma.

Tabel 2.5-2. Hinnangud elamu- ja kommunaalmajanduse indikaatoritele

Ülesanded	1. Tuleme toime	2. Püüame toime tulla	3. Ei tule toime	4. Pole vaja täita meil	Valdkonna kulutuste osakaal eelarvest
Emmaste					2,6%
Haapsalu	10	6	1	8	8,0%
Hanila	11	2	0	12	2,1%
Kõrgessaare	10	3	2	10	4,1%
Kullamaa	9	7	0	9	15,4%
Käina	11	4	3	7	2,8%
Kärdla	4	20	1	0	7,5%
Lihula	12	0	5	8	3,0%
Martna	18	1	0	6	3,3%
Noarootsi	16	2	0	7	1,7%
Nõva	17	3	1	4	1,5%
Oru	11	1	4	9	2,1%
Pühalepa					2,5%
Ridala	12	1	0	12	10,3%
Risti	13	3	0	9	7,8%
Taebla	17	2	0	6	7,3%

Kokkuvõtteks võib öelda, et selles valdkonnas on ilmselt subjektiivse faktori mõju suurem, kuid teatud seos hinnangute ja kulutuste osakaalu vahel on jälgitav.

2.5.3.3 *Haridus*

Andmete halvale võrreldavusele vaatamata võimaldavad saadud tulemused teha mõningaid olulisi järeldusi. Kõigepealt torkab silma Kärdla teistest palju pessimistlikum hinnang vaatamata keskmisest paremale objektiivsele olukorrale. Korrelatsioon hinnangute tuleme toime – ei tule toime ja näitaja hariduskulude osakaal eelarvest vahel on ilmne ja seda vaatamata õpilaskoha maksumuse suurele erinevusele väikestes ja suurtes omavalitsustes ning koolieelsetes lasteasutustes.

Eraldi tuleks rõhutada Nõva valla suhtumist, kus ollakse seisukohal, et mitmed haridusega seotud ülesanded pole üldse valla ülesanne. Ilmselt kajastub siin Nõva väga väikesest koolieelses eas olevate laste arvust (12) tulenev skeptitsism.

Tabel 2.5-3 Hinnangud hariduse valdkonna indikaatoritele

Ülesanded	1. Tuleme toime	2. Püüame toime tulla	3. Ei tule toime	4. Pole vaja täita meil	Valdkonna kulutuste osakaal eelarvest
Emmaste					42,5%
Haapsalu	25	8	5	4	46,9%
Hanila	31	5	2	4	45,2%
Kõrgessaare	31	9	0	2	43,2%
Kullamaa	33	9	0	0	58,2%
Käina	23	11	3	5	77,0%
Kärdla	5	21	11	5	68,1%
Lihula	25	9	5	3	57,0%
Martna	29	9	0	4	54,0%
Noarootsi	35	5	0	2	77,0%
Nõva	14	15	0	13	48,1%
Oru	24	11	3	4	45,2%
Pühalepa					55,5%
Ridala	38	3	0	1	57,2%
Risti	27	6	5	4	57,5%
Taebla	28	11	0	3	74,5%

2.5.3.4 Kultuur ja sport

Antud valdkonna puhul saab koheselt teha kaks järeldust: 1) kultuuri ja spordi valdkonnaga tegelemist ei peeta obligatoorseks. Väga vähe esineb vastuseid “ei tule toime” ja suhteliselt palju vastuseid “pole vaja meil täita”; 2) on olemas selge seos eelarveliste kulutuste osakaalu ja “pole vaja meil täita” vastuste osakaalu vahel. Suhteliselt palju on selliseid vastuseid just vaesemates omavalitsustes. Seega võib väita, et alafinantseeritud omavalitsustes on tekkinud “viinamarjad on hapud” mentaliteet, mis on jätkusuutlikkuse seisukohalt väga ohtlik tendents. Noorem, haritum ja aktiivsem osa elanikkonnast nõuab omavalitsustelt just selle valdkonna tegelemisvõimaluste loomist ja arvestab seda faktorit oma elukoha valikul. Seda enam tuleb tervitada Kõrgessaare valla kultuurilembelist tegevust.

Kärdla pessimistlikum ja Noarootsi optimistlikum hinnang olukorrale on siinkohal ilmselt põhjendatud Kärdla suhteliselt väikeste ja Noarootsi suhteliselt suurte eelarveliste kulutustega antud valdkonnale. Kontrast kahe linna Kärdla ja Haapsalu eelarveliste kulutust osakaalu vahel kajastub ka hinnangutes. Haapsalu kui antud valdkonna tõmbekeskuse ja kulutuste suure osakaalu seos on loogiline.

Vaatamata mõne teise valdkonnaga võrreldes suurematele individuaalsetele subjektiivsetele erinevustele on korrelatsioon antud valdkonna kulude ja rahulolu vahel olemas.

Tabel 2.5-4 Hinnangud kultuuri- ja spordivaldkonna indikaatoritele

Ülesanded	1. Tuleme toime	2. Püüame toime tulla	3. Ei tule toime	4. Pole vaja täita meil	Valdkonna kulutuste osakaal eelarvest
Emmaste					13,1%
Haapsalu	13	4	0	4	28,4%
Hanila	8	6	0	7	13,1%
Kõrgessaare	6	6	1	8	24,9%
Kullamaa	8	3	0	10	11,4%
Käina	14	1	0	6	20,4%
Kärdla	1	18	1	1	10,1%
Lihula	7	8	2	4	17,2%
Martna	12	0	0	9	12,0%
Noarootsi	17	0	0	4	20,6%
Nõva	5	6	0	10	4,5%
Oru	5	6	0	10	4,7%
Pühalepa					20,1%
Ridala	14	1	0	6	7,0%
Risti	7	6	1	7	5,8%
Taebla	11	9	0	1	6,1%

2.5.3.5 Sotsiaalne kaitse

Sotsiaalvaldkonna indikaatorite statistiline analüüs annab kõigist valdkondadest kõige raskemini tõlgendatava pildi. Ka on nende kulude osakaaludes eelarvest suured vahed ulatudes Kärdla 4,4%-st Oru 27,9%-ni eelarvest. Ilmselt on selle valdkonna puhul väärtushinnangutes ja suhtumises oluliselt suuremad erinevused kui teistes valdkondades. Seda näitab ka korrelatsiooni puudumine ülesande täitmisele antud hinnangute ja eelarveliste kulutuste osakaalu vahel.

Sellise olukorra põhjuseks võib kõigepealt välja tuua kahe eelarvest sotsiaalvaldkonnale suurimaid kulutusi tegeva omavalitsuse – Oru ja Risti – erandliku olukorra. Nendes valdades paiknevad hoolekandeesutused teenindavad mitut omavalitsust. Seetõttu tuleks siinkohal kuludest lahutada tasu väljapoole oma valda osutatud teenuste eest, mis annaks hoopis teistsuguse eelarve kulutuste osakaalu numbri. Ka suuruselt kolmanda eelarvelise osakaaluga omavalitsuse – Kõrgessaare just 2005 aasta andmed on mittevõrreldavad ühekordse täiendava kulutuse tõttu. Antud valdkonna puhul on analoogselt teiste valdkondadega parimad hinnangud ülesannete täitmisele Noarootsil ja väikseima hajuvusega ning pessimistlikum hinnang Kärdlal. (selles valdkonnas küll mitte veel kõige madalam). Käina ja Nõva seisukohti, et suurt osa küsitluses välja pakutud funktsioonidest omavalitsus ei peagi täitma, saab samuti selgitada vaid subjektiivse hinnanguga.

Kui jätta eelpoolnimetatud omavalitsused kõrvale, siis tekib korrelatsioon eelarveliste kulutuste osakaalu ja hinnangute vahel. Kahjuks pole selline kogum enam representatiivne, et seda järeltust üldistada.

Tabel 2.5-5 Hinnangud sotsiaalse kaitse indikaatoritele

Ülesanded	1. Tuleme toime	2. Püüame toime tulla	3. Ei tule toime	4. Pole vaja täita meil	Valdkonna kulutuste osakaal eelarvest
Emmaste					7,0%
Haapsalu	10	12	3	2	10,1%
Hanila	21	1	2	3	8,3%
Kõrgessaare	8	17	1	1	16,8%
Kullamaa	13	9	0	5	10,0%
Käina	11	3	1	12	8,3%
Kärdla	0	24	0	3	4,4%
Lihula	7	12	5	3	7,7%
Martna	9	15	1	2	10,1%
Noarootsi	23	0	0	4	7,8%
Nõva	7	5	2	13	7,8%
Oru	13	5	7	2	27,9%
Pühalepa					11,5%
Ridala	18	4	0	5	9,5%
Risti	16	3	2	6	17,0%
Taebla	21	4	0	2	4,6%

Järeldused:

Suutlikkuse indikaatorite analüüsil selgusid järgmised antud uurimuse seisukohalt olulisemad üldised seaduspärasused.

1. Hinnangutes on olemas teatud subjektiivsuse moment. Teistest pessimistlikumad on Kärkla hinnangud ja optimistlikumad Noarootsi (viimane on loogiline, kuna tema eelarve on ilmselt parim, elanike arv kasvav ja edasiliikumine ning jätkusuutlikkus selgelt nähtavad). Kuna hinnangud on sellised eranditult kõigis valdkondades on tegu subjekti iseloomuomadusega, mitte katsega anda tendentslikke vastuseid. Nii saadud hinnangud on analüüsikõlblikud.
2. Valdades andsid vastuseid eri ametkohti täitvad spetsialistid ja juhid. Iga inimene hindab teistest valdkondadest veidi erinevalt seda, millega ta ise vahetult tegeleb ja mille eest vastutab. Selline vahe on paaris kohas minimaalselt jälgitav, kuid ta pole piisavalt suur kaasa toomaks moonutusi analüüsitulemustes.
3. Omavalitsustes teatakse väga halvasti oma kohustusi. Massiliselt on valdkondadel, mille täitmise eest on kas täiesti ainuvastutajaks omavalitsus või siis peaks ta reaalset olema peamiseks vastutajaks, et see üldse pole omavalitsuse ülesanne. Selliseid arvamusi on kõigil vaadeldud elualadel.
4. Korrelatsioonid kulutuste osakaalu eelarvest per capita ja omavalitsuse edukusega antud valdkonnas on jälgitavad- kui omavalitsus kulutab mõnele valdkonnale suhteliselt rohkem, on ka rohkem vastuseid „tuleme toime” ja vähem „ei tule toime”. Selline seos on olemas kõigis vaadeldud valdkondades; kus tugevam, kus nõrgem.
5. On olemas selge seos vastuste osakaalu „pole meie ülesanne” ja eelarve suuruse vahel. Mida suurem on omavalitsuse eelarve, eriti per capita, seda vähem antakse vastuseid, et me ei peagi sellega tegelema. Ilmselt kajastub siinkohal vastustes kaks tendentsi – kui me ei tegele millegagi (eelkõige rahapuudusel!) ju siis pole sellega ka vaja tegelda (kuigi vahel on väga vaja!) ja osalt ka paaris nõrgemas vallas tekkinud minnalaskmise meeleolud („viinamarjad on hapud”), s.t. saadakse aru, et ilmselt oleks vaja tegelda antud valdkonnaga, aga kus nüüd meie... See viimane on eriti ohtlik tendents jätkusuutlikkuse seisukohalt; seda enam et selliseid vastuseid tuli suhteliselt palju pika perioodi jätkusuutlikkuse seisukohalt üliolulistest valdkondades nagu koolieelsed lasteasutused, keskkond jmt.
6. Eruti kurioosne on olukord keskkonnakaitse valdkonnas. Mitmed omavalitsused näitavad aruannetes keskkonnakulutusteks 0 krooni, kuid samal ajal väidavad, et peavad täitma oma 30 ülesannet ja täidavad neist üle poole hästi.. tegu on ilmselt

eelarve kulutuste klassifikaatori nõrkuse kui ka soovimatusega konstateerida, et antud kohustusega (et on kohustus, seda teatakse) de facto ei tegelda.

7. Vaesemad omavalitsused on raskustes haridusele vajaliku raha leidmisega. Eriti kurioosne on Nõva, kus lapsi on kõige vähem, seisukoht, et ega me peagi sellega tegelema. Siin on selged kapitulatsioonimeeleolud.
8. Vaesemad vallad tegelevad suhteliselt vähem kultuuri ja spordiga. Märgitakse nii seda, et me ei tule toime selle valdkonnaga kui ka seda, et see polegi meie ülesanne. Antud piirkonna jätkusuutlikkuse seisukohalt üliohtlik tendents!
9. Ilmselt on vaesemad, s.t. per capita väiksema eelarvega, omavalitsused tajumas oma situatsiooni keerulisust. Tihti ei osata seda küll formuleerida korrektselt, kuid ohutaju on olemas.

2.5.4 Teenuste osutamise suutlikkuse analüüs

Jätkusuutlikkusena on kirjeldatud olukord, kus valla kogurikkus ja heaolu ajas ei vähene. Valla kogurikkuse taset analüüsiti eelnevalt. Omavalitsuse jätkusuutlikkuse seisukohalt on oluline ka, kui hästi omavalitsus saab hakkama teenuste osutamisega ja kas tulevikus ka nende teenuste pakkumist jätkatakse.

Analüüsi raames uuriti teenuste pakkumise taset kuues omavalitsusele olulises teenuste valdkonnas : ettevõtlus, elamu- ja kommunaalmajandus, keskkonnakaitse, kultuur ja sport, haridus ja sotsiaalne kaitse. Antud andmete puhul ei ole tegemist klassikaliste indikaatoritega, mis võimaldavad omavalitsuste tegevust hinnata ja järjestada, küll aga annavad need andmed võimaluse iseloomustada konkreetseid omavalitsusi ja samuti annavad andmed informatsiooni potentsiaalsete koostöövõimaluste kohta. (Analüüs piirkondade kaupa edaspidi).

Suutlikkuse andmete analüüs näitas - nagu võiski arvata - et jätkusuutlikkus kui monofunktsionaalne nähtus on väga raskesti kirjeldatav mistahes ühe (arv)näitajatega.

Teiseks üldiseks seaduspärasuseks tuleb lugeda eri indikaatorite suurt variatsiooni omavalitsuste lõikes: ühe indikaatori järgi koostatud pingerida ei lange üldse kokku teise omaga. Üldisi seaduspärasusi ja samasuunalisust pole isegi sama grupi indikaatorite vahel, rääkimata eri gruppide indikaatoritest. Ka on paljude indikaatorite korral - eriti nende

juures, millede aluseks on dominantselt intervjuud, selgelt tunnetatav subjektiivsuse moment.

Vaatamata objektiivsetele raskustele võimaldas indikaatorite analüüs välja tuua (lisaks eeltoodud statistilisele analüüsile) veel mitmeid vähem või enam immanentseid ja erineva mõjuareaaliga seaduspärasusi; aga ka jätkusuutlikkuse või siis koostöö seisukohalt huvi pakkuvaid fakte. Alljärgnevalt on esitatud põhilised järeldused valdkondade kaupa.

2.5.4.1 Ettevõtluskeskkond

- 1) Tööandjate arv vallati väga erinev. Siin on tegemist ka objektiivse põhjusega, nimelt tööandjate erineva suurusega.
- 2) Töövõtjatest maksumaksjatest töötab enamus väljaspool valla piire (erandiks Haapsalu, Lihula, Kärdla).
- 3) Investeeringud infrastruktuuri – suured erinevused omavalitsuste vahel kui ka omavalitsuses erinevate aastate lõikes. Kokkuvõttes on suhteliselt väikesed; suhteliselt suurim on tehtud KIKi rahadega Matsalusse (veevärk). Nn. oma rahadest tehakse investeeringuid vähem kui vaja, pilt omavalitsuste lõike ühtlane. Haapsalus on summa muidugi suurim, aga ka vajadus on just siin suurim.
- 4) Ehitusload. Olukord ei olegi nii paha, kui võis karta, kuigi kaugelki mitte ka hea. 2002-2004(2005) on ehituslubade arv siiski kasvav; tugevale hüplevusele vaatamata võib seda väita kõigi omavalitsuste kohta. Ettevõtlusega seotud ehituslubade arv on mandril kasvav; Hiiumaal on kasvav eraisikutele antud lubade arv ja vähenev ettevõtluse oma. Hiiumaa tendentsi tuleb lugeda vaatamata mandriga võrreldes märksa suuremale ehituslubade üldarvule siiski negatiivseks – lõviosa ehituslubadest on antud nn. suvekodude (ümber) ehitamiseks. See näitab küll hiidlaste soovi säilitada side Hiiumaaga, kuid see on dominantselt suvituse, mitte majanduse üldarengu näitaja.
- 5) MTÜde osa on küll kõigis omavalitsustes ääretult tagasihoidlik, võib öelda tühine.
- 6) Ettevõtete tegevusload. Üllatas positiivselt Martna. Üldarv selgelt väiksevõitu - mitte siiski veel katastroofiline, kuid kui see ei kasva, kutsub ettevõtete mitteküllaldane arv varsti esile probleeme. Omavalitsuste lõikes pilt hüplev ja ilmselt tasandub oluliselt ajahorisondi pikenedes. Suuremad vahed tuleksid ettevõtete suurust arvestades - tegevusluba võib tähendada nii 0,5 töökohta kui ka 300 töökohta!

Ettepanekud

Jätkusuutlikkuse tagamiseks ja ettevõtluskeskkonna parandamiseks on vajalik oluliselt suurendada investeeringuid infrastruktuuri. Võimalik naabervaldade vaheline koostöö lähtudes konkreetsest situatsioonist. Hädavajalik on kasutusele võtta meetmeid ettevõtluse elavdamiseks; teha reklaami (viimane sisuliselt puudub).

2.5.4.2 Elamu- ja kommunaalmajandus

Selle osa tulemuste võrdlemisel tuleb mitmete näitajate juure arvestad kohalikku spetsiifikat – näiteks veevärgi ja kanalisatsiooni puudumine Haapsalu linnas on kurjast, Nõval, Hanilas, Noarootsis jmt. kohas hajuasustuse tingimustes mitte nii suur probleem. Suutlikkuse indikaatorite analüüsil saadi antud valdkonna kohta järgmised põhilised järeldused:

- 1) Veevärk. Kui arvestada objektiivset situatsiooni, siis on see kõige teravam just linnades! Elanikkonna varustatus on kehv sisuliselt kõikjal, ettevõtlus on varustatud suhtelist hästi. Ilmselt kerkib lähiajal põhiküsimusena siiski puhastusseadmete olemasolu ja eriti just kvaliteet. Halvemas olukorras olevateks tuleb lugeda just neid omavalitsusi, kus kanalisatsiooniga on halvasti varustatud ettevõtlus. Siin on halvim olukord Lihulas, kuid seal käib ka vastavate seadmete ehitus, nii et situatsioon on muutumas. Hiiumaa olukord on mandriga võrreldes mõnevõrra halvem (ettevõtete kanalisatsiooniga varustatuse % mõnevõrra väiksem).
- 2) Vee ja kanalisatsiooni hind. Huvitaval kombel osutusid siin vahed väiksemaks kui võis arvata. Pilt on tõesti ühtlane: 16-35 krooni m³. Mõnes kohas on ka erinev tariif elanikkonnale ja ettevõtetele, mis on nüüd juba keelatud. Kõrgem on selle teenuse hind Taebas, ka Haapsalus (viimases on teatud loogika). Hiiumaa hinnad on siinkohal veidi odavamad kui mandril.
- 3) Soojavarustus. Tsentraalse kütte osakaal muidugi on omavalitsustes erinev; statistika siinkohal ka halvasti võrreldav - sõltub keskasula(te) suurusest (nende osakaalust kogu elanikkonnas). Seda teenust pakuvad eri omandivormiga ettevõtted- munitsipaal-, era-, majajähistu enda oma jne. Hind kõigub tublisti 450st kuni 737 kroonini MWh. Kui välja jätta erandiks olev Taebla (kalleim ja valla oma), siis erasektor pakub seda teenust mõnevõrra kallimalt. Kasutatakse tahket kütust, õli, puitu jne. Vahesid kütteliikide alusel hinnas sisuliselt ei ole.
- 4) Elamumajandus (munitsipaalorterid). Teatud üllatusena selgus, et kõigis valdades (Käina andmed puudu) on need olemas. Suurim Lihula 150 korteriga (võrdluseks -

Tartu 320). On ka vabu (neid pole Haapsalus ja Kärdlas), seega mingi võimalus siinkohal manööverdada on kõigil valdadel.

- 5) Erastamiseks sobiv vara. On jäänud väikeseks, ei oma olulist tähtsust ettevõtluse ja omavalitsuste edasises arengus.
- 6) Koolitransport. Mingil määral on sellega tegelenud kõik omavalitsused. Koolitranspordile kulutatakse keskmiselt 400-600 tuhat krooni, mis on väikestele omavalitsustele muidugi olulisem protsent eelarvest kui suurtele. Otseselt ei tegele sellega Haapsalu ja Ridala ning teatud üllatusena ka Kullamaa. Esimesed kasutavad üldtransporti - loogiline, Kullamaa puhul on see ilmselt ebaõnnestunud lahendus. Koolitranspordi kulud Kullamaal pole väikesemad kui mujal, kuid liiniajad ebasobivad. Samal ajal suure territooriumi ja hajusa asustusega Noarootsi tuleb läbi isegi väiksema summaga. Ilmselt on oma koolibussil eeliseid - maailmas ei ole ilmaaegu see variant levinud. Koolitranspordi detailsem analüüs antud eraldi omavalitsusgruppide analüüsi juures.
- 7) Vallaliinide km hind analüüsikõlblikuks näitajaks ei osutunud. Andmed on ebavõrreldavad - kus on „puhas” koolibuss, kus on samas bussis ka muid sõitjaid, kus makstakse kokkuleppe alusel kindel summa, mis pole üks-üheselt km peale välja toodav, kus kaetakse osa mingi transpordifirma kuludest jne.
- 8) Sama probleem on sõidusoodustustega. Linnades (Haapsalu) on rida sõidusoodustusi, eelarves aga üldsumma- kokkuleppel transpordifirmaga. Palju sellest lastele ja palju puuetega inimestele jne arvutused ei ole täpsed. Näitaja antud analüüsi juures ei töötanud.
- 9) Teede hoiuks määratud summa % eelarvest. Omavalitsustest kogutud andmed andsid selleks 0-14%. Ametlik eelarve statistika neid arve ei kinnita. Tuleb jääda ametliku juurde. Kogutud andmed võimaldavad väita, et suurim osakaal on sellistel kuludel Haapsalu linnal (loogiline); Hiiumaal katab mainimisväärse osa sellistest kulutustest maavalitsus ja riik. Kas siit saab välja tuua perspektiivse lahenduse ideed, on siiski kaheldav. Omavalitsuste koostööd selles valdkonnas praegu sisuliselt pole. Tunnetatav on suurte erafirmade diktaat. Omavalitsuste ühisrinne selles valdkonnas võimaldaks ilmselt saada antud teenust odavamalt ja ka kvaliteetsemalt.
- 10) Planeeringud ja ehitusload. Tulevikuperspektiivide suhtes on oluline planeeringute olemasolu (nende algatamine). Kuid siin tegutsevad vallad erinevalt. Kes püüab ühe korraga volikogust läbi lasta suuremahulisi planeeringuid, kes võtab igal juhul ette selle protsessi iga soovija korral. Seega planeeringute number ei ole representatiivne näitaja tulevikuväljavaadete suhtes. Parem näitaja on ehituslubade

arv. Siinkohal on selgelt suurem arv Noarootsis, Pühalepal jt perspektiivikamates suvituspiirkondades. Ehituslubade arv omab kerget kasvutendentsi, seda eriti Hiiumaal.

Ettepanekud

Teede hoiuks määratud summat on jätkusuutlikkuse tagamiseks vajalik suurendada. See on võimalik ainult täiendavate finantseeringute saamisel. Antud valdkonnas on kindlasti vajalik ka tegevust koordineerida; otstarbekas on ka valdade vaheline koostöö.

Jätkusuutlikkus sõltub osaliselt kütte hinna kontrolli all hoidmisest. Antud valdkond muutub oluliseks aastast 2007 seoses käibemaksu tõusuga.

Eesti mitmetes regioonides on positiivseid kogemusi naabervaldade planeeringute ühisel koostamisel (Tartu ja Tallinn ning neid ümbritsevad vallad). Antud valdkonnas koostöö vaadeldavates omavalitsustes sisuliselt puudub, kuid on kindlasti vajalik.

Kindlasti on vajalik optimeerida koolibussiliinid; ja seda koostöös naabervaldadega.

2.5.4.3 Keskkonnakaitse

Valdkond, mis muutub üha olulisemaks. Praegu omavalitsused veel ei tunnetata probleemi teravust ja veel enam- nende määravat rolli selles valdkonnas. Põhilised analüüsil selgunud järeldused oleksid järgmised.

- 1) Puhkealade arendamine. Standardne vastus - meie ei arenda. Korrektse loetelu annavad vaid Noarootsi ja Emmaste. Tegelikult tegelevad sellega mingil määral pea kõik vallad. Kuid tegu ei ole selgelt välja kujunenud puhkealadega, vaid üksikobjektidega: telkimisplatsid, terviserajad, looduse õpperajad, tehisjärved jne. Haapsalu pakub siinkohal ka piiskopilinnust, mis sobib siia vaid suurte mööndustega. Huvitav on ka omavalitsuste suhtumine Matsalusse. Ei ole meie asi - võiks kõigi ümbritsevate omavalitsuste suhtumist kokku võtta. Võimalusi seda objekti kasutada oma majanduse jne arendamiseks ei ole ilmselt veel täielikult teadvustatud. Üldse ei näe vallad veel selget vajadust arendada puhkealasiid komplekselt ja plaanipäraselt. Loodetakse mere lähedusele ja puutumatu

- looduskeskkonnale. Siin on ressursid nii arenguks kui koostööks! (Midagi nagu liigutaksid kõik vallad, ehk vaid Noarootsi ja Haapsalu on süsteemsemad)
- 2) Jäätmekava. On kõigil kas olemas või koostamisel. Seda ka nõutakse kõigilt omavalitsustelt - seega tulemus loogiline. Jäätmekavad on väga ühtemoodi - kirjutatud „läbi kopeeri” ning ei arvestavad piisavalt omavalitsuste spetsiifikat.
  - 3) Prügivedu. Kõigi mandriosa omavalitsuste prügiga tegelevad kas Cleanaway või siis Ragn-Sells. Hiiumaal ka Hiiu Autobaas ja MA EMKO. Hinnad mandril on ühtlustunud (see on pigem firmade siseinfo, antud uurimuse andmebaasist see otseselt välja ei tule), Hiiumaa hindade kohta ei oska mingeid seaduspärasusi välja tuua. Ilmselt mõjutab seda siinkohal oluliselt antud teenuse väike maht, mis ei taga firmadele täiskoormust.
  - 4) Prügilad. Momendil kasutatakse Pullapää oma, see aga läheb kohe kinni. Hiiumaal on mitu väikest prügilat, mis ei vasta aga euronõuetele. Probleem saab nii mandril kui Hiiumaal tsentraalse lahenduse lähiajal. On oluline, et omavalitsused tegeleksid sellega koheselt ja üheskoos. Arengut võib hakata takistama prügiveo eurohind Eesti palgataseme juures.
  - 5) Maade kinnistamine. Pilt on kaunis ühtlane. Suurim on segaste omandisuhetega maatükkide osakaal linnades – Haapsalus ja Kärdlas, kus vastavalt omaniku leidnud ja omanikuta maa osakaal on 42% ja 56% (Haapsalu) ja 60% ja 40% Kärdla. Omanikuta maade osakaal ülejäänud valdades kõigub 5% ja 32% vahel, enamuses ca 25% (Käina andmed ebakorrektsed), mis on lähedane Eesti valdade keskmisele. Siin on koht, kus perspektiivitundega vallad peaksid just praegu pingutama – kasvõi sellise segase omandisuhetega maa endale saamiseks. Maaomand annab võimaluse tulevikus nii mõndagi teha!
  - 6) Keskkonnaseire kava on olemas Haapsalul, Ristil ja Emmastel. Huvitaval kombel puudub see ka Martnal (Matsalu riiklik ei hõlma kogu valda!). Kui ei ole kava, ei saa see ka seotud olla teiste kavadega, seega viimane küsimus ei töötanud.
  - 7) Keskkonnakaitselistele analüüsidele kulutavad oma eelarvest raha eelkõige Haapsalu ja Martna. – summad pole just suured. Siin segas pilti eelmise aasta jaanuaritorm, mis pani seda tegema paljud vallad (mis siiski reostus ja mis mitte). Huvitaval kombel pole sellealast tööd märkinud Noarootsi kus vee kontroll on ilmselt piirkonna parim – tõenäoliselt seetõttu, et see kulutus läheb välisabist, mitte oma rahast. Kuigi omavalitsused tegelevad analüüsidega minimaalselt, rõhutab selle alase töö vajalikkust lõviosa neist. Ilmselt tajutakse hästi võimaliku reostuse ohtu puhkemajandusele ja üldse arengule, kuid loodetakse et probleem ei aktualiseeru - vähemalt meie vallas.

- 8) 3 olulisemat keskkonnaalast probleemi. Kõik mainisid mingil kujul prügimajandust. Lisaks: Haapsalu mereranniku kinnikasvamist ja selle hooldamise raskust, ühiskanalisatsiooniga liitumata kinnistuid; Hanila põhjavee reostust (endise sõjaväelennuvälja pärand) ja ühisveevärgiga liitumise maksumust, Noarootsi suurt merereostuse ohtu (selle aasta sündmuste kajastus!) ja ka sõjaväe pärandit; Lihula turistide poolset reostust, Oru kobraste üleujutusi ja OÜ Linnamäe Peekon läga; Käina joogivee kvaliteeti, Kärkla merereostust.
- 9) Rahvusvahelised koostööprojektid. Nendes osalemine ja siit raha saamine sõltub kahest põhifaktorist- vajadus (reostuskoormus) ja omavalitsuse aktiivsus. Projektid on olemas Haapsalul (roostik), Matsalul (mitte vallal, kuid see osaleb) ning Noarootsil. Siin on arenguruumi!

Ettepanekud

Mereäärne suhteliselt puhas keskkond ja selle säilitamine on kõigile omavalitsustele oluline. Kuna saastus ei tunnista administratiivpiire on antud valdkonnas möödapääsmatu praegu veel tagasihoidliku koostöö laiendamine. Lausa hädavajalikud koostöö valdkonnad: prügimajandus, puhkealade kompleksne arendamine, keskkonnaseire. Kõigis neis valdkondades on vajalik koostöö maavalitsuse ja keskvalitsusega.

2.5.4.4 Noorsootöö, kultuur, sport

Oluline ja paljude indikaatoritega valdkond. Oluline just elanikkonna, eriti nooremate, säilitamise ja juurde saamise mõttes. Ilma selle osata elukeskkonnast lahkub nõudlikum ja intelligentsem osa elanikkonnast küllaltki lühikese ajahorisondi vältel.

Analüüsil selgusid järgmised seaduspärasused ja oli võimalik teha järgmisi **järeldusi**:

- 1) Raamatukogud. Eranditult kõigis omavalitsustes on see teenus olemas. Raamatukogude arv piisav.
- 2) Raamatukogude arv elaniku kohta. See näitaja on ilmselt vähema indikatiivsusega kui järgnevad, mis arvestavad ka raamatukogude suurust ja kasutamise intensiivsust. Haapsalu 1 raamatukogu on suurem ja rohkem võimalusi sisaldav kultuuriobjekt kui Hanila 3 väikest; kuid Hanila raamatukogude plussiks on nende lähedus maaelanikkonnale.

- 3) Nimetuste arv raamatukogus üldse ja ühe inimese kohta. Siin on raskusi selle ühe inimese, millega jagada, leidmisel. Ainus suhteliselt väikese veaga võimalus on võtta kokku omavalitsuse elanikud, st. mitte arvestada asumite (külad) kaupa ja naabervalla teenindamist. Siis tuleb suurim viga Haapsaluga, teistel pole see eriti suur. Raamatute arv ühe omavalitsuse elaniku kohta ei erine väga palju, mis tuleneb kultuuriministeeriumi poolt aastate vältel aetud poliitikast, mille järgi see näitaja peab olema ühtlane.
- 4) Küllastuste arv. Absoluutarv sõltub loomulikult elanike arvust, seetõttu on olulisem vaadelda küllastuste arvu ühe lugeja kohta. Küllastuste arv ühe elaniku kohta kõigub 9 – 31, seega veidi üle kolme korra.
- 5) Nimetuste arvu kasv aastas. Absoluutarvu kõrval on oluline ka % fondidest (olemasolevatest nimetustest), mis näitab hästi raamatukogu elujõulisust. Kahjuks on nimetuste arvu kasv olnud ülimalt tagasihoidlik, moodustades 2 – 4 % nimetuste arvust aastas. Seega on raamatukogud selgelt alafinantseeritud. Ei saa pidada õnnestunuks Kultuuriministeeriumi raamatukogude finantseerimist lähtudes elanike arvust. Omavalitsuste rahalised vahendid, mida neil on võimalik siinkohal kasutada, on piiratud. Seega on eraldatud summad liiga väikesed.
- 6) Ürituste arv. Raamatukogus läbiviidavate ürituste arv erineb oluliselt kõikides 4 - 65 ürituseni aastas. Ürituste arv sõltub oluliselt raamatukogu ruumidest ja koostööst kohalike kultuuriasutustega. Seal, kus üritusi tehakse koos kultuurimaja või kooliga, on ka ürituste arv suurem. Näitaja rangelt võrreldavaks tegemisel kaotab see mõtte- mõni raamatukogu pole teinud praktiliselt ühtegi üritust „ainuisikuliselt”.
- 7) Internetipunktide arv. Olulisem on ikkagi nüüd juba koduühenduste arv ja nende kasutamise intensiivsus, seda aga piisava täpsusega välja tuua pole praktiliselt võimalik. Jätkusuutlikkuse tagamiseks on käesoleval ajal oluline, et oleks tagatud võimalus kasutada interneti, mistahes külastused jt näitajad saavad siinkohal olla vaid abistavas rollis jätkusuutlikkuse hindamisel.
- 8) Spordirajatised. Spordirajatise leidub kõikides omavalitsustes. Nende põhiline loetelu on kokkulangev: korv- võrk- ja jalgpalliväljakud, kooli staadionid ja kooli võimlad. Spetsiifilisi spordiehitisi on suhteliselt vähe: ujulad Haapsalus ja Käinas, Orjaku purespordisadam, Ridase jahilasketiir, Kullametsa viburada, Käina kardirada, Uuemõisa tennisehall. Valminud on ka golfiväljak Haapsalus.
- 9) Investeeringute vajadus spordirajatistele. Raha ei küsi Martna, Oru ja Käina (siin vist lööb välja subjektivism intervjuus, võrdle arvamusega funktsioonidest, mida

omavalitsus peab täitma). Raha küsitakse palju, kümneid miljoneid. Spordi osa tunnetatakse ja spordirajatiste olukorda loetakse ebarahuldavaks.

- 10) Milliseid teiste spordirajatise kasutab? See loetelu on oluline koostöö seisukohalt. Kuid tuleb ka arvestada, et näiteks Kullamaa kasutab Märjamaa ujulat, s.t. osalt läheb maakonnast välja. Spordirajatiste analoogia (palliplatsid, koolivõimlad) vähendab oluliselt teiste omavalitsuste spordirajatiste kasutamise intensiivsust. Oluliselt kasutatakse ujulaid Haapsalus ja Käinas; talvel ka suusaradu. Intensiivsemad teiste spordirajatiste kasutajad on Ridala (kasutab Haapsalu teenuseid) ja Lihula (kasutab ka Pärnut). Koostöö selles valdkonnas eeldaks spetsialiseeritud hea kvaliteediga uusi spordirajatise.
- 11) Ridala elab otseselt Haapsalu arvel, Hanila väidab, et ei kasuta midagi, Noarootsi Haapsalu ujulat; Risti kasutab aktiivselt mitmeid, ka Turbat, Lihula nii Haapsalut kui Pärnut(!), Martna Taeblat, Kullamaad Haapsalu, Oru Taeblat ja Haapsalu. Hiiumaal on koostöö tugev- kasutatakse üksteise omi maksimaalselt- ilmselt on Hiiumaa vahekaugused piisavalt väikesed, et huvilised saaks kasutada kõiki spordirajatise; samal ajal ei ole reaalne väljaspool maakonda asuvate spordirajatiste intensiivne ja massiline kasutamine.
- 12) Teiste valdade elanike spordialane teenindamine. Kui seda teatakse valdades hästi, kus nende inimesed käivad, siis vastupidine info on valdades puudulik (peaks ju olema eelmise pöördpilt). Infot omavalitsustes tuleb selles valdkonnas parandada.
- 13) Seltsimajad. Haapsalus on need funktsioonid jaotunud mitme asutuse vahel, Risti, Pühalepa ja Käina eitavad nende olemasolu; Oru ja Kõrgesaare ei näita rahasummat. Suuremad kulutused on Lihulas 3 miljonit; Kärdlas 1,1 ja Martnas 1,2 miljonit krooni. Teised loevad oma kulutusteks ca 200 000 krooni. Tulemus ebaloogiline; ka aruandlus on siinkohal segane. Samal ajal on seltsimaja olemasolu ja tema aktiivne kasutamine jätkusuutlikkuse tagamiseks väga oluline.
- 14) Muuseumid. 10 omavalitsuse andmetes on siinkohal 0. Oluline on see tegevusvaldkond vaid Haapsalus ja Emmastes; ehk ka Lihulas.

Ettepanekud

Jätkusuutlikkuse tagamiseks on väga oluline, et spordi ja kultuuri alane tegevus toimuks. Praegune tase ei ole alati selleks piisav. Praegu baseerub see töö suures osas entusiastidel. Raamatukogude praegust alafinantseerimist tuleb parandada, et tagada fondide uuenemine. Vajalik on muuta praegust kultuuriministeriumi poolt kehtestatud raamatukogude finantseerimise korda. Maapiirkondades on oluline kahe asutuse: kooli (kus on ka raamatukogu) ja raamatukogu koostöö. Koostöö vormid peaksid olema ilmselt

erinevad. Raamatukogud ja seltsimajad peaksid rohkem kultuuriüritusi läbi viima üheskoos.

Spordirajatised on väga analoogsed (dubleerivad üksteist). Seetõttu on koostöö selles valdkonnas väike (eelkõige ujulate kasutamine). Uute spordirajatiste rajamisel on vajalik neid spetsialiseerida ja teha koostööd.

Oluliste kultuuriasutuste – seltsimajade - tegevus peab olema aktiivsem (erand Kullamaa).

2.5.4.5 Sotsiaalhoolekanne, tervishoid

Sotsiaalhoolekanne on riigi poolt tugevalt reglementeeritud valdkond. Praeguses vahendite nappuse olukorras on siinkohal kulutatavad rahad suhteliselt väikesed. Suutlikkuse indikaatorite alusel oli võimalik teha järgmisi järeldusi.

- 1) Hoolekandeesutusi ei ole kaugeltki igas omavalitsuses (selleks puudub ka vajadus). Vanade hooldamiseks kulutatud summad per capita erinevad kuni kaks korda.
- 2) Toimetulekutoetusi on maksnud kõik omavalitsused. Nende maksmise aluseks on valitsuse juhendid. Täiendavaid toetusi on maksnud kõik omavalitsused väga erinevatel põhjustel. (kokku üle 30 eri toetuse liigi). Summad on tagasihoidlikud.
- 3) Puuetega inimestele täiendavaid teenuseid pakuvad omavalitsused tagasihoidlikult.
- 4) Avahoolduse vajajaid on peaaegu kõigis omavalitsustes.
- 5) Vabu sotsiaalkortereid ei ole piisavalt üheski omavalitsuses.

Ettepanekud

Kindlasti tuleb taotleda riigilt täiendavaid vahendeid antud valdkonna jaoks.

Hooldekodude valdkonnas on omavalitsuste koostöö olemas, seda on soovitatav jätkata.

Täiendavate toetuste maksmine tuleks paremini läbi mõelda, et tagada paremat jätkusuutlikkust.

Oluline on tagada perearsti vastuvõtt kõigis omavalitsustes kõigil tööpäevadel.

2.5.4.6 Haridus

Haridusvõrku on Eestis analüüsitud enamiku teiste eluvaldkondadega võrreldes põhjalikumalt. Selle valdkonna analüüs on põhjalikumalt esitatud koos omavalitsuste

gruppide (regioonide) analüüsiga. Suutlikkuse indikaatorite analüüs võimaldas teha antud valdkonnas järgmised põhilised järeldused.

- 1) Koolivõrgu olemasolu on hädavajalik mistahes piirkonna jätkusuutlikkuse tagamiseks. Seda vajadust tunnetatakse hästi.
- 2) Selgelt on märgata lastearvu vähenemise tendents nii eelkooliealiste, esimesse klassi astujate kui gümnaasiumisse astujate vanuserühmas. See omakorda suurendab õpilaskoha maksumust kuna väikeste koolide ülalpidamine on õpilase kohta kallim kui suurte koolide ülalpidamine.
- 3) Väljaspool valda koolis käivate laste osakaal on küllaltki suur ja ei vähene. Seaduspärasusi on raske leida. (käiakse koolis ka näiteks Tartus ja Paides).
- 4) Õpetajate vanuseline struktuur ja kvalifikatsioon tekitavad probleeme.
- 5) Õpetajatele on maksnud täiendavaid toetusi ligikaudu pooled vallad. Lastele täiendavaid toetusi $\frac{3}{4}$ valdadest.
- 6) Arveldustel teiste valdadega seal õppivate laste osas tekkinud probleemid on analoogsed Eesti teiste piirkondade ja valdade probleemidega..
- 7) Koolidesse tehtud investeeringud viimase kümne aasta jooksul on äärmiselt erinevad. Investeeringute suurused ja kooli perspektiivikus (laste arvu dünaamika) ei ole omavahel kooskõlas.
- 8) Huvialategevus eri kooliti on äärmiselt erinev.
- 9) Koolitransport on korraldatud erinevalt. Tema efektiivsus ja maksumus (viimane pole väike kuskil) on erinevad. Korrelatsioon koolitranspordi hinna ja tema efektiivsuse vahel sisuliselt puudub (arvnäitaja pole teise teguri skalaarse iseloomu tõttu välja toodav).

Ettepanekud

Õpilaste arvu dünaamikast lähtudes tuleks üle vaadata koolivõrk, kindlasti koostöös naabervaldadega. Koolivõrgu optimeerimine ei tohi tähendada väikeste koolide sulgemist. Leida võimalus kõrgema kvalifikatsiooniga (tihti alakoomatud) õpetajate kasutamiseks mitmes lähedalasuvas koolis, ka siis, kui need asuvad eri valdades või isegi maakondades. Vallapoolsete toetuste maksmisel rohkem arvestada õpetajate ja laste vajadusi. Koolide võimlate ja spordiväljakute kasutamisel tuleks teha koordineeritud koostööd. Korrastada koolitransport; seda koostöös maavalitsuse ja naabervaldadega.

2.6 Hiiu-ja Läänemaa arengukavade analüüs

Viola Soiver

Annika Trummar

2.6.1 Nõva valla arengukava 2004-2006

Indikaatorid	
1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega	
1.1. Arengukava ülesehituse loogika: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng	Nõva valla arengukava on ülesehitatud kasutades valdkondlikku põhimõtet.
1.2. Arengumudeli selgitus - olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna	<p>Nõva valla arengukava on ülesehitatud kasutades valdkondlikku põhimõtet.</p> <p>Arengukava arengumudeli loogikat aitab mõista järgmine lõik arengukavast: Nõva valla arengukava: annab ülevaate Nõva valla olukorrast ja arenguprotsesside lähtealusest; määratleb Nõva valla identiteedi ja kirjeldab tulevikuvisioni; määrab omavalitsuse arengusuunad pikemaks perioodiks; defineerib eesmärgid ja määrab prioriteetsed tegevusvaldkonnad; koostab tegevuskava lähiaastateks koos investeringuvajaduste teadvustamisega; kinnitab tulemuste seire ja tagasiside alused.</p>
1.3. Missiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	<p>Olemas, sõnastatud "visiooni" esimeses punktis.</p> <p>Missioon puudub, kuna arengukava koostajad määratlevad seda `esimest punkti` siiski visioonina: Visioon Nõva 2010: Nõva vald on iseseisev, kvaliteetset elukeskkonda, turvalisust, haritust ja ettevõtlikkust väärtustav omavalitsus;</p>
1.4. Visiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	<p>Visioon Nõva 2010: Nõva vald on iseseisev, kvaliteetset elukeskkonda, turvalisust, haritust ja ettevõtlikkust väärtustav omavalitsus; infrastruktuur on kaasaegne (kõvakattega tee, interneti püsiühendus jne); iive on positiivne; ettevõtlus (sh turism) on arenenud;</p>

	<p>vallas on süvaõppega keskkool; rajatud on uus elamupiirkond nn noorteküla; tööpuudus on madal ja palk konkurentsivõimeline; vallas on noortekeskus, lasteaed, vanadekodu, täiskasvanute ja pensionäride ühendused, mitmekesised puhke- ja eneseteostusvõimalused, aktiivne huvi- ja kultuuritegevus; loodus- ja maastikukasutus on mitmekülgne; kasvanud on keskkonnateadlikkus; tagatud on turvatunne.</p>
1.5. Arengumudeli seos visiooniga - olemas või ei	<p>On olemas.</p> <p>On olemas visioonist lähtuv üldine terviklahend (visioon, strateegilised eesmärgid, tegevuskava).</p>
2. Keskkonnaanalüüs	
2.1. Valdkondade kirjeldus või analüüs - kirjeldus või analüüs; soovitud muutmiseks	<p>Valdkonnad on kirjeldatud väga põhjalikult. Pigem oleks mõistlik loetavuse parandamiseks ebaoluline välja jätta.</p> <p>Valdkondade kirjeldus on põhjalik ja huvitav (nt ajalooline areng), kuid arengukavas võiks olla rohkem fokuseeritud ülevaade, arvestades arengukava mahtu ja arengukava erinevate elementide (olukorra analüüs, strateegia ja arengukava rakenduslikud elemendid) tasakaalu, kui võrd see võimalik on. Liigsed detailid võiks edaspidi välja jätta ja selle võrra suurendada analüüsi osa (näo ridade vahelt välja lugemine), mida mõne valdkonna puhul on juba põgusalt tehtud (nt rahvastikuprognos).</p>
2.2. Tulevikutrendide välja toomine - olemas või ei	Osaliselt on välja toodud tulevikutrendid valdkondade kirjelduste juures.
2.3. Probleemipüstitused - olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei	<p>Keskkonna analüüsi lõpus on välja toodud SWOT analüüs, kus on probleemid välja toodud.</p> <p>SWOT-analüüsis on võimalused sõnastatud (pigem) kui võimalikud tegevused olukorra parandamiseks, mitte aga kui välised, omavalitsuse arengut mõjutavad tegurid.</p>
2.4. Seosed valdkondade vahel - olemas või ei; hinnata tekkida võivat riski	Ei ole seoseid välja toodud. Erinevate valdkondade probleemid on koondatud SWOT analüüsi.
2.5. Arengueelis - määratletud või ei; rakendatud keskkonnaanalüüsis, eesmärkides	<p>Keskkonna analüüsi lõpus on välja toodud SWOT analüüs, kus on probleemid välja toodud.</p> <p>SWOT-analüüsi tugevused: puutumatu loodus, mis võimaldab arendada turismiteenust; värskest renoveeritud koolimaja, millele tuleb leida lisarakendust; RMK puhkerajatised; sadam;</p>

	loodusressursid (puidu-, seene-, kala-, marjavarud); vaba maa (sh põllumajandusmaa) olemasolu; aktiivsed mittetulundusühingud (Nõva Spordiklubi, Peraküla teater, EELK koguduse tegevus, pensionäride ühendus); madal kuritegevus.
3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava	
3.1. Visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine - olemas või ei	On olemas.
3.2. Eesmärkide hierarhia - olemas või ei; moodustab terviku või ei	On olemas, jaotatud kolmeks ning moodustab terviku.
3.3. Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed - arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus)	Eesmärgid ei ole mõõdetavad ja ühtselt arusaadavad. Kõik püstitatud eesmärgid ei ole reaalsed. Strateegilisi eesmärke on sõnastatud ainult kaks, kuid need on ühtselt arusaadavad (kui vaadata neid paralleelselt eesmärkidest tuleneva tegevuskavaga): 1) Nõva valla elanike heaolu parandamine ja piirkonna majandusliku elujõu ning konkurentsivõime suurendamine; 2) iibe tõstmine tööealise ja töövõimelise elanikkonna suurendamise ning loomuliku iibe tõstmise kaudu.
3.4. Eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud - tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang	Eesmärkide juures ei ole mõõdikuid ning tulemused ei ole sõnastatud. Ei ole sõnastatud tulemusi ega mõõdikuid. Küll aga on olemas alapeatükk "eesmärkide saavutamise hindamine", kus on toodud välja mõned väga üldised hindamispõhimõtted: Valla arengukava elluviimise tulemuslikkuse seireks ja hindamiseks on vajalik tagasiside ning hindamiskriteeriumid. Põhilisteks kriteeriumiteks on iive ja majanduslik heaolu (keskmine töötasu), mille tõus osutab edukale arendustegevusele ning otstarbekale ressursikasutusele. Eesmärkide saavutamist saab detailsemalt hinnata järgmiste näitajate alusel: elanike arv (migratsioon, sündimus); tulumaksu laekumine, keskmine töötasu, töötuse määr; vesivarustuse- ja kanalisatsioonihind; ettevõtete ja töökohtade arv vallas; majandusstatistika; maakasutus; kultuuriürituste, huviringide ja -keskuste arv; õpilaste arv koolis; valla eelarve, investeeeringud.
3.5. Eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud - olemas või ei.	Ei ole pandud paika prioriteete.
3.6. Tegevuskava olemasolu - olemas või ei; määratletud tegevus, aeg,	On olemas, määratletud tegevuse aeg ja finantseerija.

rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus	Tegevuskavas on kolme aasta peale (2004-2006) kavandatud nii vähe tegevusi, et jääb mulje, et tegemist on vaid aastase tegevuskavaga. Ainult laagri ja simmani korraldamine on kõigil kolmel aastal, ülejäänud tegevused on planeeritud ühe aastases perspektiivis - nt hoolekande korraldamine: tegevusaeg 2004. Jääb arusaamatuks, kas tegemist on ainult aastase projektiga ja sellega on tulemus saavutatud või jätkatakse ka järgnevatel aastatel. Tegevuskavas on määratlemata elluviimiseks vajalikud ressursid, seega on jäetud määratlemata reaalsed võimalused tegevuste elluviimiseks.
3.7. Järelvalve mehhanism - formaalne ja/või tõine: kord aastas volikogule, juhtumuslik aruandlus	Tõine, kord aastas volikogule. Järelvalve mehhanism on arengukavas oleva info põhjal puht formaalne: "Nõva vallavolikogu peab valla arengukava üle vaatama korra aastas ning vajadusel tegema muudatused".
3.8. Eelarve lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeeringute kava ja eelarveid)	Lähtuvad osaliselt arengukavast.
3.9. Investeeringute lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub	Lähtuvad osaliselt arengukavast.
4. Koostöösuunad	
4.1. Koostöösuundade loetelu ning partnerid (anda ette valdkonnad ja tudeng täpsustab)	Nõva vallas on kaks sõprusvalda: Tarvasjoe vald Soomes ja Saksi vald Lääne-Virumaal. Ühistegevuses on aktiivne Nõva Tuletõrjeselts. Koos korraldatakse üritusi ja õppusi ning vahetatakse kogemusi. Nõva kogudusel on sõprussuhted Tarvasjoe ja Munsala koguduse ning SVELS-iga Soomest ja Rensburgi kogudusega Saksamaalt. Ka teiste kogudustega tehakse tihedat koostööd. Nõva omavalitsuse koostöö nii vallasiseste kui -välise ettevõtetega ning teiste omavalitsustega on ebapiisav.
5. Teemavaldkonnad	
5.1. Käsitatud teemavaldkondade loetelu arengukavas (kas defineerida valdkonnad)	Teemade loetelu. Looduskeskkond Sotsiaalne infrastruktuur Tehniline infrastruktuur Majandusja turism
Suutlikkuse suurendamise indikaatorid	1. Ei ole käsitatud sidusust
Sidusus, kodanikuühiskond	2. Jah, üldsõnaliselt
Elanike osaluse suurendamine	3. Jah, eesmärkide tasandil
Kommentaariid	Arengukavas on toodud välja ainult 2 strateegilist eesmärki ja nendest eesmärkidest lähtuvalt 3 prioriteetset tegevusvaldkonda: tehnilise infrastruktuuri arendamine; töövõimaluste mitmekesistamine ning

	<p>turismi- ja puhkemajanduse arendamine; ja atraktiivse elukeskkonna arendamine suunitlusega noortele peredele. Arengukavas on ainult nimetatud kolme valdkonna tegevuskava. Mis (ja kas üldse) ülejäänud valdkondades ette võetakse, seda arengukavast ei selgu. KOKS § 37 sätestab, et omavalitsusüksuse ülesandeks on korraldada antud vallas või linnas sotsiaalabi ja -teenuseid, vanurite hoolekannet, noorsootööd, elamu- ja kommunaalmajandust, veevarustust ja kanalisatsiooni, heakorda, jäätmehooldust, territoriaalplaneerimist, valla- või linnasisest ühistransporti ning valla teede ja linnatänavate korrashoidu, juhul kui need ülesanded ei ole seadusega antud kellegi teise täita. Valla arengukavas on seda põhjendatud asjaoluga, et "omavalitsuse konkurentsivõime tugevdamiseks tuleb väheste ressursside tõttu jõupingutused fokuseerida. Selleks on välja valitud strateegiliselt olulised eesmärgid, mille arendamine on omavalitsusele elulise tähtsusega ja strateegilistest eesmärkidest lähtuvalt on valitud prioriteetsed tegevusvaldkonnad." Sellegipoolest ei tohiks ülejäänud valdkondi arengukavast täitsa välja jätta, kuna arengukava on pikemajalise tegevuse kavandamine. Samuti nõuab eelarvevälistest finantseerimisallikatest kaasfinantseeringu taotlemine projekti aluseks olevate tegevuste kajastust arengukavas; ja kui arengukavas nenditakse, et vallal on ressursse vähe, võiks seda enam väliseid võimalusi ära kasutada.</p> <p>Kokkuvõttes, olukorra kirjeldus võiks lühem olla, arvestades arengukava mahtu. Positiivse poole pealt saab kindlasti märkida seda, et arengukava pole koostanud mitte keegi vallaametnik, vaid on nimeliselt kõik võtmeisikud välja toodud. Arengukava ülesehituse loogika on lihtne ja arusaadav, kuid tegevuskavaga võiks rohkem vaeva näha.</p>
--	--

2.6.2 Ridala valla arengukava 2004-2010

Indikaatorid	
1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega	
1.1. Arengukava ülesehituse loogika: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng	<p>Ridala valla arengukava on üles ehitatud valdkondlikku arengumudelit kasutades.</p> <p>Arengukava on küll valdkondliku lähenemisviisiga, kuid valdkondade olukorra kirjelduse kõrval on püütud välja tuua ka valdkondade omavahelised mõjud - `püütud` selles mõttes, et välja toodud märksõnad jäävad sisuliselt arusaamatuks.</p>
1.2. Arengumudeli selgitus - olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna	<p>Arengumudeli selgitus on olemas ja see on alljärgnev: Arengukava koostamise eesmärgiks on põhiliste arengusuundade valimine ja nende põhjal realisatsiooniplaani koostamine. Arengukavas kirjeldatud valdkondade valiku puhul lähtume teemadest, mis on olulised valla, kui terviku juhtimiseks ja arendamiseks. Nendeks valdkondadeks on:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Looduskeskkond 2. Majanduskeskkond 3. Elu- ja sotsiaalkeskkond 4. Tehiskeskkond <p>Puuduseks peame seda, et kuna arengukavas on kasutatud ainult märksõnu, võib see olla mitte üheselt arusaadav avalikkusele (sidusgruppidele) ja arengukava elluviijatele (KOV ametnikele). Näiteks tuleb tööle uus ametnik, hakkab arengukava täitma ja kuna seal on kasutatud ainult märksõnu (pole sisu lahti kirjutatud), võib ta hakata vastupidiselt tegutsema.</p> <p>Arengukava koostamisel lähtume kahest tasandist, mille abil on kergem määratleda valla põhilisi arengusuundasid. Esiteks hetkeolukorra iseloomustus ja analüüs ning teiseks visioon ja arengueesmärgid. Nende tasandite vahele jääb muutusvajadus ehk tegevused, mida on vaja teha, et jõuda soovitud olukorrani. Muutusvajaduste analüüside tulemusena sündisid põhilised arendussuunad eelnimetatud valdkondadele. Arendussuundade ja muutusvajaduste põhjal on koostatud realisatsiooniplaan, kus on täpselt määratletud tegevused, mis on vaja sooritada, palju kulub selleks ressursse ning kes vastutavad."</p> <p>Arengumudeli loogika on küll lahti seletatud, kuid mitte arusaadavalt: esiteks, ei joonistu välja seosed valdkondlike arengueesmärkide, muutusvajaduste ehk tegevuste, mida on vaja teha, et jõuda soovitud olukorrani ja arendusvaldkondade arengusuundade</p>

	<p>vahel - arengueesmärgid on enim sõnastatud kui muutusvajadused, mistõttu jääb selline mulje, et arengueesmärgid on lihtsalt selleks sõnastatud, et nõ visiooni laiendada ja rohkem otstarvet neil nagu pole, sest muutusvajaduste tulemusena on sõnastatud juba valdkondlikud arengusuunad, mis on nii üldsõnalised, et peaksid olema välja toodud enne arengueesmärke - sisuliselt (arengukava lugedes) tulenevad arengueesmärgid arengusuundadest, kuid esituse loogika on hoopis vastupidine - esmalt saab ülevaate arengueesmärkidest ja alles seejärel arengusuundadest; teiseks, tekib küsimus, miks on kõik muutusvajadused toodud sõna-sõnalt välja kaks korda - muutusvajadused, mis tagaksid vallale jätkusuutliku arengu ja arendusvaldkondade arengusuundadest tulenevad muutusvajadused täielikult kattuvad, nende vahele jääb vaid arengusuundade sõnastamine. Kolmandaks, kui võrrelda arengumudeli loogika lahti seletust ja vaadata arengukava ülesehitust, siis seletus ja tegelik ülesehitus ei lähe päris kokku: seletusest võib välja lugeda, et hetkeolukorra iseloomustuse ja analüüsi ning visiooni ja arengueesmärkide tasandite vahele jäävad muutusvajadused, mis oleks ka loogiline, kuid arengukavas on muutusvajadused alles peale visiooni ja arengueesmärke. Selles võib olla vastus, miks ei joonistu välja seosed arengueesmärkide ja muutusvajaduste vahel ning arengueesmärkide ja arengusuundade vahel.</p>
<p>1.3. Missiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele</p>	<p>Esimesel tutvumisel arengukavaga võib öelda, et missioon puudub. Kuid meie grupp arvab, et Ridala valla arengukavas on olemas missioon, sest juba esimesel leheküljel on välja toodud omavalitsuse nägemus sellest, kuhu vald pikaajaliselt püüdleb. Samuti on olemas vastavus missiooni sõnastamise põhimõtetele: suundumus pikaajalisusele, ei ole mõõdetav, toob välja omavalitsuse väärtused, mida soovitakse kaasa võtta tulevikku või mida soovitakse edasi arendada, on seotud ülejäänud arengukavaga, sest eesmärgid on samadest väärtustest (tasakaalustatud, säästlik ja jätkusuutlik pikaajaline valla areng läbi ressursside sihipärasema kasutamise) kantud. Missiooni kirjelduseks peame järgmisi lauseid: Ridala valla arengukava on dokument, mis määrab valla tasakaalustatud arengu pikemas perioodis – 2004-2010. See on kõigi vallas elavate ja asuvate isikute ühine dokument, kus on näidatud selged suunad säästlikuks ja jätkusuutlikuks arenguks. Arengukava olemasolu peab tagama kindla liikumise soovitud suunas ja ressursside sihipärasema kasutamise ootuspäraste eesmärkide saavutamisel.</p>

<p>1.4. Visiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele</p>	<p>On olemas Ridala valla üldine arenguvision, mis on sõnastatud kogu omavalitsust silmas pidades. Ridala valla visioon ei ole mõõdetav, ta on saavutatav läbi eesmärkide, seega sõnastatud eesmärgid lähtuvad visiooni sõnastusest.</p> <p>Visiooni määratlemisel on võetud aluseks teljestikku: tõenäoline – mittetõenäoline olukord ja soovitud – mittesoovitud olukord.</p> <p>Arvame, et kuna visioon ei ole lühidalt kokku toodud, vaid on toodud läbi parameetrite „soovitud ja tõenäoline olukord“ märksõnades, nagu terve arengukava, siis on oht, et Ridala valla visioon pole kõigile ühtemoodi arusaadav, sest puudub visiooni selgitus.</p> <p>Visiooni lugemisel häirib veel näiteks see, et on kasutatud märksõna „arenenud infrastruktuur“. Arvame, et oleks võinud kasutada omadussõna „arenum“, sest mitte kunagi ei jõua ju arenenud infrastruktuurini, kuna infrastruktuuri areng järjest tõuseb ees. Visioon peaks olema pilt soovitud tulevikust.</p> <p>Arengukava koostajad on üldise visiooni loomisel aluseks võtnud koordinaattelgedega raamistiku, mis võimaldab kujutleda erinevaid olukordi (nii soovitud kui mittesoovitud), kuid nende olukordade sõnastamine ei ole veel iseenesest visioon, vaid abivahend visiooni selgemaks sõnastamiseks. Seega ei saa rääkida selge visiooni olemasolust. Kui ka vaadata vaid soovitud olukordade poolt, tekib ikkagi küsimus, kas peaks lähtuma soovitud ja tõenäolisest olukorrast või soovitud ja mittetõenäolisest olukorrast, sest olemuselt peaks visioon olema eelkõige kirjeldus igatsetavast tulevikust, mitte reaalsus.</p>
<p>1.5. Arengumudeli seos visiooniga - olemas või ei</p>	<p>Kuna üldvisioon sisuliselt puudub ja arengumudeli loogiga ei ole üheselt mõistetav, ei saa rääkida ka arengumudeli seosest visiooniga</p>
<p>2. Keskkonnaanalüüs</p>	
<p>2.1. Valdkondade kirjeldus või analüüs - kirjeldus või analüüs; soovitud muutmiseks</p>	<p>Keskkonnaanalüüs on arengukavas välja toodud läbi parameetrite: tugevused, nõrkused, ohud ja muutuvvajadused. Me arvame, et tegemist on valdkondade analüüsiga. Kuid kuna tegemist on märksõnadega, siis üheselt mõistmise eelduseks peab olema piirkonna pikaajaline tundmine, sest puuduvad selgitused.</p> <p>Ei ole kasutatud SWOT-analüüsi terviklikku paketti, kuna esile on toodud tugevused, nõrkused ja ohud, kuid jäetud sõnastamata võimalused kui välised omavalitsuse arengut mõjutavad tegurid, mis on iseenesest väga olulised mõjurid.</p>
<p>2.2. Tulevikutrendide välja toomine - olemas või ei</p>	<p>Tulevikutrende pole välja toodud. Arengukavast ei lugenud välja, et oleks koostatud probleemsetes</p>

	valdkondades tulevikuprognose.
2.3. Probleemipüstitused - olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei	<p>Esitatud SWOT analüüs annab ülevaate hetkel aktuaalsetest ja potentsiaalsetest probleemidest. Loetelu on märgusõnaline, mis eeldab piirkonna pikaajalist tundmist ja võib ka mitte tagada ühesugust arusaamist. Arvame, et tegemist on valdkondade probleemide kaardistamisega.</p> <p>Ei ole kasutatud SWOT-analüüsi terviklikku paketti, kuna esile on toodud tugevused, nõrkused ja ohud, kuid jäetud sõnastamata võimalused.</p>
2.4. Seosed valdkondade vahel - olemas või ei; hinnata tekkida võivat riski	Arengukavas on välja toodud seosed valdkondade vahel, peamiselt positiivsed. Kuna probleemipüstitused on ainult valdkonniti ja nad ei ole omavahel seotud, siis arvame, et probleemide lahendamisel võib tekkida riske, et ühe probleemi lahendamine võib ohtu seada teise probleemi lahendamise.
2.5. Arengueelis - määratletud või ei; rakendatud keskkonnanalüüsis, eesmärkides	Arengukavas arengueelist ei ole määratletud. Keskkonnanalüüsis ja eesmärkides ei olnud ka välja toodud eripära, kuigi valla ametnikud ise peavad arengukava eeliseks noortele suunatust.
3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava	
3.1. Visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine - olemas või ei	<p>Erinevate valdkondade püstitatud erinevad eesmärgid ja arengusuunad lähtuvad kõik ühest üldisest Ridala valla visioonist ja moodustavad ühtse terviku, seega on olemas visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine.</p> <p>Nõ visiooni baasil on enam-vähem sõnastatud valdkondlikud arengueesmärgid - kuna on kasutatud märksõnu, siis on suures osas tõlgendamise küsimus, kas eesmärk lähtub `visioonist` või mitte. Arengukava koostamise meetodikas on märgitud, et põhilised arendussuunad sündisid muutusvajaduste analüüside tulemusena. Iseenesest on see õige lähenemine, kuid juba enne muutusvajaduste analüüsi on sõnastatud üldvisioon ja valdkondlikud arengueesmärgid. Seega valdkondade arengusuundade seos `üldvisiooni` ja valdkondlike arengueesmärkidega on hägune.</p>
3.2. Eesmärkide hierarhia - olemas või ei; moodustab terviku või ei	Eesmärkide hierarhiat ei ole olemas.
3.3. Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed - arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus)	Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed.
3.4. Eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud - tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang	Oodatavaid tulemusi ei ole sõnastatud.

3.5. Eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud - olemas või ei.	Eesmäärke ei ole prioriteetsuse järjekorda pandud.
3.6. Tegevuskava olemasolu - olemas või ei; määratletud tegevus, aeg, rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus	<p>Tegevuskava on olemas. On määratletud tegevus, aeg, rahaline summa, täitja ja tulemus.</p> <p>Realisatsiooniplaanis on toodud välja hulgaliselt selliseid muutusvajadusi, mille juures pole määratletud ühtegi tegevust. Tekib küsimus, kas üldse on plaanis midagi ette võtta? 2004-2010 on piisavalt lühike periood, et suudetaks ressursse juba täpsemalt planeerida.</p> <p>Need tegevused, mis on planeeritud, on vaid aastases perspektiivis. Jääb arusaamatuks, kas projektid tõepoolest teostatakse lõplikult selle ühe aasta jooksul või on mõned tegevused planeeritud ka mitme aasta peale, mis oleks tõenäolisem variant, arvestades nende mahukust (nt ettevõtluse infrastruktuuri arendamine). Kui projektide rahavood väljuvad aastast 2004, võiks vähemalt ajaliselt välja tuua, mitme aastases perspektiivis investeeringud tegelikult planeeritud on. Kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse § 37 sätestab, et mis tahes eelarveaastal peab kehtiv arengukava hõlmama vähemalt kolme eelseisvat eelarveaastat, ja kui vallal või linnal on pikemaajalisi varalisi kohustusi või neid kavandatakse pikemaks perioodiks, peab arengukava olema nimetatud varalisi kohustusi käsitlevas osas kavandatud selleks perioodiks.</p>
3.7. Järelvalve mehhanism - formaalne ja/või tõine: kord aastas volikogule, juhtimuskavade aruandlus	<p>Järelvalve mehhanism on tõine: kord aastas vaatab vallavolikogu arengukava läbi ja võtab vastu otsuse arengukava muutmise kohta.</p> <p>Asjaolu, et iga aasta 1. oktoobriks vaatab volikogu arengukava läbi ja võtab vastu otsuse selle muutmise kohta, on formaalsus, kuna selle kohustuse sätestab KOKS § 37.</p>
3.8. Eelarve lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeeringute kava ja eelarveid)	Arvame, et Ridala valla eelarve osaliselt lähtub arengukavast.
3.9. Investeeringute lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub	<p>Investeeringud lähtuvad osaliselt arengukavast.</p> <p>Suures osas lähtuvad.</p>
4. Koostöösuunad	
4.1. Koostöösuundade loetelu ning partnerid (anda ette valdkonnad ja tudeng täpsustab)	
5. Teemavaldkonnad	
5.1. Käsitletud teemavaldkondade loetelu arengukavas (kas defineerida valdkonnad)	

Suutlikkuse suurendamise indikaatorid	
Sidusus, kodanikuühiskond	
Elanike osaluse suurendamine	
Kommentaariid	<p>"Arengukava vajalikkus tuleneb küll vastavast seadusesättest, kuid selle esmavajadus on Euroopa Liidust lisarahade taotlemisel, sest rahastatavad eesmärgid peavad seal olema selgelt kajastatud" (Ridala valla arengukava 2004-2010: 2) - Riivo Noorkõiv nimetab seda "rehepabilikuks" mentaliteediks, et arengukaval on oluline tähendus vaid projektide kaudu ressursside taotlemisel, mis reeglina eeldab, et kohaliku omavalitsuse arengukavas oleks taotletav tegevus üheselt kirjas; nii jõutaksegi olukorrani, kus arengukava muudetakse vastavalt vajadusele, andmata seejuures aru, et tegemist on strateegilise dokumendi ja mitte `tuulelipuga`. Võimalik, et see viimane mõte on küll (veidi) ülepaisutatud (silmas pidades eelkõige Ridala valla arengukava), kuid sellegi poolest arengukava esmavajadus ei saa olla eelarveväliste ressursside taotlemiseks möödapääsmatu dokument, vaid arengukava on aluseks rahaliste vahendite taotlemisel. "Ei tohi unustada ära ühte lihtsat tõde - arengukava eesmärk ei ole abirahade küsimine, abirahad on ikka täiendavad vahendid oma eesmärkide kiiremaks saavutamiseks" (Õunapuu 2004). Üks asi on see, kui selline `eesmärk` tuleb nõ ridade vahelt lugedes välja, kuid kui seda on otsesõnu rõhutatud kohe arengukava esimesel leheküljel, siis ei ärata see arengukavaga edasi tutvudes enam `usaldust`, et tegemist on tõepoolest proaktiivse abivahendiga omavalitsuse arengu suunamisel, nagu seadusemõte seda tegelikult eeldaks. Ja suhtumine, et "arengukava vajalikkus tuleneb küll vastavast seaduse sättest..." näitab seda, et arengukava koostamist võetakse pigem formaalse kohustusena kui sisemise vajadusena, et kohalikku elu tulemuslikumalt juhtida ja edendada."</p> <p>Kokkuvõttes, Ridala valla arengukava kaks peamist `probleemi` on: 1) märksõnade kasutamine, mis teeb arengukava mõistmise väga raskeks ja võib kaasa tuua mitmeti tõlgendamist; ja 2) arengumudeli (ülesehituse) loogika, mis on liialt `keeruliseks` tehtud, ja selle mõistmisele ei aita kaasa ka arengukava koostamise meetodika lugemine. Arengumudeli KÕIK komponendid tuleks omavahel selgelt seostada.</p>

2.6.3 Noarootsi valla arengukava 2004-2007(2010)

Indikaatorid	
1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega	
1.1. Arengukava ülesehituse loogika: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng	<p>Arengukava ülesehitus on integreeritud üldisesse arengusüsteemi, seotud eelarvega ning planeeritud nii omavalitsuse asutuste kondikava kui ka üldiselt omavalitsuse tasandilt (arvestatud on ministeeriumide tegevusvaldkondade arengukavasid??); tasakaalustatud areng.</p> <p>Pigem on tegemist valdkondliku lähenemisega, kuigi, mitte ainult Noarootsi, vaid ka teiste arengukavade puhul, on tegelikult raske seda piiri tõmmata, kas on tegemist valdkondliku või integreeritud lähenemisega. Päris `puhast tüüpi` arengukavasid on seetõttu vist väga vähe. Valdkondlik lähenemine välistada tasakaalustatud arengut.</p>
1.2. Arengumudeli selgitus - olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna	<p>Arengumudeli selgitus on olemas, see kajastab prioriteetsete valdkondade arengusuundi. Arengukava ülesehitamisel on lähtutud erinevatest (viiest) valla tegevusvaldkondadest. Iga valdkonna kohta on toodud olemasoleva olukorra kirjeldus, arengueesmärgid ja eesmärkide saavutamiseks tegevuskava. Arengukava koostamisel on kasutatud külakoosolekute materjale, valla elanike poolt ülestõstatatud probleeme ja võimalikke lahendusettepanekuid. Silmas on peetud külatasandi kui ka vallatasandi ühtset arengut. Kasutatud nii ülevalt alla (riigi, ministeeriumide tasand) kui ka alt ülesse planeerimist (sidususgrupid ja ametnikkond).</p>
1.3. Missiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	<p>Otseselt kirja pandud ei ole, kuid süvenenult lugedes kumab läbi. Soovitav valla missioon arengukavas eraldi välja tuua.</p>
1.4. Visiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	<p>On olemas kogu valla kohta. Puudub visiooni üldine pealkiri nt jätkusuutlik areng või turvaline elukeskkond. Liiga palju alapunkte, oluline tuua välja lühemalt ja detailsemalt lahti kirjutada paremate tulemuste saavutamiseks.</p>
1.5. Arengumudeli seos visiooniga - olemas või ei	<p>Seos on olemas, visioon lähtub arengumudelil toodud loogikast, nad moodustavad ühtse terviku ning loovad sisendi eesmärkide ja strateegiate sõnastamiseks.</p>
2. Keskkonnaanalüüs	
2.1. Valdkondade kirjeldus või analüüs - kirjeldus või analüüs; soovitud muutmiseks	<p>Olukorra analüüs, kasutatud ka kirjeldust: üheselt arusaadav. Eesmärgid tulenevad analüüsi tulemustest.</p>
2.2. Tulevikutrendide välja toomine - olemas või ei	<p>Tulevikutrendid on välja toodud valdkonniti kui ka demograafiast lähtuvalt. Arvestatud, et kolm viimast</p>

	<p>aastat valla elanike arv kasvab, vaatamata negatiivsele iiblele. Kasv toimunud positiivse sisserände arvel. Koostatud probleemsete valdkondade tulevikuproгноosid ja nende lahendamiseks ettevõetavad meetmed.</p>
2.3. Probleemipüstitused - olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei	<p>Probleemidele on pööratud tähelepanu: on tehtud märksõnaline SWOT analüüs (sulgudes osaliselt mõisteid seletatud). Annab üldteavet piirkonna kohta st. hetkeolukord on kaardistatud ja on lähtunud kohalikust eripärast, mis tagaks arengueelise.</p> <p>SWOT-analüüsis on võimalused sõnastatud (pigem) kui võimalikud tegevused olukorra parandamiseks, mitte aga kui välised, omavalitsuse arengut mõjutavad tegurid.</p>
2.4. Seosed valdkondade vahel - olemas või ei; hinnata tekkida võivat riski	<p>Arengukavas on võetud aluseks erinevates valdkondades välja töötatud positiivsed suundumused. Erilise tähelepanu all on kohalik kooslus, mis ka seob valdkondi.</p> <p>Seosed valdkondade vahel on olemas, kuid need saaks veel tugevamini välja joonistada: nt muinsuskaitse arengueesmärgi - vaatamisväärsuste tutvustamine - siduda turismi- ja puhkemajanduse valdkonna ja selle arengueesmärkide ja tegevuskavaga. Turismi- ja puhkemajanduse olukorra analüüsis on välja toodud, et üks külastatavamaid valla turismiobjekte on EELK Noarootsi Püha Katariina kirik koos pastoraadiga, kuid kirikuga seotud arengueesmärgid ja tegevused on muinsuskaitse tegevuskavas, kus pole ühtegi viidet turismile.</p>
2.5. Arengueelis - määratletud või ei; rakendatud keskkonnaanalüüsis, eesmärkides	<p>Arengukava eesmärgiks on määratleda valla majanduslik ja sotsiaalne olukord- , hinnata keskkonnaseisundit ning püstitada edasise arengu suunad ja eelistused. Prioriteediks on rahvastiku suurenemine vallas, vastasel juhul areng vallas jääb seisma. Punktide kaupa on sõnastatud eesmärkides.</p> <p>Arengueelised on pigem SWOT-analüüsis välja toodud tugevused:</p> <ul style="list-style-type: none"> väljakujunenud vallakeskus (lasteaed, põhikool, gümnaasium, kauplus, postkontor, raamatukogu, sotsiaalmaja, perearstipunkt); puhas, inimtegevusest vähe mõjutatud looduskeskkond (kaunid liivarannad ja männimetsad); rikkalik ajaloo- ja kultuuripärand (endiste rannarootslaste alad); võrreldes suuremate keskustega kõrgem turvalisus; hea tihedusega teedevõrk ja mobiilside; valla üldplaneeringu olemasolu.

	Neid `eeliseid` on ka arengukavas ära kasutatud.
3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava	
3.1. Visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine - olemas või ei	Üldine strateegiliste arengusuundade sõnastamine läbib arengukava läbi valdkondlike eesmärgipüstituste. Hajuvuse vältimiseks oleks parem konkreetne sõnastus.
3.2. Eesmärkide hierarhia - olemas või ei; moodustab terviku või ei	On olemas, moodustab terviku.
3.3. Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed - arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus)	Eesmärgid on arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus).
3.4. Eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud - tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang	Tulemus sõnastatud ja mõõdetav. Arengueesmärkide saavutamiseks on kirjas tegevuskava. Järelikult tulemus on mõõdetav. Soovitav lisada arengukavas planeeritu täitmine aastate lõikes, detailiseerida oodatavaid tulemusi (hinnang saadakse väljundist). Vallavolikogu vaatab arengukava läbi kord aastas ning teeb vajalikud täiendused-parandused. Pole sõnastatud ei tulemusi ega mõõdikuid.
3.5. Eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud - olemas või ei.	Prioriteetsed eesmärgid on olemas ja ka iga valdkonna kohta eraldi. Kas eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud, saab puht arengukava põhjal vaid oletada, kuna ühtegi märget selle kohta pole; kuid eeldatavasti on, kuna osa tegevuskava tegevustest on konkretiseeritud ja nende jaoks on planeeritud ka rahalised vahendid. Kuna omavalitsus ei saa ressursse raisata, siis loogiline oleks, et tähtsamad tegevused enne.
3.6. Tegevuskava olemasolu - olemas või ei; määratletud tegevus, aeg, rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus	Tegevuskava on olemas; määratletud tegevus (jah), aeg (jah osaliselt), rahaline summa ja allikas (jah), täitja (vastutav isik või asutus -ei), tulemus –probleemi lahendamine. Soovitav oleks normatiivformaalselt määrata konkreetsed vastutajad ja täitjad .
3.7. Järelvalve mehhanism - formaalne ja/või tööne: kord aastas volikogule, juhtimusuks aruandlus	Järelvalve mehhanism on tööne: kord aastas volikogule hindamiseks ja vajalike muudatuste sisseviimiseks. Asjaolu, et iga aasta 1. oktoobriks vaatab volikogu arengukava läbi ja võtab vastu otsuse selle muutmise kohta, on formaalsus, kuna selle kohustuse sätestab KOKS § 37.
3.8. Eelarve lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeeringute kava ja eelarveid)	Arengukava on eelarve baas.
3.9. Investeeringute lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub	Investeeringud lähtuvad arengukavast. Soovitav lisada planeeritud investeeringute kava täitmine aastate kaupa.

4. Koostöösuunad	
4.1. Koostöösuundade loetelu ning partnerid (anda ette valdkonnad ja tudeng täpsustab)	Noarootsi vallal on kaks sõprusvalda: Ätvidaberg Rootsi Kuningriigis ja Kronoby Soome Vabariigis. Koostöö sõprusvaldadega toimub hariduse, kultuuri, spordi, omavalitsuse töö, keskkonnakaitse ja planeerimise valdkonnas. Toimuvad iga-aastased sõprusvaldade mängud, korraldajaks järjekorras üks sõprusvaldadest. Noarootsi vald on Läänemaa Omavalitsusliidu (LOVL) liige. 2003.a.-st on Noarootsi vald Eestimaa Omavalitsuste Liidu (EMOL) liige. Vallas on valitud küladele nii eesti- kui ka rootsipoolsed külavanemad.
5. Teemavaldkonnad	
5.1. Käsitletud teemavaldkondade loetelu arengukavas (kas defineerida valdkonnad)	
Suutlikkuse suurendamise indikaatorid	
Sidusus, kodanikuühiskond	
Elanike osaluse suurendamine	
Kommentaariid	

2.6.4 Oru valla arengukava

Indikaatorid	
1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega	
1.1. Arengukava ülesehituse loogika: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng	Oru valla puhul on tegemist pigem valdkondliku lähenemisega, kus seosed erinevate valdkondade vahel ei ole välja joonistatud ning võivad tekkida vastuolud eesmärkide elluviimisel. Segamini on täpsustatud ja üldised eesmärgid, sellest tulenevalt on raskesti jälgitavad. Inimesele, kes pole asjaga kursis näib, et tegemist on kirjeldava ülevaatega.
1.2. Arengumudeli selgitus - olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna	Eraldi selgitust ei ole, on toodud välja arengukava eesmärgid: Negatiivsete protsesside pidurdamine ja suunamine positiivsuse suunas. Inimeste ja ettevõtete vajaduste rahuldamine Alus eelarvele, erinevatest allikatest finantseerimise taotlemiseks. Erinevate tegevuste ja huvide seostamine pikemaks ajaks. Ressursside leidmine, suunamine. Ja peale nende veel tohutu hulk täpsustatud eesmäärke, kuid mitte kõigi puhul pole välja toodud ka tegevuskava nende elluviimiseks.
1.3. Missiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Missioon on olemas, kuid liiga detailne ja jääb arusaamatuks millest on lähtutud. Kuid samas on olemas pikaajaline suund ning on määratletud omavalitsuse roll. "Kohaliku omavalitsuse arengukava ei ole mitte valla- või linnavalitsuse ametnike arengukava, vaid kõigi vallas või linnas elavate ja asuvate isikute ühine dokument" (Noorkõiv). Oru valla missiooni lugedes, jääb mulje, et tegemist on vallaametnike arengukavaga - "Oru volikogu ja vallavalitsuse roll on töötada Oru valla hea maine kujundamisel ja parema keskkonnatingimuste loomise eest nii maakondlikul, riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil. Kaitsta ja arendada igapäevaselt kohalike kultuuriväärtusi, loodusressursse; seista kohalike traditsioonide säilimise eest ja tagada elanike igakülgne heaolu." Tegemist ei ole valla missiooniga.
1.4. Visiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Samuti on olemas visioon, mis on aga mõõdetav ja puudu on väärtused, miks on selline visioon sõnastatud ja mida ta annab. Olemas on arengu eesmärgid, mis peaks ka hiljem välja tulema, kuid ei tule. Visioon peaks olema kõigile ühtmoodi arusaadav ja välja peaks olema toodud ka visiooni selgitus.

	<p>Visiooni puhul - "Oru vald kui piirkond on kvaliteetne elukeskkond, kus elanikkonnale on tagatud vajalike teenuste kättesaadavus" - ootaks lahti seletamist, mida peetakse silmas `kvaliteetse` elukeskkonna all. Visiooni jätkuks on küll sõnastatud üldised strateegilised eesmärgid, kuid ka need ei too asjasse selgust.</p>
1.5. Arengumudeli seos visiooniga - olemas või ei	<p>Arengumudeli seos visiooniga on üsna hägune, kuna visioon ei lähtu meie meelest arengumudelil toodud loogikast. Visioonis on küll sõnastatud valla arengu eesmärgid, mis peaksid ka hiljem välja tulema, kuid ei tule. Arengumudel on üles ehitatud valdkonniti ning ära on toodud iga valdkonna all ka eesmärgid, mis aga erinevad visioonis välja toodud eesmärkidest.</p> <p>Arengumudeli seose visiooniga muudab häguseks visiooni ja valla arengu strateegiliste eesmärkide vaheline nõ tasand - üldised eesmärgid. Kui need üldised eesmärgid, mis on justkui visiooni laiendus, konkreetsemalt ja rohkem visioonist lähtuvalt sõnastada, oleks ka arengumudeli seos visiooniga kohe märksa selgem, kuna valla arengu strateegiliste eesmärkide seos üldiste eesmärkidega on selge ja arusaadav.</p>
2. Keskkonnaanalüüs	
2.1. Valdkondade kirjeldus või analüüs - kirjeldus või analüüs; soovitud muutmiseks	<p>Andmestik, mis on toodud valdkonniti on liiga ülevaatlilik, pigem kirjeldus kui analüütiline sisend eesmärkide sõnastamisele. Valdkondade kirjeldus on liiga ajalooline kuid samas on igas valdkonnas ära toodud eesmärgid, kuid kirjeldus ise ei muutu eraldiseisvaks dokumendiks.</p> <p>Kuna arengukava üheks eesmärgiks on hinnata valdkonniti hetkeolukorda, arenguvõimalusi ja olemasolevate puuduste kõrvaldamise võimalusi, siis tuleks rohkem analüüsida reaalselt olukorda ning lisaks toodud eesmärkidele pakkuda välja ka lahendusi ja võimalusi seatud eesmärkide teostamiseks.</p> <p>Seda ei saa öelda, et andmestik on liiga ülevaatlilik, kuid kindlasti peaks olema analüütilisem, sest praegusel juhul ei saa aru, milles probleem on - miks just sellise eesmärgid püstitatud on? Ülevaate/andmestiku põhjal oleks nagu kõik korras.</p>
2.2. Tulevikutrendide välja toomine - olemas või ei	<p>Kuna puuduvad probleemipüstitused, siis ei ole ka välja toodud tulevikuprognose. Osaliselt on küll valdkonniti välja toodud statistilisi andmeid eelnevate aastate kohta, kuid analüüsiks neid kasutatud ei ole.</p>
2.3. Probleemipüstitused - olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei	<p>Arengukava ei ole analüütiline ning seega puudub ka ülevaade aktuaalsetest probleemidest. Ei ole kasutatud SWOT analüüsi, mis aitaks välja tuua nõrkused ja tugevused. Tegemist on valdkondade eraldiseisva</p>

	kaardistamisega. Ning samas on valdkondade jaotus üsna segane, seatud eesmärkide juures on segamini samuti põhieesmärgid ja üldised eesmärgid.
2.4. Seosed valdkondade vahel - olemas või ei; hinnata tekkida võivat riski	Valdkondliku lähenemise puhul toodud seosed teiste valdkondadega puuduvad.
2.5. Arengueelis - määratletud või ei; rakendatud keskkonnaanalüüsis, eesmärkides	Arengukavas arengueelist määratletud ei ole. Arengukava eesmärgiks on negatiivsete protsesside pidurdamine ja suunamine positiivsuse suunas. Inimeste ja ettevõtete vajaduste rahuldamine. Alus eelarvele, erinevatest allikatest finantseerimise taotlemisele, ressursside leidmine ja suunamine. Igas tegevusvaldkonnas on ära toodud täpsustatud eesmärgid.
3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava	
3.1. Visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine - olemas või ei	On toodud välja üldised arengusuunad mis lähtuvad sõnastatud visioonist.
3.2. Eesmärkide hierarhia - olemas või ei; moodustab terviku või ei	Arengueesmärgid on lahti kirjutatud eesmärkidena. Eesmärkide hierarhia moodusta ühtse terviku.
3.3. Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed - arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus)	Eesmärgid on lahti kirjutatud ja täpsustatud. Arvesse on võetud rahalisi võimalusi ja ka aeg osade probleemide lahendamiseks on paika pandud.
3.4. Eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud - tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang	Tulemuste hindamiseks kriteeriumeid arengukavas ei ole.
3.5. Eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud - olemas või ei.	On välja toodud arengukava üldeesmärgid, strateegilised eesmärgid ja eesmärgid valdkonniti. Numbrilist järjekorda ei ole välja toodud.
3.6. Tegevuskava olemasolu - olemas või ei; määratletud tegevus, aeg, rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus	Tegevuskavad on toodud iga konkreetse eluala täpsustavate ülesannete järel, seega olemas. Konkreetsete tööde puhul on välja toodud ka toimumise aeg ja summa, mis antud töödeks kulub. Tegevuskavas on küll planeeritud rahalised ressursid, kuid jääb arusaamatuks, kuidas need ressursid jaotuvad erinevate aastate vahel, kui ajaline periood on 2005-2007 märgitud ja rahaline ressurss 50 000 kr. Kas kõigil kolmel aastal investeeritakse 50 000 kr või kolme aasta peale kokku? Selguse mõttes oleks soovitatav kõik kolm aastat eraldi lahti kirjutada.
3.7. Järelvalve mehhanism - formaalne ja/või tõine: kord aastas volikogule, juhtimuslik aruandlus	Formaalne.
3.8. Eelarve lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeringute kava ja	Puudub.

eelarveid)	
3.9. Investeeringute lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub	Puudub. Osaliselt kindlasti lähtub.
4. Koostöösuunad	
4.1. Koostöösuundade loetelu ning partnerid (anda ette valdkonnad ja tudeng täpsustab)	
5. Teemavaldkonnad	
5.1. Käsitletud teemavaldkondade loetelu arengukavas (kas defineerida valdkonnad)	
Suutlikkuse suurendamise indikaatorid	
Sidusus, kodanikuühiskond	
Elanike osaluse suurendamine	
Kommentaarisid	

2.6.5 Pühalepa valla arengukava 2004-2008

Indikaatorid	
1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega	
1.1. Arengukava ülesehituse loogika: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng	Arengukava üles ehitatud valdkondlikku arengumudelit kasutades.
1.2. Arengumudeli selgitus - olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna	Olemas. „Vallavolikogu ja -valitsuse kohustus on tagada valla toimetulek muutivas keskkonnas, tasakaalustatud areng ja jätkusuutlikkus pikaajalises perspektiivis.“ Eelpool toodu ei ole arengumudeli selgitus. Küll aga on see arengukavas osaliselt olemas: 1) "Visioonist lähtuvalt on arengukava keskendunud järgmiste strateegiliste ja otseste eesmärkide saavutamisele..." 2) "Visiooni täitmine seondub kolme võtmevaldkonnaga: valla juhtimine, valitsemine ja arendustegevus; hariduse ja kultuuri valdkond; ning maamajandus, külade arendamine, elukeskkond."
1.3. Missiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Ei ole eraldi missioonina kirjas. Missiooni võib välja lugeda visioonist. „...väärtustatakse säästvat arengut ja head looduslikku elukeskkonda.“
1.4. Visiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Visioon olemas. „Pühalepa vald on oma elanikele ja ettevõtjatele konkurentsivõimelist elu- ja ettevõtluskeskkonda pakkuv omavalitsus, kus väärtustatakse säästvat arengut ja head looduslikku elukeskkonda.“
1.5. Arengumudeli seos visiooniga - olemas või ei	Olemas.
2. Keskkonnaanalüüs	
2.1. Valdkondade kirjeldus või analüüs - kirjeldus või analüüs; soovitud muutmiseks	
2.2. Tulevikutrendide välja toomine - olemas või ei	Olemas. Tulevikutrendid on välja toodud ainult mõnes üksikus valdkonnas, nt rahvastik, haridus.
2.3. Probleemipüstitused - olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei	Kirjas valla põhiprobleem: „Töörühmades läbiviidud probleemianalüüsi meetodil on välja selgitatud valla arengu kõige suurem probleem – valla sotsiaalse kapitali vähenemine. Valla põhiprobleemi - sotsiaalse kapitali vähenemist, saab kirjeldada kui muutusvajadust, mis annab võimaluse probleemi lahendamisele vaadata positiivselt – käsitleda probleemi kui võimalust.“
2.4. Seosed valdkondade vahel - olemas või ei; hinnata tekkida võivat riski	Pigem käsitletakse valdkondi eraldi. Seosed valdkondade vahel on, aga vähe ja ei nähta tervikpilti.

<p>2.5. Arengueelis - määratletud või ei; rakendatud keskkonnaanalüüsis, eesmärkides</p>	<p>Sissejuhatuses toodud valla arengu eeldused, mis on meie hinnangul liialt üldsõnaline: „Valla arengu eeldused peituvad eelkõige tema asukohaelistes, kaunis looduses, ajaloo- ja kultuuripärandis ning elanike püüdlustes ning eneseteostuses.“ Edaspidi valdkonna kirjeldused ei haaku selle sissejuhatuses toodud eeliselega.</p> <p>"Pühalepa vald on Hiiumaa väravaks - valla territooriumil paiknevad Hiiumaa maakonna strateegilised infrastruktuuri objektid - Heltermaa sadam, Suursadam ja Kärdla lennuväli." Arengukava lugedes jääb aga mulje, et seda `eelist` ei kasutata ära. Arengukavas on palju erinevaid valdkondi, kuid puudub "turismi" valdkond, kus seda asukohast tulenevat `eelist` (arengueelist) saaks kõige edukamalt ära kasutada. Samuti ettevõtluses (arengukavas ei mainita sadamast või lennuväljast ettevõtluse juures ühetigi sõna). Ühistranspordi korraldamise juures võib leida ühe `tähelepaneku` : "Lähtudes valla elanike soovidest teeb Pühalepa vallavalitsus ettepanekud Hiiumaa Maavalitsuse majandusarengu osakonnale parvlaeva ja lennuliinide sõiduplaanide muutmiseks."</p>
<p>3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava</p>	
<p>3.1. Visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine - olemas või ei</p>	<p>Olemas.</p> <p>„Visioonist lähtuvalt on arengukava keskendunud järgmiste strateegiliste ja otsete eesmärkide saavutamisele:</p> <ul style="list-style-type: none"> Kasvav sotsiaalne sidusus Efektiivne ja mitmetasandiline koostöö erinevate huvigruppide vahel Elanikkonna ja huvigruppide kaasatus valla tegevusse Sotsiaalne tasakaal Sotsiaalse kapitali kasv Arendustegevus Kultuuri ja haridusvõimaluste arendamine Majanduslik areng Kultuurielu mitmekesistamine Tasakaalustatud keskkond Toimiv ja arenev infrastruktuur Kvaliteetne elukeskkond <p>Visiooni täitmine seondub kolme võtmevaldkonnaga: Valla juhtimine, valitsemine ja arendustegevus Hariduse ja kultuuri valdkond Maamajandus, külade arendamine, elukeskkond Oluline on teha koostööd kolmanda sektoriga, kaasata kohalikke kogukondi arenguprotsessi, toetada nende isetegemist.“</p>
<p>3.2. Eesmärkide hierarhia - olemas või</p>	<p>Eesmärgid on täpsemalt lahti kirjutatud tegevustena iga</p>

ei; moodustab terviku või ei	valdkonna all. Moodustab terviku. Tegevused võiks välja tuua punktide kaupa, mitte üldlause jutuna, mille sisse need ära kaovad.
3.3. Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed - arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus)	Täpsemad eesmärkide kirjeldused ära toodud valdkondade all. Arvesse on võetud rahalisi-, ajalisi- ja personaliressursse. Arvesse on võetud rahalisi- ja ajalisi ressursse.
3.4. Eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud - tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang	Tulemused ei ole konkreetselt sõnastatud ja mõõdetavad. Tulemused on kindlasti mõõdetavad - kui need oleks selgelt sõnastatud ja välja töötatud vastavad mõõdikud.
3.5. Eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud - olemas või ei.	Eesmärgid ei ole pandud prioriteetsuse järjekorda.
3.6. Tegevuskava olemasolu - olemas või ei; määratletud tegevus, aeg, rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus	Tegevuskava lisas, aga mitte kätte saadav valla kodulehelt. Määratletud on tegevuse aeg, rahaline summa ja finantseerimisallikas.
3.7. Järelevalve mehhanism - formaalne ja/või tõine: kord aastas volikogule, juhtumuslik aruandlus	Kuna arengukavas ei ole välja toodud konkreetselt sõnastatud ja mõõdetavaid tulemusi, siis ka järelevalve saab jälgida arengukava täitmist.??? Järelevalve mehhanism on formaalne.
3.8. Eelarve lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeeringute kava ja eelarveid)	Osaliselt lähtub arengukavast. Puudub investeeringute kava. Investeeringute vajadus on välja toodud valdkondade all.
3.9. Investeeringute lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub	Lähtub osaliselt.
4. Koostöösuunad	
4.1. Koostöösuundade loetelu ning partnerid (anda ette valdkonnad ja tudeng täpsustab)	Koostöösuunad on arengukavas päris põhjalikult kajastatud. Kavandataval arengukava perioodil näeb vald koostöö jätkumist kõigi seniste partneritega: vallaelanike, ettevõtjate, riiklike institutsioonidega, teiste omavalitsustega ja sõprusvaldadega Soomest, Rootsist ja Lätist. Pühalepa vald osaleb aktiivselt Hiiumaa Omavalitsuste Liidu töös ja ühiste projektide läbiviimisel. Koostöös Hiiumaa Omavalitsuste Liiduga toetatakse Hiiumaa Infoserveri tööd ja arendamist, Hiiumaa kataloogi väljaandmist. 2005-2006 töötatakse välja valla välissuhete kontseptsioon, otsitakse võimalusi koostöö elavdamiseks Rootsi partneromavalitsustega ja Rootsi väikeomavalitsuste liiduga ja laiendatakse koostööd

	<p>sõprusvaldadega Soomes, finantseerides seda INTERREG III A Eesti - Lõuna Soome programmist. 2005 aasta alguses tehakse ettepanek Käina vallale ja Keskkonnainvesteeringute Keskusele Suuremõisa - Vaemla allee rekonstrueerimiseks ja eksponeerimiseks ühisprojekti raames. Koostöös Hiiu Maavalitsusega vaadatakse iga-aastaselt läbi Hiiumaa valla osa puudutav transpordikorraldus ja esitatakse omapoolsed ettepanekud bussitranspordi paremaks korraldamiseks. Ettevõtjate kaasamine valla töösse - ettevõtjate ümarlaud, kord aastas nõupidamine. Ümarlaua eesmärgiks on ühiste tegevuskavade loomine, et laiendada ettevõtlust Pühalepa vallas. Valla ja külade vahelise suhtlemise aktiveerimiseks korraldab Pühalepa vald igal aastal ühe külavanemate ja aktiivsemate vallaelanike ühisnõupidamise, mille eesmärgiks on külade arengu toetamine ning valla eelarve vahendite otstarbekam, elanike vajadusi paremini arvestav planeerimine.</p>
5. Teemavaldkonnad	
5.1. Käsitletud teemavaldkondade loetelu arengukavas (kas defineerida valdkonnad)	
Suutlikkuse suurendamise indikaatorid	
Sidusus, kodanikuühiskond	
Elanike osaluse suurendamine	
Kommentaarisid	<p>Et arengukava oleks ülevaatlikum ja lihtsamini jälgitav, võiks tegevused konkreetsemalt punktide kaupa välja tuua. Praegusel juhul on tegevused teksti sees ja veel eraldi tegevuskava (investeeringute plaan) on omaette dokument.</p>

2.6.6 Kärkla linna arengukava

Indikaatorid	
1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega	
1.1. Arengukava ülesehituse loogika: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng	Arengukava üles ehitatud valdkondlikku arengumudelit kasutades.
1.2. Arengumudeli selgitus - olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna	<p>Olemas. Arengukava ülesehitamisel on lähtunud erinevatest linna tegevusvaldkondadest. Iga valdkonna kohta on toodud olemasoleva olukorra kirjeldus, arengueesmärgid ja -suunad. Eesmärkide saavutamiseks on olemas tegevuskava.</p> <p>“Arengukava koostamisel on kasutatud metoodikat, mida arengukava juhtrühmale tutvustas A&L Management Eesti AS. Nimetatud metoodikast tulenes kogu arengukava ülesehitus ja koostamise protsess. Sõnastati visioon - eesmärgolukorra defineerimine - ning valdkondade kaupa määratleti hetkeolukord. Olemasoleva informatsiooni süstematiseerimise ja analüüsi baasil selgusid Kärkla linna tugevused, nõrkused, ohud ja võimalused ning nendest lähtuvalt muutusvajadused. Muutusvajaduste järgi määrati vajalikud ja võimalikud arengusuunad ning koostati konkreetne arengukava realiseerimisplaan.”</p> <p>Arengumudeli loogika selgitus on küll arusaadav, kuid arengukava tegeliku ülesehitusega päris ei ühti, kuna on sõnastatud ka valdkondade eesmärgid (üldeesmärk ja eesmärgid) ja arendusvaldkonnad, mis selles selgituses ei kajastu:</p> <ul style="list-style-type: none"> Visioon Valdkondade iseloomustus SWOT-analüüs -> muutusvajadused Valdkondade eesmärgid (üldeesmärk ja eesmärgid) Strateegilised valikud - <u>valitud</u> valdkondade arengusuunad Arendusvaldkonnad Arengukava realisatsiooniplaan <p>Arengumudeli ülesehitus oleks loogilisem, kui strateegilised valikud - valdkondade arengusuunad oleks sõnastatud enne valdkondade eesmärke, kuna strateegilised valikud on sõnastatud üldsõnaliselt, samas kui valdkondade eesmärgid toodud välja üksikasjalikumalt ja punktide kaupa. Ei ole selgitatud, mis põhimõttel on sõnastatud arendusvaldkonnad.</p>

1.3. Missiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Missioon eraldi välja toomata.
1.4. Visiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	<p>Visioon olemas, sõnastus vastab visiooni sõnastamise põhimõtetele.</p> <p>Kärdla linna visioon: “Kärdla kui maakonnakeskus on arenenud, turvaline, heakorrastatud, mitmekülgse ettevõtlusega, kaasaegset õppimiskeskonda võimaldav ning kasvava elanikkonnaga turismi- ja merelinn.”</p> <p>Hästi läbimõeldud visioon, kuid määratleda tuleks ka, mis aastani visioon sõnastatud on!</p>
1.5. Arengumudeli seos visiooniga - olemas või ei	<p>On olemas.</p> <p>Arengumudeli seos visiooniga on olemas, kuid selleks, et see seos veelgi tugevam näiks, võiks visiooni sõnastada peale SWOT-analüüsi ja muutusvajadusi, kuna visioon on sisuliselt sõnastatud lähtuvalt muutusvajadustest nagu eesmärgid ja arengusuunadki, mis arengukavas on sõnastatud peale muutusvajadusi. Arengumudel oleks sel juhul (veelgi) terviklikum ja seos visiooniga ilmsem.</p>
2. Keskkonnaanalüüs	
2.1. Valdkondade kirjeldus või analüüs - kirjeldus või analüüs; soovitud muutmiseks	Valdkondade kirjeldus on olemas.
2.2. Tuleviktrendide välja toomine - olemas või ei	<p>Tuleviktrendid on välja toodud valdkonniti.</p> <p>Tuleviktrende ei ole põhimõtteliselt välja toodud (kui siis mõned üksikud, hariduse juures). Soovitus oleks need välja tuua valdkondade kirjelduse juures - rahvastikuproгноos jms.</p>
2.3. Probleempüstitused - olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei	<p>Arengukava on analüütiline, kasutatud on SWOT-analüüsi. SWOT-analüüsist tulenevalt on kirja pandud muutusvajadused.</p> <p>Arengukava on pigem kirjeldav, kuid SWOT-analüüsi ja muutusvajaduste näol on sisse toodud ka analüüsi osa. SWOT- analüüs on iseenesest informatiivne ja huvitav. Probleempüstitusi on välja toodud ka valdkondade kirjelduste juures.</p>
2.4. Seosed valdkondade vahel - olemas või ei; hinnata tekkida võivat riski	Seosed valdkondade vahel on olemas. Linna arengut nähakse kui tervikpilti.
2.5. Arengueelis - määratletud või ei; rakendatud keskkonnaanalüüsis, eesmärkides	<p>Arengukavas on olemas eraldi arengusuunad valdkondade kaupa.</p> <p>SWOT-analüüsi tugevused: turvaline ja puhas õpi ja elukeskkond, kaunis loodus,</p>

	<p>rannajoon 2,9 km; maakonnakeskus; avatus merele; soodne turismipiirkond; sadamate ja lennuvälja lähedus; tugev üherahvuseline, pikaajaliste ja sarnaste kultuuritraditsioonidega kogukond; infrastruktuuride olemasolu; kodanikeühenduste tahe osaleda linna elu paremaksmuutmisel; hea geograafiline asend rahvusvaheliseks koostööks; säilitamist ja eksponeerimist väärivad ajalooliselt väljakujunenud madala puithoonestusega tänavad.</p>
3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava	
3.1. Visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine - olemas või ei	On olemas: peatükk VIII- Strateegilised valikud - valitud valdkondade arengusuunad.
3.2. Eesmärkide hierarhia - olemas või ei; moodustab terviku või ei	Eesmärkide hierarhia on olemas. Arengukava elluviimisel lähtutakse põhieesmärgist, valdkondade kaupa välja toodud üldeesmärk ja eesmärk.
3.3. Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed - arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus)	Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed. Välja toodud valdkondade kaupa eesmärgid, arengusuunad, arendusvaldkonnad ja eraldi välja toodud realisatsiooniplaan.
3.4. Eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud - tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang	Tulemused on täiesti mõõdetavad, kajastatud realisatsiooniplaanis. Tulemusi ega mõõdikuid ei ole sõnastatud.
3.5. Eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud - olemas või ei.	Eesmärgid on pandud prioriteetsuse järjekorda. Arengukavas ühtegi viidet selle kohta pole, et eesmärgid on pandud prioriteetsuse järjekorda.
3.6. Tegevuskava olemasolu - olemas või ei; määratletud tegevus, aeg, rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus	Tegevuskava on olemas realisatsiooniplaani näol, kus on eraldi välja toodud tegevusperiood, ressurss ja ressursi allikas.
3.7. Järeelvalve mehhanism - formaalne ja/või tööne: kord aastas volikogule, juhtimulik aruandlus	Järeelvalve mehhanism on- kord aastas volikogule ja võtab vajaduse korral vastu otsuse arengukava muutmise kohta.
3.8. Eelarve lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeeringute kava ja eelarveid)	Arengukava on aluseks linna eelarve koostamisele ja investeeringute kavandamisele. See, et "arengukava on aluseks linna eelarve koostamisele ja investeeringute kavandamisele", on väljavõte KOKS-ist.
3.9. Investeeringute lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub	Arengukava on aluseks investeeringute kavandamisele.
4. Koostöösuunad	

4.1. Koostöösuundade loetelu ning partnerid (anda ette valdkonnad ja tudeng täpsustab)	Koostöö on välja toodud eraldi valdkonnana. Erinevates peatükkides tuuakse välja valdkonna iseloomustus (koostöö teiste omavalitsustega, koostöö riigiorganitega, koostöö eraõiguslike institutsioonidega, rahvusvaheline koostöö), eesmärgid ja arengusuunad. Partnerid on välja toodud peatüki 5.5 all.
5. Teemavaldkonnad	
5.1. Käsitatud teemavaldkondade loetelu arengukavas (kas defineerida valdkonnad)	Valdkonnad: looduskeskkond, elu-ja sotsiaalkeskond, majanduskeskkond, tehniline infrastruktuur ja avalik teenus, koostöö.
Suutlikkuse suurendamise indikaatorid	Suutlikkuse suurendamise indikaatoreid otseselt välja toodud ei ole.
Sidusus, kodanikuühiskond	Kajastatud valdkonna elu-ja sotsiaalkeskond all.
Elanike osaluse suurendamine	On olemas.
Kommentaarisid	<p>Arengukava esilehelt ei loe välja, mis aastateks arengukava koostatud on!</p> <p>Kärdla linna arengukava puhul on näha, et on kasutatud (mingil määral) abi väljas poolt, mille positiivne aspekt on kindlasti see, et arengukava on hästi struktureeritud (läbimõeldud) ja korrektselt koostatud. Teisalt, mulle isiklikult tundub, et tänu sellele `abile` on arengukava ülesehitus natuke `kunstlikult` keeruliseks aetud - valdkonna üldeesmärgid, nõ valdkondlikud üldeesmärgid ja eesmärgid, valitud valdkondade arengusuunad, arendusvaldkonnad jne. Samas, kui arengukava elluviijad tunnevad, et neile on just sellist arengumudeli loogikat vaja, et linna arengut edukalt kavandada, mitte see pole lihtsalt kellegi poolt nõ ettekirjutatud, siis nagu probleemi ei ole. Küll aga mõnes asjas võib lihtsusega hoopis rohkem lüüa!</p> <p>Ja kui Kärdla soovib näha end turismi- ja merelinnana (Kärdla linna visioon), peaks linna arengukavas pöörama turismi arendamisele oluliselt suuremat tähelepanu, soovitatavalt eraldi valdkonnana välja tuua. Praegusel juhul on "turism" väga tagasihoidlikult majanduskeskkonna all. Nii jääbki see visioon vaid visiooniks!</p>

2.6.7 Käina valla arengukava 2005-2015

Indikaatorid	
1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega	
1.1. Arengukava ülesehituse loogika: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng	Arengukava on üles ehitatud valdkondade kaupa.
1.2. Arengumudeli selgitus - olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna	<p>Arengumudel olemas- üldkirjeldus ees ja konkreetset kirjeldused järgi.</p> <p>“Visioon, mis on strateegia koostamisel ja tegevuste planeerimisel aluseks, on sõnastatud järgmiselt... Visioonist lähtuvalt on arengukava keskendunud järgmiste strateegiliste eesmärkide saavutamisele... Käina valla strateegiliste arengueesmärkide ellu viimisel on vaja keskenduda järgmistele investeeringuobjektidele ja konkreetsetele tegevustele... Arengumudeli ülesanne on tuua välja kavandatud kõige olulisemad arengusuunad, et nendes suundades sihipäraselt liikudes ja tegutsedes oleks võimalik jõuda kirjeldatud visioonini.</p>
1.3. Missiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Missioon eraldi välja toomata.
1.4. Visiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	<p>Visioon olemas, sõnastus vastab visiooni sõnastamise põhimõtetele.</p> <p>Käina valla visioon 2015: “Käina vald on kasvava püsielanike arvuga, tugeva identiteeditundega, jõukas, eripärast loodust, traditsioone ja ettevõtlikust väärtustav Hiiumaa vald.”</p>
1.5. Arengumudeli seos visiooniga - olemas või ei	On olemas.
2. Keskkonnaanalüüs	
2.1. Valdkondade kirjeldus või analüüs - kirjeldus või analüüs; soovitusel muutmiseks	<p>Valdkondade kirjeldus olemas.</p> <p>Kui enamuse arengukavade puhul on nõ miinuseks see, et arengukavas on ainult valdkondade kirjeldus ja analüüsi osa praktiliselt pole, siis Käina valla arengukava on selles osas hästi koostatud, et “lähenemine” on pigem analüütiline. Puhta kirjelduse osa on minimaalne. Ühest küljest on see positiivne, et arengukava ei ole koostatud ainult kirjelduse tasandil, ja on nõ ridade vahele mindud, teisalt aga, inimesele, kes Käina valla kohta taustinfot ei tea, jääb seda kirjeldavat või faktilist osa (natuke) väheseks. Arengukava sisukorrast võib küll välja lugeda, et lisas on sellekohane</p>

	info (Käina valla üldiseloostus), kuid kättesaadavas arengukavas on kahjuks ainult pealkiri.
2.2. Tulevikutrendide välja toomine - olemas või ei	Tulevikutrendid on välja toodud kohe arengukava alguses, peatükk : Valla arengut mõjutavad üldised suundumused.
2.3. Probleempüstitused - olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei	Probleempüstitusi ei ole. SWOT-analüüsi küll pole, kuid probleempüstitused on sellegi poolest olemas.
2.4. Seosed valdkondade vahel - olemas või ei; hinnata tekkida võivat riski	Seoseid valdkondade vahel ei ole. Mingil määral joonistuvad seosed valdkondade vahel välja läbi strateegiliste eesmärkide: kvaliteetne avalik teenus kõigile valla elanikele; vallaelanike suurenenud identiteeditunne; tänapäevaseks arendatud elukeskkond, looduskeskkond ja ettevõtluskeskkond; valda (tagasi)tulijatele kodu rajamiseks tingimuste loomine. Strateegilised eesmärgid ei ole valdkonnapõhised nagu paljude arengukavade puhul, ja seovad seetõttu ka valdkonnapõhise tegevuskava, mis tuleneb nendest eesmärkidest, tervikumaks.
2.5. Arengueelis - määratletud või ei; rakendatud keskkonnanalüüsis, eesmärkides	Arengueelseid ei ole ära määratletud, välja on toodud üldised trendid.
3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava	
3.1. Visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine - olemas või ei	On olemas, visiooni baasil on välja toodud strateegilised eesmärgid.
3.2. Eesmärkide hierarhia - olemas või ei; moodustab terviku või ei	Eesmärkide hierarhiat ei ole.
3.3. Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed - arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus)	Arengueesmärgid välja toodud tegevuskavas ja on üldised ning mitte reaalselt mõõdetavad. Näiteks sotsiaalhoolekande arengueesmärk: "heal tasemel sotsiaaltöö".
3.4. Eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud - tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang	Mõõdikud ja finantsid puuduvad.
3.5. Eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud - olemas või ei.	Ei ole.
3.6. Tegevuskava olemasolu - olemas või ei; määratletud tegevus, aeg, rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus	Tegevuskava on üldsõnaline ja väga pikk- (5aastaks), ei ole välja toodud mida konkreetselt millal ja mida ja milliste vahenditega tehakse. See kõik nähtub arengukava lisas olevas investeringute plaanis, mis paistab olevat päris põhjalik.

3.7. Järelvalve mehhanism - formaalne ja/või tööine: kord aastas volikogule, juhtimuslik aruandlus	Järelvalve punkt puudub.
3.8. Eelarve lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeeringute kava ja eelarveid)	Aetakse segamini: arengukava on eelduseks eelarvele (mitte vastupidi).
3.9. Investeeringute lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub	Investeeringud lähtuvad arengukavast, investeeringute plaan esitatud lisana.
4. Koostöösuunad	
4.1. Koostöösuundade loetelu ning partnerid (anda ette valdkonnad ja tudeng täpsustab)	Koostööd arengukavas ei mainita, partnerid puuduvad.
5. Teemavaldkonnad	
5.1. Käsitletud teemavaldkondade loetelu arengukavas (kas defineerida valdkonnad)	Tegevuskava on valdkonniti: Looduskeskkond, elu- ja sotsiaalkeskond, majanduskeskkond, tehniline infrastruktuur ja avalik teenus.
Suutlikkuse suurendamise indikaatorid	Välja toodud ei ole.
Sidusus, kodanikuühiskond	Tegevuskavas välja toodud arengueesmärk: kodanike kaasatus ja arenenud kodanikuühiskond.
Elanike osaluse suurendamine	On olemas punkti all : elu- ja sotsiaalkeskond.
Kommentaariid	Et arengukava oleks (veelgi) lihtsamini jälgitav, võiks arengukava elluviimise eeldused: kohustused ja õigused, eelarve kujunemine ja investeerimispõhimõtted, “paigutada” arengukavas peale tegevuskava, sel juhul moodustaks tegevuskava visiooni ja strateegiliste eesmärkidega nagu terviku (kui visioon, strateegilised eesmärgid ja tegevuskava arengukavas vahetult üksteisele järgneksid). Praegusel juhul on nende vahele pikitud arengukava elluviimise eeldused, ja kui arengukava terviklikult lugeda, siis need eeldused justkui katkestavad vahepeal selle seose strateegiliste eesmärkide ja tegevuskava vahel (sest pean ennast vahepeal viima arengukava elluviimise eelduste “lainele”, ja siis uuesti hakkama järge ajama, millistest strateegilistest eesmärkidest tegevuskava tegevused tulenevad). Samuti võiks elluviimise eeldusi (nt eelarve kujunemine) näitlikustada tabelitega, graafikutega jms.

2.6.8 Lihula valla arengukava 2004-2010

Indikaatorid	
1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega	
1.1. Arengukava ülesehituse loogika: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng	Valdkondlik ja väga kirjeldav, laialivalguv.
1.2. Arengumudeli selgitus - olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna	<p>Eraldi arengumudelit lahti ei seletata, on välja toodud arengu eesmärk-tagada kõigile valla elanikele tasakaalustatud, toimiv ning säästvalt ja jätkusuutlikult arenev elukeskkond.</p> <p>“Kavas on sõnastatud üldised pikaajalised eesmärgid ning tegevusstrateegiad, millised peavad tagama selle ja järgnevate arengukavade järjepidevuse.”</p> <p>Tegelikult on see arengumudel märksa `keerulisem`, kuna sõnastatud on: Lihula valla arengu peaesmärk, pikaajalised e strateegilised eesmärgid, pikaajalised ülesanded ja tegevuskava.</p>
1.3. Missiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Puudub.
1.4. Visiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	<p>Pole välja toodud, v-o sama, mis eesmärk- tagada kõigile valla elanikele tasakaalustatud, toimiv ning säästvalt ja jätkusuutlikult arenev elukeskkond.</p> <p>Lihula valla arengu peaesmärk:</p> <p>Lihula vallavolikogu, -valitsuse ning teiste vallaasutuste tegevuse aegumatuks eesmärgiks on tagada kõigile valla elanikele tasakaalustatud, toimiv ning säästvalt ja jätkusuutlikult arenev elukeskkond, kus on: tagatud elanike põhiseaduslike õiguste ja kohustuste täitmine; laialdased võimalused eneseteostuseks ja puhkuseks; puhas looduskeskkond; arenenud infrastruktuur, mis võimaldab suhelda nii naabri kui ka maailmaga; turvaline olustik ning kus keegi ei ole ahistatud või tõrjutud ei ühiskonna ega teiste inimeste poolt ning kus tänasel põlvkonnal on võimalus saavutada oma eesmärgid kahjustamata seejuures tulevaste põlvkondade võimalusi saavutada omi.</p>
1.5. Arengumudeli seos visiooniga - olemas või ei	Kuna puudub visioon, siis ei ole ka seost arengukavaga

2. Keskkonnaanalüüs	
2.1. Valdkondade kirjeldus või analüüs - kirjeldus või analüüs; soovitud muutmiseks	Tegemist on ülevaate andmisega ja kirjeldusega üldiselt, puudub analüütilisus, kuigi välja on toodud statistilised võrdlused eelnevatest aastatest.
2.2. Tuleviktrendide välja toomine - olemas või ei	Välja toodud eesmärkide juures ei ole kasutatud tulevikuprognose.
2.3. Probleemipüstited - olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei	<p>Probleemid ja puudused on välja toodud koos ohtudega. Otseselt ei ole kasutatud SWOT analüüsi. Loetelu on pigem märksõnaline.</p> <p>SWOT-analüüs on olemas, kuid mitte tavapärasel tabeli kujul, vaid kõik märksõnad on punktide kaupa ka lahti kirjutatud, mis on positiivne, kuna aitab ka sisuliselt mõista neid märksõnu. Peatähelepanu on suunatud tugevustele ja nõrkustele, kuid mulle isiklikult tundub, et `võimaluste` mõiste vajaks veel läbi mõtlemist või on võimalusi lihtsalt nii vähe välja toodud (tugevusi ja arenguvõimalusi käsitletakse ühe punkti all).</p>
2.4. Seosed valdkondade vahel - olemas või ei; hinnata tekkida võivat riski	Arengukavas on valdkondliku lähenemise puhul toodud seosed teiste valdkondadega. Mingil määral on probleemipüstited omavahel seotud.
2.5. Arengueelis - määratletud või ei; rakendatud keskkonnaanalüüsis, eesmärkides	Arengukavas on määratletud arengueelis. See on välja toodud eesmärkides. Tegevuse eesmärgiks on tagada kõigile valla elanikele tasakaalustatud, toimiv ning säästvalt ja jätkusuutlikult arenev elukeskkond, kus on tagatud elanike põhiseaduslike õiguste ja kohustuste täitmine; laialdased võimalused eneseteostuseks ja puhkuseks; puhas looduskeskkond; arenenud infrastruktuur, mis võimaldab suhelda muu maailmaga ja kus oleks turvaline.
3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava	
3.1. Visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine - olemas või ei	<p>Üldised strateegilised arengusuunad on sõnastatud alavisioonidena, mida soovitakse saavutada. Toodud üldised eesmärgid lähtuvad visioonist ja moodustab ühtse terviku.</p> <p>Peaesmärk -> pikaajalised e strateegilised eesmärgid</p>
3.2. Eesmärkide hierarhia - olemas või ei; moodustab terviku või ei	Arengueesmärgid on lahti kirjutatud tegevustena. Tegevuskava hierarhia moodustab ühtse terviku.
3.3. Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed - arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus)	Eesmärgid on arusaadavad, eesmärkidele on lisatud kirjeldus, mida silmas peetakse. Eesmärkide püstitamisel on arvestatud reaalsete oludega ja investeringute kavaga.
3.4. Eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud - tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang	<p>Soovitud tulemused on kirja pandud. Enamus eesmärkides lahti kirjutatud, võimalik pärast hinnata, mille täitmine õnnestus. On lahti kirjutatud, mis asjad näitavad saavutatud eesmärkide täitmist.</p> <p>Konkreetseid tulemusi ega mõõdikuid pole sõnastatud,</p>

	<p>küll aga üldised eesmärkide saavutamise hindamise põhimõtted.</p> <p>“Eesmärkide saavutamisest ning seatud ülesannete täitmisest või mittetäitmisest annavad tunnistust Lihula valda iseloomustavad alljärgnevad näitajad”:</p> <p>Elanike arv, migratsioon, sündivus. Rahvastiku soolis-vanuseline koosseis. Tulumaksu laekumine, vallaelanike sissetulekud, keskmine töötasu. Kütte, vesivarustus- ja kanalisatsiooni hinnad. Kohalike ettevõtete arv, ettevõtete töötajate arv, tööhõive struktuur ja muud majanduse statistilised näitajad, kinnisvara hinnad ja tehingute arv. Ehitus- ja kasutuslubade arv. Maa kasutus, põllumajandusstatistika. Tööhõive näitajad, töökohtade arv. Sotsiaaltoetused, toetuste struktuur, sotsiaalteenuste osutamise statistika. Valla eelarve, investeeringud. Õpilaste arv koolides.</p>
3.5. Eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud - olemas või ei.	Pikaajalised eesmärgid on järjekorras.
3.6. Tegevuskava olemasolu - olemas või ei; määratletud tegevus, aeg, rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus	<p>Tegevuskava olemas. Määratletud on tegevused, millest paljudel on välja toodud tegevusaeg ja kavandatavad investeeringud (kirjas omaosalus ja investeering kokku).</p> <p>Tegevuskava tegevused on sõnastatud kui arengueesmärgid, siis sõnastus kui siuline pool. Tegevuskava tegevused võiks punktide kaupa <u>lühidalt ja konkreetselt</u> välja tuua, ja mitte kasutada seejuures eitavat kõneviisi - “6.2.3 <u>Mitte lubada</u> uute õhku reostavate väikekatlamajade ehitamist Lihulas linna keskel ja elamurajoonides; 6.3.1 <u>Mitte</u> sulgeda ühtegi valla haridusasutust; 6.6.1. Valla teedele ja tänavatele remondi- ja hooldustööde maht <u>ei tohi</u> väheneda. Muutuda <u>ei tohi</u> teede ja tänavate hoolduse proportsioon Lihula linna ja ülejäänud valla vahel võrreldes Lihula valla ja linna ühinemiseelse ajaga” jms.</p>
3.7. Järevalve mehhanism - formaalne ja/või tõine: kord aastas volikogule, juhtimuslik aruandlus	Arengukavas ei kajastu.
3.8. Eelarve lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeeringute kava ja eelarveid)	Arengukavas on küll välja toodud konkreetsed tegevuskavad, kuid nende elluviimiseks prognoositavad rahalised kulutused (samuti majandustegevusest laekuvad tulud) selles ei kajastu. Sellest tulenevalt on 2004 aasta eelarve täitmise aruannet vaadates raske hinnata, kas arengukavast on lähtutud osaliselt või täielikult. Kavas on sõnastatud üldised pikaajalised eesmärgid ning tegevusstrateegiad, millised peaksid tagama selle ja järgnevate arengukavade järjepidevuse.

3.9. Investeeringute lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub	Investeeringute kava puudub. Arengukavas on püstitatud pikaajalised eesmärgid, kuid nende täitmiseks ettenähtud ajakava ja (prognoositav) investeeringute maht selles ei kajastu. 2006-2012 arengukavas on olemas. Investeeringute kava on olemas, kuid mitte arengukava osana.
4. Koostöösuunad	
4.1. Koostöösuundade loetelu ning partnerid (anda ette valdkonnad ja tudeng täpsustab)	Riikliku Looduskaitsekeskuse Hiiu-Lääne regiooni administratsiooniga. Koostöö mittetulundusühistute ja Tööhõiveametiga täiskasvanute täiendkoolituste korraldamisel.
5. Teemavaldkonnad	
5.1. Käsitletud teemavaldkondade loetelu arengukavas (kas defineerida valdkonnad)	Valitsemine; Keskkonnakaitse; Haridus; Kultuur ja vaba aeg; Tervishoid, sotsiaalhooldus; Teed ja tänavad; Vesivarustus ja kanalisatsioon; Soojavarustus; Arendus; Noorsootöö.
Suutlikkuse suurendamise indikaatorid	Ei ole välja toodud.
Sidusus, kodanikuühiskond	Ei ole välja toodud.
Elanike osaluse suurendamine	Arengukavas: „Üha kiiremini muutuv maailmas on järjest tähtsam informatsiooni kättesaadavus ning inimeste omaalgatusvõime ja oskus reageerida kiiresti muutuvatele oludele. Siit tulenevalt on valla edukuse aluseks eelkõige tema elanike areng. Loosung “kaader otsustab kõik” on endist viisi aktuaalne. Sellest vajadus investeerida just eelkõige inimesse ning avardada tema ligipääsu teabele. Ühe või teise piirkonna areng võib sõltuda väheste, kuid samal ajal ettevõtlike inimeste otsustest ja tegutsemisest, kes suudavad oma tegemistesse kaasata või õhutada tegutsema ka teisi kogukonna liikmeid.“
Kommentaariid	Arengukava vormistamisega võiks veel vaeva näha, nt puudub sisukord. Kuna arengukavas on ka SWOT-analüüsi märksõnad pikemalt lahti kirjutatud, siis üldiseloostus ja SWOT-analüüs hõlmavad ca 2/3 arengukava mahust. Üldiseloostus/olukorra kirjeldus võiks lühem olla, arvestades arengukava mahtu.

2.6.9 Hanila valla arengukava 2004-2013

Indikaatorid	
1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega	
1.1. Arengukava ülesehituse loogika: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng	Hanila arengukava ülesehituse loogika on pigem valdkondlik.
1.2. Arengumudeli selgitus - olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna	Hanila vallavolikogu, -valitsuse ning teiste vallaasutuste tegevuse eesmärgiks on tagada kõigile valla elanikele tasakaalustatud, toimiv ning säästvalt ja jätkusuutlikult arenev elukeskkond. Arengumudeli selgitus puudub.
1.3. Missiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Pole eraldi välja toodud.
1.4. Visiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Pole välja toodud, v-o sama, mis eesmärk- tagada kõigile valla elanikele tasakaalustatud, toimiv ning säästvalt ja jätkusuutlikult arenev elukeskkond. Tegevuse eesmärgiks on kujundada Eestis ja ka mujal maailmas heast küljest tähelepandav paik, kus elavad elujaatava suhtumisega koostööaltid inimesed, kus on mõnus elada, töötada ja puhata, väljast tulijal hea ringi liikuda ja palju huvitavat vaadata ning teha.
1.5. Arengumudeli seos visiooniga - olemas või ei	Arengumudeli seost visiooniga hinnata ei saa kuna arengukavas puudub visioon.
2. Keskkonnaanalüüs	
2.1. Valdkondade kirjeldus või analüüs - kirjeldus või analüüs; soovitud muutmiseks	Valdkondade kirjeldus on väga põhjalik kuid liiga pikk. Kasutatud on nii kirjeldust kui ka analüütikat. Eraldi on välja toodud valdkonniti eesmärgid, kuid mitte iga valdkonna juures. Valdkonniti on hinnatud hetkeolukorda, analüüsitud arenguvõimalusi ja välja toodud eesmärgid. Paremini mõistmiseks võiks olla natuke lühem ja vähem kirjeldav ning konkreetsem.
2.2. Tulevikutrendide välja toomine - olemas või ei	Valdkonniti on välja toodud küll probleemid ning võimalikud lahendused ja eesmärgid tulevikus, kuid kasutatud ei ole statistilisi andmeid ja analüüsi, millega saaks võrrelda ja analüüsida muutuseid.
2.3. Probleemipüstited - olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei	Probleemipüstited on olemas, kasutatud on SWOT analüüsi, mis toob välja ka probleemseid piirkonnad. Loetelu on koos hilisemate selgitustega ja probleemipüstited on üldised. SWOT-analüüs on võimalused sõnastatud (pigem) kui võimalikud tegevused olukorra parandamiseks, mitte aga kui välised, omavalitsuse arengut mõjutavad tegurid.

2.4. Seosed valdkondade vahel - olemas või ei; hinnata tekkida võivat riski	Arengukavas valdkondlikku lähenemise puhul seosed teiste valdkondadega puuduvad.
2.5. Arengueelis - määratletud või ei; rakendatud keskkonnaanalüüsis, eesmärkides	Arengukavas on määratletud arengueelis. See on välja toodud eesmärkides. Tegevuse eesmärgiks on tagada kõigile valla elanikele tasakaalustatud, toimiv ning säästvalt ja jätkusuutlikult arenev elukeskkond, kus on tagatud elanike põhiseaduslike õiguste ja kohustuste täitmine; laialdased võimalused eneseteostuseks ja puhkuseks; puhas looduskeskkond; arenenud infrastruktuur, mis võimaldab suhelda muu maailmaga ja kus oleks turvaline.
3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava	
3.1. Visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine - olemas või ei	Üldised strateegilised arengusuunad on sõnastatud arengukavas läbi valdkondlike eesmärgipüstituste.
3.2. Eesmärkide hierarhia - olemas või ei; moodustab terviku või ei	<p>Arengueesmärgid on lahti kirjutatud lühemaajaliste eesmärkidenä. Toodud eesmärkide hierarhia moodustab ühtse terviku.</p> <p>Sõnastatud on: 1) valla arengu peaesmärk, 2) 24 (valla tegevuse) eesmärki (nt. valla reklaamimine läbi arengukava!!!), ja 3) pikemaajalised e strateegilised eesmärgid, mille kestus ületab arengukavas määratud tegevuskava kümneaastast perioodi. Tekib küsimus, miks <u>pikaajalised eesmärgid</u> ei ole sõnastatud enne (valla tegevuse) <u>eesmärke</u>?</p>
3.3. Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed - arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus)	Eesmärgid on lahti kirjutatud, investeringute kava on olemas.
3.4. Eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud - tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang	Tulemused on osaliselt sõnastatud, mõõdikud puuduvad.
3.5. Eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud - olemas või ei.	Ei ole pandud.
3.6. Tegevuskava olemasolu - olemas või ei; määratletud tegevus, aeg, rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus	<p>Tegevuskava eraldi ei ole, on olemas tähtsamate investeringute nimekiri.</p> <p>Investeringute kavas on küll välja toodud tegevuse/investeeringu orienteeruv (lõpp)maksumus, kuid kui see investeering on kavandatud mitme aasta peale, võiks välja tuua, kui palju plaanitakse investeerida konkreetsel aastal e kuidas investeeringuvajadus jaotub aastate lõikes.</p> <p>Ei ole märgitud rahalist allikat ega täitjat.</p>
3.7. Järelvalve mehhanism - formaalne ja/või tõine: kord aastas volikogule,	Arengukavas ei kajastu.

juhtumuslik aruandlus	
3.8. Eelarve lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeeringute kava ja eelarveid)	Osaliselt.
3.9. Investeeringute lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub	Investeeringute kava olemas. Arengukavas on püstitatud pikaajalised eesmärgid ning nende täitmiseks on välja toodud ajakava (orienteeruv), samuti prognoositav investeeringute maht.
4. Koostöösuunad	
4.1. Koostöösuundade loetelu ning partnerid (anda ette valdkonnad ja tudeng täpsustab)	Projektides osalemine - Lihula vallaga ohtlike jäätmete kogumine; AS-i Nordkalk abiga parendatakse valla teid. On valmimas 17 Lääne, Rapla ja Pärnu maakonna omavalitsuse koostöö ja Keskkonnaministeeriumi kureerimisel nende omavalitsuste vee- ja kanalisatsiooni-süsteemide ning puhastite rekonstrueerimise projekt
5. Teemavaldkonnad	
5.1. Käsitletud teemavaldkondade loetelu arengukavas (kas defineerida valdkonnad)	Haridus; Keskkonnakaitse ja heakord; Kodanikukaitse; Kommunaalmajandus; Kultuur; Majandus ja ettevõtlus; Noorsootöö; Planeerimine ja ehitus; Side ja infotehnoloogia; Sotsiaalhoolekanne; Sport; Teed ja ühistransport; Tervishoid; Valitsemine; Koostöö.
Suutlikkuse suurendamise indikaatorid	Ei ole välja toodud.
Sidusus, kodanikuühiskond	On välja toodud Kultuuri all.
Elanike osaluse suurendamine	Arengukavas: „Üha kiiremini muutuv maailmas on järjest tähtsam informatsiooni kättesaadavus ning inimeste omaalgatusvõime ja oskus reageerida kiiresti muutuvatele oludele. Siit tulenevalt on valla edukuse aluseks eelkõige tema elanike areng. Loosung “kaader otsustab kõik” on endist viisi aktuaalne. Sellest vajadus investeerida just eelkõige inimesse ning avardada tema ligipääsu teabele. Ühe või teise piirkonna areng võib sõltuda vähestest, kuid samal ajal ettevõtlike inimeste otsustest ja tegutsemisest, kes suudavad oma tegemistesse kaasata või õhutada tegutsema ka teisi kogukonna liikmeid.“
Kommentaariid	Arengukava ülesehitus võiks olla rohkem struktureeritud - tähtsamad asjad <u>punktide kaupa</u> välja tuua. See lihtsustaks oluliselt arengukava jälgimist ja lisaks sellele konkreetsust. Nii `huvitavat` valla tegevuse eesmärki kui Hanila vallal (valla arengukavas) on, pole veel kuulnud: “valla reklaamimine läbi arengukava.” Samas nii mõnegi eesmärgi sõnastuse üle võiks veel `mõelda`, või vähemalt märksõnad lahti seletada: <i>vallakodanike</i> , arengukava koostajate <i>arendamine</i> ; fokuseerimine <i>tähtsamale</i> ; erinevate tegevuste ja huvide seostamine pikemaks ajaks. jms

2.6.10 Emmaste valla arengukava 2004-2010

Indikaatorid	
1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega	
1.1. Arengukava ülesehituse loogika: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng	Valdkondlik.
1.2. Arengumudeli selgitus - olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna	Arengukava koostamise analüütilise osa eesmärgiks oli põhjendatud ja loogiliselt tuletatud muutusvajaduse väljaselgitamine. Selle töö tulemusena sündis arendusmeeskonnale ühtne ja kooskõlastatud informatiivne alus, mida omakorda kasutati ära järgneva loova lahenduste otsimise protsessi läbiviimisel, s.t. uute, innovatiivsete, soovitud eeliseid esile toova, tugevusi arendava, nõrkusi kõrvaldava ja ohtusid vältiva arendussuundade määratlemisel.
1.3. Missiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Missiooni ei ole.
1.4. Visiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Visioon olemas, esitatud loeteluna. Täpsustatud valdkondade kaupa. Vastab visiooni sõnastamise põhimõtetele. Emmaste vald on aastal 2010: aktiivse eluhoiakuga kodanikega lasterikaste peredega investeeringutele atraktiivne mitmekülgse ja tasakaalustatud ettevõtlusega kaasaegse infrastruktuuriga turvalise ja kvaliteetse elukeskkonnaga kõigele positiivsele avatud Lõuna-Hiiumaa vald.
1.5. Arengumudeli seos visiooniga - olemas või ei	On seotud.
2. Keskkonnaanalüüs	
2.1. Valdkondade kirjeldus või analüüs - kirjeldus või analüüs; soovitused muutmiseks	Valdkonnad on kirjeldatud. Analüüsitud keskkonna piiranguid ja mõjusid teistele valdkondadele. Soovitused muutmiseks toodud välja eraldi teemana. Analüüsiks seda nimetada ei saa, kuna välja on toodud vaid märksõnad. Ei ole kasutatud SWOT-analüüsi terviklikku paketti, kuna esile on toodud tugevused, nõrkused ja ohud, kuid jäetud sõnastamata võimalused kui välised omavalitsuse arengut mõjutavad tegurid, mis on iseenesest väga olulised mõjurid.

2.2. Tulevikutrendide välja toomine - olemas või ei	Tulevikutrende ei ole välja toodud.
2.3. Probleemipüstitused - olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei	Kuna on kasutatud SWOT analüüsi on iga teema juures välja toodud nõrkused ja ohud, kuid probleemi püstitused puuduvad.
2.4. Seosed valdkondade vahel - olemas või ei; hinnata tekkida võivat riski	Seosed valdkondade vahel välja toomata aga mõjud ja piirangud teistele valdkondadele olemas.
2.5. Arengueelis - määratletud või ei; rakendatud keskkonnaanalüüsis, eesmärkides	Tugevused on välja toodud SWOT analüüsis valdkonniti. “Emmaste valla tugevuseks on kahtlemata tema <i>kaitstud ja säilinud looduskeskkond</i> . Samas toimib hästi ka juba <i>välja ehitatud infrastruktuur</i> (korrastatud bussipaviljonid, hooldatud teed ja jalgrattateed, toimiv prügimajandus, arenenud internetiühendus). <i>Mitmekesine ja piirkondlikult hajutatud ettevõtlikkus ning selle sõltumatus kohaliku tarbija ostujõust</i> vähendab oluliselt majanduslikke riske ning sellest tulenevaid negatiivseid tagajärgi. Kõik see loob inimesele võimalused oma elu paremaks korraldamiseks.”
3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava	
3.1. Visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine - olemas või ei	Üldised strateegilised arengusuunad on sõnastamata, välja on toodud üksikasjalikud strateegilised plaanid valdkondade kaupa.
3.2. Eesmärkide hierarhia - olemas või ei; moodustab terviku või ei	Eesmärkide hierarhia puudub.
3.3. Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed - arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus)	Puuduvad mõõdetavad eesmärgid.
3.4. Eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud - tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang	Puuduvad mõõdetavad eesmärgid.
3.5. Eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud - olemas või ei.	Ei ole.
3.6. Tegevuskava olemasolu - olemas või ei; määratletud tegevus, aeg, rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus	Tegevuskava olemas. Määratud tegevused, summad, aeg ja rahastamise allikad. Arengukava realisatsiooniplaanis on küll välja toodud projektide (kogu)maksumus, kuid kui investeering on kavandatud mitme aasta peale, võiks välja tuua, kui palju plaanitakse investeerida konkreetsel aastal e kuidas investeeringuvajadus jaotub aastate lõikes.
3.7. Järelvalve mehhanism - formaalne ja/või tööine: kord aastas volikogule, juhtumuslik aruandlus	Arengukavas ei kajastu.

3.8. Eelarve lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeeringute kava ja eelarveid)	Arengukava osaliselt seotud valla eelarvega.
3.9. Investeeringute lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub	Investeeringud lähtuvad osaliselt arengukavast.
4. Koostöösuunad	
4.1. Koostöösuundade loetelu ning partnerid (anda ette valdkonnad ja tudeng täpsustab)	Koostööd tehakse struktuurfondide ja erakapitalidega elamispinna rajamisel, SF ja Eesti Energiaga õhuliinide asemele maasiseste liinide paigaldamisel, SF ja Maanteeametiga tolmuvabade teede rajamisel, ja mitmete teiste fondide, sihtasutuste ja ettevõtetega erinevates projektides.
5. Teemavaldkonnad	
5.1. Käsitletud teemavaldkondade loetelu arengukavas (kas defineerida valdkonnad)	Teema valdkonnad: looduskeskkond, majanduskeskkond, elu- ja sotsiaalkeskond, tehiskeskond
Suutlikkuse suurendamise indikaatorid	Ei ole välja toodud.
Sidusus, kodanikuühiskond	Ei ole välja toodud.
Elanike osaluse suurendamine	Elu- ja sotsiaalvaldkonnas toodud välja vajadus kohalike elanike aktiivsemaks osalemiseks valla elus.
Kommentaariid	<p>Arengukava (sisulise) mõistmise teeb raskeks märksõnade kasutamine!!!</p> <p>“Arengukava koostamisel osalesid vallavolikogu ja -valitsuse liikmed. Samuti on arengukava koostamisel kasutatud <i>vallavälist nõustamist.</i>” - peaks ka välja tooma, kes on need vallavälised nõustajad?</p> <p>Arengukava vormistamisega võiks veel vaeva näha - tiitelleht, sisukord, sissejuhatus, kokkuvõte, nõ uus peatükk uuel lehelt (praegu `üks suur kompott` - nii vormi kui ka sisu mõttes) jms.</p>

2.6.11 Kõrgessaare valla arengukava 2006-2013

Indikaatorid	
1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega	
1.1. Arengukava ülesehituse loogika: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng	Valdkondlik.
1.2. Arengumudeli selgitus - olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna	Arengumudelit ei ole selgitatud.
1.3. Missiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Missioon puudub.
1.4. Visiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	<p>Visioon olemas. Vastab sõnastamise põhimõtetele.</p> <p>“Kõrgessaare vald on piirkondlike eripärasusi arvestav, aktiivse majandustegevusega, toimivate sadamatega, mitmekesiste kultuuritraditsioonidega, loodussõbralik ning turvaline elamis- ning turismipiirkond.”</p> <p>Määratlema peaks ka selle, mis aastani visioon on sõnastatud.</p>
1.5. Arengumudeli seos visiooniga - olemas või ei	On seotud mõnel määral.
2. Keskkonnaanalüüs	
2.1. Valdkondade kirjeldus või analüüs - kirjeldus või analüüs; soovitud muutmiseks	Valdkonniti on kirjeldatud tänast olukorda. Eesmärkide all kirjeldatud valdkonna tuleviku visiooni ja püstitatud tegevuskava visiooni elluviimiseks.
2.2. Tuleviktrendide välja toomine - olemas või ei	Tuleviktrendid on välja toodud valdkonniti valikuliselt. Näiteks Põllu- ja metsamajanduse valdkonnas.
2.3. Probleemipüstitused - olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei	Probleemipüstitused on ära toodud SWOT analüüsis nõrkuste ja ohtude all. Valikuliselt käsitletud valdkonniti tänase olukorra kirjeldustes.
2.4. Seosed valdkondade vahel - olemas või ei; hinnata tekkida võivat riski	<p>Ei ole välja toodud. Kuna on väga palju valdkondi kus on omad tegevuskavad, siis on suur oht strateegiate killustumiseks.</p> <p>Lisaks tulevikuvisionile võiks sõnastada kõiki valdkondi läbivalt üldised strateegilised arengusuunad, millest valdkondlikud (üld)eesmärgid lähtuksid. Sel juhul `paistaksid` seosed valdkondade vahel tugevamad ja ka arengumudel oleks terviklikum. Praegusel juhul on sõnastatud vaid tulevikuvision ja valdkondlikud (üld)eesmärgi iga valdkonna juures (kokku üle 20-ne), ja seetõttu on tõesti on strateegiate killustumiseks - tuleks sõnastada arengusuunad, mis kõiki neid valdkondi ühendaks (ainult üldine visioon seda sidusust</p>

	`ei tekita`).
2.5. Arengueelis - määratletud või ei; rakendatud keskkonnanalüüsis, eesmärkides	Tugevus on välja toodud SWOT analüüsis üldandmete all.
3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava	
3.1. Visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine - olemas või ei	Üldised strateegilised arengusuunad sõnastamata.
3.2. Eesmärkide hierarhia - olemas või ei; moodustab terviku või ei	Hierarhia puudub. Iga teema all kirjeldatud eesmärki, mis tegelikkuses kujutab endast antud teema tuleviku visiooni.
3.3. Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed - arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus)	Puuduvad mõõdetavad eesmärgid.
3.4. Eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud - tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang	Puuduvad mõõdetavad eesmärgid.
3.5. Eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud - olemas või ei.	Ei ole.
3.6. Tegevuskava olemasolu - olemas või ei; määratletud tegevus, aeg, rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus	On olemas. Määratletud tegevuse nimetus, periood, võimalikud rahastusallikad, vastutaja ja/või huvitatud isik. Välja on toomata projektide (prognoositav) maksumus - investreeringuvajadus.
3.7. Järelvalve mehhanism - formaalne ja/või tööine: kord aastas volikogule, juhtumuslik aruandlus	Arengukavas toodud välja järelvalve mehhanism, mis on tööine ja umbisikuline.
3.8. Eelarve lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeeringute kava ja eelarveid)	Arengukava ei ole seotud valla eelarvega. Tegevuskavas ära näidatud võimalikud rahastusallikad, kuid puuduvad summad.
3.9. Investeeringute lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub	Investeeringute kava puudub. Arengukava tegevuskavas tegevustele näidatud võimalikud erinevad rahastusallikad (erinevad rahastusprojektid, toetajad).
4. Koostöösuunad	
4.1. Koostöösuundade loetelu ning partnerid (anda ette valdkonnad ja tudeng täpsustab)	Koostöösuunad on ära toodud tegevuskavas ja kirjeldatud ka valikuliselt teemade tegevuskavade all. Koostöö partneriteks on eraettevõtjad, RMK, Maavalitsus, Muinsuskaitse, OV Liit.
5. Teemavaldkonnad	
5.1. Käsitletud teemavaldkondade loetelu arengukavas (kas defineerida valdkonnad)	Teema valdkonnad võiks olla koondatud ja struktureeritud.
Suutlikkuse suurendamise indikaatorid	Ei ole välja toodud.
Sidusus, kodanikuühiskond	Käsitletud valikuliselt. Toetatakse MTÜsid ja kultuuri

	<p>sündmusi, kaasatakse valla elanikke mitmesugustesse ühistegevustesse.</p> <p>Eraldi valdkond: “Kodanike ühendused, omaalgatuslik tegevus, muud ühiskonnateenused”</p> <p>Tegevuskava: toetatakse kolmanda sektori tegevust projektide kaasfinantseerimise kaudu ning tegevus/-tingimuste loomiste toetuste abil; huvi ja/või vajaduse korral kaasatakse kolmanda sektori esindajaid töögruppide, komisjonide koosseisu; toetatakse Reigi kiriku, Reigi pastoraadi, Malvaste kabel, Kõpu rahvamaja, Puski kirikurenoveerimist, Luidja seltsimaja, Lauka külaarenduskeskuse, Kalana külamaja renoveerimist; kutsutakse ellu kodanikuühenduste katusorganisatsioon/ümarlaud; tehakse koostööd usuorganisatsioonidega; toetatakse MTÜ- de osalemist ülemaakondlikes ja üleriigilistes organisatsioonides ja üritustel.</p>
Elanike osaluse suurendamine	<p>Eraldi valdkonnana välja toodud kodanike ühendused ja omaalgatuslik tegevus.</p> <p>Kõrgessaare valla arengukava on üks vähestest arengukavadest, kus kodanike kaasamiseks on eraldi tegevuskava (valdkond: “Avalik haldus; koostöö”); tegevusi pole küll palju, kuid sellegi poolest on näha, et kodanike kaasamise vajalikkust teadvustatakse.</p>
Kommentaariid	<p>Positiivne on see, et vald ei tegele ainult valitud valdkondade arendamisega, vaid on püstitanud eesmärgid ja loonud konkreetse tegevuskava väga paljudes valdkondades, mis kõik on valla tasakaalustatud arengu seisukohalt olulised. Kuid erinevaid valdkondi on tõesti palju, ja kuna pole ka sõnastatud üldisi arengusuundi, mis neid valdkondi `seoks`, on `arendustegevus` võibolla liialt killustunud. Aga üldiselt on arengukava hästi koostatud (ka vormistusliku poole pealt) ja lihtsasti jälgitav, kuigi arengumudeli loogikat pole lahti seletatud (samas on väga palju selliseid arengukavasid, kus arengumudeli loogika on küll lahti seletatud, kuid sellegi poolest ei ole see `mõistetav`).</p> <p>Kindlasti tuleks määratleda, mis aastat silmas pidades tulevikuvision sõnastatud on, ja kokkuvõte (kokkuvõtva teksti) võiks lõppu kirjutada.</p> <p>Investeeringute plaan võiks olla arengukava lisa (koos konkreetsete summadega, mida plaanitakse investeerida, ja kuidas investeeringute vajadus jaotub aastate lõikes, kui on tegemist pikemaajaliste projektidega).</p>

2.6.12 Kullamaa valla arengukava 2004-2009

Indikaatorid	
1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega	
1.1. Arengukava ülesehituse loogika: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng	Kullamaa arengukava ülesehituse loogika on pigem valdkondlik.
1.2. Arengumudeli selgitus - olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna	<p>On püütud koostada arengukava lähtudes strateegilise planeerimise põhimõtetest.</p> <p>Otseselt arengumudeli loogikat lahti ei ole seletatud. “Käesolev arengukava on püütud koostada strateegilise planeerimise põhimõtteid järgides. Strateegiline planeerimine on samm-sammuline protsess arengueesmärkide ja -prioriteetide, nende saavutamise teede ja tegevuskava sõnastamiseks. Protsess põhineb kohaliku omavalitsuse sisemiste tugevate ja nõrkade külgede analüüsil ning väliskeskkonna võimaluste ja ohtude tunnetamisel ja arvestamisel. Kõige olulisem on koondada ressursid <u>prioriteetsetesse valdkondadesse.</u>” SWOT-analüüsi küll arengukavas pole, kuid sõnastatud on:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) (Üld)visioon 2) valdkondade kaupa: üldine olukord; probleemid; eesmärgid, <u>prioriteetid</u> ja soovitud tulemused.
1.3. Missiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Konkreetselt kirjapandud missioon ei ole hetkel väljaloetav. Tuleks panna selgelt kirja.
1.4. Visiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	<p>Kullamaa valla visioon on kirja pandud alapunktidenä. Kirjeldatud on nägemust, millised tahetakse olla aastaks 2015. visiooni kirjeldus on konkreetse sõnastusega ja seega peaks olema see kõigile ühtemoodi arusaadav. Lisaks on välja toodud ka visioonide selgitused.</p> <p>Kullamaa vald on aastal 2015:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) iseseisev haldussuutlik omavalitsus, mida juhitakse säästva arengu printsiipide järgi elanike soove arvestavalt; 2) arenenud põllumajandusega piirkond; 3) heas korras oleva kaasaja standardile vastava infrastruktuuriga; 4) tugeval identiteeditundel põhineva kultuuriliselt aktiivse ning sportlikke eluviise väärtustava elanikkonnaga; 5) arenenud, kohalikke vajadusi rahuldavate sotsiaalsete

	<p>infrastruktuuridega (haridus, kultuur, tervishoid, sotsiaalhoolekanne);</p> <p>6) atraktiivne elamispiirkond igas vanuses inimestele;</p> <p>7) taganud transpordiühenduse kogu valla elanikkonnale;</p> <p>8) taganud elanikele võimaluse leida rakendust Kullamaa vallas;</p> <p>9) ettevõtlus on arenenud üle Eesti keskmise taseme;</p> <p>10) tööpuudus on alla Eesti keskmise taseme;</p> <p>11) haldusreformi käigus on säilinud Kullamaa valla nimi;</p> <p>12) Kullamaa vallaga on liidetud Martna ja Risti vald.</p>
1.5. Arengumudeli seos visiooniga - olemas või ei	On olemas.
2. Keskkonnaanalüüs	
2.1. Valdkondade kirjeldus või analüüs - kirjeldus või analüüs; soovitud muutmiseks	Valdkonnad kirjeldatud üsnagi täpselt. Keskendudes järgmistele teemadele: organisatsioon ja juhtimine; kultuur, haridus, sport; valla sotsiaalhoolekanne ja tervishoid; korraldus, turvalisus; infrastruktuur, ettevõtlus. Kirjeldatud on hetkeolukorda, toodud välja tugevused, nõrkused, põhiprobleemid. On ka ettepanekuid lahendusteks. Analüütilisust võiks olla rohkem.
2.2. Tulevikutrendide välja toomine - olemas või ei	Tulevikutrende otseselt välja toodud ei ole, kuid süvenemisel on need olemas. Püstitatud probleemid toovad välja ka tulevikuprognose. Puudub probleemide otsene analüüs, kuid tulevikutrende nähakse ning nendega on arvestatud.
2.3. Probleemipüstitused - olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei	<p>Arengukava on koostatud aktuaalseid valla probleeme silmas pidades. Kasutatud on SWOT analüüsi ning eelnevate aastate andmeid.</p> <p>Arengukavas SWOT-analüüsi pole.</p>
2.4. Seosed valdkondade vahel - olemas või ei; hinnata tekkida võivad riskid	Olemas.
2.5. Arengueelis - määratletud või ei; rakendatud keskkonnaanalüüsis, eesmärkides	Arengueeliseid ei ole ära määratletud, välja on toodud üldised trendid.
3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava	
3.1. Visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine - olemas või ei	Erinevate valdkondade püstitatud erinevad eesmärgid ja arengusuunad lähtuvad kõik valla visioonist. Seega saame öelda, et valla üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine visiooni baasil on olemas.
3.2. Eesmärkide hierarhia - olemas või ei; moodustab terviku või ei	<p>Arengueesmärgid on lahti kirjutatud eesmärkidena ning eesmärkide hierarhia moodustab terviku.</p> <p>Sõnastatud on Kullamaa valla visioon ja seejärel valdkondade kaupa eesmärgid/prioriteetid.</p>

	Arengueesmärke lisaks eesmärkidele pole sõnastatud. Pigem on need `eesmärgid` <i>arengueesmärgid</i> (minule jääb arusaamatuks, mida `eelnev kirjutaja` peab silmas selle all, et arengueesmärgid on lahti kirjutatud eesmärkidena).
3.3. Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed - arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus)	Eesmärgid on lahti kirjutatud, täpsustatud ning arusaadavad.
3.4. Eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud - tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang	Mõõdetavad eesmärgid tuleks selgemini kirja panna. Samuti tekib küsitavusi mõõdikute osas.
3.5. Eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud - olemas või ei.	Tõenäoliselt on. Kuna miski sellele ei viita ja eesmärgid pole ka nummerdatud, siis arvan, et (vähemalt mitte kõik) eesmärgid ei ole prioriteetsuse järjekorda pandud.
3.6. Tegevuskava olemasolu - olemas või ei; määratletud tegevus, aeg, rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus	Tegevuskavas on üsnagi täpselt ka ajalisel, määratletud, mis ajal mingeid tegevusi tehakse. Puuduseks võib pidada vastutajate mittemääramist. Täpsustada tuleb kontrolli kord (kuidas, millal).
3.7. Järelvalve mehhanism - formaalne ja/või tõine: kord aastas volikogule, juhtimulik aruandlus	Konkreetne järelvalvemehhanism ei ole kirja pandud. Küll aga on vallaametnikel kohustus vallaelanikele igal aastal aru anda arengukava täitmise kohta.
3.8. Eelarve lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeeringute kava ja eelarveid)	Arengukava on osaliselt seotud eelarvega.
3.9. Investeeringute lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub	Lähtub osaliselt.
4. Koostöösuunad	
4.1. Koostöösuundade loetelu ning partnerid (anda ette valdkonnad ja tudeng täpsustab)	Koostöösuunad osaliselt määratletud tegevuskavas. Abipolitsei ja Kaitseliidu koostöö toetamine. Sotsiaalhoolekande ja vallasisene koostöö. Külade ja valla koostöö tihendamine.
5. Teemavaldkonnad	
5.1. Käsitletud teemavaldkondade loetelu arengukavas (kas defineerida valdkonnad)	Teema valdkonnad koondada.
Suutlikkuse suurendamise indikaatorid	Ei ole välja toodud.
Sidusus, kodanikuühiskond	Arengukavas on kasutatud innovatiivsust (üliõpilaste poolt koostatud).
Elanike osaluse suurendamine	Tähelepanu on pööratud kogukonna arengule ja arendamisele. Üldine olukord: "Rahvas on juhtkonna tööga rahul. Ollakse kursis

	<p>omavalitsuse tööga: valla lehes ilmuvad volikogu istungite kokkuvõtted ja tehtud otsused.” “Külaelanike vähene aktiivsus kaasarääkimisel vallaelu korraldamiseks.”</p> <p>Probleemid: “Suhteliselt väheste teotahteliste inimeste olemasolu (st paljud noored ja aktiivsed inimesed on vallast lahkunud).”</p> <p>Eesmärgid, prioriteedid ja soovitud tulemused: “Valla külaelu elavdamine: valitud on külavanemad, et tihendada külade ja valla vahelist koostööd.” “Järjepidevalt valla ajalehe väljaandmine, mille kaudu toimub vallaelu parem avalikustamine.”</p>
Kommentaariid	

2.6.13 Martna valla arengukava 2004-2014

Indikaatorid	
1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega	
1.1. Arengukava ülesehituse loogika: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng	Arengukava on üles ehitatud valdkondlikku arengumudelit kasutades.
1.2. Arengumudeli selgitus - olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna	<p>Arengukavas kirjeldatud valdkondade valiku puhul on lähtutud teemadest, mis on olulised valla, kui terviku juhtimiseks ja arendamiseks. Välja on toodud teemad valdkondadena (loodus-, majandus-, elu-, sotsiaal- ja tehiskeskkond).</p> <p>Arengukava koostamisel lähtuti kahest tasandist, mille abil oli kerge määratleda valla põhilisi arengusuundasid: 1) hetkeolukorra iseloomustus ja analüüs; 2) visioon ja arengueesmärgid. Nende tasandite vahele jääb muutumisvajadus ehk tegevused, mida on vaja teha, et jõuda soovitud olukorrani.</p> <p>Arengukava koostamine on olnud kogu valla elanike ja vallavalitsuse töötajate koostöö.</p> <p>Arengukavas on analüüsitud eraldi kõiki valdkondi, väljatoodud praegune olukord ja muutumisvajadused valdkonniti, mis on koostatud valla üldist arengut silmas pidades. Arengukavas on väljatoodud valdkondade iseloomustus ja nende omavahelised mõjud.</p>
1.3. Missiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Missiooni ei ole arengukavas eraldi sõnastatud ega väljatoodud. Soovitav on missioon eraldi välja tuua
1.4. Visiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	<p>Visioon on kirjeldatud alapunktidenä. Soovitame visiooni kompaktsemalt välja tuua. Visioonis peab olema kajastatud, mille poole püüeldakse, s.o. pilt tulevikust, milleni tahetakse jõuda. Visioon peab siduma omavalitsuse erinevad tegevused üheks tervikuks, mis näitab, millised on ootused KOV arengu suhtes. Visioon ei kajasta olemasolevat olukorda. Martnas on kasutatud tabelit, mis peaks olema aluseks visiooni sõnastamisel, mitte visioonina kirjutatud.</p> <p>Martna valla visioon on kirjeldatud järgmiste parameetrite abil: soovitud ja tõenäoline olukord; soovitud ja mittetõenäoline olukord; mittesoovitud ja tõenäoline olukord; mittesoovitud ja mittetõenäoline olukord.</p> <p>Arengukava koostajad on valla visiooni loomisel põhimõtteliselt aluseks võtnud `koordinaattelgedega raamistiku`, mis võimaldab kujutada erinevaid olukordi</p>

	(nii soovitud kui mittesoovitud), kuid nende olukordade sõnastamine ei ole veel iseenesest visioon, vaid abivahend visiooni selgemaks sõnastamiseks. Seega ei saa rääkida selge visiooni olemasolust. Kui ka vaadata vaid soovitud olukordade poolt, tekib ikkagi küsimus, kas peaks lähtuma soovitud ja tõenäolisest olukorrast või soovitud ja mittetõenäolisest olukorrast, sest olemuselt peaks visioon olema eelkõige kirjeldus igatsetavast tulevikust, mitte reaalsus.
1.5. Arengumudeli seos visiooniga - olemas või ei	Visioon ja arengumudel on omavahel seotud. Visioonis sõnastatud eesmärgid on kajastatud ja lähipõimunud kogu arengukavas.
2. Keskkonnaanalüüs	
2.1. Valdkondade kirjeldus või analüüs - kirjeldus või analüüs; soovitud muutmiseks	Lähtuvalt valla üldisest visioonist on erinevad eesmärgid püstitatud ka valdkondadele. On kirjeldatud loodus-, majandus-, elu-, sotsiaal- ja tehiskeskonda põhjalikult. Samuti valdkondade omavahelised mõjud (positiivsed ja negatiivsed). Valdkondi on analüüsitud erinevatest vaatenurkadest: - omavahelised mõjud, mõjud teistele valdkondadele, tugevused, nõrkused, muutumisvajadused. Analüüsiks seda päris nimetada ei saa, kuna arengukava on üles ehitatud `märksõnadel`, millest `tavalugeja` kõigest aru ei saa (nt Tehiskeskonna nõrkused; vallamaja, tänavavalgustus jne - milles probleem?).
2.2. Tulevikutrendide välja toomine - olemas või ei	Tulevikutrendid on valdkonniti mainitud, nende positiivsed ja negatiivsed mõjud välja toodud. Nimetatud on põhilised muutumisvajadused, mis tagaksid vallale jätkusuutliku arengu.
2.3. Probleemipüstitused - olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei	Valla probleemid on välja toodud ning neile pööratakse tähelepanu. Koostatud on põhjalik SWOT analüüs valdkondade kaupa, välja on toodud iga valdkonna puhul eraldi selle tugevused, nõrkused, ohud ja muutumisvajadused. Arengukava lugedes on arusaadav ka piirkonda lähemalt tundmata, missugused probleemid vajavad lahendamist ja missugused on piirkonna arendamise prioriteetid. Probleemipüstitused on valdkondlikult väljatoodud, kui ära on märgitud ka nende omavaheline mõju. seos. Nagu juba eelnevalt märgitud sai - `märksõnad` ei ole probleemid!
2.4. Seosed valdkondade vahel - olemas või ei; hinnata tekkida võivat riski	Arengukavas on võetud aluseks erinevates valdkondades välja töötatud positiivsed ja negatiivsed suundumused. Valdkondlike muutumisvajadusi prognoosides on aluseks võetud valla jätkusuutlik areng. Ühe valdkonna arendamine (mittearendamine) ei jäta teist valdkonda kõrvale.
2.5. Arengueelis - määratletud või ei; rakendatud keskkonnaanalüüsis,	On koostatud arengusuundade realiseerimise kava, milles on täpsustatud konkreetsed ja mõõdetavad

eesmärkides	<p>tulemused. Loetletud on samuti arengusuundade realiseerimiseks tehtavad tegevused ning nendest tulenevad muutusvajadused.</p> <p>Nii loodus-, majandus-, elu- ja sotsiaal-, kui tehiskeskonna puhul on välja toodud tegevused, mida võiks ka vaadata kui arengueeliseid.</p>
3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava	
3.1. Visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine - olemas või ei	<p>Erinevate valdkondade püstitatud erinevad eesmärgid ja arengusuunad lähtuvad kõik valla visioonist, seega saame öelda, et valla üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine visiooni baasil on olemas. Valdkonniti (loodus-, majandus-, elu- ja sotsiaal-, tehiskeskond) on välja toodud eesmärgid, mida on vajalik arendada valla kui terviku jätkusuutlikuks arenguks.</p> <p>Lisaks üldisest visioonist lähtuvatele valdkondlikele eesmärkidele on sõnastatud ka Martna valla põhilised arengusuunad, mis tulenevad erinevate valdkondade muutusvajaduste sünteesist, mida on täpsustatud konkreetsemate ja mõõdetavate tegevustega.</p>
3.2. Eesmärkide hierarhia - olemas või ei; moodustab terviku või ei	<p>Arengueesmärgid on lahti kirjutatud lühemaajaliste eesmärkide ja tegevustena. Eesmärkide hierarhia moodustab ühtse terviku.</p>
3.3. Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed - arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus)	<p>Eesmärgid on lahti kirjutatud, täpsustatud ning arusaadavad. Arengueesmärkide, suundade realiseerimiseks on valdkonniti väljatoodud selleks vajalikud tegevused. On märgitud valdkonna üldsund ja alapunktidenä selleks vajalikud tegevused.</p>
3.4. Eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud - tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang	<p>Arengukavas on määratletud tegevused, mille kaudu soovitakse jõuda teatud tulemuseni nn arengusuunani (nt majanduskeskkond - turismi teenuste arendamine, ettevõtluse arengu tagamine). Määratlus toimub valdkondade kaupa. Soovitame eesmärkide saavutamise tulemused perioodiliselt välja tuua.</p>
3.5. Eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud - olemas või ei.	<p>On välja toodud eesmärgid valdkonniti ning järjekorda pandud.</p> <p>Eraldi ei ole välja toodud eesmärke, mis oleksid valla seisukohast eluliselt vajalikud, kuid eesmärgid, mis on püstitatud, on vajalikud, et vald oleks jätkusuutlik ja toimiks tasakaalustatud areng (ühtse tervikuna).</p>
3.6. Tegevuskava olemasolu - olemas või ei; määratletud tegevus, aeg, rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus	<p>Tegevuskava olemas realiseerimisplaanina, aastateks 2004 - 2008. Ära on määratletud tegevuse aeg (aasta), vastutaja, maksumus, finantseerimise allikas, valla osaluse suurus finantseerimisel. Pikemaajalisel tegevusel puudub finantseerija ja maksumus, ilmselt seetõttu, et tegevus sõltub suuresti välisrahastajast (projektipõhine).</p>
3.7. Järelvalve mehhanism - formaalne	<p>Praktika antud vallas näitab, et uue arengukava</p>

ja/või teine: kord aastas volikogule, juhtumuslik aruandlus	koostamisega on soovitatav alustada hiljemalt märtsis, et enne suvepuhkust jõuda kokkuleppele omavalitsuse arengukava aktualiseerimise ulatuses, suvekuudel teha täpsustusi ning hiljemalt septembriks jõuda konkreetsete lahenditeni. Septembri jooksul toimuks arengukava üldine rahvaarutelu ja menetlemine volikogus, et see hiljemalt sama aasta 1. oktoobriks vastu võtta.
3.8. Eelarve lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeeringute kava ja eelarveid)	Eelarve lähtub osaliselt arengukavast. 2004 aasta eelarve kulutustest on planeeritud turismiarendamiseks, keskkonna-heakorra parandamine. Majanduskeskkonnas on investeeritud küttesüsteemi parandamiseks. Elu-sotsiaalkeskkonnas kulutatud raha sünnitoetusele. Haridus ja noorsootöös investeeringud noortekeskuse arendamiseks, valla spordiürituste ja vabaaja korraldamise rahastamine. Tehiskeskkonna investeeringud - teed, biopuhasti, katlamaja, ühisveevärk, vallamaja kaasajastamine. Martna Põhikooli kap.remont.
3.9. Investeeringute lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub	Osaliselt on arengukava järgitud. Raske kontrollida, arengukava realisatsiooni plaanis on küll investeeringud planeeritud järgnevateks 2005- 2008 aastateks, kuid puudub teave tegeliku olukorra kohta.
4. Koostöösuunad	
4.1. Koostöösuundade loetelu ning partnerid (anda ette valdkonnad ja tudeng täpsustab)	Valla visioonis soovitud olukord - koostöö naaberomavalitsustega. Looduskeskkond - koostöö looduskaitse spetsialistidega, jahindusseltsidega Majanduskeskkonnas - muutumisvajaduse all koostöö naaber-sõprusvaldadega. Elu-sotsiaalkeskkonnas koostöö teiste hoolekande asutustega, koostöö teiste omavalitsuste sotsiaal-tervishoiu valdkondades. Kultuur. sport, vaba aeg - koostöö erinevate kultuuriasutuste vahel.
5. Teemavaldkonnad	
5.1. Käsitletud teemavaldkondade loetelu arengukavas (kas defineerida valdkonnad)	Käsitletud valdkonnad- looduskeskkond (loodusobjektid, nende säilitamine ja ekspuateerimine, loodussõbralik elukeskkond, selle säilitamine, parendamine), majanduskeskkond (ettevõtluse arengu tagamine s.h. turismi arendamine), elu- ja sotsiaalkeskkond (turvaline sotsiaalkeskkond, küla-, laste-noortekeskuse arendamine, seltsielu kohalik haridussüsteem, selle arendamine) ja tehiskeskkond (infrastruktuuri kaasajastamine).
Suutlikkuse suurendamise indikaatorid	Suutlikkuse suurendamise indikaatorid peaksid olema Loodusobjektide säilitamine ja ekspuateerimine, loodussõbraliku elukeskkonna säilitamine ja parendamine. Ettevõtluse arengu tagamine (sh turismi arendamine). Turvalise sotsiaalkeskkonna loomine. Kohaliku haridussüsteemi säilitamine ja arendamine. Mitmekesise küla ja seltsielu loomine. Infrastruktuuri kaasajastamine.
Sidusus, kodanikuühiskond	Kajastatud valdkonna alapunkti kultuur, sport, vaba aeg

	all: seltside üritused, vabaaja veetmise võimaluste mitmekesistamine, kõiki vallaelanikke kokkukutsuv üritus, kultuuri ja sporditegijate toetamine jne.
Elanike osaluse suurendamine	Toimub läbi ühisürituste. Toetatakse nii ettevõtlust kui kultuuri, sporti jt tegevusi vallas. Aktiivi eestvedamisel kaasatakse valla elanikke erinevatele tegevustele.
Kommentaariid	Märksõnad lahti kirjutada, sest nendest võivad ainult arengukava koostajad 100% aru saada. Ja teiseks, arengumudeli loogika tundub liialt `keeruline`, ja raskendab seetõttu arengukava jälgimist. Erinevate `analüüsidega` ei ole mõtet üle pingutada, või kui need tõesti vajalikud on, siis vaadata sellest aspektist, kas need <i>arengukavas</i> kõik vajalikud on. Arengukavas võiks olla hoopis nende `märksõnade` (kompaktne) tõlgendus.

2.6.14 Taebla valla arengukava 2005-2007

Indikaatorid	
1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega	
1.1. Arengukava ülesehituse loogika: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng	Arengukava koostamisel on kasutatud valdkondlikku arengumudelit.
1.2. Arengumudeli selgitus - olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna	Lühike arengumudeli selgitus on olemas ja see on järgmine: Arengukavas on käsitletud elu valdkondi, millest sõltub valla elanike tänane päev ja lähiaastate tulevik. Arengukava on dokument, mis on vallavalitsuse ja volikogu igapäevase töö aluseks. Arengumudeli selgitus puudub.
1.3. Missiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Missiooni ei ole otseselt välja toodud.
1.4. Visiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Üldvisioon on olemas ja see on ära toodud arengukava sissejuhatuses: Taebla valla arengukava on koostatud lähiaastateks eesmärgiga parandada valla juhtimist ning elanike heaolu ja turvalisust. Visioon on sõnastatud kogu omavalitsust silmas pidades. Vastavus sõnastamise põhimõtetele olemas: ei ole mõõdetav, on saavutatav läbi eesmärkide. Visioon puudub.
1.5. Arengumudeli seos visiooniga - olemas või ei	Arengumudeli seos visiooniga olemas. Seost ei saa hinnata, kuna visioon puudub.
2. Keskkonnaanalüüs	
2.1. Valdcondade kirjeldus või analüüs - kirjeldus või analüüs; soovitud muutmiseks	Keskkonnaanalüüs on teostatud analüütilisest lähenemisest lähtudes. Iga valdkonna juures on välja toodud olemasolev olukord, sellest lähtuvalt probleemid ja arengusuunad. Valdcondade kaupa välja toodud olemasoleva olukorra kirjeldustest on võimalik välja lugeda probleemseid kohti, muudatuste vajadust ja osaliselt ka juba käimasolevaid muudatusi olukorra parandamiseks.
2.2. Tuleviktrendide välja toomine - olemas või ei	Valdkondade kaupa on välja toodud arengusuunad. Tuleviktrendide pole otseselt välja toodud.
2.3. Probleemipüstited - olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei	Probleemid on välja toodud valdkondade kaupa ja lähtuvad paljuski antud valdkondade olemasoleva olukorra analüüsist.
2.4. Seosed valdkondade vahel - olemas või ei; hinnata tekkida võivat riski	Seoseid valdkondade vahel ei ole eraldi välja toodud, probleemid ja arengusuunad on välja toodud valdkondade kaupa. Võib tekkida risk, et puudub tervikpilt valla eri valdkondade probleemidest ja nende

	võimalikest lahendustest.
2.5. Arengueelis - määratletud või ei; rakendatud keskkonnanalüüsis, eesmärkides	Arengueelist ei ole välja toodud.
3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava	
3.1. Visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine - olemas või ei	Olemas. Visiooni baasil <i>üldisi</i> strateegilisi arengusuundi ei ole sõnastatud.
3.2. Eesmärkide hierarhia - olemas või ei; moodustab terviku või ei	Eesmärkide hierarhiat ei ole olemas.
3.3. Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed - arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus)	Valdkondade kaupa on välja toodud arengusuunad ilma kirjeldusteta. On olemas investeeringute vajadus koos reaalse rahalise summaga.
3.4. Eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud - tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang	Tulemused ei ole konkreetselt sõnastatud ja mõõdetavad.
3.5. Eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud - olemas või ei.	Ei ole prioriteetsuse järjekorda pandud.
3.6. Tegevuskava olemasolu - olemas või ei; määratletud tegevus, aeg, rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus	Tegevuskava puudub. On olemas investeeringute vajadus koos rahalise summaga ning iga valdkonna alla on eraldi välja toodud arengusuunad (puudub määratletud aeg, rahaline summa ja täitja).
3.7. Järelvalve mehhanism - formaalne ja/või tööine: kord aastas volikogule, juhtumuslik aruandlus	Tööine. Arengukava on vallavalitsuse ja volikogu igapäevase töö aluseks.
3.8. Eelarve lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeeringute kava ja eelarveid)	Lähtub osaliselt, välja on toodud investeeringute vajadus.
3.9. Investeeringute lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub	Lähtub osaliselt arengukavast. Eelistuste hulka kuuluvad investeeringud, millele on võimalik leida kaasfinantseerimist.
4. Koostöösuunad	
4.1. Koostöösuundade loetelu ning partnerid (anda ette valdkonnad ja tudeng täpsustab)	Eraldi peatükk 14 "Koostöö" : Sõprusvallad: vallal on Soome Vabariigi põhjaosas sõprusvald Ylitornio. Koostöö toimub põhiliselt kultuuri- ja hariduse valdkonnas (välja on toodud ka probleemid ja arengusuunad). Naabervallad ja osalemine liitudes: Taebila valla naabervallad on Oru, Risti, Martna ja Ridala vald. Põhiliselt tehakse koostööd hariduse valdkonnas, vähesel määral ka kultuuri ja spordi valdkonnas. Taebila vald on Läänemaa Omavalitsuste Liidu liige ja Eesti Maaomavalitsuste Liidu liige. Liitude kaudu teostatakse eelkõige omavalitsuste huvide kaitsmist Vabariigi

	<p>Valitsuse ees ning arendatakse ühisprojekte. Koostöö mittetulundussektoriga: vallas tegutseb mitmeid mittetulundusühinguid, spordiklubisid, seltse ja seltsinguid. Põhiliselt tegeletakse kultuuri- ja spordivaldkonnas. Samuti on ellu viidud piirkonda arendavaid infrastruktuuri projekte - korrastatud olemasolevaid ja algatatud ning toetatud uute rajatiste ehitust (spordiväljakud, suusarada jne). Kaks korda aastas on mittetulundussektoril võimalus taotleda toetust valla eelarvest. Koostööd vallavalitsusega tehakse projektikirjutamise ja -juhtimise osas (välja on toodud ka probleemid ja arengusuunad).</p>
5. Teemavaldkonnad	
5.1. Käsitletud teemavaldkondade loetelu arengukavas (kas defineerida valdkonnad)	<p>Elanikkond ja tööhõive Planeeringud ja ehituspoliitika Tehniline infrastruktuur Maakasutus, heakord, kalmistud ja keskkonnaseisund Haridus Kultuur ja sport Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne Turvalisus ja avalik kord Ettevõtlus Turism ja puhkemajandus Infotehnoloogia Koostöö Külaelu Eelarve (mitte lihtsalt eelarve, vaid välja on toodud probleemid ja arengusuunad seoses valla eelarvega)</p>
Suutlikkuse suurendamise indikaatorid	
Sidusus, kodanikuühiskond	<p>Koostöö mittetulundussektoriga: vallas tegutseb mitmeid mittetulundusühinguid, spordiklubisid, seltse ja seltsinguid. Põhiliselt tegeletakse kultuuri- ja spordivaldkonnas. Samuti on ellu viidud piirkonda arendavaid infrastruktuuri projekte - korrastatud olemasolevaid ja algatatud ning toetatud uute rajatiste ehitust (spordiväljakud, suusarada jne). Kaks korda aastas on mittetulundussektoril võimalus taotleda toetust valla eelarvest. Koostööd vallavalitsusega tehakse projektikirjutamise ja -juhtimise osas.</p> <p>On ka eraldi peatükk “Külaelu”, kus arengusuundadeks nt: mittetulundusühingute ja vabatahtlike töö toetamine külaelu arendamise eesmärgil; külapäevade korraldamine; toetada külade kesksete kooskäimise kohtade väljaarendamist.</p>
Elanike osaluse suurendamine	
Kommentaariid	

2.6.15 Risti valla arengukava 2003-2018

Indikaatorid	
1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega	
1.1. Arengukava ülesehituse loogika: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng	Risti valla arengukava on üles ehitatud valdkondlikku arengumudelit kasutades.
1.2. Arengumudeli selgitus - olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna	Arengumudeli selgitus on olemas: "Arengukava on ühiskondlikku kokkulepet kätkev dokument, millega määratakse kindlaks Risti valla põhilised valdkondlikud arengusuunad ning arengu tagamiseks vajalikud tegevused planeerimisperioodi vältel".
1.3. Missiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	On olemas. Arvestatud on pikaajalisust, see ei ole mõõdetav, toob välja väärtused, mida soovitakse kaasa võtta tulevikku. Suunatud kogu omavalitsusele.
1.4. Visiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	On olemas. Ei ole mõõdetav. Meie meelest arengukavas püstitaud eesmärgid lähtuvad visiooni sõnastusest. Visiooni selgitust ei ole, mistõttu ei pruugi visioon kõigile ühtemoodi arusaadav olla.
1.5. Arengumudeli seos visiooniga - olemas või ei	On olemas.
2. Keskkonnaanalüüs	
2.1. Valdkondade kirjeldus või analüüs - kirjeldus või analüüs; soovitud muutmiseks	Keskkonnaanalüüs on valdkondade analüüs, mis meie meelest on piisavalt täpsustav ja arusaadav kõigi jaoks. Kirjeldavad osad puudutavad ajalugu ja see on pigem abiks, et mõista, miks on just need valdkonnad Risti valla arengukavas välja toodud ning on soovitud muutusi.
2.2. Tuleviktrendide välja toomine - olemas või ei	On olemas. Seotud põhiprobleemiga - rahvastiku arv, pidev elanikkonna vähenemine ja vananemine. Esitatud on rahvaloenduste andmed 1989-2003.
2.3. Probleemipüstited - olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei	Tehtud on SWOT analüüs, kus välja toodud probleemsed valdkonnad koos arusaadavate selgitustega ja nendest tulenevate arengu eelistustega.
2.4. Seosed valdkondade vahel - olemas või ei; hinnata tekkida võivat riski	Ei ole eraldi välja toodud.
2.5. Arengueelis - määratletud või ei; rakendatud keskkonnaanalüüsis, eesmärkides	Arengueelised on välja toodud ja need on seotud ka keskkonna analüüsiga. Risti vald paikneb Lääne maakonnas ning piirneb otseselt Harju maakonnaga. Tänu heale teedevõrgustikule ja asumisele kvaliteetse suurtee lähedal on hea ühendus nii maakonnakeskuse, pealinna kui ka muu piirkonnaga. Lisaks sellele läbib Risti alevikku raudtee, mille kaudu liiguvad kaubavood Lääne-Eesti ja Põhja-Eesti vahel. Tulenevalt tugevatest tootmisüksustest, mis asusid Risti

	<p>vallas, on tänaseks päevaks olemas tootmiseks vajalike hoonete potentsiaal. Seda nii kerge- kui rasketööstusega tegelemiseks. Hea teedevõrgustik ja tootmispindade olemasolu sisaldavad endas potentsiaalseid võimalusi eduka äritegevuse käima lükkamiseks.</p> <p>Risti vallas on olemas vajalik sotsiaalne infrastruktuur kohaliku kogukonna vajaduste rahuldamiseks. Noortel peredel on võimalik kasutada lasteaeda. Lisaks lasteaiale on vallal olemas põhikool, mis annab vajaliku baas- hariduse ning loob eelduse suundumiseks gümnaasiumi ning kutseõppeasutustesse. Vallas on elanike vajaduste rahuldamiseks nii kauplus, juuksur, perearst, hambaarst, apteek kui ka raamatukogu ning avalik internetipunkt. Risti vallas on olemas võimalus elamute ehitamiseks kuna piisavalt on elamuehituskrunte.</p>
3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava	
3.1. Visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine - olemas või ei	On olemas, sõnastatud üldiste tulemustena (valdkonniti), mida soovitakse saavutada, samas ei ole tegu lihtsalt tegevuste loeteluga.
3.2. Eesmärkide hierarhia - olemas või ei; moodustab terviku või ei	Eesmärkide hierarhia on olemas, lahti kirjutatud tegevustena valdkonniti. Moodustab ühtse terviku visiooni ja tegevuskavaga.
3.3. Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed - arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus)	Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed.
3.4. Eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud - tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang	Otsesõnu ei ole arengukavas eraldatud tegevused ja tulemused, kuid neid on võimalik välja lugeda.
3.5. Eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud - olemas või ei.	Osaliselt on välja toodud.
3.6. Tegevuskava olemasolu - olemas või ei; määratletud tegevus, aeg, rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus	Arengukavas ei ole sellisel kujul tegevuskava välja toodud.
3.7. Järeelvalve mehhanism - formaalne ja/või tõine: kord aastas volikogule, juhtimuslimlik aruandlus	Tõine, kord aastas vaatab valla volikogu arengukava üle ja teeb sinna vajalikud parandused.
3.8. Eelarve lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeeringute kava ja eelarveid)	Arengukava on aluseks valla eelarve koostamisel.
3.9. Investeeringute lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub	Täielikult.
4. Koostöösuunad	
4.1. Koostöösuundade loetelu ning	Ühiselt naabervaldadega korraldatakse jäätmekäitlust,

partnerid (anda ette valdkonnad ja tudeng täpsustab)	keskkonnajärevalvet, noorsootööd, kultuuri-ja sporditegevust, ehitusjärevalvet ja teisi avalikke teenuseid, mis on vajalikud.
5. Teemavaldkonnad	
5.1. Käsitletud teemavaldkondade loetelu arengukavas (kas defineerida valdkonnad)	Majandusvaldkond, sotsiaalvaldkond, elukeskkond.
Suutlikkuse suurendamise indikaatorid	
Sidusus, kodanikuühiskond	
Elanike osaluse suurendamine	<p>Põhiliselt seostatud keskkonnaga, selle arendamisega.</p> <p>Osalusdemokraatia ja ühistegevus: Vallas ilmub regulaarselt valla häälekandja. Kõik avalik info on kättesaadav valla koduleheküljel ja raamatukogu. Elanikkonnal on võimalus avaldada arvamust ühiskondlike otsuste asjus nii elektrooniliselt kui korraldatud küsitluste teel. Tegutsevad külavanemad esindades külade huve vallas. Vallas korraldatakse ühisüritusi ja ettevõtmisi, mis muuhulgas teenivad kogukonna liitmise eesmärki.</p>
Kommentaariid	<p>Positiivse poole pealt tuleb kindlasti märkida seda, et arengukavas on olemas ülevaatlik eessõna ja sissejuhatus.</p> <p>Valla arengut planeeritakse pikemas perspektiivis kui ainult paar aastat: “Planeerimisperioodi pikkus tuleneb Risti Valla investeerimispotentsiaalst. Senise kogemuse põhjal võib väita, et Risti valla investeringuperioodi pikkus on 2-3 aastat. Otstarbekas on planeerida tegevusi ajavahemikus, kus vald on võimeline tegema vähemalt 6- 10 investeringut, mis oluliselt mõjutavad kohaliku elukvaliteeti. Vastavalt kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse § 37 lõikele 3. vaatab vallavolikogu arengukava üle iga aasta oktoobriks ja teeb sinna vajalikud parandused. <u>Selleks, et tagada valla arengu järjepidevus, hoidutakse paranduste tegemisel põhimõtteliste seisukohtade muutmisest</u>”</p>

2.6.16 Vormsi valla arengukava 2001-2010

Indikaatorid	
1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega	
1.1. Arengukava ülesehituse loogika: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng	Arengukava on valdkondliku ülesehitusega.
1.2. Arengumudeli selgitus - olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna	Vormsi valla arengukava aastateks 2001-2010 on saare arengueesmäärke ja nende saavutamist kavandav dokument, mis annab tulevikunägemuse saarest aastal 2010, toob välja arendustöö peamised suunad ning tegevuskava aastateks 2001-2005.
1.3. Missiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	<p>Valla kui omavalitsuse missioon on kindlustada läbi arendustegevuse, investeeringute juurdehankimise, saare keskkonnaseisundi kaitsega seotud probleemide lahendamise ning infrastruktuuride rajamise elanikele, asustele, organisatsioonidele ja külalistele majanduslikult, sotsiaalselt ning ökoloogiliselt turvaline ja esteetiliselt nauditav keskkond ja luua eeldused kõrgekvaliteediliste teenuste osutamiseks ja soodsaks ettevõtluseks:</p> <p>tagada saareelanikele kõigi seadustega ettenähtud teenused, parandades olemasoleva kvaliteeti ja pakkudes koostöös naaberregioonidega uusi;</p> <p>korraldada saare igapäevaelu kõigis valdkondades otstarbekalt ja võimalustele vastavalt;</p> <p>valla tellimuse suunamine valitsusväliste organisatsioonidele, mittetulundusühingutele ja/või erasektorile (teatud teenuste tellimine lepingu alusel).</p> <p>Kui hinnata missiooni vastavust sõnastamise põhimõtetele, siis missioon võiks olla lühemini ja võibolla ka meeldejäavamalt sõnastatud.</p>
1.4. Visiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	<p>Tulevikunägemus 2010:</p> <p>“Jätkusuutliku maaelu ja mitmekülgse väikeettevõtlusega, inimsõbralik ja turvaline, looduslikult ja kultuuriliselt omanäoline väikesaar Läänemeres.</p> <p>Saar on soovitud paik nii elamiseks ja töötamiseks kui ka puhkamiseks.”</p> <p>Visioon on hästi sõnastatud ja meeldejääv. Arengukavas on lisaks visioonile sõnastatud ka üldeesmärk ja arenduse üldised suunad, mis aitavad ka visiooni paremini mõista.</p>
1.5. Arengumudeli seos visiooniga - olemas või ei	Arengumudeli seos visiooniga on ilmne.

2. Keskkonnaanalüüs	
2.1. Valdkondade kirjeldus või analüüs - kirjeldus või analüüs; soovitud muutmiseks	Valdkondade analüüs. Kirjeldust praktiliselt üldse pole.
2.2. Tuleviktrendide välja toomine - olemas või ei	Tuleviktrendide ei ole välja toodud.
2.3. Probleempüstitused - olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei	Mõned üksikud probleempüstitused on olemas (nt Probleemiks on suur investeeringute vajadus väikesemahulis(t)e kompleksi(de) rajamiseks (tapapunkt, külmutusseadmed), Euroopa Liidu normide järgseks rekonstrueerimiseks (meierei)), kuid üldiselt keskendutakse rohkem arengusuundadele, eesmärkidele ja meetmetele.
2.4. Seosed valdkondade vahel - olemas või ei; hinnata tekkida võivat riski	Kuna tegemist on pigem valdkondliku ülesehitusega arengukavaga, on seosed valdkondade vahel minimaalse(ma)d, kuid mitte olematud - eelkõige ilmnevad läbi üldvisiooni, üldeesmärgi ja arenduse üldiste suundade.
2.5. Arengueelis - määratletud või ei; rakendatud keskkonnaanalüüsis, eesmärkides	Arengueeliseid otseselt määratletud ei ole, pole ka SWOT-analüüsi.
3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava	
3.1. Visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine - olemas või ei	Visiooni baasil on sõnastatud üldised arengusuunad.
3.2. Eesmärkide hierarhia - olemas või ei; moodustab terviku või ei	Eesmärkide hierarhia on olemas ja moodustab ühtse terviku.
3.3. Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed - arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus)	Eesmärgid on üheselt arusaadavad, kuna enne eesmärkide sõnastamist on piisavalt `selgitustööd tehtud`.
3.4. Eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud - tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang	Valdkondade arendamise kaudu on 2005. aastaks oodata järgmisi konkreetseid tulemusi: planeeringuülesannete täitmisel lähtutakse saare üldplaneeringust; korrastatud on jäätmemajandus ja tagatud saare põhjaveekaitse; välja on arendatud turismi toetav infrastruktuur, rajatud ja viidasüsteemiga on varustatud lõkke- ja telkimispaigad ning matkarajad, puhketegevus on laienenud saarelt ka merele; saarel toimub regulaarselt mõni piirkondlik või üle-eestiline omanäoline üritus; loodud on tingimused põllumajandus- ja metsasaaduste esmaseks töötlemiseks kohapeal; kujunenud on Vormsi kui nüüdisaegse ja ettevõtliku saare maine. Tulemused on sõnastatud ka tegevuskavas iga konkreetse tegevuse järgi.

	<p>Eesmärkide täitmise tulemuslikkust hinnatakse erinevate näitajate abil, millest olulisemad on järgmised:</p> <ul style="list-style-type: none"> elanike arv ja ränne; kooliealiste ja noorte osatähtsus elanikkonnast; tööhõive; elanike elatustase; elanike haridustase; saarele tulnud investeeringute maht; omatulu ja riiklike toetuste suhe; oluliste ameti- ja teenindusasutuste olemasolu ja rahuldav töö; saart külastavate turistide/puhkajate arv; kohapeal ostetud teenuste ja väljast ostetu suhe. <p>Kuidas täpsemalt ja millal eesmärkide täitmist hinnatakse, arengukavast ei selgu.</p>
3.5. Eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud - olemas või ei.	Eesmärgid (tõenäoliselt) prioriteetsuse järjekorras pole, küll aga on arengukavas välja toodud prioriteetsed arendussuunad.
3.6. Tegevuskava olemasolu - olemas või ei; määratletud tegevus, aeg, rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus	Tegevuskavad on olemas, kus on välja toodud finantseerimisallikas, vastutaja/partnerid ja kuidas investeeringuvajadus jaotub aastate lõikes, kuid tehtud on vaid ristid (vastava aasta juurde) ja ei kajastu ühtegi konkreetset summat, ka mitte projekti lõppmaksumust.
3.7. Järelvalve mehhanism - formaalne ja/või tööine: kord aastas volikogule, juhtimuslik aruandlus	Järelvalve mehhanism on formaalne.
3.8. Eelarve lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeeringute kava ja eelarveid)	
3.9. Investeeringute lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub	
4. Koostöösuunad	
4.1. Koostöösuundade loetelu ning partnerid (anda ette valdkonnad ja tudeng täpsustab)	<p>Eesmärk: saareelanike, maaomanike ja saare arengust huvitatud inimeste ning nende ühenduste osalemine nii kohalikul kui ka riigi tasandil tehtavate poliitiliste otsuste vastuvõtmisel.</p> <p>Ülesanded:</p> <ul style="list-style-type: none"> koostöö arendamine kõikide saare arengut mõjutavate institutsioonide ja huvigruppide vahel; arendustegevust puudutavate otsuste tegemisel selgitatakse välja ja arvestatakse saare elanike ja maaomanike arvamust, korraldades eelnevalt küsitlusi ja avalikke arutelusid; ühistegevuse traditsiooniliste ja uute tegevuste juurutamine saarel, uute saart tervikuna haaravate regulaarsete ürituste väljatöötamine (simman, talgud,

	<p>külahokkutulekud jm.); avaliku, era- ja mittetulundussektori võimalikult ulatuslik kaasamine saare arendustegevusse.</p> <p>Tegevused: Saarte Kogu töös osalemine. Omavalitsuste Liidu töös osalemine. Koostöö Värmdö sõprusvallaga Rootsis ühisprojektide käivitamiseks; koostöö SOV (<i>Svenska Odlingens Vänner</i>) ja tema koostööorganisatsioonidega (<i>Vormsi kodukandi ühing</i>). Dialoogid maaomanikega, kes ei ela saarel, ja pikaajalised lepingud (kokkulepped) maade sihtotstarbelise kasutuse osas (turismi ja põllumajanduse arendamiseks).</p>
5. Teemavaldkonnad	
5.1. Käsitletud teemavaldkondade loetelu arengukavas (kas defineerida valdkonnad)	<p>Sotsiaalse heaolu arendamine: Haridus, kultuur, noorsootöö Sport, tervishoid, sotsiaalabi ja –hoolekanne Turvalisus Inim- ja loodussõbraliku elukeskkonna arendamine: Loodus- ja maakasutuse planeerimine Heakord, haljastus ja maastikuhooldus Tehniline infrastruktuur, jäätmemajandus Ettevõtluskeskkonna ja majanduse arendamine. Teabekorraldus, koostöö ja demokraatia. Koostöö ja demokraatia.</p>
Suutlikkuse suurendamise indikaatorid	
Sidusus, kodanikuühiskond	Vt Koostöö
Elanike osaluse suurendamine	<p>Arengukava on päris üksikasjalikult kirjeldatud arengukava koostamise protsessi ja kuidas kodanikke seejuures kaasati: “Arvestades rahvusvahelise maapiirkondade arendusprojekti <i>Villnet</i> käigus tehtud uuringu tulemusi Vormsi probleemide ja tugevusteenõrkuste-ohtude-võimaluste kohta (jaanuar-aprill 2000) ning nõuandva grupi arutelukoosolekul arutatut, sõnastati Vormsi tulevikunägemus ja rida võimalikke arengueelistusi volikogule valiku tegemiseks. Pakutud variante selgitati rahvakoosolekul 22. augustil ja kuulati ära osavõtnud saareinimeste arvamus. Volikogu tegi oma otsuse 25. augustil volikogu koosolekul, valides järgmised arengueelistused: väikeettevõtlik Vormsi, külaliste Vormsi, loodussõbraliku põllumajandusega Vormsi ja metsane Vormsi. Valitud arengueelistusi tutvustati saareelanikele teabelehe “Vormsi Sõnumid” (1:12.2000) kaudu. Töövariandid ja tehtud täiendused - parandused olid saareelanikele ja kõigile asjast huvitatutele tutvumiseks ja arvamus avaldamiseks välja pandud interneti koduleheküljele www.vormsi.ee ning väljatrükituna Vormsi raamatukogus” - `kaasamise` nõ esimene ja teine faas - kodanike informeerimine ja</p>

	kodanikega konsulteerimine.
Kommentaariid	<p>Huvitava `seigana` võib välja lugeda seda, et kui käesolev arengukava on koostatud aastateks 2001-2010, siis eelmine arengukava aastateks 1995-1997. Samas nenditakse, et valla arengukava koostamist tuleb vaadata kui protsessi, sest olukorra analüüs ja tuleviku kavandamine peab olema pidev. Iga aasta lõpus vaatab volikogu arengukava läbi ning teeb ajakohased ja vajalikud täiendused ja muudatused.</p> <p>Positiivse poole pealt tuleb kindlasti märkida seda, et tegevuskavas on sõnastatud ka tulemused (iseasi muidugi, kui hästi need `töötavad`).</p>

2.6.17 Haapsalu linna arengukava 2004-2009

Indikaatorid	
1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega	
1.1. Arengukava ülesehituse loogika: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng	Arengukava on valdkondliku ülesehitusega.
1.2. Arengumudeli selgitus - olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna	<p>“Arengukava koostamisel lähtuti kahest tasandist, mille abil oli kerge määratleda linna põhilisi arengusuundasid. Esiteks hetkeolukorra iseloomustus ja analüüs ning teiseks visioon ja arengueesmärgid. Nende tasandite vahele jääb muutusvajadus ehk tegevused, mida on vaja teha, et jõuda soovitud olukorrani. Muutusvajaduste analüüside tulemusena sündisid põhilised arendussuunad erinevatele valdkondadele. Arendussuundade ja muutusvajaduste põhjal on koostatud realisatsiooniplaan, kus on täpsemalt määratletud tegevused, mida on vaja sooritada, palju kulub selleks ressursse ning kes vastutavad.”</p> <p>Haapsalu arengukava ülesehituse loogika ühtib pea üks-ühele Ridala arengukava ülesehituse loogikaga. Arengumudeli loogika on küll lahti seletatud, kuid mitte arusaadavalt: esiteks, ei joonistu välja seosed valdkondlike arengueesmärkide, muutusvajaduste ehk tegevuste, mida on vaja teha, et jõuda soovitud olukorrani ja arendusvaldkondade arengusuundade vahel - arengueesmärgid on enim sõnastatud kui muutusvajadused, mistõttu jääb selline mulje, et arengueesmärgid on lihtsalt selleks sõnastatud, et nõ visiooni laiendada ja rohkem otstarvet neil nagu pole, sest muutusvajaduste tulemusena on sõnastatud juba valdkondlikud arengusuunad. Teiseks, kui võrrelda arengumudeli loogika lahti seletust ja vaadata arengukava ülesehitust, siis seletus ja tegelik ülesehitus ei lähe päris kokku: seletusest võib välja lugeda, et hetkeolukorra iseloomustuse ja analüüsi ning visiooni ja arengueesmärkide tasandite vahele jäävad muutusvajadused, mis oleks ka loogiline, kuid arengukavas on muutusvajadused alles peale visiooni ja arengueesmäärke.</p>
1.3. Missiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Missioon puudub.
1.4. Visiooni olemasolu - olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele	Arengukava koostajad on üldise visiooni loomisel aluseks võtnud koordinaattelgedega raamistiku, mis võimaldab kujutleda erinevaid olukordi (nii soovitud kui

	mittesoovitud), kuid nende olukordade sõnastamine ei ole veel iseenesest visioon, vaid abivahend visiooni selgemaks sõnastamiseks. Seega ei saa rääkida selge visiooni olemasolust. Kui ka vaadata vaid soovitud olukordade poolt, tekib ikkagi küsimus, kas peaks lähtuma soovitud ja tõenäolisest olukorrast või soovitud ja mittetõenäolisest olukorrast, sest olemuselt peaks visioon olema eelkõige kirjeldus igatsetavast tulevikust, mitte reaalsus.
1.5. Arengumudeli seos visiooniga - olemas või ei	Ei nimetaks seda visiooniks, mis arengukavas sõnastatud on, seega ei saa ka hinnata arengumudeli seost `visiooniga`.
2. Keskkonnaanalüüs	
2.1. Valdkondade kirjeldus või analüüs - kirjeldus või analüüs; soovitused muutmiseks	Valdkondade analüüs (tugevused, nõrkused, ohud ja muutusvajadused).
2.2. Tulevikutrendide välja toomine - olemas või ei	Tulevikutrende pole välja toodud.
2.3. Probleemipüstitused - olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei	Iga valdkonna puhul on kasutatud SWOT-analüüsi: tugevused, nõrkused, ohud ja muutusvajadused.
2.4. Seosed valdkondade vahel - olemas või ei; hinnata tekkida võivat riski	Iga valdkonna puhul on toodud välja mõjud teistele valdkondadele.
2.5. Arengueelis - määratletud või ei; rakendatud keskkonnaanalüüsis, eesmärkides	<p>Looduskeskkond:</p> <p>Väike linn Mere mõjud kliimale (haljastuses võimalik kasutada erinevaid taimeliike) Valdavalt edela- ja läänetuuled toovad linna puhta mereõhu Linna lähedal asuvad tähtsad loodusobjektid (Matsalu ja Silma Looduskaitsealad, saared) Ravimuda Puhas põhjavesi Mererand Kesklinnas puuduvad suured tööstusettevõtted Suur osa linnast on määratud Natura 2000 alaks Olemasolev haljastus</p> <p>Majanduskeskkond Soodne geograafiline asend ja meri annavad võimaluse turismi arendamiseks Mitmekesine ettevõtluskeskkond Välja arendatud ja kaasajastatud vee-, kanalisatsiooni- ning elektrivõrk võimaldab vee ja energiamahuka tootmise käivitamist Traditsiooniliste ettevõtlusvaldkondade jätkusuutlikkus – puidu- ja tekstiilitööstuse ettevõtted on pika tegevusaja jooksul olnud konkurentsivõimelised nii sise- kui ka välisturul Linnaga piirnevates piirkondades (Uuemõisas ja</p>

	<p>Paralepas) on arenenud infrastruktuur ja olemas vabad maad tootmistegevuse arendamiseks</p> <p>Elu- ja sotsiaalkeskkond Soodne geograafiline asend ja meri annavad võimaluse turismi arendamiseks Mitmekesine ettevõtluskeskkond Välja arendatud ja kaasajastatud vee-, kanalisatsiooni- ning elektrivõrk võimaldab vee ja energiamahuka tootmise käivitamist Traditsiooniliste ettevõtlusvaldkondade jätkusuutlikkus – puidu- ja tekstiilitööstuse ettevõtted on pika tegevusaja jooksul olnud konkurentsivõimelised nii sise- kui ka välisturul Linnaga piirnevates piirkondades (Uuemõisas ja Paralepas) on arenenud infrastruktuur ja olemas vabad maad tootmistegevuse arendamiseks</p> <p>Tehiskeskkond Välja arendatud veevarustuse- ja kanalisatsioonisüsteem Taastuval energial toimiv kaugküte Keskaegne linnus Kõrge miljööväärtusega kompaktne vanalinn Ajalooline raudteejaam koos kõigi abihoonetega</p>
3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava	
3.1. Visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine - olemas või ei	„Korralikku” visiooni pole küll sõnastatud, kuid „lähtuvalt linna üldisest visioonist” on püstitatud valdkondlikud eesmärgid” (kohe peale visiooni sõnastamist).
3.2. Eesmärkide hierarhia - olemas või ei; moodustab terviku või ei	Eesmärkide hierarhia on põhimõtteliselt olemas.
3.3. Eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed - arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus)	Eesmärgid on üldiselt üheselt arusaadavad ja reaalsed.
3.4. Eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud - tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang	Oodatavaid tulemusi ei ole sõnastatud.
3.5. Eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud - olemas või ei.	Eesmärgid ei ole prioriteetsuse järjekorda pandud.
3.6. Tegevuskava olemasolu - olemas või ei; määratletud tegevus, aeg, rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus	Arengukava realiseerimiskava on määratletud tegevuse aeg (kuid ainult algusaeg), vastutaja, projekti (lõpp)maksumus ja allikas. Kuna määratletud on vaid tegevuse algusaeg, ei kajastu ka investeringuvajadus aasta lõikes, kui on tegemist pikema kui aastase projektiga.
3.7. Järelvalve mehhanism - formaalne	Järelvalvemehhanism arengukavas ei kajastu.

ja/või tõine: kord aastas volikogule, juhtimuslik aruandlus	
3.8. Eelarve lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeeringute kava ja eelarveid)	
3.9. Investeeringute lähtumine arengukavast - täielikult, osaliselt, puudub	
4. Koostöösuunad	
4.1. Koostöösuundade loetelu ning partnerid (anda ette valdkonnad ja tudeng täpsustab)	
5. Teemavaldkonnad	
5.1. Käsitatud teemavaldkondade loetelu arengukavas (kas defineerida valdkonnad)	<p>“Valdkondade valiku puhul lähtuti teemadest, mis on olulised linna kui terviku juhtimiseks ja arendamiseks. Nendeks valdkondadeks olid”:</p> <p>Looduskeskkond Majanduskeskkond Elu- ja sotsiaalkeskkond Tehiskeskkond</p>
Suutlikkuse suurendamise indikaatorid	
Sidusus, kodanikuühiskond	
Elanike osaluse suurendamine	
Kommentaariid	<p>“Värvilise` arengukava puhul on see `oht`, et seda ei võeta eriti tõsiselt (ei pea silmas mitte ainult arengukava elluviijaid). Kuna arengukava koostamise nõue tuleneb seadusest, ei ole tegemist `nalja asjaga`, ja seega peaks selle ka vastavalt vormistama. Saab ka muul viisil teatud tekstiosi rõhutada kui sellises `pühademuna` stiilis (samas, kui värvivalikul on mingi loogika, mis nt aitab kaasa arengukava lugemisele, võiks sellele ka arengukavas viidata.)</p> <p>Ja kui vormistamise poole pealt veel rääkida, siis suuremad peatükid võiksid alata eraldi lehelt (nt “Arengukava koostamine ja kokkuvõte” algab praegu samalt lehelt, kus on “Arengukava sisukord”, ja selliseid `näiteid` on arengukavas veel). Ühelt poolt oleks nii korrektsem, ja teisalt lihtsustaks see arengukava lugemist.</p> <p>Lisaks sissejuhatavale tekstile võiks (arengukava terviklikkuse mõttes) olla ka kokkuvõtte.</p>

2.6.18 Mõned üldised soovitused kõikide arengukavade puhul

- Kasutatavate mõistete/terminite seletused võiks välja tuua (nt arengukava alguses või lisas eraldi peatükk), kuna nõ tavalugeja (arengukava mõeldud siiski kõikidele valla/linna elanikele, mitte ainult ametnikele), kes pole arengukava varem lugenud, ei pruugi sellest aru saada (arengusuunad, arengueesmärgid, tehiskeskond jms).
- Arengukavas võiks olla nii sissejuhatav kui kokkuvõttev osa (arengukava terviklikkus), ja kindlasti sisukord, mis väga paljudes arengukavades on praegu puudu (samal ajal kui arengukavad on päris mahukad, ja selleks, et konkreetset `asja` sealt leida, peab läbi lappama terve arengukava).
- Arengukava realisatsiooniplaan on arengukava osa, ja peaks olema vähemalt arengukava lisas, mitte kuskil eraldiseisva dokumendina.
- Arengukava arengumudeli ülesehituse loogika võimalikult täpselt sõnastada/välja tuua, et `kirjeldus` vastaks ka `tegelikkusele`.
- Põhjaliku valdkondade *kirjelduse* asemel võiks arengukavas olla rohkem fokuseeritud ülevaade, arvestades arengukava mahtu ja arengukava erinevate elementide (olukorra analüüs, strateegia ja arengukava rakenduslikud elemendid) tasakaalu, kuivõrd see võimalik on. Liigsed detailid võiks välja jätta ja selle võrra suurendada analüüsi osa. Samas, ainult `märksõnad` ei ole analüüs!
- Arengukava koostajad ja nõuandjad!

3 OMAVALITSUSTE KOOSTÖÖ POTENTSIAAL JA STSENAARIUMID

3.1 Lõuna- Läänemaa

Lõuna-Läänemaa gruppi kuuluvad vaadeldud omavalitsustest Hanila, Kullamaa ja Martna vald ning Lihula linn.

Jätkusuutlikkusena on kirjeldatud olukord, kus valla kogurikkus ja heaolu ajas ei vähene. Omavalitsust ei saa lugeda jätkusuutlikuks kui tema elanikkond oluliselt väheneb, kui muutub oluliselt halvemaks elanikkonna vanuseline struktuur või kui puuduvad rahalised võimalused hädavajalike kulutuste tegemiseks (haridusvõrgu ülalpidamine, kommunikatsiooni tagamine, investeeringud infrastruktuuri).

Omavalitsuse jätkusuutlikkuse seisukohalt on oluline, kui hästi omavalitsus saab hakkama teenuste osutamisega ja kas tulevikus ka nende teenuste pakkumist jätkatakse. Omavalitsuste jätkusuutlikkust mõjutavad sotsiaalsed ja majanduslikud näitajad. Sotsiaalsed näitajad peegeldavad omavalitsuse elanike vanuselist struktuuri, iivet ja tööhõivet. Majanduslikud näitajad iseloomustavad omavalitsuse toimetulekut lähtuvalt eelarve kulude ja tulude struktuurist ning kohalike ettevõtete arengut.

Piirkonna üldiseloostus

See omavalitsuste grupp on just see „hall” osa antud uurimuses vaadeldavast omavalitsuste hulgast, millel on probleeme jätkusuutlikkuse osas. Põhilised probleemid tulenevad nii nende omavalitsuste geograafilistest iseärasustest kui ka sotsiaalsetest ja majanduslikest probleemidest.

Olulisemate probleemidena on võimalik välja tuua järgmisi:

- A. Piirkonda iseloomustab hajuasustus ja hõre teedevõrk.
- B. Loodus on suhteliselt puutumatu, kuid samal ajal vähe sobiv puhkemajanduseks - supelrandu sisuliselt pole. Palju on soid ja roostikke. Suurt osa territooriumist

hõlmavad looduskaitsealad, kus on väiksemad või suuremad piirangud. Neist Matsalu kuulub ülemaailmse tähtsusega märgalade hulka.

- C. Elanike arv vastavalt Hanilas 1778, Kullamaal 1305, Lihulas 2963 ja Martnas 1031. Piirkonnas pole tsentraalset tõmbekeskust- s. t. asulat, mille ümber koonduks regiooni majanduslik ja sotsiaalne elu. Osalt orienteerub antud piirkonna elanikkond oma tegemistes ka väljapoole Läänemaad, tarbides eelkõige Pärnu ja Varbla poolt pakutavaid teenuseid. Piirkonna suurim asustatud punkt – Lihula linn - ei ole piirkonna tõmbekeskuseks.

Üldised piirkonna omavalitsuste jätkusuutlikkust iseloomustavad seaduspärasused

Läbiviidud omavalitsuste eelarvete, suutlikkuse indikaatorite ja FRI analüüs võimaldas välja tuua alljärgnevad neljale omavalitsusele iseloomulikud üldised seaduspärasused.

- A. Antud piirkonna omavalitsused on selgelt alarahastatud. Tulu per capita oli 2005 aastal vastavalt Hanila 9029, Kullamaal 10144, Lihulas 10391 ja Martnas 9946 krooni. Suhteliselt vähe on saadud ka ühekordseid summasid vabariigi valitsuselt jm allikatest. Ainus suurem summa on Matsalu veevärgi rajamiseks saadud raha. Nn. puhastatud kulud (Vt. osa - eelarvete analüüs) per capita olid vastavalt 9747, 8098, 9107 ja 8805 krooni, samal ajal kui keskmine maakonnasulatus 9641 kroonini. Ükski vaadeldud omavalitsustest ei suutnud 2005 aastal omavahenditest teha ühtegi vähegi suuremat investeringut. (Teatud üllatusena on kõige vähem investeerinud just Lihula). Seega on nende kõigi jätkusuutlikkus finantsilisest vaatevinklist ebarahuldav. Kui ei muutu midagi olulist nende omavalitsuste rahaasjades, siis on mõne aasta pärast jätkusuutlik vaid Lihula, ja seda ka vaid asundusena, mitte omavalitsusena tervikuna.
- B. Eelarve struktuur kõigis vaadeldud omavalitsustes on lähedane Läänemaa omavalitsuste (ka Eesti kõigi omavalitsuste (ilma Tallinnata)) keskmisele. (Vt osa eelarvete analüüs). Valitsemiskulud on teistest veidi suurema osakaaluga Lihulas (loogiline), aga ka üllatusena Hanilas. Kõige vähem on nn. omavahenditest investeerinud Lihula - mõnisada krooni per capita. Hariduskulud moodustasid vastavalt Hanilas 42%, Lihulas 54%, Kullamaal 48% ja Martnas 47% omavalitsuste eelarvetest. Koolivõrgu minimaalsed kulud on kaetud, probleeme on koolieelsete lasteasutuste kulude katmisega. Koolivõrgu ja koolitranspordi detailsem analüüs antud allpool omavalitsuste lõikes. Koolitransport (selle kellaajad) ei soodusta koolivälisist tööd (eriti Kullamaal)

- C. Matsaluga koostöö ebapiisav. Intervjuudes ei suutnud ükski neist omavalitsustest mainida ühtegi koostööd valdkonda peale ühise veevärgi ehitamise. Finantsiline koodtöö Matsalu kui võimalikku olulise finantsallika ja kultuurikeskusega sisuliselt puudub. Erandiks teatud turismialane koostöö. Matsalu intellektuaalne baas kasutamata.
- D. Kõik peale Lihula näitavad valla eelarves tervishoiukuludeks 0. Lihula toetab oma perearste.
- E. Elanike arv piirkonnas selgelt vähenev; seda kõigis omavalitsustes, Vähennemine uurimusega hõlmatud omavalitsustest suurim (vt. eraldi omavalitsuste analüüs). Selle jätkumisel sama tempoga kaotavad kõik 4 omavalitsust kiiresti oma jätkusuutlikkuse.
- F. Laste arvu vähenemine kõigis 4s omavalitsuses kiire (vt alljärgnev omavalitsuste analüüs). See on pannud üha suureneva surve alla koolivõrgu (Metsküla kool juba likvideeriti). Surve kasvab ja saavutab maksimumi aastaks 2010, mil laste arv moodustab ligikaudu 40% aastatesse 1997-2001 jäänud maksimumist (vt. koolide detailsem analüüs omavalitsuste lõikes).
- G. Ettevõtluskeskkond ja majandustegevus tagasihoidlikud. Väljaantud ehituslubade arv ja detailplaneeringutega kaetud osa territooriumist väga väikesed kõigis 4s omavalitsuses. Isegi Lihulas pole ühtegi seal registreeritud ehitusorganisatsiooni! Ettevõtlusest mainimisväärne osa vee- ja kanalisatsioonita, s.t. ettevõtluse tekkeks vajalik infrastruktuur nõrk (ühtlaselt kõigis 4s omavalitsuses). Seega tuleb ettevõtluse arengupotentsiaali lugeda madalaks.
- H. Olemasolev teedevõrk vastab elu ja ettevõtluse säilimiseks hädavajalikule miinimumile. Teede hoolduseks ja remondiks vajalikud summad ei taga aga minimaalselt vajalike tööde tegemist; ka otseselt riigieelarvest teehoolduseks tulevad summad ebapiisavad. Väiksemate teede seisund seetõttu kiiresti halvenev. (Seda rõhutasid intervjuudes kõik 4 omavalitsust).
- I. Kõigis valdades on suur nende inimeste osakaal, kes ei tööta oma vallas, vastavalt Hanilas 710, Kullamaal 175, Lihulas 806.
- J. Valdade sotsiaaltöö ligikaudu ühel tasemel (arvestatavate individuaalsete erinevustega). Püütakse toetada kõiki riskigruppe. Kõik püüavad aidata lapsi. Sotsiaaltöö tugevasti determineeritud keskvalitsuse poolt. (Nagu sisuliselt kõigis omavalitsustes Eestis)
- K. Kultuuritegevus suhteliselt elav; eriti Kullamaal. Selles valdkonnas omavalitsused ilmselt jätkusuutlikud. Kultuuritöö kahjuks isevoolu teed lastud, sõltub mõnest

- entusiastist (intervjuudes ei osatud kultuuritöö küsimustele vastata, kuid ürituste, ringide jne arv arvestatav, Kullamaal ka kulutused valla eelarvest)
- L. Raamatukogude arv piisav, laenutuste arv normaalne, fondide uuenemine selgelt ebapiisav (2-8 % aastas). Raamatukogud jätkusuutlikud vaid finantseerimisskeemi muutmisel.
  - M. Keskkonna seisund stabiilne ja ühtlane. Üha kasvav surve turismi ja prügimajanduse poolt.

Soovitused jätkusuutlikkuse suurendamiseks

- A. Oluline on muuta omavalitsuste finantseerimisskeemi. Praegu on eelarvete üldtase liiga madal, et tagada jätkusuutlikkuse esmase indikaatori- investeeringute- tegemist.
- B. Kasutada kõiki võimalusi lisaraha taotlemiseks.
- C. Piirkonnal kasutada ära Matsalus peituvat potentsiaali.
- D. Optimeerida koolivõrk ja koolitransport. Optimeerimise all ei tohi mingil juhul mõista väikeste ja suhteliselt kalliste koolide sulgemist. Leida võimalusi õpetajate kasutamiseks mitmes kõrvuti asuvas koolis (ka siis, kui need asuvad eri valdades või koguni eri maakondades).
- E. Teatud koostöö on olemas transpordiküsimuste lahendamisel. Vaja oluliselt tugevdada.
- F. Elavdada kultuuritööd; taotleda raamatukogude jt, kultuuriasutuste tsentraalse rahastamisskeemi muutmist.
- G. Soodustada ettevõtlust.
- H. Tugevdada koostööd naabritega, ka väljastpoolt Läänemaad asuvatega
- I. Säilitada puutumatu looduskeskkond – see läheb üha rohkem hinda.
- J. Kasutada võimalusi oma valla reklaamiks - viimast pole sisuliselt olemas. Kodulehekülj internetis kannatab kriitikat ehk Lihula puhul!
- K. Sporditöö täiesti koordineerimata; sombuurne. Muuta plaanipäraseks ja koordineerituks.
- L. Kultuuritöö ebahühtlane, seega võimalusi parandamiseks. Nii kultuuri-kui sporditöö dominantset üksikute entusiastide õlgadel!
- M. Teedevõrk halvasti hooldatud (raha!).

Soovitusi koostööks

Eeltoodud (ka järgnev omavalitsuste lõikes esitatud analüüs) annab aluse järgmisteks koostööalasteks järeldusteks ja soovitusteks.

- A. Valdade mehaaniline liitmine ega ka mõnede valdade kergekäeline osadeks jaotamine naabrite vahel ei anna ilmselt reaalselt efekti.
- B. Siiani välja kujunenud koostööd - see on küll tagasihoidlik - tuleks jätkata.
- C. Koostöö on osalt maakonnaväline, eelkõige Pärnu, maakonnaga.
- D. Väga vähe on ühiseid rahataotlusi suuremateks ühisprojektideks. EL juhendid aga eelistavad just selliseid projekte.
- E. Peab kasvama Lihula kui regiooni liidri roll.
- F. Tuleb teha koostööd Matsaluga! Keskkonnaalane koostöö nõrk; v.a. ehk turism ja prügimajandus.
- G. Koolivõrk optimeerida arvestades nii koolide olulist rolli elu säilitamisel igas külas kui ka rohkem naabervaldade huve. Laste arvu olulise vähenemise tingimustes tuleb üheskoos leida võimalus koolide säilitamiseks.
- H. Koolitransporti on mingil määral kooskõlastatud. Siin on veel suured reservid. Koolitransport peab tagama ka koolivälise töö võimaluse (koolimaja uks ei tohi lukku minna kell 15.30).
- I. Koolitransporti ei ole lahendanud nn. maakonnaliinid. Loota bussiettevõtetele on siinkohal raske- nende huvi on kasum, valla huvi tagada koolilaste ja töökäijate transport optimaalsel ajal ja hinnaga. Koolibuss –kas ainult kooli , või ka oma inimestele- ja võimalik, et kahe valla peale, on parem lahendus.
- J. Koolide kaadrit annab kasutada paremini- üks ja sama inimene saab hea kooskõlastatuse korral töötada mitmes lähestikku asuvas koolis.
- K. Sporditöö täiesti sumbuurne. Spordirajatised analoogsed (pallimänguplatsid). Spordirajatiste kasutamine nii oma kui teiste valdade territooriumil on täiesti juhuslik, mõnede isikute initsiatiivist lähtuv. On otstarbekas teha koostööd vallavalitsuste ja koolide juhtkonna tasandil.
- L. Kultuuritöö regioonis väga erinev. Koostöö on siiani toimunud jällegi isikute initsiatiivist lähtudes.
- M. Keegi ei ole võrrelnud ja optimeerinud raamatukogude nimistuid omavahel. Raha eraldab riik vähe ja ebaõnnestunud alustel. Omavalitsustel ei ole jõudu paljude raamatukogude heaks varustamiseks. Organiseerida midagi kohaliku RVL sarnast.

- N. Ilmselt läheb peagi osa praegustest raamatukogude funktsioonidest üle interneti, eriti nooremate inimeste jaoks.
- O. Teede korrashoiul annab kindlasti parema tulemuse kooskõlastatud tegevus. Teeehitus ja –hooldusfirmade diktaadile on kergem vastu astuda üheskoos. Tulemuseks võiks olla kompleksne lahendus kogu piirekonnale.
- P. Kooli ja raamatukogu kui kultuurikeskuste rolli tuleb koordineerida ja ühildada.
- Q. Keskkonnakaitse alases töös loodetakse suures osas Matsalule. Tuleb maha istuda koos ministeeriumi ja maakonnaga ja selgeks teha, mida peaksid tegema omavalitsused. Seda tööd saab teha koos; juba isikute tasandist lähtudes.
- R. Külakogukondade vaheline koostöö on algstaadiumid ja erinev (intervjuudes oli vastuseid mis see on kuni koostöö kirjeldamiseni). Omavalitsused peaksid siin suurendama oma koordineerivat ja suunavat rolli.

Ülevaade piirkonna omavalitsustest eraldi

Lihula peaks olema regiooni (tõmbe)keskus. 2952 elanikku, elanike arv vähenev (2003-3030; 2005- 2952!). Neist Lihulas endas 1655. Pindalalt Läänemaa suurim- 384 km². Nii kogu eelarve kui nn. puhastatud eelarve suurus per capita allapool maakonna keskmist, seda ainsa asulana! Nn. puhastatud eelarve kasv 2004-2005 minimaalne; eelarves madal investeringute osakaal (omavahendite arvelt), madalamad valitsemiskulud. Pole ühtegi kulu, mis oleks keskmisest oluliselt suurem- ehk tervishoiule, on veidi oma meditsiini-loogiline.

Ettevõtlus.153 tööandjat: Töötab 1484 inimest, neist oma vallas 887. Ülejäänud suures osas Tallinnas; ka Pärnus. Viimasel aastal on intensiivistunud töö käimine välismaal (suhteliselt hea ühendus Tallinnaga!). Oma ettevõtete arv suhteliselt stabiilne. Samal ajal pole ühtegi arvestatavat oma ehitajat! Investeringuid infrastruktuuri väga vähe, ehituslubasid aastas 19, neist pooled ettevõtjatele (see viimane on juba positiivne).

Ettevõtlust segab nõrk keskkonnakaitse - pool ettevõtetest on kanalisatsioonita. Vastav ehitus käib sel aastal. Suhtumine keskkonda halb- sellega tegelegu Matsalu! Ka raha ei ole ametliku aruande järgi selleks üldse kulutatud. Samal ajal kurdab Lihula prügiuputuse üle.

Lihula paistab silma haruldaselt suure munitsipaalkorterite arvuga -150. (See on peaaegu 30% Tartu arvust). Neid asub pealegi neljas kohas: lisaks Lihulale ka Kirblas, Tuudil ja

Pagasis. On ka vabu kortereid. See ühelt poolt näitab võimalust võtta vastu vajalikke inimesi, teiselt poolt näitab vähest nõudlust nende järele.

Teede-tänavate korrashoiu summa osakaal eelarves – 2,5% on üks väiksemaid. Kuna tegu on ikkagi linna sisaldava vallaga, siis on see eriti madal.

Tsentraalsel küttel olijaid vaid 150. Nii kütte kui vee hind keskmine.

Planeeringuid väga vähe- vaid 8. Ehituslubade arv 47; mitte just väike. (Vastuolu- kuna need asjad siis planeeriti; või on tegu ehituse korral minimeeritud olemasolevatel objektidel?). Ehituslubade arv suurem kui Taebla või Kärdla korral!

Sotsiaalvaldkonna poolelt on Lihula tugev keskmik piirkonnas. 3 hooldekodus olijat (Oru; Vigala; Sa Lõuna-Lääne tervishoiu- ja sotsiaalhoolekande keskus, igas 1 inimene), kulu ca 100 000 aastas. 125 inimest saab toimetulekutoetust, 151 on saanud täiendavat toetust. Nende struktuur meeldiv - dominant lastel, aga ka matused, puuetega inimesed, Tšernobõl jne. Linnas 3 perearsti, keda toetatakse.

Koolivõrk. Vallas on Lihula gümnaasium, Kasari põhikool ja Tuudi algkool. Oli ka Metsküla. Kõigi kolme kooli õpilaste arv kahanev. Nii Lihula, Kasari kui Tuudi koolide koolibussid üldreeglina rahuldavad vajadust nii liinidega hõivatuse kui kellaegade poolest.

Lihula Gümnaasium on vaadeldaval perioodil jätkusuutlik. Arvestades oma piirkonna laste arvuga on Kasari jätkusuutlik põhikoolina 2008. aastani. Tuudi Algkool oleks jätkusuutlik kui rakendus praegu HTM-is väljatöötamisel olev pea- ja baasraha süsteem. Metsküla Algkooli sulgemine oli kahtlase väärtusega otsus.

Kultuur. vallas 4 raamatukogu: Lihula, Tuudi, Kirbla ja Metsküla. Nimetuste arvu kasv tagasihoidlik, kasutamine keskpärane. Raamatukogu fondide uuenemine lubamatult aeglane. Lihulas on kultuurimaja ja spordiklubi, tegutseb muuseum. Viimase külastatavus normis.

Sporditöö on täiesti sumbuurne, koordineerimata.

Kullamaa valla üldpindala on 224,5 km². Valla idapiir on maakonna piiriks. Kullamaa vald piirneb viie naabervallaga: põhja pool Risti vald, lääne pool Martna vald, lõuna pool Lihula ja Vigala vald ning ida pool Märjamaa vald. Kullamaa küla asub Tallinnast 83 km kaugusel, maakonnakeskusest Haapsalust 45 km kaugusel. Kullamaa valda läbib Risti-Virtsu maantee. Kaugus Lihulasse on 35 km ja Märjamaale 28 km, Ristile 16 km. Kullamaa vallas elab 1386 inimest. Valla territoorium jaguneb 14 külaks, keskasula sisuliselt puudub.

Kümne aastaga on rahvaarv vähenenud 347 inimese võrra, muutus 20 %, mis on maakonna kõrgeim. Asustustihedus jääb alla Eesti keskmise (6,1 in/km²). Kui Lihulal on selgelt välja kujunenud keskus, siis Kullamaa on tüüpilise hajuasustusega.

Valla eelarve per capita on keskmisest väiksem. Rekordmeheks on Kullamaa elamukommunaalkulude alal 1249 krooni per capita. Tegu on ebakorrekse aruandlusega, täpset summat välja tuua ei õnnestunud. Ka hariduskulude osakaal on suhteliselt suur.

Töötajate arv 611, neist omas vallas 313 (väikseim osakaal maakonnas, tööandjaid 11). Ehituslubasid antud alla 10 aastat. Kinnistatud maa osakaal 68; omanikuta 32%. Erastamiseks sobivaid objekte sisuliselt pole.

Veevarustus olemas 15% elanikkonnast ja 45% ettevõtlusest (madalaim osakaal maakonnas). Tsentraalsel küttel 136 peret (katlamaja munitsipaalne). Detailplaneeringuid algatatud vaid 3 (0,07 km².) Ehituslubasid 11. Munitsipaalkortereid 3. Seega tuleb ettevõtluskeskkonda iseloomustavaid näitajaid lugeda tagasihoidlikeks.

Kullamaal on keskkool. Õpilaste arv pidevalt vähenev. Kaks koolibussi marsruuti pikkusega 25 ja 27 kilomeetrit. Kulu koolitranspordile üle 560 tuhande krooni. Koolibusside ajad ei võimalda koolivälist tegevust. Kooli jätkusuutlikkus sõltub paljuski internaadi probleemide lahendusvariandist ja kiirusest.

Kultuur. Kullamaa on tugevaima seltsieluga vald Läänemaal. Samal ajal väidab, et väga paljusid kultuuri ja spordi funktsioone ei peagi ta täitma. Raamatukogusid kaks: Kullamaa ja Liivi. Üle 10000 eks., külastusi üle 3500 mõlemas. Eks. piisavalt, uuendamine tagasihoidlik.

Sportitegevus sisuliselt vaid palliplatsidel, sumbuurne.

Keskkonnale kulutab üle maakonna keskmise, kuid ikkagi vähe. Koostöö Matsaluga tagasihoidlik. Renoveerib Kullamaa paisjärve (KIK rahad, 2006).

Hanila ja Martna

Sotsiaalsed näitajad. Hanila valla elanike arv näitab pidevat vähenemise tendentsi, 2006.aasta 1.jaanuari seisuga oli vallas 1778 elanikku, viimase 5 aasta jooksul on elanike arv vähenenud ca 15%. Loomulik iive vallas on negatiivne – sündide arv aastas on 2 korda väiksem kui surmajuhtumite arv (2005.a. 9 sündi ja 20 surmajuhtumit). Ka migratsiooni näitaja vallas on negatiivne – vallast lahkunute arv ületab valda saabunute arvu (2005 vastavalt 51 ja 31).

Märgatav on elanikkonna vananemise tendents. Kui 2000 aastal moodustas kuni 18 aastaste arv 24,7 % valla elanikest ning üle 65 aastaste elanike arv 15,5 %, siis 2005 aastal olid vastavad näitajad 18,5 % ja 20,1 %. Samal ajavahemikul on vähenenud tööealise elanikkonna arv 1254-lt 1091-ni ehk 13%.

Seega võib väita, et jätkusuutlikkus Hanila vallas väheneb pidevalt rahvastiku vähenemise ja vananemise tõttu.

Pidev vähenemise tendents on omane ka Martna vallale. 1.jaanuari 2006.a. seisuga oli vallas 1031 elanikku, viimase 5 aasta jooksul vähenes elanike arv ca 10%. Loomulik iive on negatiivne – surmajuhtumite arv ületab sündide arvu mitmekordselt. (2005 .a. 5 sündi ja 24 surmajuhtumit). Samuti on negatiivne migratsiooni näitaja. Eelneval viiel aastal on valda elama asunute arv kaks korda väiksem kui vallast lahkunute arv (2004.aastal vastavalt 24 ja 44), viimasel aastal olid need arvud võrdsed vastavalt 16 ja 17.

Pensionäride osakaal rahvastikust moodustas nii 2000 kui 2005 aastal ca 17%, küll on vähenenud kuni 18 aastaste osakaal valla elanikkonnast moodustades 2005.aastal 20,7 % (2000.aastal oli vastav näitaja 25,7 %). Tööealise elanikkonna arv on vähenenud 656-lt 621-ni ehk 5%.

Martna valla puhul väheneb valla jätkusuutlikkus pidevalt rahvastiku vähenemise ja vananemise tõttu. Kuigi vaadeldud kahe valla puhul on Martna rahvastiku vähenemine väiksem, siis eelnevat vähenemist arvestades (viimase kümne aasta jooksul on Martna elanikkond vähenenud 19,3 %) on vähenemine olnud suuremaid maakonnas. Seega saab

väita, et Martna puhul on elanikkond juba nii väike, et vallal kaob mõne aja pärast vajadus teatud teenuste osutamiseks potentsiaalsete teenuste saajate puudumise tõttu. (näiteks on koolieelses vanuses lapsi ainult 42).

Tööalane migratsioon on vaadeldud valdades samuti negatiivne. Hanila vallas käib väljaspool valda tööl 2/3 tööealistest (2005.aastal 710 inimest). Samal ajal teiste valdade elanikest on vallas töö leidnud 2005.aastal 44 inimest. Martna vallas moodustab väljaspool valda töötavate isikute arv 154 inimest ehk 1/3 tööealistest isikutest, vallas on leidnud töö 12 teiste valdade elanikku.

Järeldused.

Sotsiaalsete näitajate poolest väheneb Hanila ja Martna jätkusuutlikkus jätkuvalt. Omavalitsus peaks tähelepanu pöörama piirkonna kui elukeskkonna väärtustamisele.

- 1) investeeringud infrastruktuuri – eelkõige teede olemasolu ja korrashoid, koolimajade, lasteaedade olemasolu
- 2) ettevõtluse soodustamine – eelkõige vajaliku infrastruktuuri olemasolu (teed, kommunikatsioonid), piirkonna tutvustamine, koolituse toetamine, mis võimaldaks luua töökohti valla territooriumil.
- 3) elanike puhke ja vaba aja veetmine – internetiühenduste loomine elupiirkondadesse, kultuuri ja spordiürituste olemasolu ja kättesaadavus

Majanduslikud näitajad

Eelarve tulud. Hanila valla tulud moodustasid 2005.aastal 16388 tuhat krooni. Tuludest 37,1 % moodustas laekumine üksikisiku tulumaksust. Vaadeldus valdade keskmine näitaja on 38,8 %, seega on Hanila valla näitaja mõnevõrra madalam.

Martna vallas oli 2005.aastal tulude laekumine 10255 tuhat krooni, sealhulgas moodustasid laekumised üksikisiku tulumaksust 30,2 % valla tuludest, mida võib jätkusuutlikkuse seisukohal pidada suhteliselt madalaks näitajaks.

Tulude laekumine ühe elaniku kohta on väiksem vaadeldud valdade keskmisest, mis moodustas 2005.aastal 10693 krooni. Hanila vallal oli see samal ajal 9029 krooni elaniku kohta ja Martnal 9946 krooni elaniku kohta.

Maksumaksjate arv on olnud kõikumine, keskmine maksutulu ühe maksumaksja kohta oli Hanila vallas 2005.aastal 8647 krooni, kasv on olnud 3-5 % aastas, mis on selgelt väiksem

riigi üldisest majanduskasvu tempost. Martnas on laekumised maksumaksja kohta kasvanud üle 20 % aastas ulatudes 2005.aastal 8958 kroonini maksumaksja kohta.

Teenuste müük. Hanila valla puhul on vajalik märkida, et vald osutab teenuseid 935 tuhande krooni eest, millest suurema osa (520) moodustab haridusasutuste kasutamisest laekuvad tulud. Martna Vald osutas teenuseid 995 tuhande krooni eest, milles suurema osa (679) moodustasid laekumised elamu ja kommunaalasutuste majandustegevusest. Martna vallale on omane väga suur munitsipaalkorterite arv (130) ning sellest tulenevalt on summa põhjendatud. Samas osutab vald antud juhul teenust, mis enamikus omavalitsustes pakutakse erasektori poolt, seega võib väita, et teenuste osutamise maht ei ole jätkusuutlik.

Ettevõtlus. Ettevõtlus ei ole vaadeldus valdades eriti aktiivne. Hanila vallas on 28 tööandjat, sh viimasel viiel aastal on registreeritud 15 uut ettevõtet. Ehituslubasid on antud ettevõtetele 2004.aastal 18. Martna paistab silma erakordselt madala ettevõtluse tasemega – vallas on 13 tööandjat ning 2004.aastal anti ettevõtetele välja 3 ehitusluba. Seega tuleb mõlema valla jätkusuutlikkust lugeda madalaks.

Koostöö puhul piirduvad Hanila valla võimalused koostöö tegemiseks Läänemaal põhiliselt Lihula vallaga. Lõunas piirneb Hanila vald juba Pärnumaa Varbla ja Koonga valdadega, millega koostöövõimalusi tuleks samuti kaaluda.

Martna vald asub Läänemaa keskosas ning piirneb Kullamaa, Risti, Ridala ja Taebla ja Lihula vallaga. Seega on võimalike koostööpartnerite ring suhteliselt suur.

Koostöö võimalused on eelkõige põhiliste teenuste osas – hooldekodud, haridusasutused, spordi ja kultuuriasutused.

Hanila valla 3 kooli (Vitsu PK, Vatla PK, Kõmsi LA) osutavad põhiliselt teenust vaid oma valla õpilastele.

Martna valla 2 kooli (Martna PK, Rõude LA) osutavad teenust põhiliselt oma valla õpilastele, samas ca 30 % piirkonna õpilastest (2004/05 õppeaastal 45 õpilast 133- st) käivad Lihula vallas Kasari põhikoolis ja Lihula gümnaasiumis. Seega ostab vald suures osas teenust sisse naabervallast.

Arvestades õpilaste arvu vähenemist lähiaastatel – Hanila vallas väheneb õpilaste arv seniselt 152-lt aastaks 2010 119-le ning Martna vallas 81-lt 74-le tuleb tõsiselt kaaluda koostööd naabervaldadega optimaalse koolivõrgu kujundamiseks.

Hoolekandeesutuste osas on Hanila vallas sõlmitud leping Lihula vallaga 3 elaniku osas. Martna vald kasutab Risti Valla teenuseid 1 elaniku osas.

Raamatukogud on olemas suuremates asulates. Raamatukogu teenuse puhul on võimalik tsentraalselt teavikute soetamine ning raamatute laenutamine tellimuste alusel.(näiteks laenutusbuss vms). Samas ei pruugi see jätkusuutlikkuse osas olla positiivne kuivõrd kaob ära inimeste kokkusaamise koht.

Spordirajatised on vaadeldus valdadel traditsioonilised – põhiliselt koolide võimlad ja spordiväljakud, seega ei ole otseselt vajadust spetsialiseeritud koostöö osas.

3.2 Haapsalu ja tema tagamaa

Haapsalu piirkond hõlmab Haapsalu linna, Ridala valla ja Taebla valla.

Haapsalu linn maakonnakeskusena paikneb Haapsalu lahe lõunarannikul, pindala 10,60 km². Linnapiiri pikkus on 25 km, sellest merepiiri 14 km. Rahvastikuregistri andmetel oli Haapsalu linna elanike arv 01.01.2005. a seisuga 12 137, viimase kümne aasta jooksul on rahvaarv vähenenud 1407 inimese võrra so 10,4 %. Asustustihedus on 1146 in / km².

Ridala vald ümbritseb rõngasvallana maakonnakeskust Haapsalu, kus paikneb ka Ridala vallavalitsus. Lisaks Haapsalule on vallal ühispiir Taebla ja Martna vallaga. Tähtsamatest teedest läbivad Ridalat kaks riigi tugimaanteed: Ääsmäe-Haapsalu-Rohuküla ja Haapsalu-Laiküla maantee. Ridala valla pindala on 253,56 km² ning põhja, lääne ja lõunapiiriks on meri.

Ridala vallas elas statistikaameti andmetel 01.01.2005 a 3278 inimest, kümne viimase aasta jooksul on elanikkond vähenenud 309 inimese võrra, so 8,6 %. Keskmine asustustihedus on 13 in/km². Vastupidiselt teistele piirkonna omavalitsustele on Ridala vallale viimastel aastatel iseloomulik positiivne iive.

Taebla vald asub Lääne maakonna keskosas. Valla territoorium on 141 km² ja moodustab maakonna pindalast 6 %.. Valla asendit regioonis võib pidada soodsaks. Maakonna keskusesse on 14 ning Tallinnasse 86 km. Valda läbib Tallinn - Haapsalu - Rohuküla maantee annab soodsa võimaluse ettevõtlusele ja kindlustab tihedama bussiliikluse.

Taebla vallas elas statistikaameti andmetel 01.01.2005 seisuga 2778 inimest. Kümne aastaga on rahvaarv vähenenud 257 inimese võrra, muutus 8,5 %. Asustustihedus on üle Eesti keskmise (19,6 in/ km²)

Piirkonnale on omane asjaolu, et traditsiooniliselt kasutab Haapsalu linna ümbritsev Ridala vald Haapsalu linna poolt pakutavaid teenuseid. Ka Taebla vald on suhteliselt väikese vahemaa tõttu suures osas Haapsalu linna poolt pakutavate teenuste tarbija.

Piirkonnas peetakse **kõige olulisemateks koostöövaldkondadeks koostööd hariduse ja kommunaalmajanduse valdkonnas.**

Haridus

Haapsalus tegutseb praegu 5 üldhariduskooli: eesti õppekeelega Haapsalu Gümnaasium, Haapsalu Wiedemanni Gümnaasium, Haapsalu Linna Algkool, Haapsalu Täiskasvanute Gümnaasium ning vene õppekeelega Haapsalu Üldgümnaasium. Samuti on Haapsalus 5 lasteaeda.

Ridala vallas on kolm üldhariduskooli: Ridala Põhikool, Asuküla Algkool ja Uuemõisa Algkool. Ridala vallas puudub gümnaasium. Vallas on kaks lasteaeda – Ridalas ja Asuküla algkooli juures Suure-Ahli külas.

Taebla valla territooriumil tegutseb kaks munitsipaalkooli - Taebla Gümnaasium ja Palivere Põhikool. Vallas asuvad Taebla ja Palivere lasteaiad.

Koolieelne haridus

Koostöövõimalusi nähakse koolieelsete lasteasutuste valdkonnas. Hetkel kasutavad Ridala valla lapsed ka Haapsalu lasteasutusi ning vald tasub teenuse eest linnale. Viimastel paaril aastal toimunud laste sündide arvu suurenemisest tulenevalt võib probleemiks kujuneda lasteaiakohtade nappus ning sel juhul eelistab Haapsalu linn oma piirkonna lapsi ning võib jätta teenuse osutamata Ridala valla lastele. Hetkel pole toimunud ühist lasteaiakohtade rajamist, kuid lasteaiakohtade ühine planeerimine võib osutada vajalikuks ning soovitatavaks koostöö valdkonnaks.

Põhiharidus

Põhihariduse teenuse pakkumise osas omavalitsused koostöövõimalusi ei näe, kuivõrd valdade territooriumil on olemas tugevad ja jätkusuutlikud põhikoolid. Küll võiks tulevikku silmas pidades siiski piirkonna omavalitsused kooskõlastada koolivõrgu võimalikke arenguid.

Keskharidus

Valdkonda peetakse piirkonnas väga suure potentsiaaliga koostöö valdkonnaks. Ridala valla suur huvi koostöö osas on mõistetav, kuna valla territooriumil ei asu ühtegi gümnaasiumi, seega ostab vald kogu teenuse sisse. Põhiliselt käivad Ridala valla lapsed Haapsalu gümnaasiumides, kuid ka Taebla Gümnaasiumis. Kuivõrd Haapsalu linn suudab teenust pakkuda kõikidele soovijatele, ei ole olnud omavalitsuste vahel kokkuleppeid

ühise teenuse osutamise osas. Suuremat koostööd Taebla vallaga on seni takistanud asjaolu, et kuigi omavalitused võivad leppida kokku ühistes koolikohtades, on ikkagi lapsevanemad need, kes valivad lapsele kooli. Igal juhul jääb see valdkond perspektiivseks koostöö valdkonnaks tulevikus.

Huviharidus

Väga suure perspektiiviga koostöö valdkond. Hetkel pakub põhilise osa teenusest Haapsalu linn. Hea teenuse olemasolu ja teenuse suhteliselt kerge kättesaadavus Haapsalus, teeb teenuse atraktiivseks piirkonna omavalitsustele. Tulevikku silmas pidades vajalik koostöö, eriti teenuste mahtude ja arengute kooskõlastamine.

Oluliseks koostöö valdkonnaks peeti ka täiskasvanuharidust. Siin on jällegi teenuse pakkujaks põhiliselt Haapsalu linn. Ridala vald on tuntud kui väga haridusesõbralik vald, kes toetab kõiki täiskasvanuid, kes omandavad täiskasvanute gümnaasiumi kaudu haridust. Valla jätkusuutlikkuse tagamiseks on inimeste haridustaseme tõstmine oluline võtmetegur ning valdkond on kindlasti perspektiivne koostöövaldkond.

Kommunaalmajandus

Kommunaalmajanduse valdkonnas nähakse piirkonnas koostööd nii vee- ja kanalisatsiooni, teedehoolduse, olmejäätmete kogumise kui ka elektri ja sideteenuste valdkonnas.

Vesi ja kanalisatsioon

Väga perspektiivne koostöövaldkond eelkõige Haapsalu linna ja Ridala valla vahel. Hetkel on juba olemas tugev koostöö, kahe valla poolt on moodustatud ühine aktsiaselts teenuse pakkumiseks. Teenuse pakkumine toimuks aktsiaseltsi poolt nii elanikele teenuse osutamise tasandil kui ja juhtimise ja koordineerimise tasandil. Omavalitsuste hinnangul tagab ühine asutus täielikult ja kvaliteetselt kogu teenuse. Ei peeta vajalikuks veel valla poolt eraldi teenuse pakkumist näiteks avariibrigaadiga kindlustamist. Koostöö positiivseteks aspektideks tuleb lugeda ühise võrgustiku olemasolu, samuti paremat kuluefektivsust ning teenuse kvaliteeti. Negatiivseks aspektiks on kartus, et piirkonnas monopoolne teenuse pakkuja võib kehtestada kõrged hinnad eriti liitumistasude näol. Samas on omavalitsusel kui aktsiaseltsi omanikul siin siiski suurel määral võimalik kaasa rääkida.

Teedehooldus

Teedehoolduse osas on piirkonna omavalitsused arvamusel, et see on selgelt omavalitsuse funktsioon ja olulisel määral ei ole võimalik koostööd teha. Küll võiks kõne alla tulla ühiselt sisseostetav teenus või ka üksik hanked näiteks teedekoristuse osas.

Olmejäätmete kogumine

Ridala vallas on traditsiooniliselt asunud piirkonna prügila. Seetõttu on olemas ka varasem koostöö kogemus selles valdkonnas. Alates 31.12.2006.a. on ette nähtud Pullapää prügila sulgemine. Ka kavandatav jäätmejäám hakkab suure tõenäosusega asuma Ridala valla territooriumil. Antud valdkonnas on perspektiivne koostöö nii olmejäätmete kogumise, valdkonna tegevuse juhtimise kui ka planeerimise ja koordineerimise tasandil. Koostöö põhinev eelkõige omavalitsuste ühistel huvidel ja soovil tagada puhtam keskkond. Ka nähakse koostöös paremat võimalust kulude kokkuhoiuks eelkõige mastaabiefektist tuleneva säästu tõttu. Mõnevõrra võib koostööd pärssida Ridala valla mure Haapsalu linna kui suure naabri suured prügikogused, kuid ilmselt on kaalukamad koostööst saadavad tulud. Koostöövõimalusena nähakse ette kahte võimalust - nii ühisasutuse loomist kui ka ühiselt sisseostetavat teenust erasektorilt. Missuguses vormis koostöö hakkab toimima selgub lähitulevikus.

Ohtlike jäätmete kogumine

Antud valdkonnas ei ole koostööd Haapsalu piirkonnas, kuid toimib koostöö omavalitsuste liidu kaudu kogu maakonnas. Koostöövõimalusena nähakse ette ühiselt sisseostetava teenuse kasutamist.

Koostöövõimalusi nähti veel **elektri ja sideteenuste valdkonnas**. Nimetatud valdkonnas ollakse selgelt seda meelt, et teenuse pakkuja peaks olema erasektor, kes sellega ka suurepäraselt hakkama saab. Koostöö võimalusena nähakse eelkõige omavalitsuste poolt ühiselt teenuse ostmist, mis võimaldaks saada paremaid lepingutingimusi teenuste osas.

Suure mastaabiefekti olemasolu märgiti ära komposteerimise valdkonnas. Samas ei ole see hetkel probleem, kuid selle teema olulisus võib tulevikus suurenedada.

Mastaabiefekti mõju märgiti ära ka hulkuvate kasside- ja koerte valdkonnas, kuid valdade seisukohast ei ole see probleem hetkel aktuaalne.

3.3 Hiiumaa

Üldised järeldused:

11. Koostöö peab toimuma mitmes suunas: valitsuse koostöö kogukonna organiseeritud subjektidega, koostöö teiste organisatsioonidega vallas, (s.h. erasektor), ühine koostöö valdade vahel, bilateraalne koostöö valdade vahel, koostöö riigiasutustega = s.t. koostööstrateegia on mitmetasandilise omavalitsuse arendamine olemasolevas õiguslikus kontekstis;
12. Joonistuvad välja põhilised koostöösfaarid:
  - a. Professionaalse suutlikkuse suurendamisele suunatud arendustegevus (koolitus, nõustamine, strateegiate kavandamine);
  - b. Spetsiifilistele sihtrühmadele suunatud tegevus, mis eeldab suuremat mahuefeki ja komplekssemaid lahendusi;
  - c. Koostöö kokkupuutepunktides riigi ülesannetega; koostöö valdkonnas kus üheaegselt ja ühes ruumis toimivad mitu eri staatuses subjekti (puhkemajandus, loodusharidus, kutseharidus)
  - d. Infrastruktuursed teenused (jäätmekäitlus, vesi, transport jne.).
13. S.t. traditsioonilistes valdkondades, mille kulutused domineerivad 1990ndatel aastale polegi palju soovitusi koostööks, võibolla annab mastaabiefekti mehhaaniline ühendamine (ka 1990ndate strateegia), kuid see toimub suure tõenäosusega teiste ülesannete ja valdkondade seisundi halvenemise arvelt.
14. Suur osa koostööd eeldavad ja võimaldavaid tegevusi oleks koondatavad ühise nimetaja – tööturumeetmed selle sõna laias tähenduses – alla. Tänapäevane tööturupoliitika on ennekõike sotsiaalabipoliitika, tagajärgede likvideerimine ja seetõttu palju hambutum kui see oleks piirkondlik tööturi elastsuse ja sidususe poliitika, mis on piirkondlik omavalitsuslik roll.
15. Koostöö strateegia on vaheetapp tänaste omavalitsuste omavaheliseks integratsiooniks terviklikku piirkondlikku süsteemi, millesse on integreeritud ka riik.
16. Kuna täna teist integratiivset tasandit pole, on nn. funktsionaalsete ja väga erinevat tüüpi ühisstruktuuride tekkimine omamoodi õnnetus, sest tekitab koordinatsioonisegaduse; samas poleks otstarbekas ka hoobilt unifitseerida

generalistliku struktuuri raamesse. S.t. institutioonistrateegia peaks olema väga läbimõeldud, järk järguline

17. OV ja nende liidud peaksid resoluutselt vastu seisma “puhaste” riigiasutuste ja ülesannete loomisele maakonda, peavad arenema juba koostööd kätkevad institutsioonid (näiteks, kutsehariduse poole pealt).
18. Paljud tegevused on tulemuslikud kui need OV tasandil on kompleksed (puuetega jt. inimeste integreerimine, kutseharidus, tööturu pakkumise poole (kvalifitseeritud ja integreeritud inimene) ning nõudluse poole (ettevõtluskeskkond) kujundamine.
19. Koostööd tuleks alustada kõige lihtsamatest ja väiksemaid kulutusi nõudvatest ülesannetest, sest on vaja ka ühiseid koostöökogemusi. Koostöö stsenaariume tuleks lihtsamate juhtumitega katsetada (pilotprojekt)

Küsimused. Hiiumaa koostöökoja potentsiaal

Ülesanne/ tegevus	Probleemi kirjeldus	Võimalused/ takistused koostöök	Stsenaarium
I Tasemeharidus			
Koolide strateegiline juhtimine	<p>= Koolide juhtimine ebaefektiivne eriti ühe kooliga valdades</p> <p>= Heade juhtide probleem süvenemas</p> <p>= OV ülesanded koolielus on tagasihoidlikud, riigikeskne liialt</p>	<p>(-) See tuleb igale poole: avaliku sektori ühisasutuse loomine KOV baasil õiguslikult võimatu</p> <p>(-) kooli juhtide väga tugevad positsioonid, vastuseis võimalik</p> <p>(-) väikestes koolidesse head strateegilist juhti raske leida</p> <p>(+) koostöö tasakaalustaks võimu, kooli juhi ja hoolekogu positsiooni</p> <p>(-) puudub mitme kooli juhtimise mudel</p> <p>(+) valla võimude jaoks väheneb juhtimise “poliitiline” aspekt</p>	<p>(a) Koolide strateegiliseks juhtimises moodustada direktoraat, millele delegeeritakse piiratud arv kõrget professionaalsust ja strateegilisi oskusi nõudvaid funktsioone. Operatiivne juhtimine (õppetöö, majandus, haldus) jääb valla ja kooli tasandile. Direktoraat vallavanemate kollegiaalse kontrolli all. (Pole õiget organisatsioonilist vormi, eeldaks teist tasandit. Sihtasutus?!)</p> <p>(b) Ühe valla piires töötavad koolid ühtse juhtimise alla</p> <p>(c) Koolide direktorite koostöökogu, ühtsete piirkondlike strateegiate kavandamine, ühised juhtimiskoolitused, kogemuste vahetamine</p> <p>(d) HOLi juures asuva hariduskomisjoni pädevuste suurendamine, püsipersonali värbamine)</p> <p>(e) Juhtivad gümnaasiumid oleks regionaalasutused ja nn. tõmbepõhikoolid oleksid strateegilist juhtimisliini pidi allüksused (nagu ülikooli iseseisvad asutused)</p>
Koolide personali arendamine	<p>Õpetajate puuduse lähiajal kriitiline (1/3 pensionieelikuid või ealisi)</p> <p>Õpetajate värbamisel pole seni</p>	<p>(+) ühistöös on võimalik kujundada väga soodsaid ja motiveerivaid tingimusi</p>	<p>(a) see olekski eelneva struktuurivaliku üks strateegilisi ülesandeid</p> <p>(b) tänase seisuga lihtne HOL komisjoni</p>

	mõjuvaid hoobasid, koolide võimaluse väikesed Lähiaja probleemid õpetajate töös oluliselt teistsugused (koormuste vähenemine, võimalus mobiilsuseks väiksus jms.	(-/+) koormuste langus suurendab õpetajate mobiilsuse (+) üldine koormus regioonis väheneb, võimalik koordineerida koolide vahel (-+) mõned õpetajad töötavad mitmes koolis (+) on juba kujunenud juhtivõpetaja mitteformaalne institutsioon	koordineerida (c) ühise õpetaja/ institutsioon mudel (alguseks tippspetsialisti tasandil, näiteks, psühholoog) (d) õpetajate tasandil jääks seos koolipõhiseks, ehkki see oleks halb variant (pigem suurendab konkurentsi)
Pedagoogide ainespetsiifiline ja professionaalne koolitus	= Tugevate aineõpetajate nappus = Ainealase täiendkoolituse kvaliteet (pakkumise põhine) on hüplev = Metoodiline nõustamine sisuliselt puudub = Spetsiifilised kutsealased teadmised vajalikud (erivajadustega lapsed, psühholoogiline nõustamine, vanemate nõustamine)	(+) suurendab koolituste valikuvõimalusi (+) tippspetsialisti koormused oleks ühes koolis väga väikesed (+) võimalus ühildada eelmiste lahendustega	(a) Mõne muu struktuurse valiku roll oma tippspetsialistid, kuid neid on võimalik kasutada ka mitte koolide nõustamisel (b) Maavalitsuse haridusosakonna rolli taastamine (loomine) (c) Juhtivõpetajad ja juhtivmetoodikud koolide juures, HOLI üldkoordinatsioon
Kutseorientatsiooni kujundamine ja nõustamine	= vähene spetsialiteet valla tasandil = vajadus jõuda ka vanemateni	(+) Kutsenõustamiskeskus on loodud	Soovitus (a) vältida tsentraliseerivaid lahendeid, nn. rohujuurenõustamine peaks jääma kooli/kohalikule tasandile, pigem keskenduda õpetajate ja lastevanemate koolitusele; tsentraliseerida võiks spetsiifilist sihistatud nõustamist ja nn. koolivaliku suhtekorraldust (tutvumisreisid, infovahetus, veebileht)
Õpilaskodude rolli suurendamine	= koolide väiksus võib järsult suurendada vajadust õpilaskodu kohtade järgi, Kärkla võib suurendada tõmmet = vajadus tagada sotsiaalselt	= positiivne kogemus Kõpul ja Kärdlas = mõnedes koolides/ valdades konservatiivsed vaated, kartused = suureneb psühholoogilise	

	ebasoodsatest peredest pärit lastele stabiilne õpikeskkonna	kasvatuse/ personali osakaal koolis (võimalikud kõrvalmõjud teistele aspektidele)	
Õpilastransport	<p>= väga suur osakaal jooksvates hariduskuludes</p> <p>= halb/kallis transport vähendab koolivälise arengu võimalusi</p> <p>= transpordiasutuse monopoolne positsioon turul</p> <p>= õpilastransport maal ei saa dotatsiooni sarnaselt piirkondliku ühistranspordiga</p> <p>= ühistranspordi liinid mitte alati kooskõlas koolitranspordi vajadustega</p>		Soovitus: arendada kool välja sellisena, et see suudaks katta terve päeva (õppetöö+ringid+2x toitlustamine)
Huviharidus	<p>= tänane arveldamise mehhanism tekitab palju tüli</p> <p>= laste mobiilsus on tunduvalt kallim kui õpetajate mobiilsus</p> <p>= koolides on huvihariduse tasemel koolitust kuid tunnistust ei saa anda</p>	<p>(+) potentsiaalsed professionaalid on eri valades</p> <p>(+) õpetajate liikumine on odavam</p> <p>(+) juba kasutatakse Käina poolt</p> <p>(+) õpetajate liikumine ja tasemetunnistus suurendab nõudlust ja annab mahuefekti (sama raha, rohkem lapsi)</p> <p>(-) mõnedes piirkondades võib olla probleem õpilaste mobiilsus (vara koju)</p> <p>(+) suurendab ka tippspetsialistide koormust, motivatsiooni</p> <p>(-) teatud koolitus, mis eeldab infrastruktuuri, pole võimalik mii anda</p>	<p>(a) huvikooli detsentraliseeritud võrgustik, piirkondlik sihtasutus, mis võib ka teisi funktsioone täita (rahvaülikool piirkondlik)</p> <p>(b) siduda huviharidus vähemalt osaliselt koolide õppekavadega, s.t. koolipõhine</p>

Erivajadustega lapsed	= süsteem üldiselt töötab, kuid võimalik tõsta kvaliteeti koostöö läbi = probleemid ebasoodsas perekeskonnas kasvavate lastega = Kõpu kooli staatus, Kõpu pool võiks laiemat kontingenti teenindada, OV osalusel	(+) Kõpu erikool (+) riigi poliitika soodne kooli erivajadustega klasside osas (+) Kõpu kooli tugev juhtkond, keskne roll kohaliku elu organiseerimisel (lastelaagrid, üritused jms.)	Sarnaselt kutsenõustamisega oleks vajalik just õpetajate ja vanemate koolitus, pole võimalik kasutada tsentraliseeritud lahendusi, v.a. õpilaskodud (a) Ühine spetsialist(id) metoodik(ud) direktoraadi või mõne muu struktuuri juures; (b) Tippspetsialistide koolitamine, seejärel kontrakt-süsteemi kasutamine nõustamisel, PK õpetajate koolitusel (c) Kõpu kooli taolised asutused peaksid kujunema OV ja riigi koostöömehhanismide katselavaks
II Täiendharidus			
Täiskasvanute pidevõpe	= probleemi ilmselt ei teadvustata piisavalt ei OV ega ka kodanikud = pakkumised on pakujakesksed, kvaliteedi probleem	(+) On vabahariduse liit	
Täiskasvanute vabaharidus	= puuduvad regulaarsed lahendused	(+) toimub ad hoc omaalgatuse korras	(a) sama struktuurilahenduse rakendamine nagu huvihariduses, kuid võimalikult lai institutsionaalne võrgustik (koolid, MTÜd, kultuuriseltsid) (b) väga oluline roll külaseltsidel
Töölane lisakoolitus	= erasektor ei taha tihti endale võtta = Suuremõisa on liiga nõrguke = domineerib liigselt pakkuja poolne loogika	(+) vajadus teadvustunud (+) Suuremõisas baas olemas	(a) Suuremõisa kooli suurem integreerimine omavalitsuste koostöösse (hoolekogu, kontraktid), et välja arendada teatud erialad, millel on tööturgu (b) Omavalitsuste ja ettevõtjate liidu ühisstruktuur (võiks kohe Kutsenõustamiskeskuse juurde) peaks agressiivsemalt välja töötama nõudluse poole strateegiaid

Töötute haridus	= tulemuslikkus sotsiaalsest ja tööturu vaatenurgast on	(+) domineerib koostöö Tööturuametiga ja koolitust pakkuvate organisatsioonidega (Tuuru, Suuremõisa)	
Kultuur			
Ühisüritused	= vajadus suurendada alt-üles aktiivsust	(+) Hiiu maal üritused ongi tavaliselt ühisüritused	(a) koostöös HOLga suurendada mingi võrgustiku (Kodukandi võrgustik) suutlikkust, isegi ühise töötaja finantseerimine kultuuri ja teiste ühisürituste efektiivsemaks koordineerimiseks Suurendada MV nõuniku koordineerivat rolli
Seltsitegevuse omaalgatuste toetamine ja	= eri valdades erinev suhtumine = rahastamine reeglina vaid projektipõhine (toetused)	(+) on Kodukandi võrgustik (+) väga aktiivsed raha taotlemisel (+) omavalitsuste poolne toetus	(a) kodanikeühenduste arendustegevuse suunamine, nõustamine (b) MTÜd mitte üksnes ei taha toetusi vaid on valmis ka valla elu asju enda peale võtma
Raamatukogud	= võimalused vallasiseseks koostööks	(+,-) küla seltsi baasil raamatukogu ülesandeid külaseltsile, kuid jäi valla ametnikuks	Ilmselt ei olda veel valmis just selliseks vallasiseseks koostööks, ilmselt veel ka nõrk normatiivne baas ning juhtimiskogemused
Noorsootöö			
Noorsootöö strateegia	= valdades puudub, on kohati arengukavade osa, pole reeglina ka NT spetsialisti = eeldab teatud tasandil väga spetsiifilisi lahendusi, mida vald ei suuda regulaarselt pakkuda	(+) noorte mobiilsus võimaldab võrgustiku tüüpi lahendusi (+) kõik vallavanemad teadvustavad selle probleemi tähtsust spetsialist (+) Pühalepa noorsootöö eestvedaja Emmastes NT	(a) piisab HOL või mõne teise struktuur tasandil strateegia kavandamisest ja infovahetusest, üritused valla noortekeskuste vms. baasil
Noortelaagid	= valla roll reeglina formaalne	(+) edukas senine koostöö	

	= kõrged tervisekaitsenõuded teevad kalliks	Kaitseliidu liinis (+) väga tugev liider ja struktuur Kõpül	
Noortekeskused	= pole kõikides valdades, sõltub väga palju eestvedamisest = kooli tugev (konservatiivne) vari = teatud juhtimisstiiliga vallad püüavad kasutada liialt ülalt-alla korraldamist	(+) omavalitsused toetavad noorteürituste korraldamist ja spordiga tegelemist.	(a) Hiiumaa noortekogu kui kavandamise üks osapooli
Erivajadustega lapsed		(a) on alaealiste komisjon	
Sport			
Regulaarspordiharrastuse arendamine	= puudub spordikool, valla tasandi suutlikkus on ebapiisav = regulaarsport on mitme tagajärjega tegevus (tervisekaitse, noorsootöö, tööturumeede jne.)	(+) On tugev Üle-Hiiumaaline Spordiliit Spordiliit juba kanaliseerib ühistegevuse rahasid ja koordineerib spordielu (+) on oma ala spetsialistid (-) õpilaste mobiilsus teeb koolituse kalliks	(a) luua ühine spordikool, mis osaliselt oleks nn. korralduslik asutus (kuid hajutatud mitmesse punkti) ja suuremal määral nõustamisasutus, mis koostöös koolide õpetajatega ja kohalike entusiastide-asjatundjatega tagab regulaarspordi tipptasemel. See on nõ. treener spetsialisti ja kohapealse juhendaja sümbioos (võrgustiku tüüpi spordikooli). (b) Spordiliit arendab ena raames spordikooli koostöös omavalitsustega
Spordibaaside kasutamine	= arveldused pole alati õiglased = suured objektid ühele vallale käivad üle jõu	(+) Käina basseini, Emmaste rajatised	(a) teatud objektide baasil, mida intensiivselt kasutavad erinevate valdade inimesed moodustada sihtasutus, objektide operatiivne haldamine jääks samaks
Sotsiaalvaldkond			
Sotsiaaltöö	= suhteliselt erinevad strateegiad,	(+) tugev sotsiaalvaldkond	(a) Alates professionaalse suutlikkuse

	alates re-aktiivsest ümberjaotamisest lõpetades sotsiaaltöö teenuste (ka toetuste) nõudluse suurendamisest	maakonna tasandil, sisuline kooskäämine ja infovahetus; (+) projektirahasid antakse paremini ühisüritustele ja struktuuridele (-) sotsiaaltöö lokaalne spetsiifika suur, ressursid erinevad, ka sotsiaaltöötajate profiilid erinevad	arendusest tuleks toetuda juba kasutatud (Hellamaa perekeskus) või olemasolevate struktuuride Puuetega inimeste koda arendamisele, suurendamiseks horisontaalset tööjaotust sotsiaaltöös (piirkond, vald, külaselts, naabrid)
Puuetega inimeste arvestus, nõustamine	= väga spetsiifilised sihtrühmad = puude määratlemine ja info sellest väljaspool valla pädevust; = osaliselt sõltub inimese ja sotsiaaltöötaja hoiakutest /aktiivsusest/	(+) oli väga tugev nõustamiskeskus Hellamaal (Pühalepas), see lagunes (+) on ülehiiumaaline Puuetega Inimeste Koda, harud Kärklas (-) puuetega inimeste probleem väga projektipõhine, tihti projektijärgsed mõjud väikesed	(b) Hellamaa tüüpi sisult piirkondliku nõustamiskeskuse taastamine mõne valla vaasil (c) PIK aktiveerimine kogu Hiiumaa tunnustatud keskusena, mis võimaldab ka osa sotsiaaltööd delegeerida ja sellega ühtseid standardeid rakendada (Probleem liiga spetsiifiline, eeldab eraldi uurimist.)
Puuetega inimeste koolitus ja re- integreerimine	= tulemuslikkus on väike = eeldav komplekslahendusi, kuni elukorralduse nõustamiseni välja = valla võimalused /info/ leida lahendusi kehvemad ja ajakulukad	(-,+) valdade jaoks koolitus väga eksootiline probleem (üksikjuhud), koos võibolla omandab vajaliku tähtsuse (-,+) väga kallis ettevõtmine, kuid suur mastaabiefekt isegi halduse vaatevinklist	Sama mis eelmine, pole mõtet kujundada monofunktsionaalseid koostööstruktuure/ projekte
Hooldekodu (üld)	= Tohvri hooldekodus on järjekord	(+) Tohvri hooldekodu	
Hooldekodu (spetsiifiline)	= mõnikord/ tihti pole valla sotsiaaltöötaja suuteline tagama inimese vastuvõtu hoolekandetasutusse (Ministeeriumi abi on väga nõrk)	(+) Maavalitsuse sotsiaalosakond ja sotsiaalkomisjon on tegus	(a) rohkem koostööd maavalitsuse sotsiaalosakonnaga, ilmselt parem HOL kaudu
Avahooldus	= sotsiaaltöötaja ülekoormatus, valla sotsiaaltöötajal tuleks	(+) on olemas aktiivsed küla tasandi organisatsioonid	(a) võimalus delegeerida teenus küla (MTÜ) tasandile, mis suurendab küla suutlikkust ja

	keskenduda enam situatsiooni analüüsile, hindamisele, järelevalvele	(-) osa valdu eelistab	sidusust
Päevakeskused	= hõlmavad tihti vaid aktiivsemaid vanureid keskuses = teenuste pakkumine piiratud	(+) Puuetega inimeste koda jt. MTÜd (-) kohaefekt väga tugev, ka valla keskus võib kaugemale jääda	(a) Päevakeskuste osade ülesannete delegeerimine PIK tüüpi asutustele, on olemas ühisstruktuur, võimalus keskenduda järelevalvele. Siis võib ja teha tootearendust (oskusteabe levi) ja vajadusel koolitus küla tasandil teenindamiseks.
Lastekaitse	= ülesande tähtsust tunnetatakse üha enam		(a) kasutada ühise tippspetsialisti kui nõustaja ja koolitaja mudelit, võib olla tugev ühe valla LK spetsialist.
Kommunaal- majandus			
Jäätmekorraldus (puhas piirkondlik OV ülesanne)	= Hiiumaa mastaap ja saar teevad jäätmemajanduse ülikalliks = 2000 tonni aastas (seal sees veel suvitajate oluline %), = 5,5 tonni päevas = Jäätmepoliitika vasturääkiv, soodustab prügi ladestamist, mitte vähendamist	(+) loodud Hiiumaa Prügila OÜ (+) On ühtne jäätmekava (-) OÜ staatus pole optimaalne, suurendab hinda (-) väikesed vallad ei pea ühinema jäätmeveoga (-) liialt ärikesksed regulatsioonid	Ilmselt on probleem laiem, kommertsvorm maapiirkondades surub jäätmeveo hinna kõrgeks. (Probleem on tehniliselt keerukas, edasi arendada.)
Vee ja heitvete majandamine (puhas piirkondlik OV ülesanne)	= Hiiumaa mastaap ja saar teevad jäätmemajanduse ülikalliks = väga erinevad vajadused ja valmidusaste valdadel = väga kõrged EL nõuded	(+) On loodud OÜ Kärkla veevärk (-) Mõned vallad pole ühinenud (Emmaste)	
Munitsipaal- korterid	= nende puudus, on juba hõivatud = elamine või selle puudumine võib personali ligitõmbamisel osutada tähtsaks = kui integreerub õpetajate ja koolijuhtide ja professionaalste	(+) probleem teadvustunud (+,-) Credexi kaudu laenuvõimalus kuid reeglid natuke jäigad (+) kasutada ka seda, et kui OV kompenseeriks laenu	(a) esialgu ühtne ka kooskõlastatud strateegia HOLi juures (b) Kuna hariduse koostöö ühine struktuur on põhimõtteliselt lahtine, siis jääb ühiste munitsipaalorterite ja soodustuste probleem õhku rippuma

	nõustajate arendamise poliitika, siis oleks ühtne ka soodustuste poliitika		
Tervishoid			
Arstiabi		(+) erialaarstide kasutamine mitme valla peale	
Kooli tervishoid			
Keskkonnakaitse		(+) keskkonna temaatika kultuurnõudluses on üha enam populaarne	Eeldatavasti palju KK ülesanded võiks delegeerida MTÜdele
Loodusharidus			
Puhkemajandus			
Keskkonnaseire (reostuste hindamine, KK uuringute tellimine, kaevude register jms.)	= tundub, et valla tasandil pole probleem teadvustunud (V.a. Kärkla) ja riigi poolt vaadatuna on unustatud probleem		
Haldus			
Valdade statistika	= alates eelarvestatistikast pole läbipaistvad võrdlevat statistikat, keskstatistika on tihti ametkonnakeskne	(+) rühmatöö käigus ilmnes vajadus (+) koostöö eelduseks on partnerite võrreldav hinnang (vajadus teadvustub)	(a) järgmise arengukava koostamise faasis ühised seminarid AK strateegilistest funktsioonidest
Valla (avaliku sektori) töötajate koolitus	= koolitusel käimine liiga juhuslik, kavad on formaalsed = pakkujapoolne loogika, koolituse efekt on ebaselge	(+) Tuuru kui HOL asutus (-) Väga piiratud repertuaar (raamatupidamine, seaduste kommentaarid jms) (+ -) Pakkujate mitmekesisus, kuid sihistatud koolitust kallid saada	(a) valla (avaliku sektori) töötajate ja vallaga seotud asutuste töötajate ühised foorumid, diskussioonipäevad tegelik vajaduste välja selgitamiseks ja nn. nõudluse sõnastamiseks. Koordineerimine (info võimalusest ja tagasiside kvaliteedist) piirkondliku struktuuri (HOL) kaudu

4 KOKKUVÕTE

4.1 Omavalitsuste koostöö olulisusest regionaalarengus

Koostöö ja ühistegevuse eeldused. Empiirilise uurimise üldtulemused alavaldkonnas 1. (Tabelid vt. eraldi).

- See, et ülesande täitmine raha taha jääb, on haruarv (2,7%), kuid 14,7 + 5,3 % juhtudel on ebapiisavast suutlikkusest tulenevad piirangud
- Märkimisväärselt suur (%) – pole meie rida (ligi veerand), millest ca. 10 % juhtudel pole see vallale tegelikult aktuaalne;
- 48,4 % pole suutlikkusega probleeme, kuid siiski on liiga suur % väiteid, et probleemid on lahendatud. Kas see tähendab: (a) probleemide unustamist, arenduse soikumist; (b) liigoptimistlikke arvamusi (vt. hiljem) (c) või ühekordsete probleemide hulka?
- kõige optimistlikumad vallad on Noarootsi, Martna, Hanila;
- kõige pessimistlikumad on Oru, Haapsalu, Lihula ja Kärdla. Siit= kuivõrd hinnangud on alati adekvaatsed, või on suutlikkus ja suurus pöördvõrdelised;
- Vahepala H. Boyne:
  - väikestes kooslustes on inimeste hinnang teenuste kvaliteedi suhtes optimistlikum kui suurtes
  - lisaks efektiivsusele ja mastaabiökoonoomia võimalustele on väärtusteks: stabiilsus, kasutajasõbralikkus, kontrolli võimalused, konkurents (monopoli vältimine), poliitiline usaldusväarsus ja kontrolli võimalused
  - = kuldne kesktee on kombineerida suurte ja väikeste eelised
- **sektoraalselt on toimetuleku** suurimad probleemid (keskmine 19,4) sotsiaalvaldkond (33,2), transport (27,7), kultuur (21,6) ja kommunaalvaldkonnal; 21,5, kõige vähem suutlikkuse probleeme elamumajanduses (9,8), planeerimises (12,1), keskkonnakaitstes 17,1
- kuid kõige suuremat toimetulekut deklareeriti hariduses 60,4 ja sotsiaalvaldkonnas 47,9: s.t. teatud valdkondades jäävad osa ülesandeid lihtsalt tähelepanuta;

- **toimetulek funktsioonide lõikes:** madalam teenuste osas, suurem halduse osas. Regulatsioonide puhul esines ilmselt hinnangut kogu valdkonnale tervikuna, s.t. hinnati mitte võimet regulatsiooni kehtestada. Kuid.. samas puudus ka hinnang sellele kuidas jõustada regulatsioone (näiteks, koolikohustuse täitmine, puuetega inimeste arvestus ja koolitus jne.)
- **Hinnangud koostööle.** Valdadel väga erinev. Tähelepanu: Tabel 6 – vastu küsimusele jah, ei, tabel 7 – arvestatud ka eri tüüpi koostöö ühe ülesande puhul. (Kärdla märkis koostöövalmiduse üle 70%..)
- Tähelepanek 1: piirkondlik valmidus suhteliselt ühtlane Läänemaal (Hanila-Lihula, Noarootsi-Oru, Taebla, Risti, Ridala), Tähelepanek 2: Läänemaal jäävad kaks valda nõ. salvest välja: Martna ja Kullamaa. Kullamaa on “tõmbekeskus” aga ilmselt Rapla suunas. Tähelepanek 3: Hiiumaal on valmisolek ja praktika erinev, seega võivad tekkida eestvedajad ja teised on taganttõukajad. (Pühalepa puudub, kuid tõmme naabrite suunas on suur.) Minu tähelepanek Hiiumaalt: koostöövalmidus on suur, samm-sammu poliitika oleks palju edukam. Tähelepanek 4: valla keskuse koostöövalmidusega rööbiti võib täheldada koostöövalmiduse puudumist valla eri osade vahel (Pühalepa, varem Nõva).
- Kõige vähem on ühiseid asutusi (tihti mõeldi selle all Tuurut, LAKi), ühiseid üritusi, ja ühiseid spetsialiste, samuti üllatavalt vähe vastastikuseid arveldusi. Lihtsad koostöö vormid ei paelu?!
- Tabel 5 näitab, ülesannete puhul millega toime tullakse tehakse pea sama aktiivselt koostööd, samas ülesannete puhul, kus on toimetulekuraskused, ei tehta 26-35% juhtudel koostööd, seega püütakse neid lahendada kuidagi oma jõududega.
- Siiski toimetulekul on seos koostööga: korrelatsioonikordaja näitab tugevat seost. Kuid koostöö all peetakse silmas tihti ka koostööd riigiasutustega (Kõpu laste erikool jms.)
- Vaid ca. 4% juhtudest (Va Kärdla) ollakse valmis mingit tüüpi koostööks, aktiivseim on Ridala vald. Seega tuleb eeldada, et antud projekt ja selle järelmõjud suurendavad sellist valmisolekut.
- **Visioon võimalikust mastaabi/ kohaefektist** suisa vastandlik. Kõige vähem näevad mastaabiefekti Haapsalu, Hanila, Kullamaa, Oru, Risti, Lihula ja Kärdla (3 neist linnad-alevid), kõige vähem näevad kohaefekti Noarootsi, Martna, Käina.

Emmaste numbril võib olla liiga suured minu mõjud, kuid Emmastel kõige enam vahepealseid juhtumeid (25%)

- Sektorite löikes eeldatakse kõige seotust kohaga kõige enam sotsiaalvaldkonnas, planeerimises (!), hariduses jne. ja kõige enam eeldatakse mastaabiefekti transpordis, kommunaalmajanduses, planeerimises kuid ka hariduses
- Tabel 10 on väga õpetlik. Ülesannetega, millega on toimetuleku raksused on isegi vähem võimalusi saavutada mastaabiefekti. Seega, traditsiooniline tsentraliseerimine ei saa valdavalt lahendada toimetuleku probleeme, tuleks otsida teisi lahendusi, mis ühendab kohaläheduse ja ühistegevuse eelised. Kuidas? (Sellest ettekanne: Suutlikkuse probleem eesti kohalikes omavalitsustes.)
- Küll aga on märgatav tabelist 11, et ülesannete puhul, kus koostööd tehakse on mastaabiefekti võimalused märgatavalt suuremad. Seega on seost juba oluliselt tunnustatud.

Üldised järeldused:

- Tundub, et raha- ja ressursipuudusest rääkides keskendutakse teatud tuumikülesannete hindamisele, osa nn. uusi, pehmeid ülesandeid pole siiani aktuaalsed
- Mastaabiökoonomia ja tsentraliseerimine pole universaalne vahend suutlikkuse probleemide lahendamisele, on vaja rakendada teisi vahendeid, s.h. detsentraliseerimist
- Toimetuleku probleemid on eri valdades eri ülesannete puhul erinevad, seega pole ka universaalseid lahendusi teatud probleemi jaoks; vallad peaksid leidma spetsiifilisi teid erinevate koostöö vormide kaudu
- Koostöö on seni toimunud selge üldise institutsionaalse strateegiata, kuid on üllatavalt intensiivne
- Koostöö edendamine ja eriti ühinemise puhul peab olema välja kujunenud tugev kogukonna tasand, mis võiks osa kohaga tihedalt seotud ülesandeid enda kanda võtta. Seal kus seda pole võib ühendamine viia väga tõsiste tagajärgedeni.
- tähtis pole mitte ülesannete keskendamine ühele tasandile vaid mitme koostöö kujundamine eri tasanditel ja nende vahel

4.1.1 Suutlikkuse probleem Eesti omavalitsussüsteemis ja selle lahendid koostöö kaudu

1993

- Domineerivad autonoomia (iseolemine) jt. demokraatlikud väärtused
- Valitsuse huvi oli detsentraliseerimisega vähendada kriisi võimalikkust (maa munitsipaliseerimine polnud nii kõikehõlmav)
- Suutlikkuse/ efektiivsuse käsitus möödanikust (võimalikult palju ressursi/ ülesandeid endale) kohalik eliit läks mänguga kaasa, võitis ennekõike linn
- Majanduse restruktureerimine: maaelu taandumine, Eesti kui Tallinna aiamaa

Suutlikkuse probleemi areng 1990ndatel:

- Tärkav ebavõrdsus ja konkurents omavalitsuste vahel
- Riigi üha suurenev roll võimuvertikaalis, kuid keskvalitsuse võimetus reformida
- Munitsipaalvara säilitamisele keskendumine põhi ülesannete täitmiseks KOV poolt (investeeringud betooni ja klaasi)
- Riigi ülesannete suurenev delegeerimine omavalitsustele
- Finantside tsentraliseerimine (RiPi kaotamine)
- Maavanemate ja – valitsuse pärssimine:
- Finantside politiseerimine

Millised on suutlikkuse suurendamise strateegiad?

Autonoomne-turumajanduslik: konkurents maksumaksjate eest, nõrgemate kaotamine (USA)

Tsentraliseeritud-administratiivne: KOV kui keskvalitsuse käepikendus (kui teenuspiirkond, kulupõhine finantseerimine)

Klannisüsteemid: oma tüki haaramine administratiivsest jaotussüsteemist, edukas on see, kes “põrsa” pealinnast välja räägib

Detsentraliseeritud/ demokraatlik: koostöö arendamine, ühise subjektina keskvalitsuse tasakaalustamine

Lihtsad lahendused poliitikutelt ja omavalitsustelt

- riik: mida suurem OV seda suutlikum
- KOV: ainus arenguprobleem on raha

S.t. 1,2,4 stsenaariumid on võimalikud ja toimivad

Uued vajadused ja võimalused:

- omavalitsuse “teenuse” piirkonna optimaalsus eeldab erinevat mastaapi ja suutlikkusega subjekte/ tasandeid: omaalgatus, küla, valla osa, tänane vald, piirkond, regioon
- == mitte autonoomne vaid mitmetasandiline omavalitsus (G. Stoker, R. Rhodes)
- Eesti väga väike asustustihedus == omavalitsuspiirkoni võib olla palju ja suuri
- “pehmete” ülesannete (planeerimine, koolitus) teadvustamine ja nende keskendumine (tööturg, elukeskkonna kvaliteet jne.)
- küla tasandi (taas)käivitamine
- spetsiifiliste vajaduste rahuldamine (puuetega, erivajadustega, noored jms.)
- infrastruktuuri arendamise EL nõuded
- maavalitsuste taandareng jättis suure haldussuutmatuse augu piirkondades (s.t. KOV ja riigi vahel), vajadus piirkondlike rollide täitja järele
- politiseerimine kohalikul tasandil kui takistus
- eri KOV strateegilised (institutsionaalsed) valikud hakkavad välja paistma: on märgata eri institutsioonistrateegiaid (tugeva täitevvõimuga vs. delegeeritud mudelid)

Antud projekti missioon:

testida detsentraliseeritud/ demokraatliku mudeli perspektiivi suutlikkuse probleemi lahendamisel:

- (a) koostöö ja ühistegevuste arendamine seniste ülesannete paremaks täitmiseks;
  - (b) teiste koostöötasandite vajaduste ja nende juhtimise mehhanismide määratlemine, millel koostöö tugineb
  - (c) koostöö hõlmab üksnes mitte omavalitsusi, nende asutusi ja ülesandeid vaid
1. omavalitsuse ja riigi tegevuse läbipõimumist (vertikaalis)

2. kõikide toimijate koostööd territoriaalses koosluses (omavalitsus, riigiasutused, avalikud asutused, MTÜd, eraasutused)
  - (d) ühise subjektina saavad omavalitsused paremini tasakaalustada keskvalitsust
  - (e) paljude ülesannete delegeerimine küla ja omaalgatuslike subjektide tasandile
  - (f) demokraatliku osaluse ja seega omavalitsuse süvendamine (demokraatlikud väärtused tulevad tagasi)

4.2 Uuringu jätkutegevused

Uuringu jätkutegevuste määratlemine toimus 10 – 11 august 2006 projekti lõpuseminaril.

1. Projekti jätkutegevustena käsitletakse järgmist:
  - a. Andmebaasi hoidmine, parandamine ja täiustamine. Tegevuste eest vastutab Georg Sootla. Tegevus toimub tudengite edaspidiste kursusetööde ja lõputööde raames.
  - b. Spetsiifiliste analüüside teostamine uurimisvaldkondade raames, seal hulgas kohalikult omavalitsuselt laekunud infopäringule vastamine. Tegevuse eest vastutavad uurimisvaldkonna eksperdid. Kontaktisik on Liina Viiret, Haapsalu kolledži projektijuht.
  - c. Õppekavade täiustamine ja sideme hoidmine õppekavade ja kohalike vajaduste vahel. Tegevuse eest vastutab Eve Eisenschmidt. Tegevus toimub Haapsalu kolledži loomuliku õppekavaarenduse käigus.
  - d. Loodud võrgustiku säilitamine. Tegevuse eest vastutavad Läänemaa Arenduskeskus, SA Tuuru ja TLÜ Haapsalu Kolledž. Võrgustiku kontaktisikuks on Liina Viiret.

4.3 Lõppsõna

Käesoleva uuringu olulisus piirkonna jaoks avaldub erinevates asjaoludes. Uuringu tulemusena koguti suurel hulgal materjale, mille alusel on kohalikel omavalitsusel argumenteerida ja kavandada oma tulevikku. Omavalitsused on nüüdsest varustatud suure hulga just neid puudutava statistika ja materjaliga. Ülikool on varustatud hulgaliselt järgnevate üliõpilastööde alusmaterjaliga. Soome partner sai võimaluse jälgida lähedalt omavalitsusliku uuringu käsitlemist ja teha sellest oma järeldused. Tõenäoliselt avaldub aga kõige suurem kasu kogule piirkonnale selles, et uuringu teostamiseks algatati Läänemaal ja Hiiumaal esmakordselt laiaulatuslik koostöö kõrgkooli ja kohalike omavalitsuste vahel. Nii kõrgkool, kui kohalikud omavalitsused on küllatki omanäolised organisatsioonid ja laiaulatusliku koostöö korraldamisel tuleb silmas pidada vägagi mitmesuguseid aspekte, alates omavalitsuste valmisperioodist kuni ülikooli osakondade vaheliste suheteni välja. Juhul, kui uuringu teostamise saame rahasse ümber arvutada ning välja arvestada näiteks ühe lehekülje tootmiseks kulunud ressursi, siis koostöökogemus on hindamatu ja loob võimalusi veel paljudeks järgnevateks, kõigile osapooltele kasu toovateks ühistegevusteks.

1. LISA 1 Juhendeid välitööde läbiviimseks pilootprojekti raames

Rühma vallakülastuse lõppraporti lähtematerjal

Tutvustus ja töökorraldus

Intervjuude alusel kujuneb arvestatav küsitluspiirkonna olustiku vahetu tunnetus. Sellele tuginedes paneb küsitlejate rühm iga valla kohta lõpetuseks kokku u 4-5-leheküljelise omapoolse põhilisi valda iseloomustavaid jooni (nii seaduspärasid kui erisusi) väljatoova raporti.

Raporti põhiväärtuseks saab olla kohaliku olustiku tunnetuse pinnalt ainulaadse väljatoomine, sh selle valgustamine, mida teaduslik juhtrühm ei oska küsida või ei paneks muidu tähele. Raport koondab nii intervjuudest silma jäänut kui – mis ehk olulisemgi – isiklike üldmuljeid, mis küsitlemisega koos kohtadelt jäid.

Raport valmib rühmatööna. Töö jagatakse rühma liikmete vahel ja lepitakse kokku üks rühma liige, kes raporti tegemist koordineerib. Koordineerija tõenäoliselt vahetub erinevate valdade kaupa, mida rühm külastab (iga valla kohta tuleb eraldi raport).

Raporti ülesehitus ja põhiteemad

Esimene blokk (1-2 lk) annab rühma koondhinnangu projekti viie keskse valdkonna lõikes:

1. Institutsionaalne haldussuutlikkus
2. Teenuste osutamise suutlikkus
3. Finantssuutlikkus
4. Otsustamismehhanismid ja võimudistants
5. Kohaliku kodanikeühiskonna suutlikkus ja sotsiaalne sidusus

Teine blokk (1-2 lk) annab rühma hinnangu kogukonnale sisumõõtmete lõikes:

1. Identiteedid (mis on oluline inimeste enesemääratluse seisukohalt, mis kogukonnatunnetuse seisukohalt)
2. Individualism vs kollektivism
3. Muutumisvalmidus vs konservatiivsus
4. Võimudistants vs aktiivne osalus

Kolmas blokk (1-2 lk) annab rühma üldistatud hinnangu:

1. Küsitluse edukusele (sh sisu ja korralduse tugevused ja nõrkused)
2. Mis jäi andmekogumise/küsitlemise käigus silma ja võiks olla kasulik teada
3. Isiklikud muljed ja emotsioonid rühma liikmete kaupa
4. Kokkuvõtlik üldmulje

Kavand 24.10.2005

Leif Kalev

Üldine tööjaotustabel (täidab korralduslik üldkoordinaator)

1. Omavalitsusüksuse nimi	
Välitöö tegemise aeg (kuupäevad)	
Ettevalmistatuse aste (pole käivitatud, töös, kõik ette valmistatud)	
Küsitlejate rühma juht (koordinaator)	
Küsitlejate rühma liikmed	
Vallapoolne ühendusisik (koordinaator)	

2. Omavalitsusüksuse nimi	
Välitöö tegemise aeg (kuupäevad)	
Ettevalmistatuse aste (pole käivitatud, töös, kõik ette valmistatud)	
Küsitlejate rühma juht (koordinaator)	
Küsitlejate rühma liikmed	
Vallapoolne ühendusisik (koordinaator)	

....

Kavand 24.10.2005
Leif Kalev

Andmekogumise korralduse ja sisu üldtutvustus

Üldkorraldus (logistika)

Valda läheb küsitlema umbes 5-liikmeline meeskond, kuhu kuulub:

- 1) 1-2 lõpukursuse inimest koordinaatorite-vastutajatena,
- 2) 4-5 teiste kursuste inimest.

Rühmade koosseisu, valdade jaotust rühmade vahel ja eelnevat ettevalmistust (andmeid kohapeal tagavate isikute nimed, kohtumisajad, ühendusandmed ning intervjuueeritavate nimed, intervjuuajad, ühendusandmed) koordineerib üldiselt Berit Hiieväli (?), kes (a) täidab üldise tööjaotustabeli ja (b) koostab küsitlejate nimede ja ühendusandmete koondtabeli. Mõlemad laetakse üles LearnLoopi.

Vastavalt sisemistele kokkulepetele võivad valla inimestega aegu kokku leppida küsitlejate meeskonna liikmed, ent nendevaheline tööjaotus peab olema koordineeritud (rühma juht?) ja andma sidusad tulemused (kokkusobituvad ja kohapealsete inimestega kooskõlastatud töögraafikud).

Küsitlejad:

- 1) teostavad formaalandmete kogumise (1 päev),
- 2) viivad läbi intervjuud (1 päev).

Selleks, et saada hakkama niisuguse ajahulgaga, tuleb praktiliselt kõik intervjuude osalised ja algusajad kokku leppida varem² ning koostada rühma vallasoleku tegevus- ja ajakava (iga rühma juhi ülesanne). See laetakse üles ka LearnLoopi.

Fookusrühmaintervjuu (FRI) toimub igas vallas eraldi kahe küsitletavate rühmaga:

- 1) võimutoimijad,
- 2) võimuväline aktiiv (kodanikeühiskond+ettevõtjad+muu aktiiv).

Kummaski rühmas on umbes 5 (4-7) inimest, rühma ei tule vallavanem (eraldi juhtum).

Lisaks tehakse u 5 üksikintervjuud nn tavaliste vallaelanikega, kes ei kuulu kahte eelmainitud rühma. Nt talupidajate rühmitamise määrab hinnanguline tegevusaktiivsus: tugevalt kommertsialiseerunud palgatöäjõudu kasutav farmer on ettevõtja, oma peretalu klassikalisemalt pidav inimene tavaline vallakodanik.

---

² Kindlasti peaks see nii olema FRI-de puhul

FRI tutvustus ja läbiviimine

FRI kestab u 3 tundi rühma kohta, üksikintervjuu u 1,5 tundi. See tähendab, et eelnevalt kokkulepitud ajakava alusel on u 5-liikmelisel rühmal võimalik intervjuude blokk välitööna ammendada vallas ühe päevaga.

FRI tähendab, et küsitlejarühma 1 liige juhib vestlust ja 1-2 liiget kirjutavad üles (sellest tekkib nn küsitluspäevik, st FRI-de esmaüleskirjutused). Intervjuud ka lindistatakse digitaalselt. Vestluse juht vahetub u 1,5 tunni järel, vahetuse koht tuleb kokku leppida.

FRI-ga kaardistatakse suhtumisi ja hinnanguid, arutlusloogikaid, kohapealset tähendusloomeprotsessi jne. Keskkel kohal on FRI käigus kujunevad isiku- ja rühmanarratiivid (jutustused).

See tähendab, et FRI juhil on teatud teemavaldkonnad, mille osas peab ta tekitama intervjuuosaliste arutelu. Samas puuduvad väga täpsed küsimused. On vaid valdkonna iseloomulik probleem, mis arutelu hakatuseks välja öeldakse. Põhiline oskus on seega tekitada sisukas vestlus ja hoolitseda selle eest, et kõik intervjuuosalisel saavad sõna sekka öelda.

Arutelu on vaba, oluline ongi vaadata, mille inimesed antud valdkonna kontekstis räägivad (kuidas kujuneb ühine tähendusruum). FRI juhil tuleb sekkuda pigem juhul, kui tekkib probleeme ajakavast kinnipidamisega või kui vestlus läheb nähtavalt lihtsalt jutustamiseks (nt keegi hakkab rääkima lapsepõlvemälestusi, jahilkäimisest, pikaajalised vastastikused isiklikud süüdistused vms). Siis on abiks pidepunktid.

FRI juhil on ennekõike oma tarbeks iga probleemi/valdkonna puhul teatud täpsustavad pidepunktid (probleemi tahud), millest ta võib saada tuge arutelu mitteformaalsel suunamisel. Samas ei tarvitse õnnestuda kõigi või enamiku punktide kajastumine arutelus, sest intervjuuosalisel võivad üles tõsta sootuks teisi nende jaoks olulisi teemasid.

Mõne teema puhul võib kasutada ka teistsuguseid strateegiaid, kui lihtsalt juhtküsümise küsimine ja pärastine arutelu suunamine. Näiteks võib arutlejatele anda ühe juhtumi, mida nad üritavad lahendada ja kirjutada üle lahendamisel tekkiv arutelu. Samuti võib hakatuseks paluda täita hoopis üks hinnangutabel ning käivitada arutelu selle pinnalt täitmise järel.

FRI läbiviimise sisumõõdmed on kirjas fookusrühmaintevjuu sisuraamis.

Üksikintervjuu tutvustus ja läbiviimine

Üksikintervjuudega (ÜI) selgitatakse ühiskondlikult mitte väga aktiivsete („tavaliste”) vallaelanike suhtumisi. Kuivõrd need eeldatavalt erinevad isikuti ja vallapiirkonniti, pole FRI antud juhul mõistlik.

ÜI puhul on oluline saada suhteliselt väikesesse intervjueeritavate ringi (igas vallas 5-7 inimest) võimalikult esinduslik vastajaskond nii tegevusalade kui elupiirkondade lõikes. Esimeses lõikes peaks intervjueeritavate seas kindlasti leiduma nii töölkäivaid inimesi (talunik, arst, muu spetsialist, distantstöö tegija, kokku vähemalt 2/3) kui vähemalt üks ülalpeetav või ebamäärase sissetulekuga inimene (koduperenaine, pensionär, lõpuklasside õpilane vms).

ÜI peegeldab FRI sisu, ent küsimused on täpsemad ja küsitleja peab vastajat vajadusel järele aitama. ÜI aluseks on intervjuuküsimustik.

ÜI eelis on tema paindlikkus: teda saab läbi viia FRI-st enne, selle ajal või pärast. Iga ÜI viib läbi 1 inimene (st FRI-st võib nt läkitada 2 küsitlejate rühma inimest aja kokkuhoiu mõttes samal ajal ÜI-sid tegema), kes kohe vastused ka üles kirjutab. ÜI-sid ei salvestata. (?) Võimalik on korraldada ka nii, et ÜI viivad läbi 2 inimest: üks küsib ja teine kirjutab vastuseid üles.

Küsimus, kas ÜI intervjueeritavad lepitakse samuti kokku juba enne valda minemist või leitakse kohapealt, pole ühemõtteliselt vastatav ja sõltub rühmajuhi otsusest. (?) Eelnev lepe tagab sujuva töö, kohapealt otsimine juhuslikuma/vahetuma vastajaskonna. Ise soovitan eelnevalt kokku leppida, eriti tööinimestega.

Intervjuerijate pädevused

Vajalik on intervjuerijate (mõistagi ka formaalandmete kogujate, aga need on samad isikud) sisuline ja tehniline üldpädevus, st nii FRI-de kui ÜI-de tegijatel on põhijoontes ettekujutus kõigist teemavaldkondadest. Üldpädevus saavutatakse andmekogumist tutvustavate juhendmaterjalide ja üldüritustega, koordineerivate õppejõudude poolse eeskujunäitamisega pilootandmekogumisjärgus, vajadusel täiendavate materjalide või – kohtumistega.

Üleskirjutamise oskust peaks ettevalmistusüritusel (või pilootandmekogumise käigus) veidi treenima avatud vastuste osas, sest kasulik on saada mõned iseloomulikud osunduslaused. Keegi meie inimestest „vastab,” pillates juttu mõned värvilaigud, koolitavad kirjutavad üles ja siis võrdleme. Võimalusel teha kaks korda, vaja läheb u pool tundi.

Tulemuste taustatäiendus ja esmaanalüüs

Intervjuude alusel kujuneb arvestatav küsitluspiirkonna olustiku vahetu tunnetus. Sellele tuginedes paneb küsitlejate rühm iga valla kohta lõpetuseks kokku u 5-leheküljelise omapoolse põhilisi jooni (nii seaduspärasid kui erisusi) väljatoova raporti. (?) Raport valmib rühmatööna ja koondab nii intervjuudest silma jäänud kui – mis ehk olulisemgi – isiklike üldmuljeid, mis küsitlemisega koos kohtadelt jäid.

Raporti ülesehitus ja põhiteemad antakse ette lõppraporti lähtematerjalis. Raporti põhiväärtuseks saab olla kohaliku olustiku tunnetuse pinnalt ainulaadse väljatoomine, sh selle valgustamine, mida teaduslik juhtrühm ei oska küsida või ei paneks muidu tähele.

Kavand 24.10.2005

Leif Kalev

Küsitluse korralduslikke võtmeküsimusi

Alljärgnev väljendab minu mõtteid võimalikult töötava küsitlemise saavutamiseks. Meie üldine eesmärk on teha vähesega väga palju. See eeldab erakordselt mõistuslike toimimisviiside kujundamist, maksimaalset ressursside optimeerimist, ent samas võimalikult isetoimeliselt kvaliteeti tagava töökorralduse olemasolu.

Üritan järgnevalt vabas vormis esitleda oma nägemust sellise töökorralduse üldjoontest. Kuivõrd tegu on sisemisele kasutamisele suunatud dokumendiga, kasutan suhteliselt vaba sõnastust.

Küsitlejad

Küsitlejad on haldus- ja ärikorralduse üliõpilased. Meil on u 20 omavalitsusüksust ja 4-5 3-4-liikmelist küsitlejarühma. See tähendab u 4-5 omavalitsusüksust ühe rühma kohta. Tööülesanded koonduvad üldistatult kahte suurde tahku: formaliseeritud perspektiiv (õigus, majandus, juhtimine) ja sisuperspektiiv (poliitika, sidusus, konstrueeritud reaalsus).

Soovitav on pigem teha rohkem väiksema liikmete arvuga rühmi: siis jääb igaühe töökoorem mõistlikkuse piiresse. Minimaalne küsitlejate hulk rühmas saab spetsialiseerituse korral eeltoodud arvestades olla kaks (rohkem oleks parem).

Siiski peaks tegelikult eesmärgiks olema küsitleja universaalpädevus: see võimaldab teha intervjuusid rööbiti ning kokku hoida aja- ja energiakulu. (Äärmisel juhul rühmas koos ainult igaühe esimene intervjuu, saamaks teiste kommentaare.)

Küsitlusstrateegia valik

Arvestades küsitlejate kvalifikatsiooni, eeldatavat töömahtu ja meie koolitussuutlikkust, tundub optimaalne kasutada poolstruktureeritud intervjuud. See sisaldaks nii konkreetsema kui avatuma vastusega küsimusi. Niisugust tüüpi intervjuu läbiviimise oskus on lihtsamini koolitav.

Küsimustik peaks olema mõistliku mahuga vastaja motivatsiooni arvestades, st u 45 minutit oleks maksimaalne võimalik vastamisaeg. See peab sisaldama ka üleskirjutamist. (Küsimuste arv sõltub eeldatava vastuse pikkusest.)

Küsimused tuleb disainida nii, et nad meelitaksid kohati veidi napisõnalisest ja puisest eesti inimesest vastused välja ka juhul, kui küsitleja eriti täiendavalt urgitseda ei oska. St kindlasti siduda võimalikult praktiliste olukordadega ja küsida piisavalt provotseerivalt (aga mitte ülepakutult).

Intervjuu varjukülgede neutraliseerimine

Intervjuul kui vahendil on korraldusliku tõhususe kõrval ka tõenäoline miinus meie seisukohalt: hirmus palju toormaterjali koguneb, kui intervjuuerida üksikisikuid. Samas tundub see mulle hinnana, mida odava küsitluse eest peame maksma. Mis veelgi olulisem, teisiti ei saavuta me minu meelest piisavat paljusust nõutavate analüüsimeetmete äraatmiseks. (Selle üle võib kohapeal arutada, alternatiivset lähenemist vt osas „Küsitletavad.”)

Toormaterjali hulgaga toimetulekuks (ehk miinuste vähendamiseks) tuleks väga selgelt määratleda, mida jõuame analüüsida ja küsida vaid mõnevõrra rohkem (väike puhver võiks olla). Lisaks võiks läbi mõelda, mida võiksid analüüsida lõputöid kirjutavad üliõpilased. Pakun välja ka omalaadse puhvri küsitljarühma raporti vormis, mida tutvustan käesoleva kirjatüki lõpus.

Täiendava ülemaakonnalise dünaamika vaatlemiseks võib läbi viia ka väljapakutud fookusrühmaintervjuud teatava tunnuse alusel kogutud inimestehulgaga (aga see on juba pigem maakonna või selle suurema alapiirkonna tasand). Neid intervjuusid peaksid läbi viima teatava tasemega inimesed – meie ise või kõige tublimaks osutunud intervjuerijad.

Küsitlajate sisuline koolitamine

Küsitlajate koolitamine tundub töötavat ennekõike praktilises võtmes: st räägime, mida tahame saada teenuste perspektiivi (vahendlik) ja sidususe perspektiivi (väljenduslik) silmas pidades ja kuidas oleme mõelnud selle kätte saada. See võiks tekitada nendes teatavagi arusaamise, mis suunas ise loomunguliselt panustada. Koolitamise peab paar inimest enda peale võtma, see tuleb läbi rääkida ja kokku leppida.

Küsitlemise protsessi kohta tuleb teha eraldi tehniline juhend, mis tutvustab, mida tahetakse intervjuerimisega saada ja kuidas meelitada välja vajalikud vastused (andekamad küsitlajad saavad sellega hakkama, sest poolstruktureeritud intervjuu ei ole liiga kaugel sihistatud argivestlusest).

Üleskirjutamise koolitamine

Arvestades tööjõu hulka, oleks optimaalne, kui küsitlaja vastuse kohe ka üles kirjutaks. (Lindistuse ümberkirjutamine eeldab tohutut täiendavat töömahtu, lisaks oleks vaja korraldada diktofonimajandust. Just see on üks kõige probleemsemaid küsimusi fookusrühmaintervjuu puhul, ei tea, kas isegi mitme küsitlaja kasutamine iga rühma puhul lahendaks siin probleemi.)

Üleskirjutamise oskust peaks ettevalmistusüritusel veidi treenima avatud vastuste osas, sest kasulik on saada mõned iseloomulikud osunduslaused. Keegi meie inimestest „vastab,” pillates juttu mõned värvilaiud, koolitavad kirjutavad üles ja siis võrdleme. Võimalusel teha kaks korda, vaja läheb u pool tundi.

Kirjutamiskiirus ja käekirja loetavus on raskemad juhtumid, siin ei oska anda muid soovitusi kui et kes selle pärast muretsuvad, võtku kaasa ka diktofon (siis peab meil olema teatav tarnimissuutlikkus) ja kui väga arusaamatu kiirkiri välja kukub, peavad hiljem ümber kirjutama.

Küsitletavad

Lähtuda eelmisel kohtumisel arutatud kolmikjaotusest:

- 1) võimutoimijad (KOVÜ volikogu ja valitsuse liikmed, ametnikud);
- 2) aktiivsed toimijad otsesest võimusektorist väljaspool (kool, ettevõtjad, kodanikeühiskonna aktivistid, kirik jne);
- 3) passiivsed toimijad (e mittetoimijad: onuke poe juurest, tädike jalgrattalt vms, aga soovitatavalt ka vähemalt üks reaalne põllu- või metsamees vms).

Vähemalt sidususe bloki seisukohalt oleks hea, kui need rühmad oleksid tasakaalus, igäühte nt 3-5. (Mõeldav on ka teha valdade kaupa nende kolme rühma lõikes eraldi fookusrühmaintervjuusid. Seda võimalust peaks suuliselt arutama, minu keskne küsimus on, kas suudame teha piisava fookusrühmaintervjuujuhendi olemasoleva pädevusega küsitlajate jaoks. Kui jah, siis täiesti mõeldav ja ajakasutust optimeeriv.)

Enne valda jõudmist tuleks kohaliku valitsuse abil üldjoontes paika saada küsitletavate isikuline ring ja kokku leppida intervjuude toimumise ajad, et kohapeal läheks aeg intervjuude läbiviimisele, mitte rongi järel jooksmisele.

See eeldab väga korralikku koordineerimist. Ehk oleks mõistlik ka siin teha küsitletavate leidmise korraldamise juhend?

Tulemuste taustatäiendus ja esmaanalüüs

Kuivõrd intervjuude alusel kujuneb arvestatav küsitluspiirkonna olustiku vahetu tunnetus, võiks küsitlajate rühmal lasta lõpetuseks kokku panna u 5-leheküljelise omapoolse põhilisi jooni (nii seaduspärasid kui erisusi) väljatoova raporti.

Raport koondaks nii intervjuudest silma jäänut kui – mis ehk olulisemgi – isiklike üldmuljeid, mis küsitlemisega koos kohtadelt jäid. See valmiks rühmatööna ja oleks toomaterjaliks meile edasiarendatuma analüüsi tegemisel. Oluline, et raport poleks liiga pikk – muidu sureme selle lugemise kätte ära.

Raporti põhiteemad peaksime ette andma. Samas peaks olema tegemist üldkategoriatega kõige põhilisemate tahkude teatava käsitluse tagamiseks, sest raporti põhiväärtuseks saab olla pigem kohaliku olustiku tunnetuse pinnalt ainulaadse väljatoomine.

17.10.2005

Leif Kalev

Fookusrühmaintervjuu (FRI) sisuraam

Järgnevalt on toodud FRI põhilised valdkonnad, iga valdkonna puhul võimalik(ud) lähteküsimus(ed), FRI selle järgu töökorralduse tüüp ning võimalikud pidepunktid (teema tahud) FRI juhi jaoks.

Valdkond, juhtprobleem, töökorraldus ja kestus	Abistavad pidepunktid FRI juhile
<p>1. Tõmbekeskuste ja kommunikatsioonikanalite kaardistus</p> <p><i>Kus vallaelanik käib ja kust saab info?</i></p> <p>Alustuseks antakse täitmiseks 5-6 mõõtmega valla kaart, seejärel toimub arutelu</p> <p>40 minutit</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Teabeallikad • Transpordiliinid (kuhu oma autoga, kuhu bussiga jne) • Kool (põhiharidus, keskharidus, kõrgharidus) • Ühiskondlik tegevus (seltsid, laulukoorid, erakonnad jne) • Vaba aeg ja meelelahutus (ööklubist maleklubi ja poliitikakoolini) • Töö (tavapärase, osaaajaga, distantstöö)
<p>2. Teenuste pakkumine ja ootused</p> <p>Mida vald pakub ja mida vallaelanik kasutab? Mida vald tahab pakkuda ja vallaelanik kasutada?</p> <p>Alustuseks antakse täitmiseks teenuste hinnangutabel ja seejärel toimub arutelu</p> <p>35 minutit</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kvaliteet • Kättesaadavus • Pakkumise koht olulisus (vs kvaliteet ja kättesaadavus) • Mis teenuseid oleks veel vaja ja mis on ülearu • Investeeringuprioriteetid • Praktiline kogemus (prioriteetide adekvaatse seadmise ja täitmise võime osas) • Koostöövõimalused KOVÜ-de vahel • Koostöövõimalused kolmanda sektori ühendustega (mõeldud tuginemist kohalikele elanikele) • Koostöövõimalused ettevõtetega (mõeldud ennekõike oluliselt valla piire ületavat väljakontraktimist)
<p>3. Argimüüdid (rühmaidentiteetid)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kujutletud kogukondade tähtsus- ja suurusastmed (küla vs vallapiirkond)

<p>Kellena te end kuipalju tunnete: külaelanik, vallaelanik, mingi piirkonna või maakonna elanik, Eesti elanik, Euroopa või maailmakodanik? Miks?</p> <p>Mis hoiab inimesi vallas, mis paneb lahkuma, mis juurde tulema?</p> <p>Eeltoodud lähteküsimused ja arutelu (vastavalt u 20+15 min)</p> <p>35 minutit</p>	<p>vs vald vs erinevate valdade osadest koosnev piirkond vs mitmest vallast koosnev regioon vs maakondlik identiteet vs rahvusriiklik identiteet)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Müüdid valla (või eristuvate vallapiirkondade) eripära ja identiteeditegurite kohta • Müüdid vallaelanike (või eristuvate vallapiirkondade elanike) eriomaduste kohta (<i>a la</i> Anija mehed on mässajad) • Argiseisukohad KOVÜ ühinemiste kohta • Mis hoiab inimesi vallas • Mis paneb inimesi vallast lahkuma • Mis paneks inimesi vallast rohkem lahkuma • Mis tooks inimesi valda
<p>4. Eluprojektid (isikuidentiteedid)</p> <p><i>Mis paneb teid siin vallas elama?</i></p> <p>Mida te elust tahate saada? Kas see on teie valla elanike puhul tavaline?</p> <p>Mida tooksite välja valla seltsielu ja muu ühistegevuse põhiliste tunnusjoontena? Kuidas saaks valla ühistegevust edasi viia?</p> <p>Eeltoodud lähteküsimused ja arutelu (vastavalt u 10+10+10 min)</p> <p>30 minutit</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kellena vastaja (vrd keskmine vallaelanik) end praktiliselt kujutleb (kuidas end iseloomustab) • Mis hoiab inimesi vallas koos (mis on tänase vallaelu head ja halvad küljed kogukonnatasandil) • Missugune on tänane küla/valla ühistegevuse kogemus ja hinnangud sellele (külakoosolekud, kultuuriringid, jahiklubi, leht jne) • Kuidas saaks valla ühistegevust edasi viia • Kui tähtis on sotsiaalsete sidemete kvaliteet vallas elamise otsuse seisukohalt <ul style="list-style-type: none"> ○ Kui palju oleks inimene valmis oma meelest sissetulekus loovutama, et saaks jätkata vallas elamist ○ Kas otsitaks distantstööd, kui see võimaldaks vallas elamist jätkata, kui jah, mis oleks elamisjätkamise taustmotivatsioon
<p>5. Ühistegevusvõimaluste kujutus</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Missugustes ühistegevuse vormides

<p>Missugust ühistegevust vald teie meelest vajaks?</p> <p><i>Kus te oleksite ise valmis kaasa lööma?</i></p> <p>Kuidas iseloomustaksite tänaseid suhteid kodanikeühenduste/vallavõimuga, mida nendelt ootate/kardate?</p> <p>Eeltoodud lähteküsimused ja arutelu (vastavalt u 10+10+10 min)</p> <p>30 minutit</p>	<p>kujutletakse põhimõtteliselt end osalevat (ja kus osaletakse)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Missugused ühistegevuse vormid oleksid vastajate meelest vajalikud • Kuidas iseloomustavad kodanikeühendused praktilist hetkeseisu suhetes vallavõimuga (sh kas tänane olukord on OK ja miks) • Mida kodanikeühendused ootavad/kardavad vallavõimust • Kuidas iseloomustab vallavõim praktilist hetkeseisu suhetes kodanikeühendustega (sh kas tänane olukord on OK ja miks) • Mida vald ootab/kardab kodanikeühendustest
--	--

Kokku 2 tundi ja 50 minutit. 10 minutit jääb algussissejuhatuseks, FRI juhi vahetuseks poole pealt (üldreeglina juhib esimene juht teemasid 1-2 ning teine ülejäänusid) ja lõputänuks.

Kavand 24.10.2005
Leif Kalev

Rühma vallasoleku tegevus- ja ajakava näidis (täidab küsitlejate rühma juht)

Valla nimetus: _____

Kavandatud vallasoleku kuupäevad: _____

Küsitlejate meeskonna juht (nimi ja ühendusandmed): _____

Küsitlejate meeskonna liikmed (nimi ja ühendusandmed)

Nimi	Ühendusandmed	Lisamärkused

Vallapoolne üldkoordinaator (keskne ühendusisik)

Nimi	Ametikoht	Ühendusandmed	Lisamärkused

Töökava

1. Formaalandmete kogumise korraldus

Teemablokk	Küsitlejate rühma poolne vastutaja	Vallapoolne vastutaja	Vallapoolse ühendusisiku andmed	Tegevuskuupäev ja kestuskella ajad	Tegevuskoht	Lisamärkused

2. Fookusrühmaintervjuuude ettevalmistamise ja läbiviimise korraldus

2.a. Esimene FRI: vallajuhid (valitsus+volikogu)

Küsitlejate rühma poolne üldvastutaja (koordinaator)	
Vallapoolne vastutaja (ennekõike FRI toimumise ruumi kinnipanek): nimi ja ühendusandmed	
Toimumisaeg (päev ja kestusaeg)	
Toimumiskoht	

Esimene FRI juht (1,5 tundi)			
Teine FRI juht (1,5 tundi)			
Eeldatav küsimus, mille pealt juht vahetub			
Üleskirjutamise eest vastutajad (nii kohapeal, kui pärast, 1-3 inimest)			
Kust tuleb diktofon			
Kes laeb salvestuse pärast internetti			

FRI-s osaleja nimi	Osaleja hõiveandmed (ametikoht vms)	Osaleja ühendusandmed	Kes rühma poolt kokku lepib	Lisamärkused
FRI-s osaleja nimi	Osaleja hõiveandmed (ametikoht vms)	Osaleja ühendusandmed	Kes rühma poolt kokku lepib	Lisamärkused
....				
....				

2.b. Teine FRI: aktiiv (kodanikeühendused+ettevõtjad+teised)

Küsitajate rühma poolne üldvastutaja (koordinaator)			
Vallapoolne vastutaja (ennekõike FRI toimumise ruumi kinnipanek): nimi ja ühendusandmed			
Toimumisaeg (päev ja kestusaeg)			
Toimumiskoht			
Esimene FRI juht (1,5 tundi)			
Teine FRI juht (1,5 tundi)			
Eeldatav küsimus, mille pealt juht vahetub			
Üleskirjutamise eest vastutajad (nii kohapeal kui pärast, 1-3 inimest)			
Kust tuleb diktofon			
Kes laeb salvestuse internetti			

FRI-s osaleja nimi	Osaleja hõiveandmed	Osaleja ühendusandmed	Kes rühma poolt	Lisamärkused

	(ametikoht vms)		kokku lepib	
FRI-s osaleja nimi	Osaleja hõiveandmed (ametikoht vms)	Osaleja ühendusandmed	Kes rühma poolt kokku lepib	Lisamärkused
....				
....				

3. Vallaelanike üksikintervjuude korraldus

Küsitajate rühma poolne üldvastutaja (koordinaator)	
--	--

Intervjueeritava nimi	Intervjueeritava hõiveandmed (elukutse vms)	Intervjueeritava ühendusandmed	Kes rühma poolt kokku lepib	Kes intervjuu läbi viib	Intervjuu toimumise aeg	Intervjuu toimumise koht	Lisamärkused
Intervjueeritava nimi	Intervjueeritava hõiveandmed (elukutse vms)	Intervjueeritava ühendusandmed	Kes rühma poolt kokku lepib	Kes intervjuu läbi viib	Intervjuu toimumise aeg	Intervjuu toimumise koht	Lisamärkused
....							

4. Rühma lõppraporti tegemine

Antud valla raporti kirjutamise koordinaator	
Raporti valmimise tähtaeg	
Raporti kirjutaja: nimi, teemad, tekstiosa esitamise tähtaeg	
Raporti kirjutaja: nimi, teemad, tekstiosa esitamise tähtaeg	
....	

Kavand 24.10.2005
Leif Kalev

LISA 2 Seletused koostöö ja ülesannete tabelite juurde

1. kuni 4. tulp (valida 1). Esimesest neljast tulpast tuleb valida täitmiseks üks, mille tingimused on kõige lähedasemal asjade seisule Teie vallas. Vastused, mis erinevad 1-st, ei näita sugugi valla ebaedukust, vaid ennekõike seda, kuidas teadvustatakse valla probleeme ja kuidas nende üle muretsetakse.

- **Esimene tulp:** Tuleme toime, sest enamus ressursse olemas (O) või ülesanne on leidnud lahenduse (L). Ilmselt on tegemist valla prioriteetidega, nagu haridus, kultuur jms. Püüdke olla kriitilisem oma võimekuse suhtes, sest ressursse on harva piisavalt. Teine vastus oleks vaja siis, kui te siiski tunnete ressursside puudumise survet, mis ei võimalda tagada teenuste/ülesannete täitmise kvaliteedi/juurdepääsu hoidmist.
- **Teine tulp** Püüame toime tulla, kuid ressursse napib: märgistus A – napib ametnikuressurssi või/ja asjatundlikke inimesi, märgistus R – napib rahalisi vahendeid. See oleks ülesannete/ teenuste puhul, kus Te saate talutaval tasemel asju teha, nendele reageerida, kuid oluliselt võiks paremini teha juhul, kui ressursse oleks rohkem.
- **Kolmas tulp.** Ei tule toime, sest pole ressursse: A – pole asjatundlikke inimesi, R – pole rahalisi ressursse. Need oleksid asjad, milleni “käed ei jõua,” näiteks keskkonnakaitse (seire) või täiskasvanute või siis erivajadustega inimeste koolituse / tööhõive tagamine.
- **Neljäs tulp.** Ülesannet pole vaja täita, sest probleemi / sellist vajadust vallas ei ole (ega ole olnud). Kui on olnud ja lahendatud, siis tuleb märkida lahtrisse 1 (L). Näiteks, lahendatud võib olla mingi kava tegemine, mingi üksikprobleemi lahendamine (kaks pätipoissi saime teise kooli saata – pole erivajadustega lapsi). Või metroo ehitamine ja ülikooli avamine Vormis vallas pole asjakohane, ühistranspordi korraldamine samuti.
- **Viies tulp – delegerimine** (väljakontraktimine). Kui kõik neli eelemist tulpa on täidetud, siis oleks vaja märkida, et kui vald / linn (ja allasutused) ei täida seda ülesannet vaid delegerivad need teistele:
  - (A) ülesanded, mille lahendamine toimub lepingute alusel teiste firmade/ asutuste poolt, s.h. valla äriühingud
  - (B) on see delegeritud valla osalusega või valla asutatud organisatsioonidele **eelarveliste toetuste** kaudu
  - (C) seda teevad vabatahtlikud

Kuues tulp. Koostöö.

Siia tuleks **märkida kas EI või numbriga mingi koostöö vorm**, mida kasutatakse:

10. Info süstemaatiline vahetamine teiste valdadega;
11. On lihtsalt tasaarveldus, näiteks lapsed käivad naabervallas koolis (vt. punkt 4)
12. Kasutame ühiselt spetsialisti (IT, PR...)
13. Teenuste osutamine üksteisele **lepingute või mingi teise kirjaliku kokkuleppe alusel** (eristada ja märkida eraldi, kui on lihtsalt tasaarveldus,

- näiteks lapsed käivad naabervallas koolis
- 14. Ühisüritused (simman)
- 15. Ühised asutused (s.t. mitte lihtsalt teenuse sisseostmine ühelt asutuselt, vaid koos moodustatud asutus või ühine leping mingi asutusega)
- 16. Regionaalsed arendusprojektid
- 17. Muu
- 18. Koostööd pole, aga oleks vaja

Numbrile lisada lihtsalt kas naabervallad või mingi konkreetne vald-partner

Seitsmes tulp. Seotus kohaga / mastaabiefekt:

Anda hinne kaugusele ja mastaabiefektile

Hinne:

1 – teenust peab pakkuma kohapeal. Teenuse saaja ei saa teenuse järel kaugemal käia, teenuse osutaja ei saa kohal käia. Teenuse lähedus on oluline, mastaabiefekt pole võimalik.

5 – teenuse saaja ja ka teenuse osutaja võivad käia kohal. Teenuse tsentraliseerimine annab mastaabiefekti ning saadav efekt on olulisem kui see et teenus oleks võimalikult lähedal

Need on kesksed kriteeriumid hindamiseks, teised kriteeriumid võivad kallutada hinnet samuti 1 või 5viie suunas:

5 suunas suunavad muu hulgas järgmised asjaolud ja tegurid:

- Teenuse osutajal või saajal kasutada hea transpordikommunikatsioon;
- mastaabi saavutamine ei eelda tegevuste füüsilist koondamist ühe katuse alla, toimub teatud aspektide kontsentreerimine (juhtimine ja selle kvaliteet, teenuste mitmekesisus), näiteks raamatukogud kui kokkusaamiste kohad jäävad kui moodustavad ühtse keti, et häid raamatuid vahetada või üritusi korraldada järgemööda mitmes kohas.
- Kui teenuse kasutajaid on ühes kohas vähe kuid neid on võimalik kontsentreerida (hoolekodu, internaat), et osutada kvaliteetset teenust
- Teenuse kvaliteet on ülitähtis ja selle hajutamine vähendaks teenuse professionaalsust (eriarstiabi, teatud õpetajad, omapärane kultuurisündmus või koht

= 1 suunas suunavad muu hulgas järgmised asjaolud ja tegurid:

- Teenus eeldab pidevat isikulist kontakti (võimaldab piiratud kontsentreerimist)
- Osutaja mobiilsus piiratud või kulukas, transpordikulud võivad ületada saadava efekti
- Otsustajatel on vaja väga head kohalike olude tundmist
- Saaja või osutaja mobiilsus tekitab ebamugavusi (lapsed jõuavad hilja ja lähevad vara, vanurid ei saa liikuda)
- Kasutajad peaksid osalema asjade korraldamises ja juhtimises

Keskendamise kõrvalmõjud on negatiivsed (inimeste võõrandumine, koolide kadumine võib noored külast eemale viia jms)Hinnata 1...5 skaalal, kus:

1 tähendab, et teenuse saaja peab teenust saama kodu lähedal ja kaugelt on seda ebamugav kätte saada või/ja teenuse osutaja peab olema samuti lähedal, pidevkontaktis ja kättesaadav, tundma olukorda või kodanikku, et osutamise keskendamisega midagi rahas ega kvaliteedis ei võida

5 tähendab, et keskendamine annab võitu nii rahaliselt (mastaabiefekt, efekt koostööst – näiteks, erinevad spordialade viljelemine) kui kvaliteedis (ülesande täitmine/ teenuse osutamine muutub professionaalsemaks), või kas teenuse saajal on lihtne seda saada kätte pikema vahemaa tagant (5 ja enam km?) või teenuse osutajal on lihtne selleks kohapeale tulla.

Legend ja teoreetilised implikatsioonid:

1. Kõik tulevad toime või kõigil selle ülesande täitmine pole vajalik (aktuaalne) = kui teenus on suure mastaabiefektiga, siis võiks kaaluda kvaliteedi suurendamise ja valiku avardamise võimalusi
2. Koostöö: sellele lahtrile tuleks rõhutada, kuna siit saab kõige enam infot olemasoleva koostöö kohta. Seda tuleks täita valla ametnikega koos (üle käia kui minnakse andmetele järele)

1. Kõik tulevad ülesannetega toime, kõigil jätkub ressursse

- ✓ (kõik on märkinud ära esimese tulba)
- ✓ Kui mastaabiefekti indeks samal real on väga kõrge, siis soovitame koostööd

2. Ülesanne pole ühegi valla arvates aktuaalne omavalitsusele

- ✓ (kõik on märkinud ära viimase tulba)
- ✓ Tuleb konsulteerida valdkonna spetsialistiga, et kas see tegelikult niimoodi on. Saame taustanalüüsiga välja selgitada, kas saab midagi teisiti ja paremini

3. Arvamused lähevad suuresti lahku

- ✓ (ühed teevad hästi, teistele pole aktuaalne)
- ✓ Siin tuleb teha lisaküsitlus neile, kes arvavad, et see pole aktuaalne. Võime esialgu küsida 1 vallast, kui saame teada põhjuse vastuste nii kardinaalseks erinevuseks, siis pole võibollateisest vallast vaja küsidagi
- ✓ Kui selgub, et spetsiifikat pole, siis tuleb teha vallale soovitus, et selles valdkonnas on asjad tegemata. Mis peaks tegema.
- ✓ Võib esineda 2 olukorda: 1) see polegi teise valla jaoks aktuaalne; 2) see on jäetud tegemata

4. Ühe valla hakkama saamine erineb teistest

- ✓ (kõik tulevad toime, 1 ei tule toime)
  - ✓ Tuleb üle küsida. Kui tegemist on näiteks inimese puudumisega, siis soovitaks teha koostööd
- a) Kui probleem on liiga väike: aidata teha lihtsaid asju ühekordses koostöös
  - b) vald on oma ressursid jaotanud ebaratsionaalselt
  - c) vastastikune delegeerimine. Kui erinevate ülesannetega tullakse toime erinevalt. Nt Ridala ei ülesandega x toime ja Oru ei saa ülesandega y hakkama, siis saavad nad teineteist aidata

5. Probleem on aktuaalne, aga käib paljudele üle jõu.

- ✓ (kõik on märkinud ära tulba „Ei tule toime ressursside vähesuse tõttu”)
- ✓ Siin hakkame püüdma mastaabiefekti ja koostööd.

Võib tekkida ka olukord, et kõik ühilduvad järgmiselt: 2 tulevad hästi toime ja 2 tulevad toime probleemidega. Kui koostööks on pinnas soodne, siis hakkame välja töötama koostööettepanekuid neile.

Lisa 3 Metoodika raamistikud

Hinnang teenustele

Teenuste aspekte tuleb hinnata 5 palli süsteemis (Kvaliteet: 1 – üldse ei ole rahul, 5 – väga rahul. Seos kohaga: 1 – läheduse elukohale on väga oluline, 5 – kaugus ja koht pole oluline, peaasi et kvaliteetne). Täidavad kõik, arutatakse neid funktsioone, mille osas arvamused lahknesid.

Ülesanne/ teenus/ funktsioon	Kvaliteet, maht	Seos kohaga	Selgitused ja täpsustused, mis vähendab/ suurendab rahulolu
Lasteaiad			
Põhihariduse materiaalne baas			
Põhihariduse pedagoogiline tase			
Kekshariduse materiaalne baas			
Keskhariduse pedagoogiline tase			
Huvialaringid			
Sport			
Muu vaba aeg			
Erivajadustega lapsed			
Täiskasvanute sotsialiseerimisvajadused (täiendkoolitus, tööle aitamine jms.)			
Reovete/ saaste ärajuhtimine			
Puhkemajandus, turism vallas			
Heakord, prügivedu			
Asjaajamine maaga, ehitustega			
Sotsiaalhoolekanne			
Sotsiaaltoetused (kas jõuavad enam abivajajateni)			
Teed ja transpordiühendused			
Vee ja soojaga varustamine (kvaliteet, mitte hind)			
Raamatute kättesaadavus			
Internetile juurdepääs			
Päevade korraldamine vallas			
Lisa			
Lisa			

Indikaatorid sotsiaalhoolekanne, tervishoid

- Hoolekandeesutuste arv
- Hoolekandeesutuse teenindusareaal
- Hoolekandeesutuste kulude suurus valla elaniku kohta
- Toimetulekutoetust saavate isikute arv/ osakaal täiskasvanud isikute arvust
- Täiendavaid toetusi saavate isikute arv/ osakaal vastava eagrupi isikute arvust
- Puuetega isikutele pakutavad teenused
- Avahoolduse vajajad / teenindust saavad
- Sotsiaaltöö suunad ja sihtrühmad vallas
- Sotsiaaltöötajate arv ja teeninduse maht (avahoolduses) – inimest
- Perearst katab valla vajadused/ puudused
- Valla toetus perearstile
- Vanurite tugiisikute olemasolu
- Sotsiaalkortereid (olemas ja vajadus)

Finantssuutlikkuse näitajad

Jrk.nr.	Nimetus	2001	2002	2003	2004	2005
	Tulud					
1	Tulude üldmaht					
2	Tulude mahu kasv	x				
3	SKP kasv	x				
4	Riigieelarve mahu kasv	x				
5	Tulude mahu kasv võrrelduna SKP kasvuga	x				
6	Tulude mahu kasv võrrelduna riigieelarve mahu kasvuga	x				
7	Elanike arv					
8	Tulude üldmaht elaniku kohta	valem				
9	Üksikisiku tulumaksu laekumine					
10	Üksikisiku tulumaksu osakaal tulude üldmahust	valem				
11	Maksumaksjate arv					
12	Laekunud üksikisiku tulumaksu maksumaksja kohta	valem				
13	Kohalike maksude laekumine					
14	kohalike maksude osakaal tulude üldmahust	valem				
15	Tulud kaupade ja teenuste müügist					
16	sh. - Tulud munitsipaalteenustest ja äritegevusest					
17	sh.- laste toitlustamine					
18	sh.-- tulud sotsiaal – ja kommunaalobjektide kulude katteks					
19	Kaupade ja teenuste müügi tulude osakaal kogutuludest	valem				
	Kulud					
	Kulude üldmaht					
	Kulude suurus ühe elaniku kohta					
	Valitsuskulude suurus					
	Valitsuskulude osakaal eelarves	valem				
	Valitsuskulude suurus elaniku kohta	valem				
	Investeeringute maht					
	Investeeringute osakaal eelarves	valem				

	Tulud	2005	2006
--	--------------	------	------

	Riigieelarve tasandusfondist laekuvad summad	
	sh. Valemi järgi (§ 5, lõige 1)	
	sh. Sihtotstarbelised (§ 5 lõige 2)	
	Riigieelarve laekuvad investeeringud	
	Hariduskulude personalikulu koefitsient	
	Õpilaste arv omavalitsusüksuse koolides	
	sh. Kool	
	sh. Kool	
	Arveldused omavalitsuste vahel valdkonniti ja objektiti (haridus, hoolekanne)	
	Omavalitsusele laekuvad summad	
	Omavalitsuse kohustused teistele valdadele, linnadele	
	Tulud projektides osalemisest	
	Projektitulude osakaal tulude üldmahust	valem
	Suuremate projektide loetelu koos summadega	
	Võetud laenud, loetelu	
	Tagasimaksmata laenude ja võlakohustuste kogusumma	
	Laenude osakaal 2005 aasta kavandatud eelarvetuludest (< 60 %)	
	Tagasimakstavate laenusummade suurus 2005.a (dünaamika ??)	
	Tagasimaksmata laenude osakaal 2005 aasta kavandatud eelarvetuludest (< 20 %)	

Kulud

Kululiik	kulude kogusumma	teenuse saajate arv	kulu teenuse saajale
Üldkulud			
s.h. volikogule			
linna ja vallavalitsusele			
Majandus			
Transport			
Koolitransport			
Keskkonnakulud			
Elamu-kommunaalkulud			
s.h. elamutele			
veevarustusele			
valgustusele			
Tervishoiukulud			

Vaba aeg, kultuur, sport kokku			
s.h. sport			
huvialategevus (koolid)			
kultuuriüritused			
muuseumid			
rahvamajad ja klubid, raamatukogud			
Haridus			
s.h. koolieelne haridus			
põhikool			
gümnaasiumid			
kutseõppeasutused			
kõrgkoolid			
Sotsiaalne kaitse			
s.h. tervishoid			
sotsiaalhooldesasutused			
eakad			
laste sotsiaalne kaitse			
toimetulekutoetused			
Eraldised. Tuleks välja tuua valla poolt makstavad toetused			
Subsiidiumid ettevõtleasele			
Sotsiaaltoetused kokku			
Peretoetused			
Toimetulekutoetused			
Toetused töötutele			
Toetused puuetega inimestele ja nende hooldajatele			
Õppetoetused			
Tegevuskulud (per capita peamiste asutuste lõikes)			
Personalikulud kokku (per capita peamiste asutuste lõikes)			
s.h. töötasud			
personalikuludega kaasnevad maksud			

Haldusfunktsioonide ja ülesannete tabel – reformid

Kõigepealt tuleks eristada haldusfunktsioone ja ülesandeid. Haldusfunktsioonid jaotuvad seaduste jõustamiseks (regulatsioonide tagamine) ja kavandavaks tegevuseks (planeerimine, sihtrühma defineerimine jms.) ja haldusteenuste osutamiseks

Ülesanded jaotuvad teenusteks ja nn. ümberjaotamise tegevusteks

Ülesanne	Tuleb üliedukat toime, kõik ressursid olemas	Püüan toime tulla, ressursse napib	Ei tule toime ressurside vähesuse tõttu	Ei täida, sest pole aktuaalne antud omavalitsusele	Kaugus oluline, 1 = peab säilima kontakt 5 = osutaja või saaja võivad kohal käia, võib tsentraliseerida	Mastaaabi efekt Võimalik 1= efekti ei saa olla 5 = efekt täielik	Koostöö võimalik 1 = võimatu 5= suured perspektiivid 0= pole aktuaalne kuid pole ka negatiivne
1. Ülesanded							
1.1. Teenused, avalikud hüved							
Uus KOV üksus peab tagama valla või linna elanikele avalike teenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi samal tasemel, kui enne. Teeninduspunktid peavad asuma igas endises valla- või linnavalitsuses							
1.2 Ümberjaotamine							
Üürniku väljatõstmisel § 12 4. lõike punktides 2, 3 ja 4 sätestatud alustel peab KOV andma üürniku kasutusse eluruumi, mis asub samas asulas, ei ole vähem heakorrastatud							

varem kasutatud eluruumist ja elamispinna suurus ning ruumide arv vastab sotsiaalselt põhjendatud normile.							
2. Haldusfunktsioonid							
2.1. Regulaatiivne							
KOV esitab katastripidajale andmed tema poolt kinnitatud katastri-üksuse ...otsuste vastuvõtmise kohta kord kvartalis.							
Andmete ristkasutuse korraldamiseks sõlmivad katastri vastutav töötleja ja KOV andmekogu vastutav töötleja lepingu							
Maaregistrisse kande tegemine toimub...KOV organi otsuse.... alusel.							
Kuni riigi omandis oleva maa katastrisse kandmiseni on linna- ja vallavalitsused kohustatud esitama katastripidajale andmeid nende halduspiirides asuva riigi omandis oleva maa kasutamise kohta							
Maakorralduse läbiviimisel võib KOV muuta territoriaalplaneeringut ja kinnisasja sihtotstarvet							
KOV esitab maa hindajale maa hindamiseks vajalikud andmed Maatüki maksustamishinna arvutab korralise hindamise tulemuste alusel KOV Vab.Val. kehtestatud korras.							
Esitab hindamistulemused väljandes Ametlikud Teadaanded avalikuks tutvumiseks							
Maamaks arvutatakse kohalikest omavalitsusest saadud andmete põhjal. Maksumäära kehtestab kohaliku omavalitsuse volikogu ja seda saab muuta vaid eelarveaasta algusest.							
Kohaliku omavalitsusüksuse volikogu võib maamaksumäära kehtestada diferentseeritult maa hinnatsoonide lõikes käesoleva paragrahvi 1. lõikes või käesoleva seaduse paragrahvi 11 1. lõikes nimetatud vahemikus.»;							
KOV võib vabastada riikliku pensionikindlustuse seaduse alusel pensioni saaja tema kasutuses olevalt elamumaalt makstavast maamaksust							

KOV võib omaniku nõusolekuta.....võõrandada kinnisasja õiglase hüvituse eest							
Kannab munitsipaalomandis oleva maa kinnistusraamatusse Registreerib ehitise võõrandamise ja pärimise ning maakasutusõiguse							
otsustab munitsipaliseeritud vara edasise kasutamise korra ja tingimused;							
Asjaomase volikogu algatatud haldusterritoriaalse korralduse ja haldusüksuse piiride muutmisega kaasneva elanike arvamuse väljaselgitamise ulatuse ja korra kehtestab asjaomane volikogu kooskõlas järgmiste alustega:							
2.2. Kavandav funktsioon							
Maakorralduse läbiviimine linna või valla territooriumil kuulub kohaliku omavalitsuse pädevusse							
2.3. Haldusteenuste osutamine							
Vara tagastamise otsustab ja vara tagastamist korraldab valla- või linnavalitsus, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti.							
Kui õigusvastaselt võõrandatud vara antakse munitsipaalomandisse, läheb vara tagastamise kohustus üle kohalikule omavalitsusele KOV on kohustatud tagama vara säilimise.							
Riik või kohalik omavalitsus võib sundvõõrandatud kinnisasja omandiõiguse võõrandada kolmandatele isikutele							
Linna- või vallavalitsuse poolt konkursi korras valitud haldaja korraldab elamu haldamist eluruumide erastamise kohustatud subjektiga samadel alustel kuni haldamise üleandmiseni korteriühistule või eluruumide omanikele							
KOV algatab ümberkruntimise riigi maakorraldusasutuse ettepanekul, teeb eeltööd.							
Sätestamata ülesanded							

Haridus

Ülesanne	Tuleb üliedukat toime, kõik ressursid olemas	Püüan toime tulla, ressursid napib	Ei tule toime ressurside vähesuse tõttu	Ei täida, sest pole aktuaalne antud omavalitsusele	Kaugus oluline, 1 = peab säilima kontakt 5 = osutaja või saaja võivad kohal käia, võib tsentraliseerida	Mastaaabiefekt Võimalik 1= efekti ei saa olla 5 = efekt täielik	Koostöö võimalik 1 = võimatu 5= suured perspektiivid 0= pole aktuaalne kuid pole ka negatiivne
1. Ülesanded							
1.1. Teenused, avalikud hüved							
- korraldavad sõidu haridusasutusse ja tagasi					5	3	4
- tagab igäihe võimalused pidevõppeks					4	5	5
- ettevalmistusrühm							
- internaat					4	4	5
- koolitervishoiu tagamine (finantseerimine haigekassast)					2...5	3	3
- korraldavad laste ja noorte kutsealast informeerimist ja annavad neile vastavaid soovitusi;					4	4	4
- peavad puuetega inimeste arvestust ning korraldavad nende õpetamist					4	2	3
- moodustama koolis erivajadustega ja kasvatusraskustega õpilaste klasse							

- kohaliku omavalitsuse kohustus on luua kõigile oma haldusterritooriumil elavatele lastele võimaluse käia teeninduspiirkonna järgses lasteasutuses.					2	2	3
Muude kulude (lasteasutuse majandamiskulud, personali töötasu ja sotsiaalmaks ning õppevahendite kulud) katmine toimub valla- või linnaeelarve vahendites					4	2	3
Tagavad omavalitsusüksuse territooriumil alaliselt elavatele täiskasvanud isikutele võimaluse põhi- ja keskkhariduse omandamiseks ja soodustavad tööalast ning vabaharidusliku koolitust, tehes vajaduse korral koostööd teiste omavalitsusüksustega;					4	4	5
Toetavad töötute, töötajate ja teiste sotsiaalselt vähekindlustatud isikute (ning puudega isikute) koolitust					5	5	5
vald ja linn tagavad soovijatele võimaluse põhihariduse baasil kutsekeskhariduse omandamiseks					5	5	5
Munitsipaalhuvialakooli (või ringe) finantseeritakse kohaliku omavalitsuse eelarvest					5	4	5
1.2 Ümberjaotamine							
- annavad lastele koolikohustuse täitmiseks ainelist ja muud abi					4	2	0
- algkooli õpilaste toitlustamise õppetöö ajal;					3	4	3
- tagavad pedagoogidele eluruumi ning muud õigusaktides ettenähtud soodustused;					2	2	2
- KOV võivad anda õpilastele ja üliõpilastele abi ning lisasoodustusi					3	3	3
- KOV võib anda pedagoogidele lisasoodustusi					3	3	3
- Annavad erakooli õpilastele soodustusi samadel alustel sama liiki riigi- või munitsipaalkooli või avalik-õigusliku ülikooli õpilastega.					3	2	2

Munitsipaalkutsekooli õpilasel on õigus saada KOV volikogu kehtestatud korras ainelist abi või soodustusi Valla- või linnavalitsus korraldab Eestis toodetud piima ja piimatoote ostmise, lähtudes ühe õpilase kohta kehtestatud kogusest							
2. Haldusfunktsioonid							
2.1. Regulaatiivne							
- alaealiste eestkoste ja õiguste kaitse					3	2	4
-- korraldavad orbude ja vanemliku hoolitsuseta laste lastekodusse või internaatkooli paigutamist või perekonda kasvatada andmist ja lapsendamist.					4	3	4
- Valla- või linnavalitsus peab koolikohustuslike laste arvestust , kontrollib koolikohustuse täitmist							
- moodustab hoolekogu munitsipaalkooli edukaks tööks vajalike tingimuste loomiseks							
- Vastavad vallad või linnad lepivad kokku munitsipaalkooli tegevuskulude katmises osalemise korras							
2.2. Kavandav							
- kavandavad oma halduspiirkonna hariduse arengu programme ja viivad neid ellu;							
- Volikogu kinnitab kooli arengukava.							
- Valla- või linnavalitsus kinnitab igaks eelarve aastaks õpilaskoha tegevuskulu arvestusliku maksumuse 1 õpilase kohta							
Lasteasutuse arengukava kinnitamine toimub valla- või linnavolikogu sätestatud korras							
Valla- või linnavalitsus kinnitab igaks eelarveaastaks							

lasteasutuse majandamiskulude, personali töötasu ja sotsiaalmaksu ning õppevahendite kulu arvestusliku maksumuse ühe lapse kohta							
2.3. Haldusteenuste osutamine							
-- haridusasutuste finantsteenused							
- prognoosivad vajadust pedagoogide järele, abistavad haridusasutusi töötajate leidmisel;							
- peavad koolikohustuslike laste arvestust ja tagavad koolikohustuse täitmise kontrolli							
- korraldavad haridusasutuste metoodilist teenindamist, annavad haridusasutuste juhtidele ja pedagoogidele nõu koolikorralduslikes küsimustes							
- Keha-, kõne-, meele- ja vaimupuuetega ning eriabi vajavatele inimestele tagab võimaluse õppida elukohajärgses koolis, või leiab õppimisvõimalused väljapool							
- KOV tagavad orbudele ning vanemliku hoolitsuseta lastele võimaluse õppida ja saada haridust.							
- Kasvatuse eritingimusi vajavatele lastele tagab KOV võimaluse õppida selleks loodud õppeasutustes							
- Valla- või linnavalitsus peab koolikohustuslike laste arvestust , kontrollib koolikohustuse täitmist ja loob tingimused selle täitmiseks							
Kohaliku omavalitsuse töötajate ja teenistujate tööalaseks koolituseks nähakse ette kulud omavalitsusüksuse eelarves							
Ülesanded, mis pole pandud seadustega							

Sotsiaalhoolekanne, tervishoid

Ülesanne	Tuleb üleduka t toime, kõik ressursid olemas	Püüan toime tulla, ressursid napib	Ei tule toime ressurside vähesuse tõttu	Ei täida, sest pole aktuaalne antud omavalitsusele	Kaugus oluline, 1 = peab säilima kontakt 5 = osutaja või saaja võivad kohal käia	Mastaaabiefekt Võimalik 1= efekti ei saa olla 5 = efekt täielik	Koostöö võimalik 1 = võimatu 5= suured perspektiivid 0= pole aktuaalne kuid pole ka negatiivne
1. Ülesanded							
1.1. Teenused, avalikud hüved							
Korraldab sotsiaalnõustamist							
Puuetega isikutele teiste inimestega võrdsete võimaluste tagamiseks ja iseseisvaks toimetulekuks loob võimalused puudest tingitud takistuste vähendamiseks või kõrvaldamiseks ravi, rehabilitatsiooni, õpetuse ja tõlketeenustega;							
Loob võimalused puuetega inimeste konkurentsivõimet tõstvaks kutseõpetuseks							
Sobitab puuetega isikutele töökohti							
korraldab invatransporti							

määrab puudega inimesele vajadusel tugiisiku							
abistab eluruumi kohandamisel või sobivama eluruumi saamisel isikuid, kellel on raskusi eluruumis liikumise, endaga toimetuleku või suhtlemisega,							
Korraldab kinnipidamiskohast vabanenud isikule sotsiaalteenuste osutamist, sotsiaaltoetuste ja vältimatu sotsiaalabi andmist							
tagab psüühikahäirega isikule sotsiaalteenuste kättesaadavuse							
Toetab laste hoolekande korraldamiseks ja laste arenguks soodsa keskkonna kujundamiseks last ja lapsi kasvatavaid isikuid, tehes koostööd perekonnaliikmete ja teiste isikutega ning asjaomaste asutustega;							
Annab eluaseme isikule või perekonnale, kes ise ei ole suuteline ja võimeline seda endale või oma perekonnale tagama, luues vajadusel võimaluse sotsiaalkorteri üürimiseks							
Korraldab hooldamist perekonnas							
Koostöös riigiga soodustab eriliste võimete ja annetega laste arengut spetsiaalsete programmide ja toetustega							
Korraldab elanikkonna haiguste ennetamisele ja tervise edendamisele suunatud tegevusi kohaliku omavalitsuse maa-alal							
korraldab matuse siis, kui surnud isik on tundmatu või omasteta							
1.2 Ümberjaotamine							
Toimetulekutoetust määrab ja maksab valla- või linnavalitsus kohalikust eelarvest ja valla- ja linna eelarvesse riigieelarvest laekunud vahenditest							
Valla- või linnavalitsus võib määrata ja maksta							

täiendavaid sotsiaaltoetusi							
Vanurite sotsiaalhoolekande raames loob võimalused odavamaks toitlustamiseks							
2. Haldusfunktsioonid							
2.1. Regulatiivne							
KOV volikogu kehtestab toimetulekutoetuse määramiseks kulude piirmäärad							
Kodust ja perekonnast eraldatud lapse edasise elukoha, hooldamise ja kasvatamise korraldab valla- või linnavalitsus.							
Kehtestab materiaalse abi andmise tingimused ja korra, samuti annetuste arvelevõtmise korra							
tervisekaitsealaste õigusaktide täitmise korraldamine ja nende järgimise kontrollimine kohaliku omavalitsuse maa-alal							
Võib moodustada alaealiste komisjoni							
2.2. Kavandav							
kohaliku sotsiaalhoolekande arengukava väljatöötamine							
töötab välja ja viib ellu lapsi arendavaid ja kaitsvaid sihtprogramme ja projekte							
2.3. Haldusteenuste osutamine							
kohaliku sotsiaalregistri moodustamine ja pidamine ning sotsiaalregistrist laekuva informatsiooni edastamine							
Hoolekandeesutuste töö korraldamine							
Korraldab tervishoiuasutuste ülalpidamist							

Haldusfunktsioonid: Noorsootöö, kultuur sport

Ülesanne	Tuleb üliedukat toime, kõik ressursid olemas	Püüan toime tulla, ressursid napib	Ei tule toime ressurside vähesuse tõttu	Ei täida, sest pole aktuaalne antud omavalitsusele	Kaugus oluline, 1 = peab säilima kontakt 5 = osutaja või saaja võivad kohal käia	Mastaaabiefekt Võimalik 1= efekti ei saa olla 5 = efekt täielik	Koostöö võimalik 1 = võimatu 5= suured perspektiivid 0= pole aktuaalne kuid pole ka negatiivne
1. Ülesanded							
1.1. Teenused, avalikud hüved							
toetab oma territooriumil tegutsevate noorteühingute noorteprogramme ja noorteprojekte					2...3	4	
Tagab raamatukogude regulaarse varustatuse teavikutega, lähtuvalt teeninduspiirkonna elanike arvust					4	5	
tagab munitsipaalkoolides tingimused kehalise kasvatusetundide läbiviimiseks					2	3	
soodustab spordiharrastust koolides, spordikoolides ja laste suvelaagrites					3	4	
1.2 Ümberjaotamine							

2. Haldusfunktsioonid							
2.1. Regulatiivne							
Kehtestab lubade taotlemise korra ja annab loa noorte projektlaagri läbiviimiseks					3	5	
Teostab kontrolli rahvaraamatukogu tegevuse üle					3	4	
peab arvestust oma maa-alal asuvate kinnismälestiste üle					4	4	
kontrollib, kas mälestistega seotud töid tegevatel isikutel on kehtestatud korras väljastatud uurimis- ja tegevusload, vajadusel peatab tegevuse					4	4	
Huvialakooli edukaks tööks vajalike tingimuste loomiseks moodustab huvialakooli hoolekogu							
huvialakooli asutaja kehtestab õppekulude osaliseks katmiseks võetav õppetasu piirnormid					4	5	
Teostab järelevalvet huvialakooli tegevuse üle					4	5	
2.2. Kavandav							
määrab noorsootöö prioriteedid sätestab nende saavutamiseks vajalikud ülesanded valla või linna arengukavas;							
2.3. Haldusteenuste osutamine							
Tagab raamatukogude töötasud, raamatukogu eripärade vastavad ruumid ja majandamiskulud					4	5	
Korraldab rahvamajade ülalpidamist					4	5	
määrab oma haldusterritooriumil spordi korraldamisega tegeleva teenistuja							
toetab oma haldusterritooriumil asuvate					4	5	

spordiorganisatsioonide tööd							
Kõigil kohaliku omavalitsusüksuse territooriumil tegutsevatel spordikoolidel on õigus saada toetust KOV eelarves							
Mitme omavalitsusüksuse elanikke teenindavate spordiasutuste ja spordiehitiste finantseerimine määratakse kindlaks omavalitsusorganite vaheliste lepingutega.							
Munitsipaalhuvialakooli finantseeritakse kohaliku omavalitsuse eelarvest					4	5	
Munitsipaaletendusasutust finantseeritakse omavalitsuse eelarvest					4	5	
Munitsipaalmuuseumi finantseeritakse kohaliku omavalitsuse eelarvest					4	5	
Ülesanded ja funktsioonid mis pole seadusega pandud							

Haridussuutlikkuse näitajad

- Hariduskulutused **X** ja **Y** koolile koolile per õpilane (+ % pearahast)
- haridusinvesteeringud viimase 10 aasta jooksul **X** ja **Y** koolile per elanik
- haridusinvesteeringute vajadus järgnevas **X ja Y** koolile per elanik
- Esimesse klassi (ja gümnaasiumi esimesse klassi) astuvate laste arv 2006 – 1012 (kooliti); tuleviku investeeringud per uus õpilane
- Õpilaste üldarvu dünaamika 1995,2000, 2005, 2010 kooliti
- koolide õpetajaskonna koosseis (haridustase, vanus) kooliti (kõrgaridusega, erialaharidusega, kuni 35, kuni 55 ja 55 vanemad
- puuduvad õpetajad ja osakoormusega õpetajad (ning ained)
- väljaspool valda käivad õpilased, arv ja % õpilastest (koolide kaupa), peamised tõmbekoolid
- valla koolides käivad teiste valdade õpilased, üldine %, peamised tõmbekoolid
- tasaarvelduste struktuur (kellele makstakse, kes maksab) – koolid. Lasteaiad, huviringid jms.
- tasaarvelduste korraldus teiste valdadega (konflikt, koostöö)
- hariduspiirkonna (võrgustiku)koolide teenindusareaal või vahemaad /ka väljapoole valda/
- ettevalmistusrühmad koolides
- pikapäevarühmad koolides
- internaat (olemasolu ja kohti)
- tugiteenuste olemasolu (psühholoog, arst, kutsenõustamine..)
- erivajadustega laste (ja täiskasvanute) statistika olemasolu ja sihtrühmade suurus (inimest)
- erivajadustega laste koolituse korraldamine (kuidas korraldatakse)
- huviringide arv koolis (osalus) , ja millised
- huviringide arv Kultuurimajas või teistes keskustes (Millised huviringid, võrdle, dubleerimine)
- kooli raamatukogu võrdlus valla raamatukogudega (laenutusi, registreerunud (eraldi kooli lapsed), asukoht)
- koolikohustuse täitmise tagamine:
  - % põhihariduseta (kuni 35 a.)
  - koolikohustust mittetäitvaid noorukeid)

- lõpetajad jätkavad õpinguid kus (eri liiki koolides): pärast põhikooli, pärast gümnaasiumi
- (a) kas on arvestus
- (b) kas on meetmed nendega sidemete säilimiseks (toetused jms.)
- riigieksamite keskmine võrreldavalt vabariigi keskmisega (Kirjand, Matemaatika, Ajalugu/kodanikuõpetus + kõige edukam aine)
- täiskasvanute koolitus vallas (mida tehakse, kes teeb)
- laste ja lasteaiakohtade arv: lasteaiakohti lapse kohta, järjekorra suurus, vakantsid
- lasteaiakoha maksumus (lapse kohta), sellest vanemate kanda (%)
- toetused lastele
- teotused õpetajatele per capita
- haridusfunktsioonide täitmine valla ametnike poolt (kes mida teeb)
- hariduse arengukava olemasolu (samuti vaja saada)
- huvihariduse toetamine (per osaleja)
- MTÜde ja seltsingute toetamine (per selts), peamised sihtotstarbed

Lisaks:

1. Koolimaja kasutamine teiste sihtrühmade (kui koolilapsed) jaoks (kultuuriüritused vallaelanikele jms)
  - 1.1. Korda kuus (regulaarselt igal nädalal 4, harvem kui kord kuus 2, .peaaegu mitte
  - 1.2. Kool osutab teenuseid väljapoole (milliseid?..)
2. Hinnang kooli hoolekogu tegevusele:
  - 2.1. kooli hoolekogu saab kokku X korda aastas
  - 2.2. kooli hoolekogu ei ole (miks?)

Demograafilised näitajad:

1. Elanikkonna struktuur ja suhtenäitajad:

- (a) eelkooli (kooli minejate arv kuni 2010)
- (b) õpliased (7 – 19) s.h. töötavad ja töökohata
- (c) tööealised, s.h. töötud, puuetega ja maksumaksjaid (Sotsiaal- ja ÜI tulumaks), identifitseerimata
- (d) pensioniealised
- (e) elujõulisus (lapsed 0-15 / pensioniealised)
- (f) rahvastiku taastootmine (naised 10-19) / pensionieelikud (55-64)

2. Elanikkonna dünaamika

- (a) Elanike tihedus ja selle jaotumine (näiteks 3 klassi)
- (b) Asumid (mis suuruses on vaja planeerimisel?)
- (c) Elanike juurdekasv vs. kahanemise tendents (surmad-sünnid), piirkonniti

3. Mobiilsus

- (a) tööalane migratsioon välja ja sisse (peamised tagamaad ja tõmbekeskused)
- (b) lahkujate struktuur (?)
- (c) õppimismigratsioon välja (erialakoolid), pendel (keskkool)
- (d) Teenusmigratsioon (lasteaiad, huviringid, sporditeenused)
- (e) Sesoonne migratsioon sisse või välja (hinnanguline)

4. Peredemograafia (iga juhtumi puhul – kas on puuetega, vanuritega või töötutega)

- (a) Pered (%)
- (b) üksikvanemad
- (c) vallalised (meeste ja naiste arv)
- (d) üksikud tööealised
- (e) üksikud vanurid

5. Tõmbe- ja teenuskeskused keskused

Kavas on märgistada objektid ja intervjuu käigus määratleda tegelikud toimealad eri objektidele. Seejärel joonistada üksikkardid ning kanna nad valikuliselt üksteise

peale, et eri tüüpi reaalseid tõmbekeskusi määratleda. S.h. fikseeritakse ja valla piiride lähedal olevad objektid ja /toimealad.

- a. teedevõrk (riigiteed, valla teed)
- b. ühistranspordi (kohalike ja kaugbussiliinide) võrk ja selle tihedus.
- c. lasteaiad, algkoolid, põhikoolid, gümnaasiumid, huvialakoolid, internaatkooli juures.
- d. Kultuurimaja, seltsikeskus, teabekeskus (looduse jms.), noortekeskused (kas need kattuvad;
- e. raamatukogu; avalikud internetipunktid ja avalikud traadita interneti levialad, muuseumid (ilma eristusega);
- f. kirikud ja kalmistud
- g. koduloolise turismi marsruudid
- h. Spordiehitised (võimla, staadion, ujula, välisväljakud), sportimisvõimalused
- i. Matkarajad jms.
- j. Hooldekodu, lastekodu, vanadekodu, avahoolduse teenuspiirkonnad
- k. Haigla, perearstipunkt, eraarst,
- l. Kohalik toidupood ja teenindusasutus
- m. Muud avalikud kommunikatsiooni punktid

Dokumendianalüüsi sidususindikaatorid

Indikaatorid on analüüsiks nii maakonna kui kohaliku omavalitsuse üksuse tasandil.

1. Mittetulundusühendused (mittetulundusühingute ja sihtasutuste registri andmed):
  - 1.1. Üldarv [arv]
  - 1.2. Liigid arvukusega [arv]
    - 1.2.1. Mittetulundusühingud [arv]
    - 1.2.2. Sihtasutused [arv]
  - 1.3. Põhitegevusala
    - 1.3.1. Kohalikud ühiskonna- ja kultuuriküsimused [arv]
    - 1.3.2. Keskkonnaküsimused [arv]
    - 1.3.3. Avalikud teenused (sh sotsiaalhoolekanne) [arv]
      - 1.3.3.1. Kohalikud avalikud teenused [arv]
      - 1.3.3.2. Maakonna avalikud teenused [arv]
    - 1.3.4. Üleriigilised või rahvusvahelised eesmärgid [arv]
    - 1.3.5. Korterite- ja elamuühistud [arv]
    - 1.3.6. Muud [arv]
    - 1.3.7. Võimatu määrata [arv]
  - 1.4. Tegelikult toimivad ühingud (valla kultuurijuhi hinnangul) [arv + nimed]
  - 1.5. Tegelikult toimivate ühingute tegevusalad (valla kultuurijuhi hinnangul) [üldistatud sõnaline hinnang]
  - 1.6. Tegelikult toimivate ühingute liikmehulk (suurusjärk, valla kultuurijuhi hinnangul) [üldistatud sõnaline hinnang]
  - 1.7. Tegelikult toimivate ühingute üritustihedus (valla kultuurijuhi hinnangul) [igakuine arv]
2. Äriühingud
  - 2.1. Üldarv [arv]
3. Üritused ja tähtpäevad eelmisel aastal (valla kultuurikalendri või ajalehtede analüüs või valla kultuurijuhi pädevus, mõeldud ainult reaalselt toimunud üritusi ja tähistatavaid tähtpäevi)
  - 3.1. Ürituste üldarv [arv]
  - 3.2. Ürituste nimekiri koos [nimed]

- 3.2.1. toimumisaja ja –paigaga [kuupäev + kohanimi],
  - 3.2.2. ambitsiooniga [sõnaline vastavalt järgnevale lisada ürituse nimele]:
    - 3.2.2.1.kohalik [arv]
      - 3.2.2.1.1. külatasand [arv]
      - 3.2.2.1.2. vallatasand [arv]
      - 3.2.2.1.3. maakonnatasand [arv]
      - 3.2.2.2.üleriigiline või rahvusvaheline [arv]
    - 3.2.3. sisuga: [sõnaline vastavalt järgnevale lisada ürituse nimele]
      - 3.2.3.1.seltsielu [arv]
      - 3.2.3.2.kohalikest traditsioonidest tulenev [arv]
      - 3.2.3.3.üleriigilisest müügitegevusest tulenev [arv]
      - 3.2.3.4.muu [arv]
  - 3.3. Tähtpäevade üldarv [arv]
  - 3.4. Tähtpäevade nimekiri [nimed]
  - 3.5. Tähtpäevade sisu [sõnaline vastavalt järgnevale lisada tähtpäeva nimele]
    - 3.5.1.1.kohalik seltsielu [arv]
    - 3.5.1.2.osalejateringi laiendamine [arv]
    - 3.5.1.3.kohalikest traditsioonidest tulenev [arv]
    - 3.5.1.4.muu [arv]
  - 3.6. Kui pika traditsiooniga üritusi?
    - 3.6.1. 3 aastat või vähem [arv]
    - 3.6.2. üle 3 aasta [arv]
  - 3.7. Kui pika traditsiooniga tähtpäevi?
    - 3.7.1. 3 aastat või vähem [arv]
    - 3.7.2. üle 3 aasta [arv]
4. Kogukonna ühistegevuseks (mittetulundusühingud, klubid, üritused) eraldatud vahendid eelarves
- 4.1. Kogusumma [summa formaaleelarves]
  - 4.2. Ühendused [hinnang või kogusumma]
  - 4.3. Üritused [hinnang või kogusumma]
5. Kodanikeühiskonna/sidususe/kogukonna käsitlemine arengukavades:
- 5.1. Kas on käsitletud? [jah/ei]
  - 5.2. Missuguseid tahke on käsitletud?
    - 5.2.1. Kogukonna areng [jah/ei]

- 5.2.2. Kohalik seltsielu ja kogukonna sidusus [jah/ei]
- 5.2.3. Inimeste motiveerimine [jah/ei]
- 5.2.4. Kohaliku innovatsiooni toetamine (just kogukonna/ettevõtluse jne arengu mõttes) [jah/ei]
- 5.2.5. Avalike teenuste osutamine (mittetulundusühendused kui omavalitsuse ebamugavate/perifeersete kohustuste edasiandmise või paindlikumate teenuste osutamise vahend) [jah/ei]
- 5.2.6. Kulude kokkuhoid (mittetulundusühendusi kasutades saab odavamalt ja kasutada vahendeid muuks) [jah/ei]
- 5.2.7. Üleriigiline demokraatia ja kodanikeühiskonna areng [jah/ei]
- 5.2.8. Formaalne lausung [jah/ei]
- 5.2.9. Muu [jah/ei]
- 5.3. Missugusena nähakse avaliku võimu ja kodanikeühiskonna koostööd? [sõnaline vaste]
- 5.4. Külade arengukavade olemasolu ja kvaliteet (valla kaupa, andmed Kodukandist):
  - 5.4.1. Arengukavadega külasid vallas [arv]
    - 5.4.1.1. Sisulisi arengukavasid eksperthinnangul vallas [arv]
    - 5.4.1.2. Formaalset arengukavasid eksperthinnangul vallas [arv]
  - 5.4.2. Arengukavadeta külasid vallas [arv]
- 6. Teabekanalid
  - 6.1. Omavalitsusüksuse veebiserver [märkida olekuviis järgmisest loetelust]
    - 6.1.1. Olemas eraldi
    - 6.1.2. Olemas ühisprojektina teiste kohalike omavalitsustega
    - 6.1.3. Teenus sisse ostetud
  - 6.2. Omavalitsusüksuse kodulehe viimane uuendamisaeg [kuupäev, paistab lehelt välja]
  - 6.3. Omavalitsusüksuse kodulehe teabe olemasolu
    - 6.3.1. Valitsemiskorralduse alane teave [jah/ei]
    - 6.3.2. Avalike teenuste alane teave [jah/ei]
    - 6.3.3. Kohalike ürituste ja tähtpäevade alane teave [jah/ei]
    - 6.3.4. Kohaliku seltsielu alane teave [jah/ei]
    - 6.3.5. Vallaeelarve eraldiste ja projektikonkursside alane teave [jah/ei]
    - 6.3.6. Avatud foorum avalike küsimuste aruteluks [jah/ei]
  - 6.4. Kohaliku ajalehe olemasolu
    - 6.4.1. Kohalik ajaleht paberil [jah/ei]
      - 6.4.1.1. Tasuta kohalik ajaleht paberil [jah/ei]

- 6.4.1.2. Tasuline kohalik ajaleht paberil [jah/ei]
- 6.4.2. Kohalik ajaleht internetis [jah/ei]
- 6.5. Kohaliku ajalehe ilmumissagedus [numbrit aastas, 2 viimast aastat]
- 6.6. Kohaliku teadetetahvli/teabestendi olemasolu vallas [jah/ei]
- 6.7. Kohalike teadetetahvlite/teabestendide arv vallas [arv]

- 7. Võimused (eksperthinnang)
  - 7.1. Kas on volikogulaste ametlikke vastuvõtuaegu kohtumisteks valijatega ja kui tihedalt [jah/ei + tihedus nt korda kuus + puudumise korral asendustegevused]
  - 7.2. Füüsilise „valla foorumi” (arutluskoosoleku) olemasolu ja toimumistihedus [jah/ei + toimumistihendus kordi aastas]
  - 7.3. Külakoosolekute olemasolu ja toimumistihedus [jah/ei + toimumistihendus kordi aastas]
  - 7.4. Külavanemate olemasolu [jah/ei + mitmes külas on ja mitmes külas puuduvad]

- 8. Valimistel osalenud (VVK kodulehelt, teen üliõpilaste kodutööks, olemas *LearnLoopis* SAV 6003 kursuse Hpsl-etk all)
  - 8.1. 1993: hääletusaktiivsus, nimekirjad ja tulemused (hääled+kohad)
  - 8.2. 1996: hääletusaktiivsus, nimekirjad ja tulemused (hääled+kohad)
  - 8.3. 1999: hääletusaktiivsus, nimekirjad ja tulemused (hääled+kohad)
  - 8.4. 2002: hääletusaktiivsus, nimekirjad ja tulemused (hääled+kohad)
  - 8.5. 2005: hääletusaktiivsus, nimekirjad ja tulemused (hääled+kohad)

- 9. Kirik ja kogudus (kirikukihelkonnas? vallas?)
  - 9.1. Erinevate koguduste hulk [arv + nimed]
  - 9.2. Kõigi koguduste kalender [koguda, siia koguduse ürituste kogu arv]
  - 9.3. Koguduste liikmete arv [arvud]
  - 9.4. Hinnang koguduse toetusele oma liikmetele
    - 9.4.1. Ainelised toetused [hinnang või kogusumma]
    - 9.4.2. Muu toetus [hinnang]

- 10. Valla kultuurijuht
  - 10.1. Kas on olemas? [jah/ei]
  - 10.2. Kui ei ole, kes asendab? [jah/ei]

Hindamistabelid (numbriline hinnang astmikul 1-5)

Tunnus	1 (v. kehv)	2	3 (rahuldav)	4	5 (v. hea)
1. Kodanikeühenduste tegusus omavalitsusüksuses					
2. Kodanikeühenduste suutlikkus enamikku omavalitsusüksuse inimesi kaasa tõmmata					
3. Kodanikeühenduste suutlikkus mõjutada kohaliku elu küsimuste otsustamist					
4. Omavalitsusüksuse juhtide valmidus kaasata kohalikke kodanikeühendusi kohaliku valitsemisse (kohalike küsimuste lahendamisse)					
5. Vallaelanike suutlikkus mõjutada kohaliku elu küsimuste otsustamist					
6. Omavalitsusüksuse juhtide valmidus kaasata vallaelanikke kohaliku valitsemisse (kohalike küsimuste lahendamisse)					
7. Avaliku teabe allikate kvaliteet					
8. Euroopa Liidu tugiprogrammide suutlikkus positiivselt mõjutada kogukonnategevusi					
9. Erinevate Eesti tugiprogrammide suutlikkus positiivselt mõjutada kogukonnategevusi					
10. Külavanemate tegevusaktiivsus					
11. Seltsi- jm kogukonna-tegevuseks eraldatud eelarvevahendite piisavus					

Küsida:

- 1) kultuurijuhilt,
- 2) koolijuhilt,
- 3) muuseumi/raamatukogu/internetipunkti juhilt,
- 4) juhtiva seltsi juhilt (neid võib olla paar-kolm),
- 5) vallavalitsuse liige/vallavanem

10.01.2006

Leif Kaley,

Rein Ruutsoo

Tuumikfunktsioonid keskkonnakaitstes

- keskkonnaspetsialist või ametnik selliste ülesannetega
- antud ehituslubasid aastas
- keskkonna-alaseid väär- ja kuritegusid vallas
- ... neist fikseeritud valla ametniku poolt % per capita
- valla loodus ja keskkonnakaitse objekte per capita
- puhkemajanduse edendamine (metsas, rannas) – kohti + investeeringuid per capita (2000 aastats)
- .... koostöös teiste institutsioonidega
- jäätmekava on
- jäätmevedu korraldab (hind)
- prügila on
- ehitab/ remondib munitsipaalkortereid (ruutmeetreid per capita)
- kinnistatud maad (%)
- omanikuta maade osakaal vallas (%)
- keskkonnaseire kava olemas
- seotud keskkonnaseire andmebaasidega
- keskkonnaseire kulud (momendil kulutatud / vs. vajalikud)
- keskkonnakaitse probleemid
-
- rahvusvahelise kontaktid ja projekti keskkonnakaitstes

Koostöö kaart. Koostöö vajadused ja võimalused

Valdkond	Koostöö algatatud kellega?	Koostöö vajadus (vajadusel täpsemalt kellega?)
Haridus, koolieelne		
Sport ja vaba aeg		
Erivajadustega lapsed ja noored		
Täiskasvanute koolitus, tööturg		
Kultuur, Huvialategevus		
Transport		
Elamu ja kommunaalmajandus		
Sotsiaalhoolekanne		
Puhkemajandus ja turism		

Indikaatorid noorsootöö, kultuur sport

- Raamatukogud (paiknemine)
- Raamatukogude arv elanike kohta
- Internetipunktide arv elanike kohta
- Internetipunktis arvutikasutamise aeg tundi nädala elaniku kohta
- Raamatukogus nimetuste arv teeninduspiirkonna elaniku kohta
- Nimetuste arvu kasv aastas
- Raamatukogude külastuste arv
- Raamatukogus läbiviidavate ürituste arv
- Spordi ja kehakultuuri kohad
- Kas kehalise kasvatus tunde läbiviimise tingimused võimaldavad täita riikliku õppekava nõudeid
- Spordihoonete investeringute vajadus
- Spordikoolides ja – laagrites osalejate arv
- Spordikoolides ja – laagrites osalejate osakaal vanuserühmast
- Spordiobjektide ja ringide spetsiifika valla spordikeskustes
- Sporditeenuseid saadakse väljapool valda
- Vald teenindab teiste valdade spordihuvilisi
- Rahvamajade poolt läbi viidud ürituste arv aastas
- Osalejate osakaal kogu rahvastikust
- Rahvamajade kulud elaniku kohta aastas
- Muuseumide arv
- Muuseumikülastuste arv aastas
- Huvialakoolides osalejate arv kooliealisest elanikkonnast

Omavalitsuste juhtimise indikaatorid

1. Volikogu liikmete territoriaalne hajutatus (viimased 2 volikogu)
  - esimesest viiest külast on esindamata...
  - saadikute arv valla keskusest
2. Valimisaktiivsus vallas, piirkonniti
3. Tagasi valitud volinike %
4. Volinikud -- organisatsioonide tippjuhid, ärimehed, MTÜde juhid
5. Volikogu langetab üksmeelseid otsuseid (1 kümnest)
6. Volikogu lükkab päevakorda võetud otsuste arutamise edasi (1 kümnest)
7. Valitsuse poolt esitatud eelarveprojekti parandusi (viimased 2 aastat)
  - tehtud parandusettepanekuid
  - läbi läinud parandusi
8. Volikogu muudab oluliselt või lükkab tagasi Valitsuse projekti (1 kümnest)
9. Lisaeelarved (viimased 3 aastat)
  - % eelarvemahust
  - põhjus
10. Volikogus on X fraktsiooni ja y % liitumata
11. Volikogu komisjonide liikmeskonna formeerimine (päritolu) ennekõike – ametnikud, tippjuhid, poliitiliselt aktiivsed, spetsialistid
12. Vallavanem – poliitiline või väljastpoolt
13. Vallavanem ametis x korda
14. Valitsuse liikmed– ennekõike ametnikud, tippjuhid, poliitiliselt aktiivsed, spetsialistid erasektorist
15. Kodanike osalemine volikogu töös 1 üldse mitte ....10 saal on iga kord täis
16. Üldkoosolekuid kodanikega (aastas) + osalemine
17. Kodanike kaebusi aastas
18. Kodanike ettepanekuid aastas
19. Teabenõudeid aastas (mida küsitakse)
20. Kuidas hooldatakse kodulehekülge (oma spetsialist, kontrakt + koostöös teistega)
21. Kõige suuremad investeeringud 3 aasta jooksul (3x3)
22. Ametnike arv per capita
23. Ametnike palgaskaalad
24. Ametnike ja tuumikülesannete struktuur

Riigi ja regionaalsed ülesande maakonnas ning nende institutsionaalsed lahendused

Eesmärk: leida vormeleid:

- valdade (maavalitsuse) ja kohalike riigiasutuste koostöök
- nende ülesannete delegeerimiseks suurtele valdadele
- nende ülesanne restruktureerimiseks piirkonna tasakaalustatud arengu vaatevinklist

Näitajad:

1. Kohahaldus asutus, staatus (osakond, iseseisev asutus jms.), personal, kesksed ülesanded.
2. Hinnata nende suutlikkust ja koopereerumise mastaabiefekti
3. Hinnata maavalitsuse ja KOV seost neile pandud funktsioonide lõikes
4. Hinnata kohahaldusasutuse regionaalset tähtsust (1...5) [Maakonna tasakaalustatud arengu tagamine] ning aktuaalseid seoseid maavanemaga
5. Millised riigi funktsioonid ei jõua maakonda?
6. Hinnata kohahaldusasutuste ülesannete haakumist omavalitsustega või rollikonflikte KOV funktsioonidega;
7. Milliseid ülesandeid võiks (rahadega koos) delegeerida omavalitsustele (koostööstruktuuridele)+

Kommunaalteenusete indikaatorid:

1. % palju hetkel on varustamata kanalisatsiooni ja veevärgiga 1500 elanikuga ja enam/ 1500 elanikku ja vähem asulates elanike/leibkondi.
2. % palju hetkel on varustamata kanalisatsiooni ja veevärgiga ettevõtlusest
3. Vee hind kuupmeetri kohta, kanalisatsiooni hind kuupmeetri kohta – võivad olla ka koos, kui arve esitatakse koos. Kui on erinevad hinnad, siis elanike ja muude tarbijate puhul eristus.
4. Tsentraalsete ja lokaalsete katlamajadega kaetud elanike/ ettevõtluse hulk. Kas teenust pakub eraettevõtte, omavalitsus või on välja kontraktitud? Kaugkütte hind MWh?

Katlamaja tüüp	Tarbijate arv	Hind	Omandivorm
Tsentraalne			
Lokaalne			

Elamumajandus:

1. Munitsipaalomandis olevate eluruumide arv (ruutmeetrid) ja nende asukohad asulati. Palju nendest ja kus on vabad?
2. Tööandja eluruumide arv (ruutmeetrid) ja nende asukohad asulati. Palju nendest ja kus on vabad?
3. Erastamiseks sobiva vara hulk ja umbkaudne väärtus? *Võimaldab hinnata omavalitsuse ühekordset investeerimise potentsiaali.*

Transport:

Bussiliinide (nii sise- kui ka kaugliinide võrgustiku saab kätte sotsiaal-geograafilise kaardi pealt.

1. koolibussi liinide marsruut. *Näitab koolide elujõulisust ja piirkonnaks koondumist.*
2. valla linna ühistranspordi rahastamise osakaal eelarvest, valla- ja riigieelarve osakaal rahastuses.
3. vallaliinide kehtestatud km hind
4. kehtestatud sõidusoodustused volikogu otsusega
5. kohalike maanteed ja tänavate hoiuks määratava summa osakaal omavalitsuse eelarves; ühe km hind maanteel ja linnas

Planeerimine:

1. algatatud ja kehtestatud detailplaneeringute arv ja kogus km²-s. *Näitab teadlikku planeerimist*
2. ehituslubade välja andmise arv aastas, nendest elamumaale, maatulundusmaale, ärimaale.
3. kasutuslubade välja andmise arv aastas, nendest elamumaale, maatulundusmaale, ärimaale.
4. teostatud ehitusjärelvalve objektide arv aastas, nendest elamumaale, maatulundusmaale, ärimaale; munitsipaalmaale.

Ettevõtluskeskkond

1. Tööandjaid (maksavad sotsiaalmaksu, andmed sotsiaalkindlustuse ametist)
2. Töövõtjaid (makstakse ind. tulumaksu, andmed maksumametist), % tööelistest
3. Investeeringuid infrastruktuuri – avalikud ja era -- (teed, veevõrk, kanalisatsioon jms.)
4. Toitlustusasutuste külastusi
5. Antud ehitusluba
  - Eraisikule, MTÜle
  - ettevõtjale
6. 2000-2005 valda tulnud ettevõtjaid (töökohti)
7. Kohalike ettevõtete investeeringute maht

NB! Pt. 1-2 palume andmeid tsentraliseeritult Maavalitsusest

Arengukava hindamise kriteeriumid.

1. Integreeritud või valdkondliku lähenemisega

- 1.1. **arengukava ülesehituse loogika**: tasakaalustatud areng vs valdkondlik areng.
- 1.2. **arengumudeli selgitus** – olemas või ei; olemasolu korral see ka kirja panna.
- 1.3. **missiooni olemasolu** – olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele.
- 1.4. **visiooni olemasolu** – olemas või ei; olemasolu korral hinnata vastavust sõnastamise põhimõtetele.
- 1.5. **arengumudeli seos visiooniga** – olemas või ei.

2. Keskkonnaanalüüs

- 2.1. **valdkondade kirjeldus või analüüs** – kirjeldus või analüüs; soovitusel muutmiseks.
- 2.2. **tulevikutrendide välja toomine** – olemas või ei.
- 2.3. **probleemipüstitused** – olemas või ei; lähtuvad analüüsist või ei.
- 2.4. **seosed valdkondade vahel** – olemas või ei; hinnata tekkida võivat riski.
- 2.5. **arengueelis** – määratletud või ei; rakendatud keskkonnaanalüüsis, eesmärkides.

3. Strateegilised arengusuunad, eesmärgid, tegevuskava

- 3.1. **visiooni baasil üldiste strateegiliste arengusuundade sõnastamine** – olemas või ei.
- 3.2. **eesmärkide hierarhia** – olemas või ei; moodustab terviku või ei.
- 3.3. **eesmärgid on üheselt arusaadavad ja reaalsed** – arusaadavad (koos kirjeldusega); reaalsed (arvesse võetud rahalisi, ajalisi, personaliarendus).
- 3.4. **eesmärkide saavutamise tulemused/ mõõdikud** – tulemus sõnastatud, tulemus kvalitatiivselt või kvantitatiivselt mõõdetav; mõõdikute meetodi ja andmete valikule hinnang.
- 3.5. **eesmärgid on prioriteetsuse järjekorda pandud** – olemas või ei.
- 3.6. **tegevuskava olemasolu** – olemas või ei; määratletud tegevus, aeg, rahaline summa ja allikas, täitja (vastutav isik või asutus), tulemus.
- 3.7. **järevalve mehhanism** – formaalne ja/või tõine: kord aastas volikogule, juhtimuslim aruandlus.
- 3.8. **eelarve lähtumine arengukavast** – täielikult, osaliselt, puudub (võrrelda omavahel investeeringute kava ja eelarveid).
- 3.9. **investeeringute lähtumine arengukavast** - täielikult, osaliselt, puudub.

ANALYSIS OF CAPACITY AND PERSPECTIVES OF JOINT DEVELOPMENT OF LOCAL AUTHORITIES OF LÄÄNEMAA AND HIIUMAA

Ulkomaisen asiantuntijan loppuraportti hankkeesta

17.8.2006

Timo Kollanus
Turun kaupunki

Esipuhe

Allekirjoittanut on osallistunut hankkeeseen ”Analysis of capacity and perspectives of joint development of local authorities of Läänemaa and Hiiumaa” ulkomaisena asiantuntijana Turun kaupungin edustajana. Hankkeen tuloksia on käyty läpi seminaareissa Turussa ja Hapasaaluussa. Saatavilla ollut kirjallinen materiaali on ollut pääosin viron kielistä. Näiden tietojen perusteella on hankkeesta muodostunut allekirjoittaneelle kohtuullisen yhdensuuntainen kuva. Hankkeen loppuarvioinnin lisäksi tämä loppuraportti sisältää tietoja soveltamiskelpoisista ajankohtaisista kokemuksista kuntien palvelutuotannon järjestämiseksi Suomessa.

Hankkeen tavoitteet ja keinot

Hankkeen tavoitteena on ollut kerätä empiiristä tietoa Läänemaan ja Hiiumaan maakuntien paikallishallinto-alueiden palvelukyvyistä sekä sosiaalisista ja taloudellisista olosuhteista. Tiedon perusteella olisi mahdollista kehittää paikallishallintoaluiden yhteistyötä ja suunnitella niiden yhdistymistä. Lisäksi tarkoituksena on ollut edistää paikallisten asiantuntijoiden osaamista aiheen tutkimuksen edistämiseksi.

Hankkeen onnistumista voidaan arvioida ensinnäkin sen perusteella, miten hyvin hankesisällöt ja asetetut tavoitteet sopivat yhteen. Hanketta voidaan pitää selväpiirteisenä tutkimushankkeena. Hankkeen suunnittelun lähtökohtana on ollut, että tiedon puute on keskeinen ongelma paikallishallintoaluiden yhteistyön ja hallinnollisen yhdistymisen edistämiseksi.

Yleisemmin voidaan ajatella, että vastaavan tyyppisissä hankkeissa on kolme vaihtoehtoa saada aikaan tuloksia. Useimmiten hankkeissa voidaan määritellä kohderyhmä, jonka kautta myönteinen kehitys pyritään aikaansaamaan. Hanke voi vaikuttaa kohderyhmän 1) tahtoon (will), 2) tietoihin ja taitoihin (ability) tai 3) mahdollisuuksiin eli toimintaympäristöön (feasibility). Hanke ”Analysis of capacity and perspectives of joint development of local authorities of Läänemaa and

Hiiumaa” on keskittynyt tietojen ja taitojen lisäämiseen, ja jättänyt vaikuttamisen kohteet 1) ja 3) hankkeen ulkopuolelle. Tämä esitettäköön neutraalina havaintona, kun arvioidaan hankkeen toiminnan ja tavoitteiden välistä suhdetta.

Hankkeessa toteutetut toimenpiteet ovat olleet pääosin tietojen keräämistä ja analysoimista. Niiden perusteella on ollut mahdollista arvioida ja vertailla paikallishallintojen kyvykkyyttä eri näkökulmista varsin kattavasti. Tutkimussisältöjen toteutuksessa Tallinnan yliopistolla ja Haapasalun koulutusorganisaatiolla on ollut keskeinen rooli. Hankkeen koordinoijan Läänemaan kehittämiskeskuksen roolina on ollut paitsi hallinnollisesti suunnitella ja ohjata hankkeen toteutusta, myös vastata johtopäätösten tekemisestä hankkeen tuloksista.

Hankkeen keskeisten tavoitteiden kannalta (yhteistyön ja yhdistymisen edistäminen) olisi mahdollisesti ollut hyvä, jos hankkeessa olisi voitu toteuttaa myös muunlaisia toimenpiteitä. Tämä on tullut esille hankkeen seminaareissa ja keskusteluissa hankkeen koordinaattorin kanssa. Tehokkaalla viestinnällä ja tiedottamisella tuloksista olisi voitu ehkä voitu saavuttaa suuri yleisö ja nostaa hankkeen tulokset esille. Ainakin suomalaisten kokemusten mukaan tehokas tiedottaminen tuottaa hyviä tuloksia. Viime kädessä yhteistyö syntyy yhteisen näkemyksen pohjalta, ja mahdollisimman laaja keskustelu kansalaisten ja poliitikkojen keskuudessa on hyvä lähtökohta muutosprosessille kylissä ja kunnissa..

Tavoitteiden toteutuminen

Hankkeen vahvuutena voidaan pitää uusien menetelmien kehittämistä kuntien kyvykkyydessä olevien erojen selvittämiseksi. Osa menetelmistä ja indikaattoreista on mahdollista ottaa jatkuvaan käyttöön paikallishallintoalueilla hankkeen päättymisen jälkeen. Kaikkiaan tutkimukselliset osatavoitteet ovat olleet realistisesti asetettuja ja ne on saavutettu hyvin.

Toisaalta tässäkin tutkimushankkeessa oli vaarana, että hanketta toteuttavien tutkijoiden mielenkiinto kohdistuu liikaa luotettavan tiedon keräämiseen. Luotettava tieto on tärkeää, mutta se ei riitä yhteiskunnallisten asioiden arvioimiseen ja päätöksentekoon. Muun muassa asukkaiden turvallisuuden tunne ja poliittisten päättäjien ja organisaatioiden valta eivät ole faktoja vaan myös

edunvalvonnallisia asioita, eikä niitä voida vertailla vain tosiasioiden pohjalta. Huomion kohdistamisesta johtopäätösten tekemiseen on kuitenkin keskusteltu avoimesti hankkeen seminaareissa, minkä tulokset näkyivät hyvin myönteisesti hankkeen loppuseminaarissa Haapsalussa.

Hankkeessa on ollut mukana asiantuntijoina yliopiston tutkijoita, jotka ovat osallistuneet hankkeeseen työsuhteessa. Menettelyn etuna on, että tehtävään on voitu valita osaavia asiantuntijoita, joille maksetaan vain työstä ja välittömät kustannukset korvataan ilman ylimääräisiä kustannuksia. Toisaalta työsuhteita voidaan pitää myös riskinä, mikäli asiantuntijoilla on myös varsinainen päivätyö (esim. työsuhde yliopistoon). Aikaa ei välttämättä riitä hankkeen vaatimiin tehtäviin päivätyön ohella. Tästä seuraa hankkeelle aikatauluongelmia, joita on vaikea korjata hankkeen koordinaattorin toimesta. Suomen kokemusten mukaan kokonaisuutena parempi tapa on, että asiantuntijatyö kilpailutetaan ja asiantuntijatyö ostetaan siltä organisaatiolta, joka kykenee parhaiten toteuttamaan vaadittavat tehtävät. Haittana voidaan ehkä pitää sitä, että ostopalvelujen käyttäminen jossain määrin pidentää hankkeen suunnitteluvaihetta ja on siksi prosessina vaativampi.

Kaikkiaan voidaan todeta hankkeen tavoitteiden toteutumisesta se, että suunnitellut hankkeen sisällöt ovat olleet johdonmukaisia ja perusteltuja tavoitteiden saavuttamiseksi. Hanke on sisällöllisesti toteuttanut sille asetettuja tavoitteita. Samalla kuitenkin voidaan nähdä, että laajemmalla keinovalikoimalla olisi todennäköisesti ollut suotuisia vaikutuksia laajempien vaikutusten aikaansaamiseksi.

Suomen kuntauudistuksen eteneminen ja tulokset

Suomen kokemuksia kuntien yhteistyöstä ja yhdistymistä on mahdollista hyödyntää myös Virossa.

Suomessa sisäministeriön toimeenpaneman PARAS –hankkeen (11.5.2005-31.5.2006 tehtävänä on ollut

- arvioida ja tehdä ehdotus kuntien vastuulla olevien lakisääteisten ja kuntien

itselleen tehtäväksi ottamien palveluiden tarkoituksenmukaisista järjestämisvastuualueista. Tarkastelun kohteina ovat kuntajaotuksen muutokset sekä kuntarajat ylittävä yhteistyö kaikilla aluetasoilla kunnista valtakunnantasolle saakka.

- selvittää ja edistää palveluiden eri järjestämis- ja tuottamistapojen parhaiden käytäntöjen käyttöönottoa
- arvioida ja tehdä kehittämissuositukset palveluiden ohjaus- ja kehittämisjärjestelmistä sekä tutkimustoiminnasta sekä arvioida valtion ja kuntien tehtävien ja kustannusten jakoa sekä tehdä tarvittavat esitykset
- valmistella tarvittavat lainsäädännölliset muutokset.

Hankkeeseen on kuulunut seudullisia yhteistyöneuvotteluja, jotka ovat osoittautuneet tulokselliseksi. Neuvottelut ovat tuottaneet muutamia vapaaehtoisia kuntaliitoksia ja suunnitelmia, joista ehkä merkittävimpänä voidaan pitää Suur-Saloo. Varsinais-Suomeen kuuluvassa Suur-salossa kymmenisen kuntaa on tarkoitus yhdistyä yli 60 000 asukkaan kunnaksi. Suomen PARAS –hankkeen opetuksena voidaan pitää, että pelkästään kunnille asetettu neuvotteluelvoite tuottaa ratkaisuja siellä missä muutoksen tarve on yhteisesti tunnustettu.

PARAS-hankkeessa päästiin kuitenkin yhteisymmärrykseen valmistelun jatkamisesta Suomessa. Kesäkuun lopussa 2006 tehtiin päätös, jonka mukaan aletaan valmistella puitelakia, joka antaa kuntauudistukselle tietyt raamit ja aikataulun. Toisaalta puitelaki perustuu mahdollistavaan malliin, mikä tarkoittaa, että kunnat voivat valita tavan kehittää toimintojaan palvelurakenteita ja tuottamistapoja uudistaen. Myös kuntaliitokset saavat uudenlaisen tuen. Puitelaki vastaa myös laajaa kansalaismielipidettä: se ei sisällä kunnille minimiasukasmääriä eikä pakkoliitoksia.

Heikon talouden kuntien osalta on kuitenkin sovittu, että puitelakiin kirjattujen toimien riittävyys arvioidaan vuonna 2009. Puitelaki mahdollistaa laajaa väestöpohjaa edellyttävien tehtävien kokoamisen nykyisiä sairaanhoitopiirejä vastaaviin kuntayhtymiin. Näin mahdollistuu kuntien niin halutessa perusterveydenhuollon ja erikoissairaanhoidon tiivis yhteys. Samoin lain yhteydessä selvitetään kuntayhtymien rahoituksen uudistamista nykyistä ennakoitavammaksi. Myös perusterveydenhuollolle ja siihen kiinteästi liittyvien sosiaalitoimen tehtäville on asetettu 20 000 asukkaan väestöpohjavoite, joka voidaan saavuttaa kunta- tai yhteistyörakenteita kehittämällä.

Maakuntien ja niiden keskusten menestyksen tukeminen on myös tärkeää. Puitelaisissa kannustetaan keskukseutuja tehostamaan maankäytön, asumisen ja liikenteen yhteensovittamista sekä palvelujen käytön parantamista.

Kuntien kannalta keskeistä on myös toimeenpanosuunnitelma, jossa on pitkän aikavälin väestö- ja palvelutarpeiden arvioinnin lisäksi esitettävä suunnitelma kunnan yhteistyö- ja kuntarakenteen kehittämiseksi sekä selvitys palveluverkon kattavuudesta ja suunnitelma kunnan keskeisten toimintojen järjestämisestä sekä henkilöstövoimavaroista

PARAS -hankkeen tuloksena ei siis odotuksista huolimatta saatu selvää päätöstä kuntauudistuksen muodosta. Kuitenkin on tärkeää alleviivata, että kehityksen suuntana on selvästi kuntien yhteistyön lisääminen ja sitä kautta mitta-kaava-etujen saavuttaminen. PARAS – hankkeessa toiminnan keskittämisen tavat on jätetty kuntien itsensä ratkaistavaksi, mikä tuloksena puoltaa myös tässä raportissa arvioitavan hankkeen tuloksia. Virossa kuntien ja kylien muutostarpeet palvelujen tehostamiseksi on tutkimuksessa havaittu olevan erilaisia. Siksi ei ole yhtä ainoaa tapaa ratkaista ongelmia – ei Suomessa eikä Virossa.

Yhteenveto

Kokonaisuutena hanketta ” Analysis of capacity and perspectives of joint development of local authorities of Läänemaa and Hiiumaa” voidaan pitää onnistuneena, mikäli tutkimustieto saadaan levitettyä hankkeen päättymisen jälkeen oikeiden tahojen käyttöön (mm. Viron paikallishallintoalueilla). Jo hankkeen esiarvioinnissa allekirjoittanut suositteli, että hankkeen lopputuloksena olisi hyvä tuottaa suosituksia konkreettisiksi toimenpiteiksi, joista hallintoyksiköiden johto voi tehdä päätöksiä.

Kehityksen trendi Suomessa ja muissakin pohjoismaissa on, että paikallishallintoyksikköjen yhteistyö ja yhdentymisen tulevat jatkumaan. Vaikka eri maat voivat olla hyvinkin erilaisessa tilanteessa palvelujen järjestämisessä ja varallisuudessa, tavoitteet kuntien lisääntyvälle yhteistyölle ovat kaikkialla samat, toiminnan tehostaminen ja mitta-kaavaetujen saavuttaminen. Demokratia ym.

haasteet määrittävät kehityksen nopeuden, mutta eivät näytä riittävän kehityksen lopulliseksi esteeksi vaan hidasteeksi.

Timo Kollanus
Kehityspäällikkö
Kehittämispalvelukeskus
Turun kaupunki